

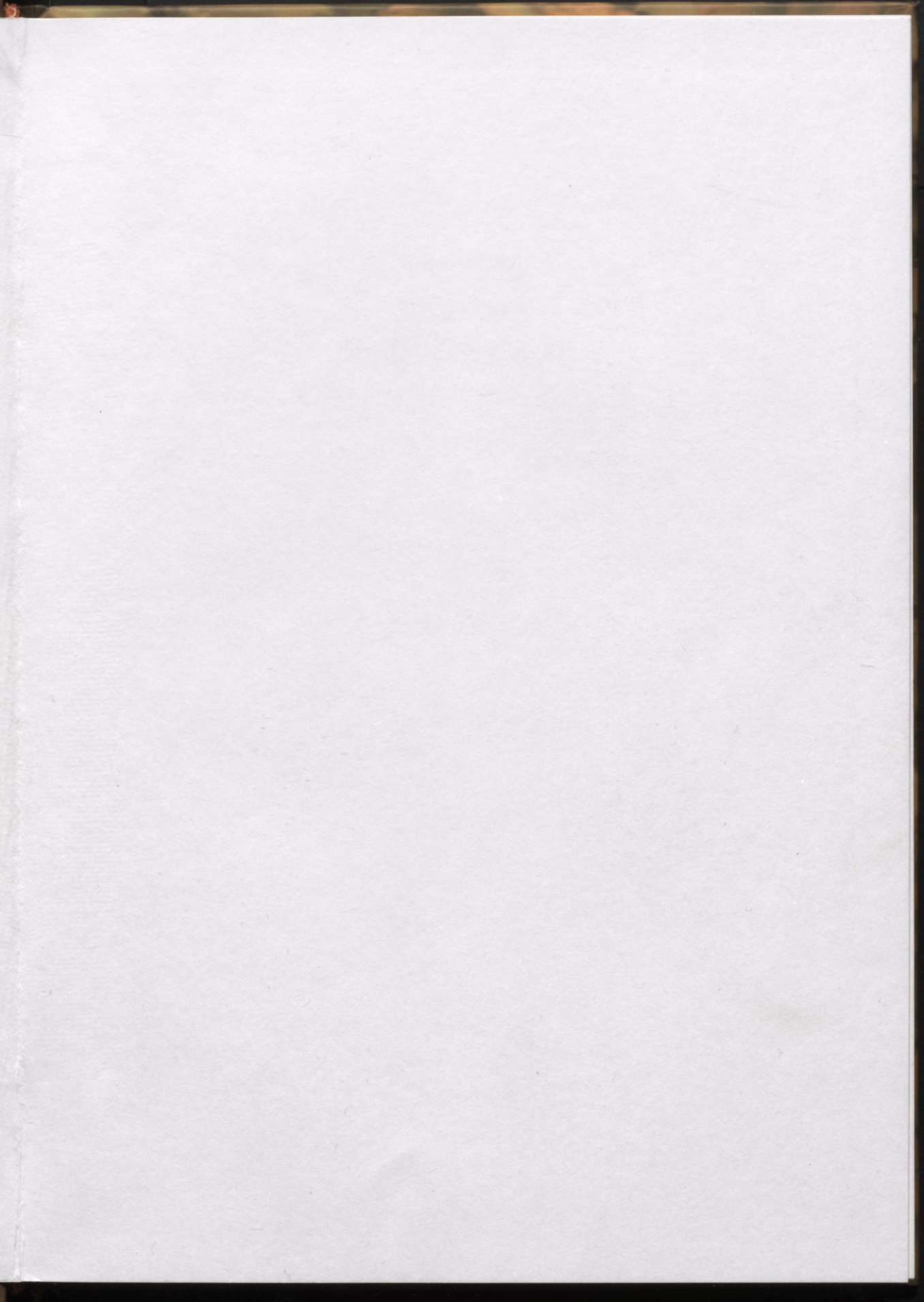
SIGURDS RUSMANIS

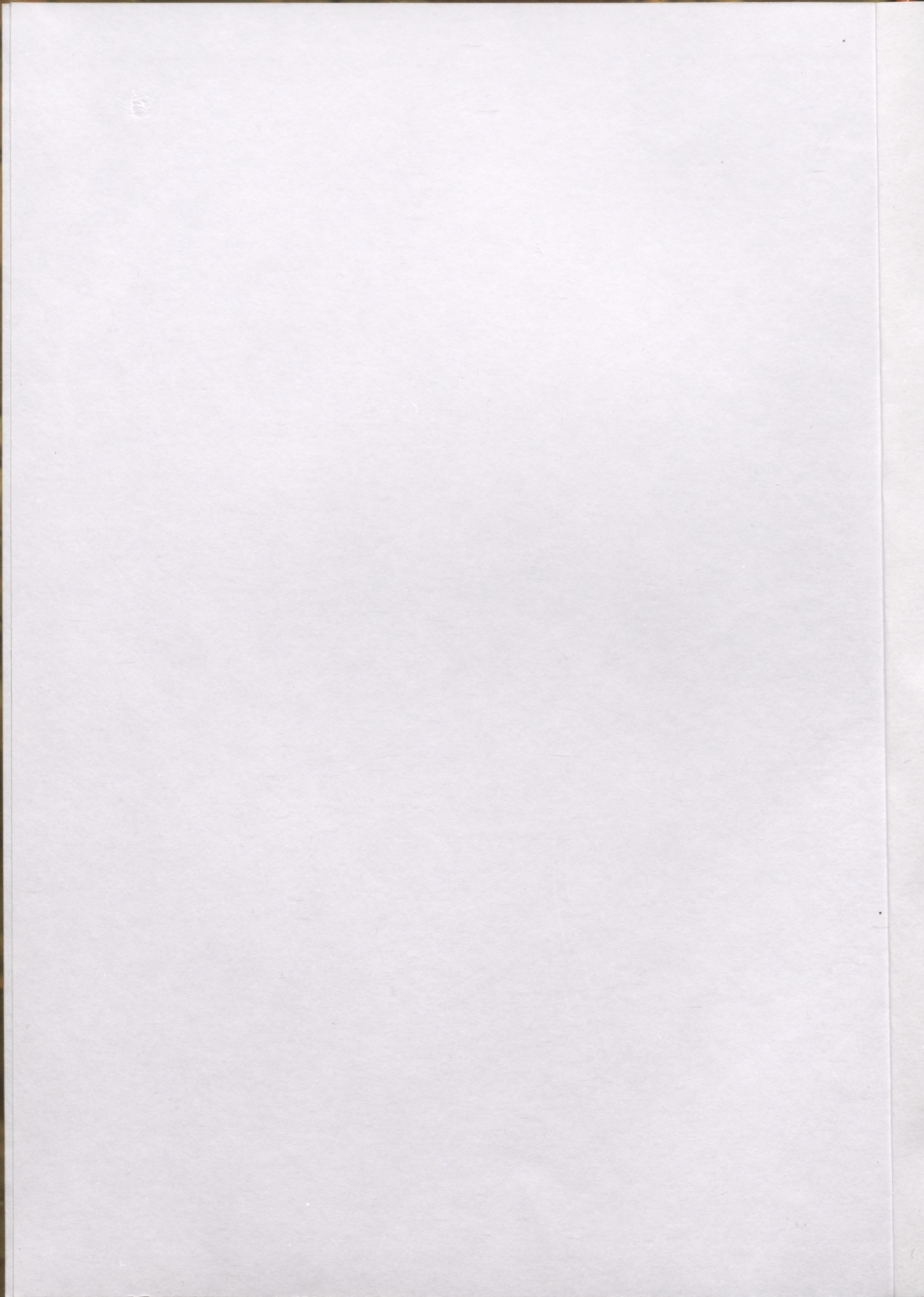

ZEME STARP
RUNDĀLI UN TĒRVĒTI

JUMAVA

4-5
34

SIGURDS RUSMANIS

ZEME STARP

RUNDĀLI UN TĒRVĒTI

RUSMANIS

STARP

UN TĒRVĒTI

L
C

100

34

WORLD FUTURE
NEW STATE
INDIAN CIVILIZATION

SIGURDS RUSMANIS

ZEME STARP RUNDĀLI UN TĒRVETI

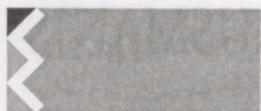
JUMAVA

UDK 908(474.3)

Ru 733

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

0306043614

KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Grāmata izdota ar
Valsts Kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

Māksliniece *Vita Lēnerte*

Atbildīgā redaktore *Ingrīda Mičāne*

Literārā redaktore *Ligita Smilga*

Tehniskā redaktore *Irēna Soide*

Korektore *Brigita Šoriņa*

Maketētāja *Rūta Vilīte*

Grāmatas noformējumā izmantotas fotogrāfijas
no autora personiskā arhīva

ISBN 9984 – 38 – 075 – 0

© Apgāds "Jumava", izdevums latviešu
valodā, 2006

© Sigurds Rusmanis, teksts, 2006

© Vita Lēnerte, mākslinieciskais
noformējums, 2006

IEVADS

Tagad vairs nav cilvēku, kas nezinātu, ka zeme ir lodveida, nevis plakana. Taču neesmu pārliecināts, vai daudzi apzinās Zemgales vērtības un neuzskata to tikai par līdzenumu, kas nepārsteidz ar dabas skaistumu. Tā var rasties ilūzija, ka, vienā jaukā dienā iegriežoties Rundāles pilī un Tērvetes dabas parkā, viss ievēribas cienīgais šai pusē jau redzēts.

Grāmatas mērķis ir dot kultūrvēsturisku ieskatu par to Jelgavas rajona daļu, kas atrodas Lietuvas pierobežā, tātad Sesavas, Elejas un Vilces pagastā. Tās ir vietas, kuras *garāmskrējējs* starp grāmatas nosaukumā minētajām it kā nemaz nepamana. Te dzimušas un augušas ievērojamas personības, un muižas un pilis ir ne tikai arhitektoniski interesantas, bet arī iecienītas spoku parādīšanās vietas. Vērts saprast arī kādreizējās tautas celtniecības atšķirības šajā auglīgās zemes dēļ naudīgajā Latvijas pusē. Savukārt kuriozie gadījumi šejieniņu dzīvē dos ieskatu par sadzīves un darba gaitām dažādos laikos. Protams, ar dažādiem nostāstiem saistīto nedrīkst uzskatīt par tīru patiesību — kaut vai tāpēc vien, ka ne jau visiem vienādi atmiņā saglabājies kādreiz redzētais vai dzirdētais. Materiāls, kas saglabāts Latviešu folkloras krātuves fon-

dos, atzīmēts ar šifru (LFK), aiz kura seko fonda un teikas vai nostāsta numurs. Šīs grāmatas autora pierakstītais pazīstams ar šifru (LFK 2049, ...). Lasītājs uzzinās arī to, kā šis novads atainojas literatūrā un dzejā.

Lai citu Latvijas novadu un pagastu iedzīvotājiem būtu vieglāk orientēties, samērā īsais pamatteksts veidots kā ceļvedis pa Bauskas–Dobeles šosejas Jelgavas rajona daļu. Atsevišķas nodaļas veltītas lielākiem objektiem šosejas tuvumā un tām pagastu daļām, kas atrodas sānis. Divas nodaļas vēstī par to, kas atrodas otrpus robežai, Lietuvā, sevišķu uzmanību pievēršot tur dzīvojošām latviešu kopām dažādos laikos.

Autors izsaka pateicību visiem saviem teicējiem un pavadoņiem novada apzināšanas darbā, bibliotēku darbiniecēm, Sesavas, Elejas un Vilces pagasta padomei un Latviešu folkloras krātuves arhīva vadītājai Mārai Viksnai. Īpaša pateicība Blankenfeldes muižas pārvaldniecei Milijai Zibertei par atbalstu pagastu izpētē. Atziņība pienākas arī Jānim Skultem par sniegto informāciju Elejas pils ansambļa atspoguļošanai grāmatā.

Pagastu ļaudīm novēlu interesi par sava novada vēsturi, zināt un saudzēt pagātnes liecības!

Īsi pirms jaunā — 2003. gadā celtā — tilta pār Sesavas upi sākas Sesavas pagasts. Jau pats pirmais ceļš, kas aiziet ziemeļu virzienā, drīz vien nonāk Bauskas rajona Viesturu pagasta stūrī un tālāk ved uz Jelgavas rajona Vircavas pagastu. 1940. gada Viesturu un Vircavas pagasta robeža šķērso šoseju Bauskas tuvumā, apmēram pie *Senču* mājām, kur ziemeļu virzienā nogriežas ceļš uz Berķu kapiem. Diez vai sesavnieki gribētu šeit dzimšos *atdot* kaimiņu rajonam, jo dzimšanas vieta parasti tiek minēta pēc tālaika administratīvā iedalījuma. Un tā parādās pēc Otrā pasaules kara radīti pagasti, kur no ievērojamākiem ļaudīm *neviens nav dzimis*. Par to var pārliecināties enciklopēdijā "Latvijas pagasti" (2001, 2002).

Sadalīt novadniekus atstāšu vietējo ziņā, bet tos, kuri jāsadala, gan pieminēšu.

Te bijuši *Pilnzābaki* un *Puszābaki*. *Pilnzābakos* saimnieka ģimenē dzimis Ministru prezidents, iekšlietu un tieslietu ministrs Pēteris Juraševskis (1872–1945). Viņš bijis arī Jelgavas pilsētas mērs. Epizodiski darbojies žurnālistikā. *Pilnzābaki* eksistē vēl tagad. Tā ir vienkārša ēka lielos kokos ar kvadros veidotu apmetumu un pildrežģi augšā. Uz dienvidiem no *Puszābakiem* atrodas Driežu mežs, kurā redzēts spoks: vīrs uz balta zirga ar izkapti pār plecu. Tieši tajā vietā uzrakta naudas lāde, bet spoks vēlāk naudu paņēmis atpakaļ (LFK 1629, 88).

Uz austrumiem no šā meža — *Andrei-*

kās — dzimis ievērojamais agronoms Johans Frīdrihs Arnolds Andreiko (1884–1983), kas par sasniegumiem cukurbiešu audzēšanā apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. Dienvidos no Driežu meža bijusi triju māju grupa: *Sirmanti*, *Sirmantu Tabakas* un *Lielsirmanti*. *Sirmantos* dzīvojis aktrises Lilijas Žvīgules (Mačas) vectēvs.

Sesavas upe ir 58 kilometrus gara Lielupes pieteka. Latvijā tās garums ir 39 kilometri (pagasta teritorijā — aptuveni astoņi kilometri). Lielupi tā sasniedz lejpus Teteles. Pavasara palos Sesava ir strauja, bet sausās vasarās un bargās ziemās tā gandrīz izsīkst. Savulaik upe bija ļoti likumaina, līdz apmēram 1934. gadā to sāka iztaisnot.

Aiz Sesavas upes tilta ir autobusu pietura "Mālukrogs". Pie Mālukroga agrāk bijušas skaistākās vietas Sesavas krastos. Garā kroga ēka bija celta no māla kleķa, pēdējās drupas novāktas 60. gados. Krogs atradās upes kreisajā krastā starp veco ceļu un pašreizējo šoseju. Netālu no tā bija avots ar apmēram divi reiz divi metri lieliem dēļu grodiem. Kroga ļaudis avotu izmantoja ūdens smelšanai. Pāri palikušais aizplūda uz Sesavu. Mālukrogā krodzinieka Kristapa un viņa sievas Līzes ģimenē dzimis grafiķis Jānis Lakše-Laksmānis (1851–1885 Rīgā), kas apglabāts Rundāles Sudmaļu kapos. Ar viņa nāvi pārtrūka arī paša dibinātās Rīgas zīmēšanas (vēlāk būves un mākslas amatu) skolas (1883–1885) darbība. Viņš darinājis Rīgas Latviešu biedrības adreses Krie-

vijas imperatoriem Aleksandram II un Aleksandram III. Mālukrogā sīkzemnieka ģimenē dzimis 1905. gada revolucionārs Gustavs Jēkabsons (ap 1885–1906). Neatkarīgās Latvijas laikā Mālukrogā bija veikals. Tagad netālu no šosejas atrodas

Lazdiņas (1929), ar silikātķieģeļiem apšūta māja. Tajās visu savu darba mūžu nodzīvojis kopsaimniecības "Padomju jaunatne" priekšsēdētājs Edmunds Galviņš, par kuru sīkāk pastāstīšu nodaļā "Uz Ežu kapiem".

ĶIRKUČU VIRZIENS

Ceļš ziemeļu virzienā, kaut arī tūlīt aiz Bauskas rajona Viesturu pagasta stūra nonāk cita — Jelgavas rajona Vircavas — pagasta teritorijā, aizved uz daudzu ievērojamu kultūras darbinieku dzīvesvietām, un būtu grēks tās atstāt ārpus šīs grāmatas. Sesavnieks Imants Polis uzskata, ka šī Sesavas pagasta zemes strēmele pievienota 1945. gadā jaunizveidotajam Viesturu pagastam tādēļ, lai ātrāk tiktu aizmirsti šeit dzīvojušie ievērojamie ļaudis. Šis ceļš ved gar *Mežvidmām* (1911), kas ar mežu tiešām saistītas — te ilgi bijusi mežniecība. Pat 1866. gada kartē atzīmēts — *Forstei* (mežziņa māja). Saglabājusies vecā klēts. Pēc Pirmā pasaules kara *Mežvidmas* sauktas par Berga muižu, domājams, pēc pirmā mežkunga Berga uzvārda. Viņš miris ap 1878. gadu un apglabāts nelielos kapos lauka vidū turpat pie mājām. Tur sen vairs mirušos neapbedī, taču kapi tiek saglabāti kādu sešpadsmit Pirmā pasaules kara laikā mirušu zaldātu dēļ.

Pa labi pāri Sesavas upei ir *Zaļlauki*, sena rija, kas 1901. gadā pārbūvēta par dzīvojamo ēku. Zem viena jumta — māla kleķa kūts un šķūnis. No šeit dzīvojošās Grīnfeldu dzimtas nāk arī Ēriks Grīn-

felds, kas Rīgā restaurējis 1927. gadā ražoto septiņvietīgo kreisleru ar koka spieķiem. Auto filmēts kinofilmās “Dāvana vientuļai sievietei”, “Ceplis” un daudzās citās.

Ceļa malā ir *Lielozoli* (1890). Aptuveni pusotru kilometru no tiem savulaik bijis tā sauktais Bulgāru ciems, kurā dzīvojuši turku kara zaldāti. Mārtiņš Ozols bija triju karu veterāns: turku, Krimas un pirmā poļu dumpja apspiešanas operāciju dalībnieks. Par katru no tiem viņš saņēmis Sv. Jura krustu, kas toreiz zemniekdēlam bija kaut kas nedzirdēts. Turklāt viņš karot bija aizgājis brīvprātīgi — sava māsasvīra vietā. *Ozolos* agrāk sauca par *Lēņuraugiem*. Mārtiņa Ozola vecākais dēls savukārt bijis pārliecināts sociāldemokrāts, atteicies ne vien no viņam piešķirtā Mazsesavas muižas centra, bet pat no Triju Zvaigžņu ordeņa. Viņa dēls, Bulgāru ciemā dzimušais Edmunds Ozols (1920), ir “Daugavas Vanagu” un skautu organizācijas dalībnieks Kanādā, Baltiešu kara veterānu līgas prezidents, Ziemeļamerikas latviešu aizsargu komandieris. Vasarās bieži sastopams arī *Lielozolos*. Pēc 1991. gada pilda atjaunotās Latvijas Aizsargu organizācijas Infor-

mācības daļas priekšnieka pienākumus. Edmunds Ozols ir vienīgais latvietis, kas apbalvots ar Igaunijas kara veterānu Nopelnu krustu, un pirmais latvietis, kas savā 75. dzimšanas dienā saņēmis atjaunotās Lietuvas aizsargu Zvaigznes ordeni. Vēl tajā pašā jubilejā mīļa dāvana ir meitas Veltas Ozolas (guntiņu vadītājas Kanādā) dzejolis "Tētīm, Ozolu bajāram...".

Tālāk ir *Pupcepures*, kādreiz te atradās Sesavas ciema padome. Ap 1929. gadu celtajām mājām 2004. gadā atjaunota ārpusē. Darbi turpinās. Šajās mājās pazīstamais laupītājs Adamaitis nošāva saimnieces otro vīru Jāni Uškauru (1886–1918), jo viņš, lūk, bija *līdis* pie Adamaiša brūtes (LFK 2049, 1460). Tas esot attēlots arī tolaiku *lubenē* par Adamaiti. Interesanti, ka Kārlis Students grāmatā "Trejdeviņās sētās" (1930) aprakstījis savu apmeklējumu *Pupcepurēs* (toreiz jaunā, skaistā mājā dārza vidū), te mitinājies arī pelēks, resns runcis, saukts cita laupītāja vārdā — par Kaupēnu. Šo vārdu, kā teikts grāmatā, kaķis dabūjis sava saskrābātā deguna dēļ. Kara gados te bijis *kukuruzņiku* lidlauks, visi izdzīti no mājām.

Aiz *Pupcepurēm* atrodas *Gaveņi*. *Gaveņpauļukos* (toreiz Lielsesavas pagastā, tagad Bauskas rajona Viesturu pagasta teritorijā) dzimis Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris būvinženieris Jānis Pauļuks (1865–1937), kas bijis Sibīrijas dzelzceļa ekspluatācijas priekšnieks, satiksmes ministrs, 1923. gadā pat Ministru prezidents. 1900. gadā viņš no Sibīrijas atsūtījis zelta rubli kā ziedojumu pagasta

priekšzīmīgākajai saimniecībai. Otrs turpat dzimušais Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris advokāts Kārlis Pauļuks (1870–1945) bijis tieslietu ministrs, viens no ievērojamākajiem Latviešu Zemnieku savienības pārstāvjiem četrās Saeimās. Apglabāts Meža kapos Jelgavā. Viņam piederējušas gan dzirnavas, gan kokzāģētava. Mājas nav saglabājušas. Tagad palikuši tikai *Jaungaveņi* (ap 1920).

No *Knīšiem* otrpus upei saglabājies vienīgi skurstenis, kaut gan mājas bija labi iekoptas, ar vēja generatoru un dušu. Mājām nozaga jumtu, un tās gāja bojā. Mācītāja Roberta Slokenberga (sk. nodaļu "Sesava") vectēvs, kas cēlies no *Slokāim*, ieprecējās *Knīšos*. Te no 1915. gada dabūja padzīvot arī R. Slokenberga tēvs. Kad R. Slokenbergu nepieņēma kalpot Sesavas baznīcā, viņš divus gadus *Knīšos* nodarbojās ar lauksaimniecību.

Uz austrumiem no šejienes ir pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes (1859–1927) dzimšanas vieta — Sodu Sesavas (Lielsesavas) pagasta *Čakstu Zirņi*. 1989. gadā no tām bija saglabājusies viena saimniecības ēka. Tagad eksistē tikai *Čakstu Bozes* un *Čakstu Alkšņi*. Jāņa Čakstes vecāki rentējuši Bērsteles muižu, viņiem piederējušas vējdzirnavas un ķieģeļceplis, vēlāk viņi nopirkuši Salgales pagasta *Aučus*, kas tagad ir J. Čakstes dzimtas īpašumā, tur atrodas arī piemiņas muzejs. Prezidenta mātes tēvs bija Ansis Narunovskis (1795–1848), Sesavas pagasta galva. Viela pārdomām: starp milzīgajiem nezāļu laukiem *Čakstu Zirņu* apkārtnē ir vieta, kur iezīmējas spilgts

tumšzaļš kvadrāts, bet blakus aug tikai tīra zāle bez usnēm un dadziem.

Jānis Čakste kopā ar kaimiņu saimnieka dēlu Frici Gauju bērībā makšķērējis Sesavas upē. Reiz Jānis aizvests ciešos uz *Mazgaujām* gluži jaunās drēbēs. Zēni aizskrējuši uz upi, no kurienes Jānis pēc laba laika pārnācis galīgi slapjš un dubļains. Kad nākamais prezidents viens gājis ķert zivis, viņu vienmēr pavadījusi vācu valodas skolotāja Freiberges jaunkundze.

Lielgaujās dzimis Sesavas pagasta vecākais Juris Pigitis (1892–?). Viņš bijis arī Sesavas krājaizdevu biedrības priekšsēdētājs.

Māju puduris *Gaujas* bijis aiz pagrieziena uz *Jačūnām*. Ar *Gaujām* saistīti apbedījumi netālajos Jačūnu kapos (kādreiz tie saukti par Sesavas kapiem). Zemkopja Jāņa Gaujas kapa piemineklis (1909) ceļa malā ir ievērojamā tēlnieka Teodora Zaļkalna darinājums. No granīta veidotais 5,3 metrus augstais obelisks atšķiras no līdzīgiem ar latviskā ornamenta lietojumu. Tā vienā pusē — zemkopja ģimēne, otrā pusē — sējēja pusfigūra. Tukšā nav atstātas arī pieminekļa sānu skaldnes; tur redzama ganu meita ar aitu, pretējā pusē pļāvējs asina izkapti. Tas uzskatāms par pirmo lauku darba cilvēka attēlojumu granīta skulptūrā. Blakus ir 19. gadsimtam diezgan raksturīgs piemineklis — granītā cirsts koka atveids — 1876. gadā mirušajam Jēkabam Gaujam.

Šeit pēc paša vēlēšanās apglabāts arī mācītājs Roberts Slokenbergs un viņa

kundze Inese, pārvesti no Londonas. Viņu apbedījumi ir tieši pretī pieminēlim, pa kreisi — tēvs un māte. Dēls Māris Slokenbergs, bijušais Rīgas Ekonomikas augstskolas prorektors, Sesavas skolai bieži dāvinājis grāmatas, savukārt pasniedzējiem noorganizējis braucienu uz Zviedriju.

Aiz kādreizējā ceļa atrodas īstie Jačūnu kapi. Pie šo kapu vārtiem dus *Gaveņu* dzimta. Sevišķu interesi izraisa uz metāla postamenta novietotais vairāk nekā 2,5 metrus augstais no kaltām telpiskām metāla mežģinēm veidotais pieminēklis kādam *Stud. med. Letonus* (1870–1894). Pa kreisi no ieejas apglabāts (piemiņas plāksne atjaunota) skolotājs un literāts Fricis Adamovičs (1863–1933). No viņa dzimtās Dundagas puses bijis atvests īves zars, kas ielikts līdzī zārkā. Viņš sastādījis mācību grāmatas ģeogrāfijā, bijis arī tulkotājs, interesējies par valodniecību, publicējis Dundagas izloksnes aprakstu.

Kapos atdusas arī Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri Jānis Āriņš (1889–1955 vai 1956) un Pēteris Buķis (1896–1971). Vēl blakus apbedīts pulkvedis Gustavs Mangulis (1879–1931), kas 1919. gadā komandējis Latviešu sarkano strēlnieku divīziju.

Jačūnu kapu apmeklējumu samērā poētiski savā grāmatā “Trejdeviņās sētās” aprakstījis Kārlis Students. Lakstīgalas tur esot tik skaļas, ka vai miroņiem jāceļas no kapiem augšā. Bet, ja tiešām redzat kādu guļam uz kapa kopiņas, nebīstieties: kādam Jānim, nākot no dzeršanas *kompānijā*, līdz mājām vēl tālu, tāpēc

viņš šeit atpūšas. Te var pagulēt gan pa nakti, gan pa dienu. Gan kājgalī, gan galvagalī (LFK 2049, 1465).

Netālu no ceļa, kas turpinās Jostenes muižas virzienā, pie *Jaunzemjiem* pārejot Sesavas upi, atrodas *Ķirkuči*. Šī puse aprakstīta Vensku Edvarta stāstā par *Ķirkuču* dzirnavām. Tā darbība risinās 1676. gadā. Dzirnavas līcis uzbūvēt hercogs Jēkabs, lai varētu sazāgēt dēļos šīs apkaimes ozolus, gobas un ošus. Daudz šā materiāla tika izlietots kuģubūvei. Kanādā dzīvojošā dzejniece Ingrīda Viksna sarakstījusi "Poēmu par *Ķirkučiem*". Viņas dzimtas uzvārds ir Reneslāce, šī dzimta pastāv jau kopš kāda 1700. gada. Vilis Cedriņš, kas pirmais pieņēmis Ingrīdas dzejoļus drukāšanai, brīnījies: "Kas tas par uzvārdu skuķim — Reneslāce?" *Ķirkučos* uz lauka augusi skaista vīksna, un viņa uz ātru roku izdomājusi — būšu Viksna. Pēc laulībām dzejnieces uzvārds ir Fogle. Bet no "Poēmas par *Ķirkučiem*" neliela četrinde:

*Soļoja audze pēc audzes Ķirkuču
pagalma klonā,
dimdēja soļi, skanēja dziesma,
izkusa sviesta pika
rudzu maizes siltajā donā.*

Ingrīda Viksna ir ne tikai dzejniece, bet arī rakstniece, redaktore un žurnāliste, turklāt viena no retajām, kas divas reizes ieguvusi Pasaules Brīvo latviešu apvienības Kultūras fonda balvu. Par "Poēmu par *Ķirkučiem*" saņēmusi Gopera fonda godalgu. Desmit gadus bijusi

laikraksta "Latvija Amerikā" (iznāk Kanādā) redaktore. Dzimusi Rīgā, tur augusi un skolojusies, bet vasaras pavadījusi tēvoča mājās *Ķirkučos*. Tagad saglabājusies tikai daļa no jaunās ēkas pagalma otrā pusē, ko uzcēlis dzejnieces tēvs. Kad 1993. gadā pēc ilgas prombūtnes Ingrīda Viksna apciemoja dzimteni, no agrākās latviskās vides nekas nebija palicis pāri un uz pussagruvušās mājas bija uzraksts krievu valodā. Zinot, ka viņas senču mājas tagad apzīmētas krievu vārdā, dzejnieces *latviskā sirds nav varējusi rast mieru* (tā raksta Indra Gubiņa). Nākamajā dienā viņa iegādājusies krāsu un, aizbraukusi uz *Ķirkučiem*, krievisko mājas nosaukumu aizkrāsojusi un uzrakstījusi to latviski.

Bet *Čakstu Bozes* ir Ingrīdas Viksnas vectēva māja.

Ķirkuču kalnā ir trīs mājas: *Venskas*, *Kraukstes* un *Ķirkuči*. Otrās *Venskas*, ko uzcēla 1952. gadā kluba vajadzībām un kas nodega 20. gadsimta pašās beigās, tika izmantotas kinofilmu izrādīšanai. Bet ne tikai — klubs derēja arī mirušo izvadīšanai ar krievu mācītāju, pirms tos veda uz Jačūnu kapiem. Tur ir atsevišķi latviešu un krievu kapi. Kluba bojāēja ir gaužām prozaiska: kāds salamājies ar slimu sievu, arī ar kaimiņu, uzgāzis uz skapja benzīnu, un darīts (LFK 2049, 1190). *Venskās* savulaik dzimis literāts un žurnālists Eduards Durevskis (1897–1944 PSRS). Izglītību ieguvis J. Sverdlova Komunistiskajā universitātē Maskavā. Viņa bērni un bērnbērni gan mācījās skolā tepat pagastā.

Dzejnieka Vensku Edvarta (īstajā vārdā Edvarts Skujenieks; 1855–1897) tēvs nomājis divas mājas — *Ķirkuču Venskas* un *Ķirkuču Kraukstes*; parasti raksta, ka dzejnieks dzimis pirmajās no tām. Ar romantisku patosu viņš apdzejo mīļoto sievieti — nākamo teātra kritiķi Luizi Skujenieci (1857–1934), kas bija Ādolfa un Nikolaja Alunānu māsa.

Aiz *Vidukļu* fermas atrodas *Nārunkēri*, *Nārunlīži*, *Nārunbrīdagi*. Kuri īsti ir tie *Nāruni*, kur pirmo reizi satikās Luize Alunāne un Vensku Edvarts un iemīlējās no pirmā acu skatiena? Šur tur raksta, ka abi pirmoreiz satikušies Jelgavā un jau divas stundas pēc iepazīšanās paziņota saderināšanās. Kāzas gan bijušas tikai pēc sešiem gadiem.

Par *Bumbierēm*, kas bijušas nostāk uz rietumu pusi, toreiz Sesavas pagastā, raksta mākslas zinātniece Tatjana Suta (1923–2004) savā grāmatā “No mazā velnabērniņa līdz lidojošai žurnālistei” (2004). Edvarta Virzas “Straumēnu” iespaidā skolas gados viņa gribējusi izbaudīt *īstas Zemgales mājas darba ritmu un gaisotni*, tāpēc salīgusi *Bumbierēs*, mājās ar trīs paldsmit kalpiem, par izpalīgu. Atmiņā palikusi Zemgales auglīgajos sakņu dārzos lekni augušo milzu balandu ravēšana, nekur citur tik milzīgas neesot redzējusi. Pēc darba pie timotiņa kuļšanas trīs dienas spļāvusi melnu. No šajā mēnesī nopelnītā iznācis nopirkt skaisti iesietus “Straumēnus”.

UZ EŽU KAPIEM

Pie Sesavas upes tilta, bijušā Mālu-kroga, dienvidu virzienā paralēli pagasta robežai aiziet ceļš uz Ežu kapiem. Pa labi no tā — *Dzidras* un *Dzintariņi*, kuros savulaik bija kopsaimniecības “1. Maijs”, bet vēlāk “Padomju jaunatne” kantoris un bērnudārzs. Blakus — sugas kumeļu kūts. *Dzintariņos*, kad tos vēl sauca par *Dzintariem*, iespējams, dzimis ekonomists, habilitētais zinātņu doktors profesors Andrejs Līdumnieks (1930), kas sarakstījis vairāk nekā desmit grāmatu par uzņēmējdarbību un lauksaimniecības kompleksu vadīšanu. Šeit tika izmēģinātas jaunās lauksaimniecības mašīnas, piemēram, Sesavā pirmais kūlišu sējējs. *Dzintariņos* dzimusi bioloģijas doktore Inta Māra Rubane (dz. Elksnīte; 1948). Viņas dzimtas mājas gan ir *Šalkas* Sesavas centrā.

Uz ziemeļiem no *Blūmfeldiem* ir apmetnes vieta, kas datējama ar vidējo dzelzs laikmetu (5.–9. gs.). Tā atrodas tīrumā, 140 x 150 metrus lielā platībā. Apmetni 1970. gadā atklājis arheologs Māris Atgāzis. Tā kā Vidusmūižā registrēts Elku kalns, liela varbūtība, ka šai kulta vietai ir ļoti senas tradīcijas.

Lati bija saglabājuši savu nosaukumu cauri visiem padomju laikiem. Nu *Lati* pārtapuši par *Veclatiem*, bet jaunie *Lati* ir pagasta centrā. Tā gan problēmas var rasties arheologiem. 1970. gadā starp *Rogām* un *Latiem* apmēram 100 x 150 metrus lielā platībā konstatēta apmetnes vieta, kurai bijis līdz 80 centimetriem biezs kultūrslānis. Te atrasti sadrupuši granītakmeņi, bezripas keramikas lauskas, graudberzis un kauli. Ar nosaukumu “Latu apmetne” un numuru 900.028.000 tā iekļauta aizsargājamo arheoloģijas pieminekļu sarakstā. Šī apmetne atrodas apmēram kilometru no jau minētās *Blūmfeldu* apmetnes.

Pāri Sesavas upei ir *Pujas*, kas ar nosaukumu *Puhje* atrodamas 1866. gadā izdotā kartē. Tās ir rakstnieces Ingrīdas Viksnas brālēna Arvīda Reneslāča mājas. Par šā neparastā uzvārda rašanos stāsta, ka vecais Reneslācis bijis diezgan liels vīrs un Jāņos braucis uz baznīcu ar ragavām. Priekšā bijuši divi zirgi, kam pār muguru *renes*, jo citādi viņi ragavas nepavilkto (LFK 2049, 1044).

Vecā koka māja bijusi sliktā stāvoklī — sienas galīgi satrupējušas —, un ap

1960. gadu veikts neparasts remonts. Saimnieks, skolotājs, apkārt mājai atracis pamatus, iepildījis betonu un izveidojis mūra ēku bez ķieģeļiem. Kad sienas uzceltas, veco māju vidū vajadzējis izzāgēt. Tas viss darīts, ģimenei ar diviem bērniem dzīvojot iekšā. Nojaucot sienas, starp baļķiem atrasts ar zoss spalvu rakstīts dokuments, kam jau tad bijis vairāk par simt gadiem, — “Zastavas zīme”: *Puju* saimniekam braukšanai uz Jelgavu ar trim zirgiem un atpakaļ (LFK 2049, 1216).

Šī apkārtnē vienmēr stipri applūdusi. Ap 1932. gadu leiši Sesavas upīti pārveidoja par novadgrāvi. Izdevumus sedza apkārtējie saimnieki. Divdesmitajos gados jau palu laikā pāri upītei tā vienkārši nevarēja tikt; kā atceras Austrā Vīgante — uz skolu jājusī ar zirgu (LFK 2049, 1043). Vēlreiz Sesava bagarēta 50. gados, upes pārveidošanu tagad turpina bebri: te dambis pie dambja, tiesa gan, upītē var sastapt arī līdakas un pa kādai vēdzelei.

Tālāk nokļūstam Mazsesavā. Šo pusmuižu, ko tagad sauc par *Līčupēm*, 19. gadsimta vidū nomājis Ādolfa Alunāna tēvs Pēteris Alunāns (1823–1903), kas, kā vēsti enciklopēdijas, bijis pagasta skrīveris, bibliotēku darbinieks un laikrakstu līdzstrādnieks. Tajā laikā Jelgavā dzimis viņa dēls — dramaturgs, režisors un aktieris Ādolfs Alunāns (1848–1912 Jelgavā). Muižas ēka, pēc enciklopēdijas “Latvijas pagasti”, celta 19. gadsimta 50. gados, bet vai tiešām tā būvēta laikā, kad jau no

1840. gada to nomāja P. Alunāns? Vietējā iedzīvotāja Anna Jegris apgalvo: redzēts dokuments, ka muiža celta 1622. gadā. Tas arī izklausās pārspilēti. Neapšaubot gadskaitli, varbūt pareizāk būtu teikt, ka tad tā dibināta. Bez pilnīgas arhitektoniskas izpētes nevar pateikt, kas te varētu būt saglabāties no pašiem sākumiem. Lai kā tur būtu, I. Oses darbā “Podiņu krāsnis Kurzemes un Zemgales pilis” (1996) aprakstīta no maziem podiņiem mūrēta krāsnis Mazsesavas muižā 1648. gadā, kurai nav bijis skursteņa un kura kurināta no ēkas ārpuses. 1750. gada inventarizācijas dokumentā minētas divas citas krāsnis ar dzelzs durtiņām, jo tikai 17. gadsimta beigās krāsnis sāka kurināt tajā pašā telpā, kur tās atradās.

Pētera Alunāna laikā ēka jau bijusi. Lūk, kā to apraksta Luīze Skujeniece “Atmiņās par Ādolfu Alunānu”, kas publicētas žurnāla “Skatuve un Dzīve” 1913. gada 6. numurā: “Man parādās gara, šķiet, ļoti gara, zema ēka ar baltām sienām un augstu, stāvu salmu jumtu, kuru tā kā mīkstu, siltu cepuri omulīgi pārvilkusi pār ausīm. Vienu pusi apdzīvojam mēs, otrā bija pagasta tiesa. Tiesas dienās šad un tad izveda kādu uz miesas sodu notiesātu, izstiepa viņu turpat durvju priekšā, un aklais Jēcis viņu apstrādāja ar ādas plenicu... Dzīvojamai ēkai pa labi klēts, un sētas vidū “dūmu krogs”, veca senlatviešu dzīvojamā ēka bez skursteņa, ar caurumu virs ugunskura, pa kuru dūmi meklēja sev izeju. Lielajā “dūmu kroga” istabā stāvēja gari galdi,

tur kalpi mēdza ēst, un tur svinēja talkas un dejoja jandāliņu un “četrū pāru ekosēzi”, un “stūra danci”, ka putēja vien. Tā bija kroņa Mazsesavas muiža Kurzemē, kuru tēvs uz 50 gadiem bija nomājis un kurā mēs uzaugām... Mēs bijām seši, un mūsu skaitu vēl pavairoja kaimiņu saimnieku un muižas kalpu bērni. Un, uzskaitot visus šos Ādolfa Alunāna biedrus, nedrīkst aizmirst pašu visuzticīgāko — suni Möpsi.” 1863. gadā Mazsesavas muižā pie brāļa Pētera dzīvo arī Juris Alunāns.

Luize Skujeniece (1857–1934 Rīgā) dzimusi Mazsesavas muižā. Viņas tēvs ir Pēteris Alunāns, bet brāļi, kā jau iepriekš minēts, Ādolfs un Nikolajs Alunāni. Luize Skujeniece bija viena no pirmajām profesionālajām teātra kritiķēm. Teātra kritiķe Paula Jēgere-Freimane (1886–1975) uzskata viņu par vienu no sava laika izglītotākajām sievietēm, vienu no pirmajām lietpratīgākajām teātra mākslas vērtētājām. Viņas dēls Margers Skujenieks (1886–1941, nošauts Maskavā) bijis divreiz Ministru prezidents, iekšlietu un finanšu ministrs, ilgoši Latvijas Statistikas pārvaldes direktors. Viņas meita bija nākamā aktrise, dzejniece un gleznotāja, Raiņa un Aspazijas draudzene Biruta Skujeniece (1888–1931).

Mazsesavas muižā dzimis arī komponists un diriģents Nikolajs Alunāns (1859–1919 Rīgā), viens no pirmajiem latviešu simfoniskās mūzikas diriģentiem.

Kad 1932. gadā tika uzcelts ēkas ot-

rais stāvs, uz šejieni no Lakāju kroga pārcēlās Aizsargu klubs. Pirmajā stāvā tika ierīkots veikals, kura reklāmu vēl tagad var atrast uz slēgiem. Divdesmitajā gadsimtā muiža pārcietusi vairākas pārbūves, 1958. gadā tā saīsināta. 2004. gadā, veicot remontu, atrasta pazemes eja, kas pēc fotomateriālu fiksācijas aizmūrēta.

1921. gadā ar Centrālās zemes ierīcības komitejas lēmumu te piešķirta jaunsaimniecība Pirmā pasaules kara daļībniekam Atim Zeilandam. Anatolijs Renelācis (1916) no Austrālijas 1993. gada septembrī rakstījis: “Šī laikmeta interesanta epizode iezīmējas ar to, ka vienu rītu, ejot uz skolu gar *Līčupju* māju ķiršu dārzu, es pie kāda dārzmalas sētas staba, nelielā bedrītē bakstot ar nūju, saklausīju tādu kā metāla žvadzoņu, par ko arī biju pateicis mājas saimniekam Atim Zeilandam. Otrā rītā, uz skolu ejot, pieminētajā vietā rēgojās svaigi izrakts caurums bez metāla skaņas. Kā vēlāk dzirdējām un vērtējām *Līčupju* māju straujo atjaunošanu un pārbūvi, tas viss bija sakarā ar atrasto naudas podu, kurā bijis prāvs skaits zelta dukātu no muižnieka saimniekošanas laikiem.” Puikam par atrašanu ne rubļa. Anna Jegris gan uzskata, ka tā tikai tāda izrunāšanās vien esot. Saimniekot A. Zeilands pratis (LFK 2049, 1041).

Pie Mazsesavas saglabājusies arī vecā magazīna ar pusloka logiem, tā 20. gadsimta sākumā bijusi vietējais kultūras centrs. Tur vēl ap 30. gadiem notikuši visi

Vēsturisks attēls ar K. Ulmani pie magazīnas klēts (20. gs. 30. gadi)

sarīkojumi. Pie magazīnas nofotografējies Kārlis Ulmanis, kad bijis te neoficiālā vizītē. Rīkotas arī lauksaimnieku sacensības biešu kaplēšanā un aršanā. Sacensību nobeiguma balles notikušas Čābutu birzītē. Tagad tā aizaugusi, un arī no muižas šķūņa, kur Ā. Alunāns uzvedis F. Šillera lugu “Vilhelms Tells”, nekas nav saglabājies.

Atis Zeilands no vācietes Olgas Šteinbergas nomājis *Miglas (Jauncābutus)* pāri Sesavas upei, tagad Viesturu pagasta teritorijā. Vēlos ziemas vakaros braucot mājās ar zirdziņu, viņam uz ragavām uzmeties plīks vīrietis, kas, savulaik pakāries eglē, nu meklējot savu neuzticīgo līgavu (LFK 2049, 1334). Vairākkārt plīko vīrieti, uzmetušos uz palodzes, redzējusi Emīlija Šmite (Zeilande). Egle nozāgēta ap 1993. gadu.

Pēc P. Alunāna ierosmes uzcelta pagastmāja *Gaidas* (1869). Nosaukums esot radies kādas skolotājas — gaidu vadītājas — dēļ, jo te ilgi dzīvojušas skolotājas.

Lieleži, kuru vietā tagad tikai vientuļš koks, ir galdnieka ģimenē dzimušā aktiera, režisora un skatuves mākslas pedagoga Osvalda Glāznieka (viņš arī Osvalds Glazunovs; 1891–1947 PSRS) dzimtās mājas. Viņš bijis arī Vahtangova teātra direktors.

Sesavas pagastā dzimušā 1905. gada revolūcijas dalībnieka vaļinieka Jāņa Glāznieka (1879–1907 Jelgavā) dzīve gan vairāk saistīta ar Platones pagastu.

Ceļš uz Ežu kapiem bija tik slikts, ka rudenos un pavasaros bez traktora izbraukt nevarēja. Kad nomira kopsaimniecības “Padomju jaunatne” priekšsēdētājs Edmunds Galviņš (1925–1985), trijās

dienās ceļš tika savests kārtībā. Vietējie aizvien atceras, ka viņš Hruščova laikā audzējis āboliņu. Gar lauka malu kukurūzu, ko parādīt atskaitē, bet vidū āboliņu. Edmunda Galviņa kapa pieminekļa autors ir tēlnieks Andrejs Jansons. Dzimtās mājas *Pļavnieki* nav saglabājušās.

Kapliču uzcēlis P. Alunāns. Kapu zvans 1931. gadā izgatavots Švenna firmā, izstādīts vairākās izstādēs, līdz pēc vairākiem gadiem to izpirkusi pagasta pašvaldība. Ežu kapos zvana tuvumā apglabāts Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris Aleksandrs Freidenfelds (1904 Vandzenē–1987). Vandzenē viņš jau 17 gadu vecumā strādājis par pagasta darbvedi, bijis pats jaunākais darbvedis Latvijā. Aleksandrs Freidenfelds bijis arī Vandzenes kultūras biedrības dibinātājs, uzvedis vairākas lugas, bijis arī aizsargu rotas komandieris. Pēc *vergu darbiem* Latvijā atgriezies 1956. gadā, strādājis kopsaimniecībā par rakstvedi, dzīvojis *Eglēs* Skursteņmuižas apkārtnē.

Ežu kapos apbedīta arī Nopelniem bagātā skolotāja, Ļeņina ordeņa kavaliere Lavīze Viģante (1903–1974). Te dus arī Jelgavas sieviešu ģimnāzijas absolvente, populārā 1905. gada kustības dalībniece Elizabete Andersone (pakārusies cietumā 1905. gadā), kas apglabāta ar uzvārdu *Bajārs*.

Par šiem kapiem stāsta: kādu rītu padomju gados pie kapličas ieraudzīts

mazs, tukšs zārciņš. Kapu saimniece teikusi, ka naktī rējuši suņi. Droši vien tur bijušas apraktas zeltlietas. Kāds atbraucis, paņēmis noglabāto un zārciņu pameitis (LFK 2049, 1215). Daudz briesmīgāks gadījums bijis kara laikā, kad kāda sieviete nomirusi dzemdībās. Tad jau ārstu nebija. Vīram sācis rādīties sapnī, ka sieva ir dzīva un piedzimis dēliņš. Nav izturējis un kapu atracis. Tiešām — dēliņš kapā piedzimis, bet abi jau nomiruši. Viņai uz vaiga vēl bijušas asaras. Tātad laikam apglabāta nesamaņā (LFK 2049, 1219).

Runā, ka 1700. gadā šo kapu nostūrī apbedīti mēra epidēmijā mirušie, tāpēc divsimt gadus šeit nedrīkstēja apglabāt, bet nu jau šajā vietā neapbedī trīssimt gadus.

Pie *Miltiņu* mājām ir Ežu senkapi. Jau 19. gadsimtā te atrastas senlietas. Šie senkapi datējami ar vidējo un vēlo dzelzs laikmetu (5.–12. gs.).

No Mālukroga uz rietumiem, ziemeļos no vecā ceļa, ir *Mūrnieki* — jauna, sakopta sēta, kur saimnieko bijušais Bērsteles valsts saimniecības direktors Raimonds Kazbuķis. Agrāk te atradās *Trunnas*. Šeit godā tiek turēts arī dižozols (6,8 m).

Aiz nākamā krustojuma ir pagasta pašreizējais centrs. Nogriežoties uz dienvidiem, var nokļūt Lielsesavā.

IR ARĪ LIELSESAVA

Baltā māja ceļa kreisajā pusē tā arī tiek saukta — par Balto māju. Tiesa gan, tā celta no sarkanajiem ķieģeļiem, bet ir apmesta. Gadskaitlis 1910 ēkas galā mal-dina, jo tas ir tikai Baltās mājas pārbūves gads. Sākotnēji tā bija Vidusmuižas kalpu māja ar garu gaiteni pa vidu un daudzām istabiņām gar malām. Tāpēc arī Ulmaņa laiku sākumā tā bija piemērota pagasta *nabagmājas* vajadzībām. Bijis arī mantel-skurstenis. Pēc pārbūves te mitinājās vecmāte, policists un ziņnesis. Bet padomju laikos šeit dzīvoja slaucējas, astoņas ģimenes, un katrai bija pa istabiņai un virtuvītei. Vēl tagad te ir mājoklis Darba Slavas ordeņa kavalierai slaucējai Maritai Ričkai (1943), apbalvoto sarakstos gan jāmeklē ar toreizējo uzvārdu — Purviņa. Ļeņina ordeni dabūjusi cita slaucēja — Anna Endrijauska. Strādājušas slavenajā Vidusmuižas fermā, kas tagad sabrukusi. Govis te koptas kā personiskās, trīs reizes dienā dzirdinātas, sākumā slauktas ar rokām. Blakus fermai celta dzīvojamā ēka labākajām slaucējām, taču palikusi nepabeigta, turklāt izdemolēta.

Skolas gados Baltajā mājā dzīvojis vēlāk ievērojamais rentgenologs Egils Smilt-nieks (1939–1995). Varbūt pie slavenī-

bām jāmin arī turpat tuvumā — *Kār-klīnos* — dzīvojušās māsas četrītes, kas sasniegušas 100 gadu vecumu? Bijušas ļoti skaistas, bet pie vīriem nav tikušas, varbūt arī nav gribējušas.

Bijusi Vidusmuiža tiešām atradusies Sesavas pagasta vidū. Muižas dzīvojamās ēkas kreisajā pusē 1922. gadā iekārto-jusies pagasta valde, bijušas arī telpas dažādām kopām un pulciņiem. Notikuši priekšlasījumi. Arī šajā ēkā visā garumā pa vidu vedis gaitenis. Pie priekšnama ēkas austrumu galā bijis cietums ar dzelzs restēm. Biezajās ozolkoka durvīs — lūka. Pagasta skrīverim Riderim bijusi gan kan-celeja ar lielu uzgaidāmo telpu, gan ēdam-istaba un guļamistaba, gan *mātes istaba*. Pagasta vecākā istaba bijusi pašā stūrī. Otrais stāvs izbūvēts tikai 50. gadu bei-gās. Vēlāk te dzīvojušas fermas slaucējas.

Vidusmuižā dzimis Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris Jānis Zelmenis (1883–?), kas bijis Ventspils un Aizputes apriņķa vecākais, pēc tam lauksaimnieks Nīgran-des Kalnos.

Kalpu māja nojaukta. Dārzā, kur noti-kušas balles, bijusi muzikantu *bīne*.

No Vidusmuižas līdz Vecajai skolai ceļš kādreiz gājis pa tā saukto Turku ieliņu,

kurā bijušas astoņas mājas, tagad tikai četras — *Nātres, Reņģes, Siliņi* un *Celmi*. Lielākoties tās celtas no māla kleķa, tikai bagātākie varēja atļauties koka mājas, tagad visas pārbūvētas. Stāsta, tur dzīvojuši turku karagūstekņi, kas apprecējušies ar latvietēm, kuras viņu ietekmē kļuvušas *cūcīgas*, netīrīgas. Tāpēc ielu tautā biežāk sauc par Cūku ielu (LFK 2049, 1224).

Turku ielā dzimis Padomju Savienības varonis pulkvedis Pols Armāns (īstajā vārdā Pēteris Pauls Tiltiņš; 1903–1943, kritis karā). Pirms kara darbojies Francijas Komunistiskajā partijā un brīvprātīgi piedalījies Spānijas pilsoņu karā, komandējot tankistu rotu.

Veco pamatskolas ēku tagad sauc par *Zemgaliešiem*, tā celta 1885. gadā. Pirmajā tās darbības gadā viens skolotājs mācīja 120 skolēnus. Līdz Pirmajam pasaules karam par skolas pārzini strādāja Jēkabs Grauzis, kam lieli nopelni pagasta sabiedriskās dzīves veidošanā. 1963. gadā te sāka darboties no Vienības nama pārceltā ciema padome. Otrā ēkas galā 50. gados, kad te bija Elejas rajona daļa, tika nolemts izveidot slimnīcu, tāpēc veica pārbūvi. Ar medicīnu ēka bija saistīta arī no 1970. līdz 2001. gadam, kad šeit darbojās ambulance. Kā stāsta pagasta bibliotekāre Dzidra Šulce, kad te tuvumā, *Buķos*, bijis kopsaimniecības “Sarkanais Oktobris” centrs, tas bijis arī īsts kultūras centrs, notikušas *kolosālas* balles. Orķestrī spēlējis pat partijas sekretārs Alfrēds Skuja.

Piliņos — pretī Vecajai skolai — savulaik dzīvojuši folkloras vācēja Austra

Krastenberga. Otrpus Lielsesavas ceļam ir *Baloži*. Kā stāsta, no turienes lielā ozola bijis jāiet desmit vai cik tur soļu līdz apraktajām zeltlietām. *Baložu* saimniece bijusi ārkārtīgi bagāta, pēc viņas nāves bēniņos atrasti gredzeni un sudraba monētas. Vecā sieva arī esot apglabāta ar gredzeniem *uz visām rokām* (LFK 2049, 1223).

Dauguļu kūti ir pagrabs, pēc kara tur bijuši ļoti nikni suņi. Neviens nav sapratis, kāpēc tādi vajadzīgi. Izrādās, pagraba dēļ. Tajā no padomju varas slēpušies Skadmaņu Zelmas brāļi. Tomēr kāds nodevis... Elejas pagasta laikā čeka bijusi Galamuižā.

Uz rietumiem no Vecās skolas atrodas *Vēji*, bijusi Galamuižas kalpu māja. Tā celta no ķieģeļiem. Viens no tur dzīvojušajiem Pauļukiem bijis rūpnieks, gatavojis slēpes, ragavas, ratus, stāsta, pat riteņus lielgabaliem.

Bieži literatūrā tiek minēts, ka Sesavas Vēja krogā dzimis ģenerālis Ludvigs Bolšteins (1888–1940). Taču nupat minētajos *Vējos* kroga nekad nav bijis. Dobeles rajonā starp Dobeli un Penkuli bijusi Jaunesavas muiža — nekāda greznā, skaidu guļbūve. Tieši Jaunesavas Vēja krogā dzimis ģenerālis, tātad pavisam citā rajonā. Te nav kā ar Pauļukiem, kas citos novadniekos nokļuvuši pagastu robežu maiņas dēļ. Pārbaudot vienpadsmit dažādas publikācijas, kur minēta L. Bolšteina dzimšanas vieta, sešās bija pareizais — Jaunesavas pagasts, piecās — vienkārši Sesava. Diemžēl četri no tiem ir enciklopēdiski izdevumi, no kuriem trijos minēts Vēja krogs.

Aiz pagrieziena pa labi var nokļūt Galamuižā. 1866. gada kartē pie krustojuma atzīmētas vējdzirnavas, arī māja *Melder Kalnin*. Galamuižas nosaukums tur ir *Endenhof*. Nu, ja jau ir Vidusmuiža, kāpēc nevarētu būt arī Galamuiža... Tai garām tekošais *Schwarzbach* tagadējās kartēs nosaukts par Jodupi (Oglaines pieteka). Pirmajā brīdī arī tas liekas pareizi — gan *juodas* lietuviešu valodā, gan *schwarz* vācu valodā nozīmē *melns* —, taču nedaudz mulsina, ka pēc kartes Jodupe Lietuvu nemaz nesusniedz. Zināmu skaidrību vieš Jolantas Mackovas grāmata “Atraktā debess” (1995), kur Jods minēts kā negatīvs mitoloģisks tēls. Jods ir pats senākais pretspēks, ko latviešu senči nosauca vārdā, taču tagad tā vietu tautas atmiņā ieņēmis Velns. Tomēr atšķirība ir būtiska: Velns cēlies no pazemes, no Veļu valsts, bet Jods allaž saistīts ar debesīm, ir debesu parādība.

Viena no pirmajām ēkām Galamuižā ir *Malenieki*. Tajā ligzdo bezdelīgas. Saimniece Alise Lielcepure ir itin priecīga. Viņas tēvs sacījis — mājās, kurās ir bezdelīgas, nekad nesperot zibens (LFK 2049, 1222). Muižas te vairs nav, tā nodedzināta, tagadējās *Laimdotas* (saimnieks bijis Kārlis Pauļuks) celtas uz pils pamatiem. Te redzēta pazemes eja (LFK 2049, 1221). Bet dedzinātāji esot pakārti tur, kur tagad aug četri ozoli (LFK 2049, 1228), simts metru aiz bijušās muižas klēts — Bērvircavas virzienā.

Scenārists Emīls Skuja (īstajā vārdā Mārtiņš Šteinbergs; 1881–1964) dzimtajās mājās *Stuģos* sāka saimniekot pēc

Drēzdenes tehniskās skolas pabeigšanas līdz 1948. gadam. Mājas nojauktas 50. gadu beigās. Rīgā divos izdevumos iznācis viņa sakopotais krājums “Dziesmas Latvijas tautai. Pirmais simts”. Savulaik sarakstījis scenāriju kinodrāmā par Sesavu. Lūk, fragments no tā: “Plašs Galamuižas pagalms, četrkantīgs. Gar rīta pusi novietotas daudzās zirgu kūtis, pajūgu palieveni, smēde, barības šķūņi, zirgu puīšu un kalēja dzīvokļi. Dienvidu galā — suņu kūts ar piķiera dzīvokli, fazānu māja ar aplokiem, labības klētis, pārtikas klētis, ķēķis, ļaužu dzīvokļi. Visgarām vakara pusē aizstiepās karūsu, liņu, karpu dīķis un parks.” Tiešām, aizmuižas ir lieli dīķi, kuru dibenā — ozola kluciši. Dienvidu galā tie esot vēl sataustāmi.

Scenārijs atbilstoši tā sarakstīšanas laika garam turpinās ar proklamācijām, kas atrastas no rīta. Tomēr Arvīds Grigulis to noraidījis. Sesavas pagastā pienesaimnieku ģimenē dzimušajam scenāristam Alvim Lapiņam (1946) veicies labāk — pēc viņa scenārijiem uzņemtas daudzas filmas. Sadarbībā ar režisoru Vari Braslu viņš veidojis “Emila nedarbus”, “Aiju”, “Mērnieku laikus” u. c.

Vēlāk Galamuižā bijis kopsaimniecības “Sarkanais Oktobris” centrs, vietējie gan to saukuši citādi — par “Sarkano lukturi” (LFK 2049, 1506).

Uz dienvidiem no Galamuižas atrodas Ābeļu kapi, pagaidām bez laba piebraucamā ceļa. Kapu zvans izgatavots Švenna firmā. Uz Bērvircavas pusi pa kreisi bijuši Apšu kapi, kur glabāti mui-

žas vagari un kalpi. Pēdējais krusts tur redzēts pirms gadiem septiņdesmit. *Apšu* mājas, kas kapiem devušas vārdu, nodegušas.

Lodēs, Galamuižas tuvumā, amatnieka ģimenē dzimusi aktrise Lonija Vasariņa (dz. Leontīne Johanna Lode, prec. Kārklīņa; 1908–1993 Vankūverā, Kanādā). Bijusi arī dažu lugu režisore Toronto Latviešu biedrības drāmas ansablī. Bijusi precējusies ar scenogrāfu Vili Vasariņu.

Pretim Galamuižas ceļam ir alkšņu mežiņš, te vēl atrastas kāda bānīša sliedes.

Pie Lielsesavas ceļa kādreiz bijuši *Buķu Melderī*, bet, tā kā izskausti māju nosaukumi, ko veidoja divi vārdi, palikuši tikai *Buķi*. Tiesa gan, arī 1866. gada kartē ierakstīts vienkārši *Bucke*. Šeit dzelzs laikmetā bijusi apmetnes vieta, bet tagad uzmanību piesaista no sarkanajiem ķieģeļiem celtā māja ar pilastriem tās stūros. Te vēl daļēji saglabājušies verandas dekoratīvie kokgriezumi. Saglabājušies arī parka koki. Četras liepas izveido tādu kā lapeni, kur kādreiz bijis arī akmens galdiņš. *Buķos* dzimis Bēnes pagastskolas skolotājs un revolucionārs Teodors Celms (1884–1906). Soda ekspedīcija viņu nošāva skolēnu klātbūtnē.

Bijušajā Lielsesavas pagastā turīga zemnieka ģimenē (iespējams, *Buķos*) dzimusi marksiste un revolucionāre Olga Kovaļevska (dz. Kaukovska; 1866–1949 Rīgā). Viņas dzīvoklī Rīgā, Elizabetes ielā 16 (tagad 18, dz. 15) 1900. gadā notika Latvijas sociāldemokrātu tikšanās ar Leņinu.

No Klieņiem uz austrumu pusi patālu sānis paliek *Zibārti*. Tagad dzīvojamā māja apšūta ar fibrolītu, bet kādā stūrī vēl labi redzams, ka tā ir sena kaķēta guļbūve. To pieminu tāpēc, ka *Zibārtos* dzimis baznīckungs un žurnālists Juris Rozēns (1869–1927 Oklendā, Kalifornijā, ASV). Vispirms viņš bija palīgmācītājs Sesavā, vēlāk Kaukāza kara apgabala mācītājs ar dzīvesvietu Tiflisā. Tas viņam ne-traucēja izdot savu *zinātniski literārisku* nedēļas žurnālu "Apskats", kam pielikumā bija liela formāta nedēļas avīze. No 1904. gada viņš bija Viļņas kara apgabala mācītājs Rīgā. Pēc izdevuma slēgšanas Juris Rozēns, spiests emigrēt, caur Krieviju un Japānu nokļuva Amerikā. Izdevis un rediģējis arī pirmo bērnu un jaunatnes žurnālu — "Baznīcas Vēstneša" pielikumu "Jaunības Draugs".

Pa labi nogriežas ceļš, kas gar robežu ved Elejas virzienā, bet par to vēlāk.

Jau pirms Lielsesavas centra pa kreisi ved ceļš, kura malā atrodas Lielsesavas kapi. To priekšā ir divu koku saaugums — zaru tilts. Pa kreisi — neparastas formas koka krusts. Šeit ir pašiem savs *nezināmais krievu karavīrs*. Īstenībā mežmalā atrasts karavīrs vācu formā. Kāds vietējais, kas bijis klāt pie identificēšanas, pateicis, ka tas ir padomju karavīrs: "Citādi taču nevarēja, Dievs piedos manus melus. Viņš taču arī ir mātes bērns..." Un tā skolas pionieri gājuši kapu kopt. Karadarbība te nav bijusi, tikai 1941. gadā, kad sākās karš, pa mežiem klīduši krievu karavīri. Prasījuši pienu un ceļu. No Lietuvas puses plūdusi bēgļu straume. Zvanu

tornī — 1931. gadā Švenna firmā izgatavots zvans. Jāpiekrīt Rudītei Ivanovai, kas teica, ka tie ir ļoti skaisti kapi. Pirms septiņpadsmit gadiem kapi viņai likušies neinteresanti, bet tagad: *te taču visi kaimiņi*.

Pa ceļu gar kapiem uz priekšu norisinājušies interesanti notikumi. *Puiķu* apkārtnē nezināmu iemeslu pēc labos laika apstākļos krituši lejā Jelgavas planieri. Tad pa rāciju vajadzējis izsaukt lidmašīnu, lai atkal uzvelk gaisā. Un no lidojumiem šajā stūrī planieristi sākuši izvairoties. Vēl: ja Sesavā līst, te bieži nav ne pilītes.

Paši *Puiķi* bijušas lielas saimnieku mājas no sarkanajiem ķieģeļiem, ar sešpadsmit istabām. Kad meliorācijai tās 80. gados bija jālikvidē, seši lieli traktori nav varējuši apgāzt. Arī zeme bijusi ap 100 hektāriem, skaisti augļu dārzi. Kūts stūrī bijis iemūrēts *Puiķu* dobumakmens, tagad gan tā vairs nav. Šajās mājās dzimis LPSR Nopelniem bagātais agronoms, Sociālistiskā Darba Varonis Armands Rasmāns (1932–1980 Bērvircavā). Ievērojams viņš kļuva ar augsto cukurbiešu ražu kopsaimniecībā “Avangards”.

Puiķu mežā bijuši bunkuri, kur slēpušies nacionālie partizāni. Reiz *ieperinājies* kāds nodevējs, un četrdesmit partizāni iekļuvuši amatās. Viņi turēti *Puiķu* mājās, kur laikam arī nošauti, jo iekštelpu sienas bijušas vienās lodēs. Tie bijuši “Latvijas aizsardzības grupējuma” dalībnieki.

Puiķu meža malā kreisajā pusē pa bērzkoka tiltiņu jāpāriet pāri grāvim un

tālāk jādodas pa taku, kuras malā ir akmens krāvumi, — un esam *Puiķu* svētvietā. Vieta neparasta ar to, ka te aug egles, citur mežā egļu nav. Manāmas tādas kā alejas, nevis stigas. Te ir deviņi krusti, katoļu svētvietā iesvētīta 1997. vai 1998. gadā. Ne jau tukšā vietā, ugunsкура un ziedošanas vieta te bijusi jau agrākās Latvijas laikā. Tās atjaunotājs Viesturs Šiškins teic, ka šajā vietā sajūta ir *dievišķa*, kā baznīcā. Te varot rast dvēselei mieru.

Puiķu mežā ir ornitoloģiskais un biotopu liegums. Runā, ka uz mežu jāatnākot naktī, tad piedzīvojumi garantēti. Tad te esot maldugunis un cilvēks vairs netiekot prom no akmens kaudzes — staigājot apkārt. Te esot aprakts zviedru karavadoņa zobens (LFK 2049, 17). Taisnība, Kārlis XII bijis Skursteņmuižā 1701. gadā, vienubrīd pat paredzēts celt viņam pieminekli. Astoņus kilogramus smagais zobens esot aprakts mežā pie trim ozoliem, taču tagad daudzās vietās lielā *Puiķu* lauka vidū ir pa trim ozoliem (LFK 2049, 1182). Vecais Tītariņš caurām dienām birzītē meklējis zobenu, pat dzīvojis tur. Tomēr nav varējis atrast (LFK 2049, 1229). Ar karošanu te vēl viena saistība. Tiem, kas cara armijā bija nodienējuši 25 gadus, pie paša *Puiķu* meža piešķirta mājiņa ar hektāru zemes. Te bijis daudz tādu mājiņu.

Lielsesavas centrs arī neatpaliek. Kad 50. gados sākuši celt mājas *Cerības*, vecais Siliņonkulis no *Višķeriem* brīdinājis, ka vajagot celt tālāk. Nepaklausīja, un nu mājās brīžiem esot neomulīga aura, daž-

kārt dzirdami soļi. Saimniece Smaida Šiškina jau pieradusi, bet svešie mūkot projām. Māja uz kaut kā *tāda* uzcelta (LFK 2049, 1233).

Otrpus krustojumam ir *Upenieki*, kas celti 50. gadu beigās uz veciem pamatiem. Te dzīvo tulkotāja Lilija Lauce (1939), kas tulko populārzinātniskas grāmatas. Daudz tulkojusi Vladimiru Levi, nācies tulkot pat Ļeņinu, tikai viņa rakstus neviens nerediģēja. Centrs bijis varens, Latvijas laikā kursējis autobuss Rīga–Lielsesava. *Upeniekos* šoferi pārgulējuši, lai no rīta brauktu atpakaļ. Krustojumā Jāņos kurinājuši ugunsroku, katrs nācis ar savu — pīrāgiem, plātsmaizēm. Ar vienu pusstopu un alus krūzi pieticis līdz pussešiem, mājās gājuši dziedādami.

Par ceļu uz Lielsesavas muižas pili jārunā īpaši. Tā malā pie vītoliem 1905. gadā esot apraktas zeltlietas un *dārgumi*. Pilnmēness naktī, stāsta Smaida Šiškina, viņa atgriezies no palīgscolas (pils), un pretī nākusi salikusi večiņa. Smaida pateikusi viņai labvakaru un pagājusi garām. Mājās prātojusi: nez pie kā večiņa atbraukusi? Vecāmamma paskaidrojusi, ka tas ir spoks, kas sargā aprakto naudu, un pamācījusi, kā uzvesties nākamreiz, kad satikšot. Vēlreiz tikties gan iznācis, bet tad bijuši *mati gaisā*. Viņa lūgusi tēvu ierīkot prožektoru, ko uz mājās nākšanas brīdi ieslēgt (LFK 2049, 1235).

Kad iznākot satikt pelēko večiņu, nedrīkstot apjukt un baidīties, jo tam, kas viņu sastapis, gaidāma liela laime. Viņa laipni jāsveicina un *īpašā vīzē* jājautā, kur apslēptas dārglietas. Dažam viņa esot arī

atbildējusi, bet tik neskaidri, ka neviens neko nav sapratis (LFK 2049, 1333).

Cits variants: te bijis turku kara ceļš. Kara laikā vesta naudas lāde, un šajā rajonā tā pazaudēta. 1952. gadā, kad ceļš vēl nebija remontēts, kaimiņu bērni naktīs gājuši ceļu rakt un lādi meklēt (LFK 2049, 1232).

Lielsesavas muižas pils datējama ar 1802. gadu, jumta segums mainīts 1833.–1835. gadā. Arhitektoniskā izpēte parādījusi ēkas pirmsākumus 1655. gadā. Kāpnes uz otro stāvu būvētas 19. gadsimta otrajā ceturksnī, to balustri veidoti kā stilizētas kolonnas. Kādreizējā muižas dārznieka māja tagad tiek izmantota par kūtiņu.

Lielsesava tikusi saukta par Sodu Sesavu (arī par Soda Sesavu), jo tur bijis stabs, pie kura pakārti sodāmie zemnieki (LFK 1630, 3500). Muižas pagrabā ar mucveida velvēm bijuši moku riki, kurus vēl redzējis Pēteris Urmanis. Tur varējuši cilvēku ielikt piestā uz visu dienu (LFK 2049, 1217). Bijuši arī dažādi dzelzs āķi (LFK 2049, 1042). Jāņa Čakstes dzimšanas laikā pagasts pat saukts — Soda Sesavas pagasts. Cits skaidrojuma variants ir šāds: Sesavas upītes krastos zeme bijusi tik melna kā sodrēji, tā esot Sod-Sesava, nevis Soda Sesava (LFK 2049, 1183).

Katru vasaru te uz mēnesi atbraukuši baroni. Ja braukuši divatā, priekšā bijuši deviņi zirgi; ja barons viens pats, tad tikai seši. Baronese viena gan braukusi ar deviņiem zirgiem (LFK 2049, 1234). Kad baronese gājusi peldēties uz vienu no daudzajiem dīkiem, kas bijis izklāts ar

akmeņiem tā, ka nav bijis dūņu, izmantota taciņa pāri Vijolišu kalniņam. Vismaz vietējie to tā sauca.

Jau pēc Otrā pasaules kara pilī darbojās septiņgadīgā skola. Kad modē nāca skolas apvienot, to likvidēja. Vēl dažus gadus līdz 1985. gadam te bija internātpalīgskola. Tad kolhozs šeit ierīkoja *gucuļu mītņi*, dzīvojuši pat 65 cilvēki. Šeit dzīvojuši arī pamatiedzīvotāji — divas ģimenes. Ivanoviem parasti bijuši buļļi, piecas cūkas, piecas aitas, 25 tītari, divi suņi un 13 kaķi. Kaķi bijuši sadalīti trijās *kastās* — kā Indijā. Vieni istabā, citi stāigājuši arī pa *ķēķi*, bijuši arī tādi, kas drīkstējuši atrasties tikai kūtī. Vienpadsmit gadus te nodzīvojis arī stārķis Busis, kas bijis izmests no ligzdas. Ko nozīmē pa ziemu turēt virtuvē stārķi ar salauztu spārnu, grūti iedomāties. Viss kā ar krītu. Gulējis blakus vienam sunim, otru nav varējis ciest. Tad sadomājuši viņu likt pie vistām (LFK 2049, 1204).

Rietumos no muižas — Jāņa Nārūna dzimtas celtās *Vāveres* (1895). Šī dzimta saistīta ar prezidentu Jāni Čaksti. Mājas stūri mūrēti no sarkanajiem ķieģeļiem, bet daļā celtnes izmantoti kokmateriāli. Nostāk atrodas no lieliem laukakmeņiem mūrēts šķūnis ar uzrakstu *J. Rugite, 1891*.

Rietumos no *Vāverēm* ir vecas mājas *Stakles*. Te Otrā pasaules kara beigās bija lazarete un pagaidu apmešanās vieta ģenerālim. Klētī, kur bijusi lazarete, ilgi saglabājušies uzraksti: "Līdz pilnīgai Latvijas atbrīvošanai! Lai dzīvo Sarkanā armija!"

Tagadējie *Ķirši* kādreiz saukti par *Lejnikiem*. Te dzīvojis slavens kāršu licējs.

Reiz divas sievietes gājušas pie šā vīra, lai uzzinātu, kāpēc nav ziņu no tuviniekiem Otrā pasaules kara laukos. Viena teikusi — cik esmu izdomājusi, tik viņam arī došu. Otra gan nolēmusi daļu naudas paslēpt zīmīgā vietā zem celma. Pirmajai ziņa solīta pēc trim dienām, bet otrai kāršu licējs teicis: "Tu man pažēloji naudu, es tev kārtais nelikšu, bet tu to naudu arī atpakaļ nedabūsi!" Draudzene nikna — kā var nedabūt. Pienākušas pie celma, bet uz tā — saritinājusies čūska. Tajā mežā čūskas vispār retums. Tā arī nav tikušas naudai klāt un gājušas mājās (LFK 2049, 1238).

Uz priekšu — *Stilbji*. Viss kolhozs ilgi smējies par gadījumu, kad traktorists 3. iecirkņa priekšniecei prasījis, kuru lauku rušināt. Atbilde skanējusi: "Starp Stilbiem, starp Stilbiem!" (LFK 2049, 1198) Bet lauks tiešām bijis starp *Stilbjiem* un *Vāverēm*.

Tālāk pagasts kā ķilis iespraucas Lietuvā. Kas ievēribas cienīgs robežas tuvumā, par to nākamajā nodaļā.

Jau pieminēju ceļu, kas pirms Lielsesavas ved Elejas virzienā. Tā malā atrodas *Brieži* (1938), dzelteno ķieģeļu māja ar rūpīgi apdarinātām šuvēm. Mājas stūros apmetumā izmantoti rusti ar reljefu virsmu. Uzmanību piesaista arī savdabīgās jumtveida logu apmales, kas veidotas no sarkanajiem ķieģeļiem. No ēkas mezonīna uz leju stiepjas tādas kā lizēnas, kuru vidusdaļā dzeltenos ķieģeļus no maina sarkanie. Daļēji saglabājušās ārdurvis dod priekšstatu, kā tās izskatījušās nebojātas. Te saimnieki bijuši izpalīdzīgi, turējuši bulli visa pagasta vajadzībām.

Pie ceļa sestā kilometra atrodas *Robežnieki* (1936). Šajās mājās dzimis Latvijas Lauksaimniecības universitātes Skrīveru Zinātnes centra direktors Ģedimins Silīšs (1938). Viņš bijis arī Paula Lejiņa Saulaines lauksaimniecības tehnikuma direktors. Sarakstījis grāmatu “Ziemas tritikāles audzēšana”. *Robežniekos* bijusi Bulduru dārkopības tehnikuma mācību saimniecība, tās direktors bijis Jānis Rāviņš (1918–1998, vēlāk “Avangarda” galvenais inženieris). Vēl te bijusi Lauksaimniecības ministrijas palīgsaimniecība, lopu biešu sēklu audzētava.

Pie *Robežnieku* diķa atrodas no akmens izgrebta sile, garāka par metru. Tā neesot domāta lopu dzirdināšanai. Tā uz šejieni atvilkta no Elejas muižas, kur no tās *ēduši vergi*. Ķēdēs bijuši kausi, ar kuriem lieta *barība* (LFK 2049, 1241). Cita teicēja domā reālāk — silē caurums esot ūdens notecēšanai, droši vien tā domāta kautķermeņa mazgāšanai. Līdzīgas redzētas arī Vilces pagastā.

Lietuvas robeža ir tuvu, nav pat kilometrs. Deviņdesmito gadu sākumā lietuvieši ar motocikliem un riteņiem braukuši uz šejieni un piedāvājuši savu maizi. Tagad nākot maz, jo te neesot nekā labāka kā Lietuvā.

Mājas aiz Vircavas upītes tagad sauc par *Dūjām*, kādreiz — par *Baložiem*. Putns jau vien ir, laikam pārdēvētas tāpēc, ka pagastā ir arī otri *Baloži*. Mājas

senas, ir arī 1866. gada kartē ar nosaukumu *Ballod*. Deviņpadsmitajā gadsimtā te bijusi māla kleķa rija, kleķa kūts kopsaimniecības laikā uzbūvēta no jauna — no ķieģeļiem. Te līdz 1934. gadam dzīvojusi tagadējā Elejas pagastā dzimusī ādas apdares māksliniece Tija Krūmiņa (1923). Te dzīvo un pēc iepriekšēja pieraksta pieņem arī dziednieks Ivans Kostiks (1962 Mukačevā, Aizkarpatos).

Dūjas ieskauj divas upītes. Rietumu pusē tek Audruve. Pie vienas no upītēm — vai nu Vircavas, vai Audruves — ceļā uz *Robežniekiem* esot nošauts 1905. gada revolucionārs Jānis Martinsons, kam piemīņas vieta ir Lietuvas šosejas malā. Turpat uzraksts “Nošauts šajā vietā”, bet Smaida Šiškina, atsaucoties uz nošautā tikai pirms desmit gadiem mirušo māsu, norāda uz šo pusi. Vēl viņa pastāsta, kā tāls viņas sencis ticis pie uzvārda Martinsons. Uz Mārtiņiem vīrs baronam aiznesis zosis. Barons, dodot uzvārdus, teicis “Mārtiņ zons”. To latviskojuši par Martinsonu (LFK 2049, 1237).

Aiz Audruves sākas Elejas pagasta teritorija.

Tepat uz ziemeļiem — Bērvircavas virzienā — ir *Slabadas*. Vienai vecai šo māju iemītniecei vienmēr izklausījies, it kā kāds staigātu pa istabaugšu. Un nevis parastā veidā, bet ar koka kāju. Klibiks, klibiks! Citreiz žvadzējušas ķēdes, kurās bijuši sasiesti kruķi (LFK 2049, 1197).

AIZ ROBEŽAS PASAULE NEBEIDZAS

Vai daudz trūka, lai Latvijas un Lietuvas galvaspilsēta būtu bijusi tepat blakus, kaut kur starp Jonišķiem un Lielvircavu? Laikraksta "Laiks" (ASV) 1953. gada 23. maija numurā ar šādu virsrakstu bija raksts par galvaspilsētas vietas izvēli iespējamās Latvijas un Lietuvas federācijas *Aistijas* izveides gadījumā. Igaunija jau tolaik bijusi orientēta vairāk uz Somijas pusi, tāpēc triju Baltijas valstu federācija (tad jau par galvaspilsētu tiktu Rīga) bija mazāk ticama. Rakstā bija apskatīts variants rīkoties pēc ASV parauga, dibinot jaunu galvaspilsētu kaut kur pie Latvijas un Lietuvas robežas. Tas gan prasītu pārkārtot visu vēsturiski izveidojušos satiksmes ceļu tīklu, tāpēc visracionālākais variants tomēr būtu Šauļi.

Tomēr — kas tad īsti atrodas aiz Latvijas un Lietuvas robežas?

Sāksim no austrumu puses, kā jau visā grāmatā. Bauskas un Jelgavas rajona robeža Latvijā iet pa 36,6 kilometrus garo upīti ar vīriešu dzimtes nosaukumu — Liepars (Lietuvā, kurai tiek 14,5 kilometri no pilna garuma, to sauc *Lieporas*). Pašā augštecē ir pat apdzīvota vieta ar nosaukumu *Lieporai*, par ko būs runa vēlāk.

Asfaltētais ceļš, kuru upīte šķērso, uz

austrumiem noved Pakrojas (*Pakruojis*) rajona Žeimē, vietām sauktā arī par Žeimeli, kuru nedrīkst nepieminēt, jo kādreiz tas bija otrs lielākais latviešu centrs Lietuvā. Šauļu luterāņu draudzē pirms Pirmā pasaules kara bija 10 000 latviešu, bet Žeimes draudzē — 4450 latviešu. Latviešu luterāņu draudze šeit dibināta jau 16. gadsimta vidū. Trešais lielākais latviešu centrs Lietuvā bija Biržos. Te jāatgādina, ka Latvijā vai nu ir, vai ir bijušas trīs apdzīvotas vietas ar šādu nosaukumu, pat Madonas pirmsākums ir Biržu muiža. Žeime bija nozīmīgs punkts Kauņas–Rīgas pasta ceļā, jau 1613. gadā tā saņēma privilēģiju rīkot divus gadatirgus.

Žeimē dzimusi lietuviešu izcelsmes Latvijā dzīvojošā tekstilmāksliniece Emīlija Kazakevičute (1949), Saulaines lauksaimniecības tehnikuma direktors, LPSR Augstākās padomes deputāts Jānis Bonāts (1932), Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Aleksandrs Kraulis (1894–1966 Takomā, ASV), kuram bijusi piešķirta jaunsaimniecība toreizējā Lielvircavas pagasta Audruves muižā. Žeimes *Sīļos* dzimis viņa brālis virsnieks, armijas virspavēlnieka pilnvarotais Lietuvā, mācītājs Andrejs Oļģerts Kraulis (1898–1947), kas

bez citām lauku draudzēm kalpojis arī Jelgavas Vienības draudzē. Te dzimis luterāņu vecākais garīdznieks prāvests Teodors Valters (1898–1992 Žeimē), kas kalpojis Zemgales un Kurzemes draudzēs, apglabāts Mācītāju kalniņā Rīgas I Meža kapos, un Libegots Oto Konrāds Šulcs (1772–1840 Birzgalē). L. O. K. Šulcs dzimis Žeimes mācītāja Konrāda Šulca (1731–1802) ģimenē. Viņam piemiņas plāksne atrodas zem Žeimes luterāņu baznīcas kanceles. Konrāds Šulcs 1795. gadā izdevis Lietuvas latviešiem adresētu baznīcas rokasgrāmatu. L. O. K. Šulcs bijis mācītājs Žeimē, tad pārgājis uz Lindes–Birzgales draudzi. Viņš pieminams kā vācu tautības latviešu literāts, rakstījis populārzinātniska un praktiska satura rakstus, stāstus, reliģisku un laicīgu dzeju. Jāatzīmē “Kurzemes stāstu grāmata” (1832), kas īstenībā bija pirmā Latvijas vēstures grāmata latviešu lasītājam, ziņģu stāsts “Mūsu Grietiņa” (1835), “Bēres dziesma, kad bērniņu glabā” u. c. Nemaz neesmu pieminējis šeit dzimušos lietuviešus, bet par mācītājiem turpinājums īpašs.

No 1753. līdz 1759. gadam Žeimē kalpojis mācītājs un literāts Gothards Frīdrihs Stenders (1714–1796 Sunākstē) — Vecais Stenders. Viņš ir latviešu laicīgās daiļliteratūras iedibinātājs, valodnieks, Žeimē sarakstīta pirmā latviešu zinātniskā gramatika. Lašu luterāņu baznīcas pastorātā (tagad tur ir muzejs) Daugavpils rajonā dzimušais vācu tautības garīdznieks nav kautrējies no saskarsmes ar latviešiem un uz sava kapa pieminekļa Sunākstē līcis

uzrakstīt — *Latvis*. Viņš ir ievērojamākais apgaismības laikmeta cittautu kultūras darbinieks, kas rakstījis latviešu valodā, mūsu zinātniskās literatūras pamatlicējs, viņa devums ir ap 30 grāmatu. Latvijas pierobežas novada iemītniekiem būs interesanti uzzināt, ka viņš pie barona Grot-husa Lielbērstelē strādājis par mājskolotāju. Tā kā tur no muižas nekas būtisks nav saglabājies, Veco Stenderu Jelgavas rajona tuvumā var pieminēt pie Žeimes luterāņu baznīcas.

Šī draudze bija liela, pie tās piederēja sešdesmit muižnieku ģimenes. Luterāņu baznīca un pastorāts savas tagadējās aprises ieguva 1786. gadā, kad mācītāja Konrāda Šulca vadībā sāka celt mūra ēkas, kuras pabeidza 1793. gadā. Tad Vecais Stenders jau bija atstājis Žeimes draudzi un devies uz Vāciju ārstēties. Baznīca torni ieguva 1890. gadā. Dievnamā notiek dievkalpojumi latviešu valodā.

Iepriekšējā baznīcā 1761. gadā esot kristīts feldmaršals Barklajs de Tolli. Pašreiz redzamā mūra mācītājmāja, kurai no sarkanajiem ķieģeļiem veidota logu apdare, uzcelta 1862. gadā. Blakus atrodas no akmeņiem mūrētā pastorāta klēts ar augstiem, šauriem lodziņiem un pildrežģi otrā stāva līmenī.

No 1932. līdz 1937. gadam draudzes ērgelnieka mājās darbojās latviešu privātskola, neatkarīgās Lietuvas laikā pilstētā darbojās arī latviešu pamatskola. Žeimes baznīcas skola pie skolotāja Roznieka ap 1906. gadu bija pirmā mācību vieta mācītājam Robertam Slokenbergam.

Padomju gados tika aizbērti dīķi, nocirsta aleja, uz kādas saimniecības ēkas pamatiem uzbūvēts bērnodārzs, daļēji noārdīta mācītājmāja. Aleja no baznīcas līdz mācītājmājai nosaukta uz Sibīriju deportētā mācītāja Ē. Leijera (1906–1951) vārdā — cilvēka, kas savulaik rakstījis vēstuli Staļinam, sūdzoties par draudzei atņemto Jonišķu luterāņu baznīcu. Viņš bija pirmais un ilgāku laiku vienīgais mācītājs latvietis Lietuvā.

Te apdzīvota vieta radusies jau pirmā gadu tūkstoša vidū, Beržtaļa upītes (kas nav nekas cits kā mums jau zināmā Bērstele) austrumu krastā. Septiņpadsmitā gadsimta vidū tās centrālajā daļā tika iekārtots kvadrātisks tirdzniecības laukums, kura centrā tagad ir obelisks — *Žeimelis, 1500–2000*. 1670. gadā te bija astoņi krogi, pašlaik laukuma ziemeļu malā skatāms Lielais un Mazais krogs, abi 18.–19. gadsimta arhitektūras pieminekļi. Lielā kroga konfigurācija plānā ir krustveida. Portiķis ir reprezentabls — ar sešām kolonnām, no kurām četras ir apaļas, divas četrstūrainas. No māla kleķa celtās ēkas vidū bija plata iebraucamā arka, aiz kuras atradās liels zirgu stallis. Krogs kādreiz bijis atvērts no pieciem rītā līdz desmitiem vakarā, vēlāk tajā varēja iekļūt no pagalma puses. Pēc Pirmā pasaules kara te tika iekārtota skatuve un uzvesta luga “Genoveva” un citas. Pie viena jāmin, ka Žeimē 1912. gadā izrādes latviešu valodā sāka uzvest latviešu izveidotā brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība. Ilgi darbojās Žeimes latviešu izglītības biedrība (dibināta 1919. gadā), sākotnēji

K. Namiķa vadībā, kurai bija gan bibliotēka, gan dramatiskā kopa. Tagad Lielajā krogā ir tirdzniecības objekti.

Mazais krogs no māla kleķa un ķieģeļiem uzcelts pie krustojuma ar ielu, kas ved Adžūnu robežkontroles punkta virzienā, un kādreiz piederējis ebrejam Leizerim Ilaišim. Ievērojiet, celtne it kā izlien ārā uz krustojuma, tā ka pa ēkas logiem var apšaudīt ielas visā to garumā. Tādi krustojumi Eiropā bija populāri 14. gadsimtā, bet Žeimē tas saglabājies vislabāk no nedaudzajiem vēl Lietuvā palikušajiem. Mazajā krogā darbojas pilsētas muzejs, kurā vairāki stendi veltīti Žeimes latviešu kopienai. Te atrodas ievērojamā vācu zinātnieka fiziķa un ķīmiķa Teodora Grothusa (1785 Leipcigā–1822 Gedučos) skulptūra, kuru 1986. gadā veidojis K. Balčūns. Gedučos, dienvidaustrumos no Žeimes, 1972. gadā uzstādīts viņa piemiņas akmens. Žeimē dzīvojis ievērojams novadpētnieks, grāmatu autors, nopelniem bagātais skolotājs Jozs Šļavs (1930–1979), kas apglabāts Žeimes katoļu kapos. Adžūnu virzienā tūlīt aiz Beržtaļa upītes atrodas 1799. gadā ierīkoti luterāņu kapi ar 1831. gadā celtu kapliņu. Citur neredzēts ir kapsētas iežogojums: no betona izgatavotajos stabiņos iestiprināti horizontāli rombveida profila *šķērskoki*, kas, izrādās, tomēr arī darināti no betona.

Aiz Mazā kroga vīd no mūra celtā Pētera un Pāvila katoļu baznīca. Arī tās būvēsture saistīta ar Latviju — to 1828. gadā cēla latviešu luterānis, Gļebovas muižas īpašnieks Pēteris Petrauskis. Gļebova — tagad apdzīvoto vietu sauc Gedučī (*Gedu-*

čai) — atrodas austrumos no Žeimes. Tur dzimis ārsts, Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks Jēkabs Bullis (1852–1887), arī latviešu veterinārārsts, mikrobiologs Alfrēds Bertušs (1849–1890), kas Pēterburgā kopā ar K. Helmani pētījis zirgu ļaunos ienāšus. Baznīcai ir klasicisma arhitektūras iezīmes, viens tornis, iekšelpās izveidoti trīs jomi. Tālāk, nostāk no ielas, vēl pagājušā gadsimta 60. gados darbojās ķieģeļceplis, celts 19. gadsimta sākumā. Tam bija īpatnēja divkameru apdedzināšanas krāsns.

Pilsēta stipri cieta 1888. gada ugunsgrēkā, tāpēc lielākā daļa centra apbūves datējama ar 19. gadsimta beigām un 20. gadsimta sākumu. Trīs sarkano ķieģeļu ēkas centrālā laukuma austrumu pusē celtas 1911. gadā. Žeime no Lietuvas mazajiem miestiem ir viena no visvērtīgākajām arhitektūras ziņā. Īpatns arī pilsētiņas siluets ar diviem ainaviski vienādas nozīmes baznīcu torņiem.

Pēc šīs apceres par Žeimi turpinām Lietuvas pierobežas zemju apskati tālāk, uz rietumiem no Liepara. Tikai piebilde — starp Lieparu un Žeimi Blauzdžūnu ciemā var iepazīties ar dobumakmeni. Šajā apkaimē šoseja šķērso arī 72,2 kilometrus garo *Švitynis* upi (ja ņem vērā, ka latviešu valodā “i” raksta kā “y”, viegli pazīsim mūsu pašu Sviteni) un 40 kilometrus garo *Viršytis* (Latvijā Virsīte, kas pie Svitenes centra ietek Svitenes upē, kurā ietek arī Liepars). *Viršytis* Latvijā mēdz saukt arī par *Vērsīti*. Starp abām ūdenstecēm uz šosejas ir Pakrojas un Jonišķu rajona robeža.

Pirmajā Jonišķu rajona pagastā — Krjukos (*Kriukai*) — dzimis žurnālists Aleksandrs Vanags (1907–1942 Sverdlovskā), kas bijis “Daugavas Vēstneša” atbildīgais redaktors un “Brīvās Zemes” redakcijas loceklis. Viņa dzīvesbiedre bija rakstniece Melānija Vanaga (1905–1997), septiņu vienlaikus autobiogrāfisku un kultūrvēsturisku grāmatu — septimlodziņas “Dvēseļu pulcēšana” — autore. Bet tieši kur A. Vanags dzimis? Te nu mums palīdz “Dvēseļu pulcēšanas” piektā grāmata “Iedzīvoju pasakā” (1997), kur rakstniece apraksta savu pirmo braucienu uz vīra dzimtajām vietām 1931. gada Ziemassvētkos, uz viņa vecāku mājām *Kazilām*. Ne velti vēl tagad kartē blakus Krjukiem lasāms vietvārds *Vakzalas* — starpkaru laikā te gājis šaursliežu dzelzceļš. Bet stacija atradās uz 30 hektārus lielās *Kazīlu* zemes, jo dzelzceļš gāja pa saimniecības zemes ziemeļu robežu. Kādu laiku *Kazilās* darbojās pat latviešu skola, līdz izdevās izcīnīt latviešu progimnāziju Žeimē. Tagadējā kartē diez kāpēc vārds *Kazylai* lasāms dienvidrietumos no Krjukiem (rakstniece gan lieto formu *Kruki*).

Pēc M. Vanagas grāmatas, A. Vanags piedzimis 28. maijā pulksten vienpadsmitos dienā Lieparu muižā, kas Lietuvas kartēs meklējama kā *Lieporai*. Taču ko tur daudz meklēt: Liepari atrodas kilometrus divus uz dienvidiem no Žeimes šosejas, starp pirmajiem diviem ceļiem, kas nogriežas šajā virzienā. Un garām tiem tek jau minētā upīte *Lieporas*. Ko mums pavēsta M. Vanagas atmiņu grāmata?

Grotūžu muiža Liepari tolaik nebija

ieciēnīta darba vieta, no tās ļaudis baidījās un nelabprāt līga uz turieni kalpot. Varbūt tāpēc, ka vecie Grotūži dzīvojuši muižā pie Mēmeles — vietā, ko vēl tagad sauc par Deviņzari. Un par to senčiem bija dzirdētas briesmu lietas: baronese uz upi braukusi ar iejūgtām muižas meitām un sītusi tās vairāk nekā kučieris zirgus. Tāpat braucis pa parku arī barons. Kad nomiris, kalpi viņu sasējuši ar striķiem, lai nedomā vairs spoku stundās rādīties. Padomju laikos pēc barona kapa aplaupīšanas Budbergas kapsētā izrādījās, ka ģindenis šķirstā tiešām bijis krustu krustiņiem sasaistīts ar resnu virvi. Tādēļ pēcteči pārnākuši uz Lietuvu un muižu tūlīt nosaukuši par Liepariem.

Aleksandra Vanaga tēvs Kārlis, pat vēl nesasniedzis 20 gadu vecumu, šeit bijis vagars, vēlāk muižas pārvaldnieks. Melānijas Vanagas grāmatā publicētas viņas vīramāšas Mildiņas atmiņas par Lieparu muižu. Baronu pils bijusi zaļgandzeltēna divstāvu koka ēka ar vairākām verandām un balkoniem. Ja barons bijis pilī, tornī plīvojis balts karogs ar melnu Grotūžu cilts vapeni. Priekšā atradies puķēm apstādīts pagalmis, rīta pusē — diķis. Diķa malā stāvējusi gara balta mūra ēka — pils-ļaužu ērbēģis. Tur tad arī istabā ar logiem pret ziemeļiem dzimis Johans Kārlis Aleksandrs Vanags, kaut dzimtā saukts no pēdējā vārda atvasinātā mīļvārdā *Lekšelis*. Uz ziemeļiem no pils bijušas muižas klētis, kūtis, degvīna tecinātava, alus brūzis un medību suņu māja. Parks bijis milzīgs, ar kastaņu un liepu alejām apkārt, ar lustūzi (lapeni) parka vakarmalā. Par

baroniem stāstīja, ka vecā baronese muižas ļaudīm "likusi ragus". Laikam jāpaskaidro? Tā bija banku likšana, savukārt "āderes laišana" bija *slikto asiņu* iztecinašana no vēnas.

Arheoloģiskie atradumi (5.–10. gs.) no Lieparu muižas laukiem pirms Pirmā pasaules kara nokļuva Jelgavas muzejā.

Kad dzīves apstākļi ērbēģī kļuva pārāk šauri, Vanags nopirka zemesgabalu ar vecu mūra māju *Kazlām* sešus kilometrus no Liepariem, kur uzcēla jaunu koka ēku un 1912. gadā pārveda dzīvot ģimeni.

Lieparos ir saglabājusies māla kleķa muižas ēka ar pusšķūptām jumtgalēm un pildrežģi augšstāvā. Savulaik te bijusi pamatskola. Taču ļaužu atmiņā ēka ir nevis Grotūžu, bet gan Gojasu pils, kas liek saasināt uzmanību. Par laimi, atradās cilvēks, kas pavēstīja, ka bijis tāds muižas pārvaldnieks *Vanagas*, kas strādājis blakus, Lazdīnišķu (*Lazdynišķiai*) muižā. Viņš pat parādīja saglabājušos ēku, kur strādājis Vanags, — blakus diezgan monumentālai māla kleķa muižas noliktavai ar īpatnu jumta veidojumu un pildrežģi. Šī ēka tiešām atbilst M. Vanagas grāmatā aprakstītajai Vanagu dzīvesvietai, arī diķi apkārt esot bijuši. Kādreizējās pils vietā gan tagad uzcelta pavisam cita ēka.

Abas muižas šķīr tikai kāds kilometrs. Liepari tagad ir lielāka apdzīvota vieta, ceļā uz turieni Lazdīnišķiem var izbraukt cauri, neko nepamanot. Tā nav atzīmēta arī "Jāņa sētas" izdotajā Lietuvas kartē mērogā 1:500 000. Varbūt tāpēc par Aleksandra Vanaga dzimšanas vietu minēta tuvākā lielākā apdzīvotā vieta.

Senais ceļš no Sidrabenes Jonišķu apkaimē caur Liepariem un Žeimeli gāja uz Mežotni. Tieši pa šo līniju 1426. gadā bija iemērīta jauna robeža starp Lietuvas lielkunigaitiju un Livoniju.

Tālāk aiz Krjuku meža atrodas jau lielāka apdzīvota vieta — Krjuki, pirmoreiz minēti 1586. gadā, citas upes — *Šešuves* — krastos. Mēs to pazīstam kā *Sesavu*. Darjus un Girena ielā 1 uzmanību piesaista gara koka ēka ar augstu jumtu, kur kādreiz bijis veikals. Pie cita nama ir piemiņas plāksne Lietuvas brīvības cīnītājiem, kuri šeit laikā no 1944. līdz 1953. gadam tika mocīti. Te ir arī obeliskveida Neatkarības piemineklis, sākotnēji uzcelts 1928. gadā, varas iznīcināts 1962. un atkal atjaunots 1989. gadā. Varbūt tiešām taisnība rakstniekam Albertam Caunem, kas savā dzejolī "Lietuvas ceļos" teic:

*...Augumā saplūdis spēks, vēlīgā zeme ko
dod.
Liegt tādai zemei un ļaudīm brīvību pūlīni
veldi —
Dievestīgs veidojas te katrs aizsāktais mūžs.*

Dodoties uz ziemeļiem, var nokļūt kapos, aiz kuriem ir senkapi (7.–12. gs.). Kapos uzmanību piesaista piemineklis Antanam Avižienim ar metālā atveidotu Kristus figūru pēc ievērojamā dāņu tēlnieka Bertela Torvaldsena (1768 vai 1770–1844) darba motīviem. Šis tēls it kā aicina pie sevis, it kā gatavojas ietvert savās spēcīgajās rokās un pasargāt nogurušos un ikdienas grūtību nomāktos, aicina pie

sevis atgūt dvēseles mieru. Mācītāja J. Domarka (1878–1924) piemineklis ir jau tradicionālāks.

Krjuku katoļu baznīca jāapraksta sīkāk, jo to vairs neredzēsiet. Svētā Laurīna koka baznīca bija celta 1792. gadā tautas arhitektūrai raksturīgās formās. 1936. gadā tā paaugstināta un arī piebūvēts tornis. Tūlīt pēc nosvinētās 200 gadu jubilejas to sagrāva viesulis. Saglabājies koka zvanu tornis un pa laukuma perimetru izvietotās Krusta ceļa stacijas. Blakus baznīcas vietai, uz Jonišķu pusi, ir pastorāts, kurā tagad notiek dievkalpojumi.

Aiz Krjukiem ir upīte *Šeševele*, tad *Šaltupis*. Aiz neliela mežiņa ziemeļos no ceļa kartē vēl iezīmētas mājas *Latveliškiai*. Diemžēl to vairs nav, ceļš noved pie robežgrāvja, aiz kura sākas Latvija. Šī ir tā Sesavas pagasta daļa, kas aiz Lielsesavas vistālāk uz dienvidiem kā ķilis iestiepjas Lietuvas virzienā. Tā arī nebija kam paprasīt, kāda šim māju nosaukumam saistība ar Latviju. Tomēr — Anīkšču rajonā pie *Latavas* strauta, kas tikai vēlāk pārtop par upīti un tek cauri *Latavas* mežam, sākumā ir *Latavenu* ciems. Bet upīte dienvidos no *Andronišķiem* (*Andronišķis*) ietek *Šventojā* (uzmanību, Lietuvā tādas ir divas, varbūt tāpēc, ka *Šventoja* ziemeļos no *Palangas* ar visu *Palangu* līdz 1921. gadam ietilpa Latvijā). Šeit pēkšņi mainās ainava — tā kļūst daudz krāšņāka. Kā 1987. gadā rakstīja J. Stradiņš, šeit varēja pat būt kādreizējā robeža starp sēļiem un lietuvjiem. Bet *Pakrojas* rajonā netālu no *Jonišķēles* (*Jonišķēlis*) pilsētiņas esot nelielais *Latavas* strauts, kas kartēs

gan nav atrodams. 2002. gadā izdotā Lietuvas ceļu atlanta rādītājā ir vismaz trīs-padsmit toponīmi, kuros var just saistību ar Latvijas vārdu. Bet šeit tas viss — tikai padomāšanai.

Virčiuvis upīte (kas ir tā pati Vircava) uzskatāma par senāko Šauļu un Upītes apriņķa robežu 16.–18. gadsimtā. Upe kā robeža kalpojusi arī aizvēsturiskos laikos, tā atdalīja Sidabri no Upmales jau 12.–13. gadsimtā. Vēl — tā kalpojusi kā senāka robeža starp Austrumzemgali un Rietumzemgali.

Aiz *Virčiuvis* uz dienvidiem ceļš ved Paaudruves virzienā. Lietuvas kartēs gan tur iezīmēts *Girdžiūnai*, bet Latvijā izdotajā satelītkartē ir šis bijušās muižas vārds, tikai *aizmirsies* dubultot burtu “a”. Ar Paaudruvi ir tāpat kā ar Panevėžu. Prievārdam “pa” ir šāda nozīme: piemēram, *Paņevežis* ir “vieta pie *Ņevežis* upes”, upes, kur nav vēžu. Lietuvā šādu nosaukumu ir papildnam, arī pārbraucot robežu Grenctālē, jau līdz Pasvalim pavīd toponīmi: *Baltpamūšis*, *Škilinpamūšis*, *Žilpamūšis*, *Raudonpamūše* — vietas, kas atrodas pie Mūsas (*Mūša*) upes. Paaudruve, protams, atrodas pie mums zināmās Audruves upes. Vienā upes pusē ir muiža (pirmoreiz minēta 18. gadsimtā), otrā — apdzīvota vieta. Zeme te piederēja Burnevičiem, pēc zemes reformas to nopirka latvieši — brāļi Lauciņi, kas tagad atdusas Linkuvas kapos. Visas muižas celtnes būvētas no akmeņiem, bet zelmiņiem izmantots pildrežģis ar sarkano ķieģeļu pildījumu.

Uz ziemeļiem no šā pagrieziena ir

Drasutaiči (*Drasutaičiai*). Pretī *Robežniekiem* Lietuvas pusē esot bijis liels koka krusts, ko vairākkārt 80. gados gāzuši, pat ar buldozeru, bet nevarējuši nogāzt. Tomēr visi, kas to darījuši, esot gājuši bojā, pat tie, kuri centušies rakt ar rokām (LFK 2049, 16). Tagad tas esot jau nogāzies pats. Notikumī, kas saistīti ar šo krustu, ir unikāli, labi zināmi arī Latvijas pusē, tos vērts šeit pārstāstīt. Tagadējā kartē redzams tikai Girmiņu (*Girminių*) mežs, bet krusts bijis kādreizējā ciema māju saimnieka Umbrasas ceļa galā. 1943. gada rudenī saimnieki izkurina krāsni un pirms laika aiztaisa dūmeni. Abi nomirst, un viņus aiznes uz klētiņu. Sieva aukstumā atjēdzas, bet vīrs ne. Trešajā dienā bēres. Apglabā netālu Audruves upes krastā esošajos kapos. Vēlā vakara stundā, kad sieva jau aizgājusi pie miera, kāds klauvē pie ārdurvīm. Izrādās, viņas mirušais vīrs. Stāsta, ka esot dzīvs. Sieva pārbīlī metas uz otro stāvu, bet šis zinājis, kā no ārpuses atvērt durvis. Šī izlec pa logu un salauž kāju. Izrādās, vīram mutē bijis daudz zelta zobu. Kaut kādi nākuši tos raut ārā, un šis no sāpēm atjēdzies. Viens noģībis uz vietas, otrs aizbēdzis. Šis vēl pēc tam abiem iedevis krietnu naudas žūksni (LFK 2049, 1481). Kā nu ne, pateicoties šiem, viņš atguvis dzīvību.

Jau pirms pašas Šauļu šosejas ir Pliķišķi (*Plikiškiai*). Nelielākā krustojumā pa labi vīd senu kapu vieta. Jonišķu rajona kartē te iezīmētas vējdzirnavas, tātd jāgriežas pa kreisi. Un tiešām — pie nākamā krustojuma tādas ir, pāris metru augstas, ar nelieliem spārniņiem. Celtnē,

Ķirkuči

Jēkaba Gaujas pieminēklis Jačūnu
kapos

Puiķu svētvieta Sesavas pagastā

Lielsesavas muiža

Kāpnes Lielsesavas muižā

Uzraksts uz šķūņa Vāverēs

Žeimes luteriskā pastorāta ēka

Lielais un Mazais krogs Žeimē

Piemineklis (1992) pie baznīcas vietas Krjukai

A. Avižieņa piemineklis Krjukai kapos

Sesavas centrs

Sesavas dzelzceļa stacijas ēka

Kastaņi

Akmens laidara drupās Skursteņmuižā

Parka (Kalna) dīķis Skursteņmuižā

Skursteņmuižā

Kāpnes *Pečaju* mājās

J. Brieža darināts pieminēklis *Stanuļu* kapos

Lielvircavas baznīca

Piemineklis Lielvircavas kapos

Bērvircavas pils frīze

Aagleznotās sijas Bērvircavas pili

Saimniecības ēka bijušajā Audruves muižā

Sesavas baznīca

Sesavas baznīca

Sesavas baznīcas altāra retabls

Çerbonis Sesavas kapos

Sesavas mācītājmuiža

Sesavas mācītājmuiža

Durvju fragments Uškurēnu *Fričos*

Elejas aptiekas ēka

Elejas pils drupas

kas pirmajā mirklī izskatās pēc garāžas, tiešām tagad maļ. Bet tās tomēr nav īstās. Divsimt metru tālāk pa kreisi, no ceļa vēl neredzamas, dzīvojamās mājas pagalmā ir īstās, 13,3 metrus augstas, celtas 1889. gadā (vējrādis), kas darbojušās līdz 1985. gadam, beigās gan ar elektrību.

Par Šauļu šosejas izveidošanos būs rakstīts vēlāk. Nedaudz uz dienvidiem no Pliķišķiem ir pagrieziens pa labi uz Milvīdžiem (*Milvydziai*). Aiz sādžas, pie pašas Latvijas robežas, ir kapi ar neogotisku no sarkanajiem ķieģeļiem celtu kapliču, tās datējums 1878 iekalts akmenī pa labi no ieejas. Tajā saglabājušies seši klasicisma stila svečturi no 1817. gada. Altārgleznā attēlots Svētais Martinjons.

Ceļš pa labi, kas ved uz Daunoravu (*Daunoriške*), šķērso *Sidabras* (Latvijā Sidrabe) upīti un dzelzceļu. Ceļa malā ir viens krusts, kas saglabājies no bijušajiem kapiem, un piemiņas saglabāšanai norāde, ka te bijuši Tautgiņu (*Tautginiai*) ciema senie kapi. Pats ciems gan paliek dienvidos. Tad jāizbrauc cauri Svirpļiem (*Svirpliai*). Šeit ir samērā reprezentabla ēka ar četrpārtīgu kolonnu portiku un platiem pilastriem. Pāri Platones (*Platonis*) upei Vaineiķu (*Vaineikiai*) ciemā pa labi aiz autobusu pieturas ir valsts nozīmes dabas pieminekļis — Pumpainais ozols. Tā to varētu saukt latviski, lietuvieši to dēvē par *gumbuotasis ažuolas*. Lietuviešiem arī ērtāk liekas mērīt dižkoka diametru (1,9 m), nevis, kā esam pieraduši mēs, — apkārtmēru.

Asais līkums atrodas tikai puskilometru no Latvijas robežas, aiz tās ir biju-

šais Dēņu krogs un mazliet tālāk Blankenfeldes muižas komplekss. Tad, kad pirms Pirmā pasaules kara robeža bija apmēram astoņus kilometrus uz dienvidiem, Daunorava tika saukta par Dundurmuižu. Literatūrā minēts arī nosaukums *Davnoraiči*. Par Dundurmuižu Latvijā pierakstīta teika (LFK 941, 3104): poļu *buntes* laikā poļi te iebraukuši un prasījuši sievietēm, kam viņas *ticot* — poļiem vai krieviem. Ja viņas atbildējušas, ka poļiem, tie neko nav darījuši, bet, ja teikušas, ka krieviem, tad nogriezuši krūtis vai rokas un arī *citādi* spīdzinājuši. To par savas vecāsmātes bērnību 20. gadsimta 30. gados stāstījusi Anna Kugrēns.

Pie diķiem ir krustojums. Pa kreisi — uz bijušo Daunoravas muižu, pa labi — uz kapiem. Muižas ēka apdzīvota tikai ceļa pusē, pārējais sabrucis, celtne izslēgta no arhitektūras pieminekļu saraksta. Zelmīnim izmantots pildrežģis ar sarkano ķieģeļu pildījumu. Muižu 1854.–1855. gadā cēla grāfs Keizerlings, līdz 1941. gadam tur dzīvoja grāfiene Marta Keizerlinga. No bijušajām septiņpadsmit ēkām palikušas tikai trīs, nostāk — māla kleķa klēts. Saglabājušies parka fragmenti, arī ozols ar diametru 1,35 metri.

Daunoravas kapos gandrīz visi uzraksti ir latviski, te ir Blankenfeldes apkārtnē vēl tagad dzīvojošo Bullišu, Briežu, Grīnevicu dzimtu apbedījumi. Savdabīgs ir Bullišu ģimenes koka krusts. Pirmā pasaules kara gados vācu okupācijas laikā te tika izveidota latviešu pamatskola, kuras četrās klasēs vēl 1938. gadā mācījās 35 skolēni. Pie tās 1935. gadā tika izveidots

internāts. Jonišķu rajonā otra lielākā latviešu kopiena dzīvoja Rudišķos (*Rudišķiai*), rajona dienvidu daļā, no kuras netālu ir Jodžu (*Juodžiai*) krievu vecticībnieku kopiena.

Tālāk jāapmeklē Daunoravas mežs, bet ceļš gar kapiem paslikts, tāpēc labāk pabraukt nedaudz atpakaļ un doties rietumu virzienā. Meža sākumā jānogriežas pa kreisi, aiz atpūtas vietas krustojumā — pa labi līdz norādei uz nacionālo partizānu nometnes vietu, tālāk jādodas kājām pēc norādēm. 2000. gadā te ierīkots piemiņas komplekss ar zemiņu 1950. gada 18. un 19. augustā piecdesmit bojāgājušo partizānu piemiņai. Meža ceļš tālāk savienojas ar lielceļu, kas šķērso *Lankas* un *Kives* (Latvijā *Ķīve*) upes. Pie Dvelaiču (*Dvelaičiai*) ciema jau varētu braukt līdz Skaistgirim (*Skaistgirys*), kur aplūkojama Sv. Jurgā baznīca (1827, neorenesanse) un parks (1963, arhitekta I. Šešelgiene). Dievnams ir ne tikai apdzīvotās vietas ainaviskā dominante, bet arī garīgi vieno plašākas apkārtnes cilvēkus.

Bet mūsu mērķis taču ir iespējami tuvu sekot robežai. Tāpēc dodamies uz Daukšām (*Daukšiai*). No latviešu Kānupes leišu mēlē sanācis *Karnupis*. Pirms Bandoru (*Bandoriai*) ciema pie ceļa ir pieminekļis — augsts stabs ar krustu galā. Piemiņa Daujočo (*Daujočio*) ciema iedzīvotājiem, ar gadskaitļiem 1940–1990. Tas, ka tagadējās kartēs šā ciema vairs nav, visu izsaka. Turpat vēl manāmas vecā krusta atliekas.

Vilces upe Lietuvā pārtapusi par *Vilkiju*. Šis vietvārds uzreiz atsauc atmiņā

citu Lietuvas Vilkiju — brīnišķīgu, neatkārtojamu pilsētiņu pie Nemunas starp Kauņu un Jurbarku. Tā izvietojusies samērā stāvā Nemunas krasta nogāzē, tāpēc ir ļoti gleznaina. Nemunas postošās darbības dēļ katra nākamā baznīca tiek celta drošākā vietā, uz augstākas terases. Tās krastos hidrogrāfiskais liegums ir 63,1 hektāra platībā.

Tad Bandorju (*Bandoriai*) ciems. Caur to kādreiz gājis ceļš Latvijas virzienā. Roberts Sēlis grāmatā “Es stāstu par sevi” raksta: “Lietuvas pusē pie ceļa, kas no Žagares ved garām *Velmaraišiem*, atradās vecas, nātrēm apaugušas mūra ēku drupas. Agrāk te bijis tā sauktais *Leibus krogs*. Ļaudis daudzinaja, ka tas uzturējis sakarus ar Lietuvas zirgu zagļu bandu. Lai nu kā tas bijis, bet banda krogu nodedzinājusi...”

Tālāk ir Rukuižu (*Rukuižu*) mežs, aiz tā tek Švētele (*Švētēle*), kuras otrs nosaukums ir *Rukuiže*. Aiz meža pa kreisi ir Rukuižu apdzīvotā vieta. Tātad latviešiem Švētele nav nekas cits kā Vilces pagasta Rukūzes upe. Dienvidos no Daukšām uz Švēteles upītes ir ūdenskrātuve. Tur atrodas Rukuižas kapulauks (6.–11., 16.–17. gs.). Tieši šajā kapulaukā bijušas senākās Dienvidzemgales reģionā atrastās monētas, datējamās ar 16. gadsimtu.

Daukšas izceļas ar sakoptu vidi. Šeit ir pat savs tehnikas pieminekļis — uz postamenta pacelts traktors. Ciemats te radies kā bijušās kopsaimniecības centrs. Ziemeļos no Daukšām ir Pabaļu (*Pabalu*) botāniskais liegums, kas radīts reta auga — lielās zvaigznītes (*Astrantia*

major L.) — aizsardzībai. Tālāk uz rietumiem, no Žagares līdz Latvijas robežai, ir 1998. gadā dibināts Svētes ielejas botāniskais liegums 8,5 hektāru platībā.

Latvijā pierakstīta teika par šo vietu vēstī, ka tur, kur tagad ir Pabaļu purvs, bijis līdzens lauks un mājas. Vienu dienu pa gaisu nācis liels ezers — kritušas zivis un ūdens. Nokritis tur, kur tagad ir Pabaļu purvs. Leiši nav gribējuši, ka ezers ir tur, un metuši iekšā visādas maitas. Ezers kaucis, kaucis dienām un naktīm, beidzot cēlies un *gājis projām*. Tā cēlies Pabaļu purvs (LFK 854, 2178).

Gan Ādakšās, gan Pabaļos atrodas arheoloģijas pieminekļi — uzkalniņu kapulauki. Bet par Žagari runa būs grāmatas beigās.

Vai robežas otra puse bija citāda? Olafs Gūtmanis dzejolī “Ekskursija pa Lietuvu” no krājuma “Pēdu puķes” teic:

*Es raugos: daba atkārtu tos pašus bērzu
Un ozolus, un Žemaitija paceļ kalnus
Ar druvu plaukstām — mūsu Vidzeme...*

*... Šī līdzība ir tikai malds un vēlēšanās
Ko savu saskatīt, kur viss ir citu
Līdz smilgai pļavā, bezdelīgai gaisā
Un krāsām atspogotām dvēselē.*

Labāk tomēr:

*...ja nemeklē, kas šķir tik vienādu
Mūs divus brāļus, lietuvi un latvi, —
Lai caur šo atšķirību ciešāk savienotu.*

SESAVA

Krustojumā nogriežoties uz dienvidiem, ceļš ved Lielsesavas virzienā, bet ziemeļu pusē redzams pašreizējais Sesavas centrs. Te tas izveidojies tikai 20. gadsimta 20. gadu vidū, jo agrāk Sesava bija ziemeļos no Sesavas baznīcas, kas tagad atrodas cita — Elejas — pagasta teritorijā. 1866. gada kartē lasāms tikai *Lakkai* un *Lakaien*. Pat “Latvijas mazajā enciklopēdijā” (1970) Sesavai dots vēl otrs nosaukums — *Lakājas*.

Tagad centrā atrodas sociālisma perioda vairākdzīvokļu dzīvojamās mājas. Tagadējais pagastnams uzcelts 1977. gadā, senāk pašvaldība daudz ceļojusi: bijusi *Gaidās*, *Vidusmuižā*, *Pupcepurēs*, *Vienības* namā un *Vecajā* skolā. Pagastnama otrajā stāvā — Andreja Ķīģeļa darināta kompozīcija “Ražas koks” un viņa veidotās lustras. Pirmajā stāvā izvietota pagasta vēstures ekspozīcija. Te savākts vairāk nekā simts dažādu priekšmetu. Pūralādi darinājis bijušais kultūras nama vadītājs V. Roziņš, kas vadīja populāro lauku kapelu “Sesava”. Šī lāde kalpoja mūzikas instrumentu (cītaras, vijoles, kontrabasa, akordeona) pārvadāšanai. Te var apskatīt Imanta Poļa šūdināto Sesavas kora karogu, krūšu bruņas un bruņucepuri no kara

laikiem, kā arī senāk lietotus sadzīves priekšmetus. Ekspozīcijā atspoguļota pagasta vēsture un tā ievērojamākie ļaudis. Bijusi fotoizstāde “Pagasts 1000 fotogrāfijās”. Vākt materiālus par Sesavu ir bibliotekāres Dzidras Šulces vaļasprieks. Bibliotēka dibināta 1922. gadā.

Otrpus ceļam ir *Vienības* nams (1936, arhitekts J. Orleans), kurā atradās arī skola. Iesvētot *Vienības* namu 1938. gada 4. septembrī, tika dziedāts: “Šo namu sargi, Dievs,/ Un tos, kas darbosies/ Zem šī jumta;/ Lai svētība/ Un laimība/ Mūs, tavus ļaudis, pavada!” Pirmā teātra izrāde bijusi viesizrāde “Zaļā zeme”, visiem cēlājiem tā bijusi par brīvu.

Skolai 1966. gadā uzcēla piebūvi, tad labiekārtoja skolas apkārtni. Izrokot diķi, radās neliels uzkalns. Tur ierīkoja akmeņdārzu. Bērni to esot nosaukuši par *Draudzības kurgānu*. Trīs liepas stādītas triju paaudžu draudzībai: pionieriem, partijai un komjaunatnei. Toreiz atbilstoši laikmetam daudz ko cēla un veidoja kādai gadadienai par godu, arī aleju gar ceļu. Jau 50. gados sāka meklēt skolas vēstures materiālus, bet, atnākot jaunam direktoram, viss savāktais tika izmests. Kā jaunu ēru sākot. Direktores Ullas Loginas radītais

skolas novadpētniecības muzejs savulaik tika atzīts par labāko lauku skolu grupā. Toreiz skolas muzeja gidi kā balvu saņēma ceļazīmes ekskursijai pa Jeņiseju un Baikālu. Pionieru vadītāja ļoti aktīvi pētījusi padomju karavīru brāļu kapus. Te atvesti arī kritušie no baznīcas kapiem, pašlaik tajos atrodas 199 apbedījumi. Tiesa gan, kaujas te nav bijušas, bet Sesavā darbojies hospitālis.

Skola savu vēsturi skaita no 1885. gada, pirmie skolotāji bijuši Jānis Šitka un Jēkabs Grauze. Sesavas skola ir pirmā darbavieta vairākiem plaši pazīstamiem cilvēkiem. Viens no tiem ir dzejnieks, pedagogs, novadpētnieks Voldemārs Ziemeļis (1902–1981), vēsturnieka Sigurda Ziemeļa tēvs. Skola pirmā darbavieta bijusi arī padomju partizānu komandierim Otomāram Oškalmam (1904–1947), kam pie citas darbavietas — Ropažu vidusskolas — ir piemiņas akmens (1987, tēlniece G. Grundberga), veltīts arī citam šīs skolas skolotājam — Doku Atim. Ja gribam būt pavisam precīzi, O. Oškals gan strādājis tās skolas priekštecē — Kārciema pamatskolā. Sesavas skolas iekšpagalmā ir akmens ar uzrakstu 15, tas, izrādās, nav 15. izlaiduma piemiņai, bet gan skolotāja E. Māliņa klases absolventu skaits. Skolas 100 gadu jubilejas dienās pie ēkas novietots piemiņas akmens.

Tagad šeit ir aptuveni 230 skolēnu un 18 pedagogu. Skolā vienmēr bijuši labi deļotāji, bet tās absolvents aviācijas majors Olafs Stašāns tagad ir Latvijas armijas lidmašīnas komandieris. Daudzi absolventi atgriezušies skolā un strādā par skolotājiem.

Bijušā Lakāju kroga vietā uzcelta veikala un sabiedriskās ēdināšanas ēka. Pašas *Lakājas* iznāk pa ceļam uz šaursliežu dzelzceļa stacijas pusi. Tās bijušas Vensku Edvarta kūmu Šteinbergu mājas. Enciklopēdijā "Latvijas pagasti" minēts, ka dzelzceļa stacija celta 1916. gadā, taču pietura ar nosaukumu "Lakāji" atklāta tikai 1920. gadā. 1924. gadā tā tiek pārdēvēta par "Lieliesavu", 1926. gadā par "Sesavu". Stacijas ēka (arhitekts B. Ozoliņš) uzcelta tikai 1930. gadā. Pie stacijas pašās 20. gadsimta beigās uzlikta piemiņas plāksne, ka te 1941. un 1949. gadā sācies ciešanu ceļš. Tiešām, 1941. gadā izvešanas sākās šeit, taču 1949. gadā cilvēkus veda uzreiz uz platsliežu dzelzceļu. 1941. gadā vagonos trīs dienas turēja no mātes atšķirtus mazus bērniņus. Vilciens uz Bausku gājis divas reizes dienā, parasti bijuši četri pieci vagoni, arī viens kravas vagoni. Šie 25 kilometri bijuši jābrauc gandrīz stundu. No Sesavas stacijas izvests 100 000 tonnu cukurbiešu.

Ierīkot šaursliežu dzelzceļu no Bauskas uz Meiteni ierosināja Pēteris Alunāns 19. gadsimta beigās. Dzelzceļš ar 600 milimetru sliežu platumu tika izveidots Pirmā pasaules kara laikā — 1916. gadā — vācu armijas vajadzībām, precīzāk, frontes labākai apgādei. Salīdzinājumam — parastā vilciena sliežu platums ir 1524 milimetri, Rietumeiropā — 1435 milimetri. Pasažieru satiksme te sākās tikai 1920. gada februārī. Trīsdesmitajos gados šajā līnijā bija arī specializēti vagoni piena un sviesta pārvadāšanai. Biešu novākšanas laikā notika intensīvi pārvadājumi ar

pārkraušanu Meitenes stacijā. Tika pat ierīkoti atzarojumi uz biešu laukiem, kur varēja atstāt dažus vagonus. Kad vilciens brauca atpakaļ, vagoni jau bija piekrauti. Varbūt tieši šāds atzarojums bijis mežā Galamuižas tuvumā? Bija iecerēta līnijas pārveidošana uz 750 milimetru sliežu platumu, jo inženiertehniskais būvējums tam atbilda, tomēr to nerealizēja. Pasažieru pārvadājumi šeit beidzās 1960. gadā, līniju beidza ekspluatēt 1963. gada maijā. Uz Elejas pusi no bijušās Jāņukroga stacijas (1939) pa kādreizējo dzelzceļa trasi iet tagadējā Bauskas šoseja.

1951. gadā no vairākām mazajām kopsaimniecībām izveidojās kolhozs “Padomju jaunatne”, uz kura bāzes tagad nodibināta paju sabiedrība “Sesava” apmēram ar simt strādājošajiem Jāņa Tabora vadībā un 995 hektāriem zemes. Darbojas *Cerību* un *Bērziņu* fermas, graudu kaltes, darbnīcas. Te daudz devusi grāmatvedes Genovevas Grosmanes prasīgā darbība. Saimniecība atrodas tepat centrā, *Lakāju* virzienā.

Austrumu pusē pie vecā ceļa ir Sesavas motordzirnavas, kas strādājušas ar gāzgeneratoru. Blakus — vēl apdzīvota dzirnavu strādnieku māja. Kā stāsta Juris Polis, reiz ar brāli Debesbraukšanas dienā, braucot mājās no baznīcas, redzējuši, ka *briesmīgi remontē* dzirnavas. Divas nedēļas pēc tam ēka *ņēma un nodega*. Tas par to, ka strādāja Debesbraukšanas dienā. Strādājiet, strādājiet Debesbraukšanas dienā, aiziesiet ar debesīs! (LFK 2049, 1193) Tas noticis ap 1953. gadu.

Uz ziemeļiem no Sesavas centra ir

Slokas (ap 1925), liela, apmesta koka māja. Kūts apakšējā daļa būvēta no tēstiem guļbaļķiem, vāgūzim lietots pildrežģis. Šīs mājas saistītas ar mācītāju Robertu Slokenbergu (1898–1957). Tā gan nav viņa dzimšanas vieta. No šīm mājām cēlies viņa vectēvs Jānis, pats mācītājs dzimis Rundāles pagasta *Pareizos*, kur no 1890. līdz 1908. gadam dzīvojis viņa tēvs Jānis. Roberts Slokenbergs bijis Rūjienas Ziemeļu draudzes mācītājs, apveltīts ar izcilām runas dāvanām un lielu gara degsmi. Katru reizi viņš draudzei pateicis ko jaunu, līdz tam nedzirdētu. Stingras latviskas nostājas dēļ viņš nebija pieņemams ne krievu komunistiem, ne vācu okupantiem un bija spiests dzimteni atstāt. Mūža nogali viņš pavadīja trimdā Londonā.

Slokās mūža nogali pavadījis Panemunē dzimušais Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Jānis Medinskis (1906–1995), kas, pēc paša apgalvojumiem, ordeni saņēmis 13 gadu vecumā par veiksmīgu Daugavas pārpeldēšanu, velkot aiz sevis laiviņu ar diviem ievainotajiem, pie Jaunjelgavas 1919. gadā. Viņa dokumenti par ordeni un pats apbalvojums kara gados gājis zudumā, viņš nav iekļauts arī Lāčplēša Kara ordeņa kavalieriem veltītajā grāmatā. Apglabāts Vecsaules Leriķu kapos.

Sesavas aptieka dibināta 1919. gadā, vispirms bijusi *Blūdzos*, tagad centrā — *Zemtuos*. Ļoti gudrs farmaceits bijis Pēteris Dālderis. Viņu godinot, par *Dālderiem* nosaukta dzīvojamā māja. Arī viņa sieva Marta izcēlās citā jomā — dziedāja solopartijas pagasta koros, arī Teo-

dora Reitera korī. Tā ka tagad centrā ir gan *Lati*, gan *Dālderī*. Lauku provizoram daudz jāzina. Ko darīt, ja uz aptieku atskrien *tantīna* un prasa: kas par vainu, ja cūkai aste nav uz augšu, bet gan nokarājusies (LFK 2049, 1166)? Ar cūkām jau vienmēr problēmas, citviet Latvijā bijis liels jampadracis, kad pēc veterināra lūguma tai mērīta temperatūra, bet — padusē (LFK 2049, 1430). Arī ar govīm dažkārt kas sanāk. Vilces pagastā kop-saimniecību laikos telītēm vārdus lika piena pārraugs, un katru gadu vārdam bija jāsākas ar noteiktu burtu. Vienai telītei bija ielikts vārds *Blēde*. Sagadījās tā, ka togad telītes *eksportēja* uz Kazahiju un visi cilts dokumenti bija jānoformē krieviski. Uzrakstot vārdu *Blēde* ar krievu burtiem, sanāk *ne visai smuks vārds*. Vārda

devēja tika vairākkārt saukta uz valsts drošības iestādēm, un viņai bija jāraksta paskaidrojumi, ka tā ir tikai vārdu spēle, nevis *ideoloģiska diversija* (LFK 2049, 1501).

Emoliņus cēla ambulances vajadzībām, bet šo nodomu tomēr neīstenoja. Jaunajai mājai iedeva vārdu, lai godinātu slavenā vietējā daktera, LPSR Nopelniem bagātā ārsta Viļuma Emoliša (1913–1974), vārdu. Tagad ģimenes ārstes Skaidrītes Stilles privātprakse ir *Dālderos*.

Skursteņmuižas virzienā atrodas *Kastanašas*, agrāk sauktas par *Putniņiem*, iespējams, tā ir 19. gadsimta ēka. Margaritas Kovaļevskas romānos ir mājas *Putni*. Domājams, ka šīs bijušas prototips. Arī Skursteņmuiža tur nosaukta citādi — par Struteņu muižu.

SKURSTENMUIŽA

Vecajās kartēs Skurstenmuižas vietā rakstīts *Schorstädt*. Vārda pirmajai daļai vācu valodas vārdnīcā tulkojuma gan nav. Tagadējā nosaukuma rašanos vietējie skaidro ar to, ka te sastopami lieli skursteņi, ko saucot par manteļskursteņiem, tur *žāvēta gaļa, karājušās desas* (LFK 2049, 205). Tiesa gan, 18. un 19. gadsimtā manteļskursteņi jeb apvalkdūmeņi bija izplatīti arī citur. Protams, te tie bija ne tikai galvenajā ēkā, bet arī muižas ērbēgī, un tuvākajās mājās Ozolkrogā, Rozentālos, arī mācītājmuižā. Tagad tie daudzviet pārbūvēti par pagrabiem vai likvidēti vispār.

Ēkai skurstenis ir svarīgs. Par Jelgavas pili stāsta: cik gadā dienu, tik šai ēkai logu; cik nedēļu, tik skursteņu. Protams, daudzie dūmeņi ne visai rotā ēkas izskatu. Tieši tāpēc Lustes muižas (Dobeles rajonā) dzīvojamai ēkai skurstenis bija tikai viens. Visi dūmvadi pievienojās centrālajam skurstenim bēniņos. Piebalgas novadā lielajās dzīvojamās ēkās arī centās iztikt ar vienu centrā novietotu skursteni, bet klona grīdā izveidoja garu un sarežģītu dūmvadu sistēmu no vairākām apkures vietām. Interesantākais, ka dūmvadi negāja pa taisnāko ceļu, bet meta zem grīdas likumus

telpas papildu apsildīšanai. Un atcerēsimies 18. un 19. gadsimta dūmistabas, kur dūmi no krāsns nonāca istabaugšā, bet no turienes pa speciālām atverēm — brodiņiem — izgāja laukā.

Vecā, aptuveni 38 metrus garā Skurstenmuižas ēka nav saglabājusies, tā nodegusi 1915. gada vasarā. Ēkai bijuši *ankambari* (pieliekamie) ar restēm; tie kalpi, kas nav klausījuši, dabūjuši dažas stundas pavadīt šajā cietumā. Bet Ērmanis, kam piederējusi Skurstenmuiža, bijis ļoti pieklājīgs kungs. Palīdzējis jaunajiem saimniekiem, par lētu naudu pārdevis aitas un telītes. Tagad par ansambļa centrālo ēku kļuvusi dzīvojamā māja ar mansarda jumta izbūvi — bijusī muižas pārvaldnieka māja.

Muižas apbūves ansamblī blakus pārvaldnieka mājai ir no māla kleķa celtā tā sauktā baltā ērbēga atliekas, varam tikai iedomāties divus tur bijušos manteļskursteņus. Uz citu pusi ir kalte, vēl tālāk — no sarkanajiem ķieģeļiem celtā kalpu dzīvojamā māja. No staļļa saglabājusies tikai puse, nav arī vairāku šķūņu, kas redzami 1917. gadā sastādītajā plānā. Laidara drupu stūrī atrodams akmens ar rūpīgi iekaltu uzrakstu vācu valodā: sim-

bols cildenam priekam. Ansambļa sastāvdaļa — parks. Vai, skatoties tikai uz palikušajām ēkām, varam iedomāties kādreizējo šejienes dzīvi? Būs jāmēģina palīdzēt, zināmā mērā atdzīvināt apkārt redzamo.

Pārvaldnieka ēkas priekšā ir tā sauktais Stārķa koks. Tas ir ozols, kurā apmeties stārķis. Viņš šeit dzīvojis kādus četrus gadus, kopš 1935. gada. Tad sākās karš un viņš pazuda. Droši vien nepatika šaudišanās. Nostāk ir Parka ozols, kura vecums ap 480 gadu, bet apkārtmērs 5,4 metri. Pie tā puslokā iestādītas piecas liepas, tur *laubē* kristīti bērni. Tagad gan palikušas tikai četras liepas. Pie Parka ozola bijis galdiņš un šūpoles. Tur kungī gājuši atpūsties. Vēl agrāk, 1914. gadā, kokā piecu sešu metru augstumā ierikota platforma kafijas dzeršanai. Varējis kopā sanākt ap divdesmit cilvēku. Vācijā dzīvojošais, bet te dzimušais Hermanis Konrādijs (1926) atceras, ka vēl bijusi kāda maza platforma, kur viņš mielojies ar ērkšķogām un pēcpusdienās paklausīgi gulējis diendusu, kā to līcis tēvs, kas Kēnigsbergas universitātē bija studējis lauksaimniecību. Ja būtu jānumurē, tad *gulētājs* sanāktu Hermanis IV.

Laiks nedaudz pavēstīt par muižas īpašniekiem. No 1508. gada trīs gadsimtus tā atradies Klopmaņu dzimtas valdījumā. Heinrihs fon Klopmanis šo muižu ieguvis par piedalīšanos karagājienā pret Krievijas caru Ivanu III. Tad 1620. gadā muižu apciemojis Kurzemes hercogs Frīdrihs, gan ar praktisku mērķi — lūdzis naudu Trīsdesmitgadu karam. 1701. gadā

muižā uzturējies Zviedrijas karalis Kārlis XII, arī sakarā ar karošanu — ar visiem karapulkiem devies Jelgavas virzienā. Karaspēka maršruts bijis: Tome–Linde–Vecumnieki–Mazbārbele–Vecsaule–Bauska–Skursteņmuiža (11., 12. augustā)–Tērvete–Dobeles. Karalis, pēc nostāsta, vedis līdzī arī dažādas dārglietas, kas bijušas par smagām, lai ņemtu līdzī kaujās, tāpēc tepat netālu no Skursteņmuižas viens no diviem zirgiem ar visu karieti un dārglietām aprakts. Vēl jau nekas nesot atrasts. Ziemeļu kara laikā gan novads tika izlaupīts. Muižas īpašnieka Oto Johana Klopmaņa (miris 1714. gadā) atraite Šarlote (dz. Knige) apprecējās ar Georgu fon Mēdemu un kļuva vēlākās Kurzemes hercogienes Dorotejas un dzejnieces Elīzas fon der Rekes vecmāmiņa. Ap 1860. gadu Skursteņmuižu nopirka Pēterburgas notārs Hermanis Ernsts Konrādijs (1819–1888). Šajā dzimtā katrā paaudzē bijuši mācītāji.

Par vairākiem bijušajiem muižas dārzniekiem saglabājušies tikai nostāsti. Viens no tiem ir šāds. Laikā, kad Latvijā tomāti vēl netika plaši audzēti, tos dēstīja siltumnīcā, bet muižas dārznieks ļāvis kalpu sievām stiklotajā mājā strādāt tikai tik ilgi, kamēr tomāti bijuši zaļi. Tāpēc sievas nekādi nevarējušas saprast, kāpēc jāaudzē tik negaršīgi dārzeņi. Aiz siltumnīcas bijuši zemeņu lauki, kurus ravējusi pati lielmāte.

Pie ceļa atrodas kvadrātveida Parka dīķis ar salu. Tā dibens ticis grantēts. Tā bijusi kungu peldētava. Krastmalā pie alejas bijusi būdiņa, kur pārgērbties. Otīlija Baņķevica stāsta, ka būdiņā dzīvojušas

meža pīles un pa dīķi varējuši braukt ar plostu. Tagad pāri dīķim uzcelts tiltiņš. 1860. gadā, kad dīķis izrakts, kalpi ar *tačkām* saveduši un priekšautiem sasesuši zemi un izveidojuši uzkalnu. Tā virsotnē atradies apaļais galds *kungu dzīrēm*. Visbiežāk te ēduši palaundzi.

Vēl tālāk uz austrumu pusi bijis Mīlestības kalniņš, ap pieciem metriem diametrā, ar pliederu krūmiem un ceriņiem. Tur ēnā varējuši pasēdēt un arī pamīlēt. Kalniņš gājis bojā. Kā stāsta vietējo apstākļu pazinēji, tagad parasti mīļojoties autobusu pieturās un kalniņš vairs neesot vajadzīgs. Cits kalniņš uz ziemeļrietumiem no lielā kalna esot bijis *zvedru karavīru* kapa vieta.

Aiz Mīlestības kalniņa bijis *Cukgrāvis*, bet aiz tā četras liepu rindas, tagad izzāģētas. Tur bijis arī augļu koku dārzs, aiz kura sākas mežaparks. Skursteņu strauts — tā gultne tagad atgādina novadgrāvi — gāja cauri Vīna dīķim, pie kura bijusi peldu būda. Strauts ir 26 kilometrus gara Sesavas upes pieteka. Pie dīķa mežmalā bija otras šūpoles.

Mežaparkā atrodas baronu Konrādiju kapi, uz tiem var aiziet kājām no *Aleju* puses. Kad kapus ierīkoja, te bijusi pļava, gar kapsētas ceļu iestādīti koki, vēlāk arī riņķi apkārt apbedījumiem. Pārējais mežs izveidojies pats. Jau sākotnēji augstā gruntsūdeņa dēļ apkārt izrakts grāvis. Bijis arī dzīvžogs ar koka vārtniem. Centrālais krusts uzstādīts 1992. gadā, gadu vēlāk kapi atkārtoti iesvētīti. Te iekalti deviņu Konrādiju dzim-

tas locekļu vārdi. Tas ir Konrādiju dzimtas pēcteču veikums.

Skursteņmuižas mežā redzēts auns, kas neatstāj pēdas. Tas — vecā barona gars (LFK 2049, 1332).

Mežā pretī kapiem pie krustceļa kādreiz bijuši lieli ēvelētu dēļu galdi. Tur medību laikā ēstas desiņas, iedzerts un smēķēti cigāri. Jāņi svinēti pie kāda no dīķiem, kā atceras Otilija Baņķevica, 30. gados sieru un alu nesuši paši un kungi. Pašu alus gan esot bijis garšīgāks, kungu — dzerams jau bijis (LFK 2049, 1168).

Pie Skursteņmuižas bijis 14 stāvus augsts trīsstūrveida tornis, no tā varējuši saskatīt Rīgu. Uz rietumiem no muižas bijusi pienotava un sierotava. Te bijusi vienīgā vieta, kur arī ziemā govis laiduši *pastaigāties*.

Otrā pasaules kara gados muižas klēti bijis hospitālis, visi desmit apcirkņi (katrs 4 x 3 metrus liels) pilni ar ievainotajiem padomju karavīriem. Tad katru dienu izgatavoti desmit zārki 2,10 metru garumā, mirušie gan vesti kaut kur projām. Piecdesmitajos gados šeit izmitināti tie no Sibīrijas atpakaļ atbraukušie lietuvieši, kurus Padomju Lietuva neņēma pretī. Te bijusi vieta piecpadsmit ģimenēm.

Muižas 300 metrus garās alejas rietumu galā, pie Lielvircavas ceļa, vēl 1917. gada plānā atzīmētas vējdzirnavas. Turpat bijis arī muižas krogs.

No Skursteņmuižā dzimušajiem jāatzīmē muižas pārvaldnieka Krišjāņa ģimenē dzimušais Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris pulkvežleitnants Alberts Rumba (1892–1962 Rīgā). Bijis baterijas koman-

dieris Kolčaka armijā, bet 1920. gadā atgriezies Latvijā. No 1936. gada bijis Fiziskās kultūras un sporta komitejas ģenerālsekretārs, no 1940. gada — Zemgales artilērijas pulka divizionā komandieris. Alberts Rumba bijis arī Latvijas ātrsliedošanas celmlauzis. Skursteņmuižas dīķi derēja slidošanai arī ar muižas kalēja darinātām slidām, un Alberts apguva slidotprasmi tik labi, ka tika iekļauts Latvijas izlases sastāvā 1924. un 1928. gada ziemas olimpiskajās spēlēs. Pirmajās no tām viņš startēja visās (500, 1500, 5000 un 10 000 metru) distancēs un kopvērtējumā izcīnīja septīto vietu 26 dalībnieku konkurencē. Viņš ir pirmais neatkarīgās Latvijas sportists, kura rezultāti ierakstīti olimpisko spēļu vēsturē. Viņš arī spēlēja futbolu ASK vienībā un piedalījās slēpošanas un šaušanas sacensībās. Apbalvots ar Viestura ordeni. Izsūtīšanu uz Amūras apgabalu un vēlāk uz Kazahiju viņš nopelnīja par to, ka bija saņēmis Hitlera Vācijas 1. šķiras Olimpisko ordeni. Blagoveščenskā viņš 60 gadu vecumā pārspējis 30 gadus jaunāko vietējo čempionu. Alberts Rumba miris pansionātā Rīgā, apglabāts Ziepniekkalna kapos.

Vēl Skursteņmuižā dzimis žurnālists un jaunstrāvnieks Dāvids Bundža (1873–1901 Nicā, Francijā). Tiesa gan, uzzīņu avotos par dzimšanas vietu parasti tiek minētas Audruves, vēlākā Lielvircavas pagasta *Kalāču Ziemeļi*. Zināms, ka bērnībā viņš ganījis lopus Kroņvircavas *Bračos*.

Jāpiemin arī toreizējā Vircavas pagasta *Mazskursteņos* dzimušais agrono-

mijas doktors profesors Edgars Žubeckis (1902–1989 Kanādā), kas divu gadu vecumā zaudē tēvu, tāpēc bērnību un skolas gadus pavada pie vectēva, kurš rentē Skursteņmuižu. Viņš sarakstījis četras grāmatas par augļu un dārzenu pārstrādāšanu, periodikā publicējis vairāk nekā 130 rakstus. Paši *Mazskursteņi* (*Kl. Schorstadt*) bijuši tuvu tai vietai, kur savienojas ceļi uz Lielvircavu no Skursteņmuižas skolas un Sesavas centra. Šī teritorija pievienota Sesavas ciemam 1974. gadā.

Savos skolas gados Skursteņmuižā dzīvojuši mākslas zinātniece un žurnāliste Aija Oša (dz. Ķikute; 1942).

Gar *Brakšķu* mājām var nokļūt Brakšķu kapos. Kapsētas vārtu stabi mūrēti no sarkanajiem ķieģeļiem. Vecākie apbedījumi attiecas uz 19. gadsimta 80. gadiem. Juris Polis stāsta, ka te guļ 1905. gadā apšautie, kaut gan "Revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatā" šie kapi nav minēti. Te gan apbedīti Latvijas Brīvības cīņu dalībnieki Fricis Rumba (1870–1919), Kārlis Garjāns (1888–1919) un Žanis Gailis (1903–1919).

1877. gadā, kad Skursteņmuižas īpašnieks bija Konrādijs, aiz tagad jau nojauktā Ozolkroga sāka būvēt skolu, kuru pabeidza 1881. gadā. To cēla būvmeistars Jākobsons. Te strādājuši skolotāji Brediķis, Berzinskis, Pīlapa, Kvieta, Jurceva. Pirmā pasaules kara laikā vācieši skolā ierīkojuši karagūstekņu nometni. Te strādājusi arī jau pieminētā Nopelniem bagātā skolotāja Lavīze Vīgante.

Iepretī skolai pie pagrieziena uz Lielvircavu ir objekts, kas savulaik tika iekļauts sociālisma celtniecības piemiņekļu kategorijā. Piemiņas akmens (1974) vēstī, ka šeit ar Darba Sarkanā karoga ordeni apbalvotā kopsaimniecība "Avangards" nodevusi ekspluatācijā miljono hektāru Latvijā meliorētās zemes. Esot arī iemūrēta kapsula ar vēstījumu nāka-

majām paaudzēm. Vietējie gan nezinot, kas tur iemūrēts, jo pie akmens drīkstējuši būt tikai īpaši izredzētie pēc speciāla saraksta. Tā kā saimniecība bijusi slavēta, pieminēkli atklājis Latvijas Komunistiskās partijas 1. sekretārs A. Voss. Pēc tam bijusi *padarīšana* klubā. Koncertu snieguši Raimonds Pauls un Viktors Lapčenoks.

ZIEMEĻOS NO SESAVAS

Pie bijušās Skursteņmuižas skolas ēkas uz ziemeļu pusi sākas otrs ceļš Lielvir-cavas virzienā.

Pa kreisi nostāk no ceļa atrodas *Bumbieres*, kādreiz sauktas par *Bumbērēm*. Mājas uzceltas 1925. gadā. Skursteņ-muiža zemi iepirkusi 1924. gadā un par karošanu piešķirusi to Jānim Polim. Pirmā šeit būvēta kūts no māla kleķa, par māla ieguves vietu vēl liecina dīķis aiz kūts. Māliem, protams, piejauca salmus.

Arī kolhozu laikos pagastā būvēja līdzīgi. Ar rokām izraka dīķi, un no tā ar ratiem veda ārā mālus. Izklāja slāni, sa-laistīja ar ūdeni, pēc tam salmus virsū, samaisīja. Tad ar asu lāpstu grieza ķie-geļus, krāva ratos un veda, lai liek uz mūra virsū. Liek kārtu, ļauj nožūt un pēc divām trim dienām liek nākamo kārtu. Kad mūris bija nožuvis, *speciālists* ar tik platu cirvi kā miesniekam nocirta sienas taisnas (LFK 2049, 1209).

Bumbierēs dzimis remantadīna pa-matlicējs Latvijā Jānis Polis (1938). Viņa dēls Uģis Polis jaunatnei ir pazīstams kā *Radio Super FM* didžejs un žurnālists. Mazdēls Jānis Polis ar vārdu *Džeremijs* piedalījies televīzijas šovā "Talantu fab-rika".

Jau aiz Skursteņmuižas pagrieziena atrodas *Pečaji* (1935). Tiem bijuši arī citi nosaukumi — *Pečura* un *Frīdrihshofa*. Te uz otro stāvu ved brīnišķīgas ozolkoka kāpnes ar virpotām margām.

Izstātīt ceļu uz Stanuļu kapiem, kas atrodas Vircavas upes likumā, ir sarežģīti, jo tagad ceļa vairs nav. 2003. gadā kapus varēja atrast, nogriežoties no lielceļa tur, kur "Caunam beidzas kvieši un Taboram kas cits iesēts". Te apglabāti tuvāko māju iemītnieki — Bīriņi, Stūrīši, Valdmaņi, Jūdiši. Kapu stūrī dus Fricis Landmanis (1896–1941), kura brālēns bija ievēroja-mais tēlnieks Jānis Briedis. Landmaņa granīta piemineklis — sēdoša cilvēka figūra — ilgi stāvējis *Stanuļos*, bet tagad tas ir apgāzts, bez galvas. Tā, visticamāk, meklējama upē. Žēl skatīties uz J. Brieža darinājumu šādā izskatā.

Vēl 1949. gadā ceļš no kapiem gājis uz *Stanuļiem*, tālāk ziemeļu pusē. Pie kapiem bijusi zirgu peldinātava (LFK 2049, 1177).

No *Stanuļiem* var iziet uz Saulīšu kapiem. Jāiet upes virzienā, ar acīm mek-lējot, kur lielāki koki. Kapi atrodas uz-kalnā, kas uz Vircavas pusi ir stāvs. Lejā pie upes mētājas daži pieminekļi. Te

apglabāts aprīnča ārsts Tērbatas universitātes absolvents Aleksandrs Zvingelis (1869–1938), Steinhardu dzimta u. c. Šos kapus *Līču* saimnieks licis ierīkot 1866. gadā. Rokot atrasti seni kauli, prauli un ogles. Pēc teikas, tie, kas tur rakušies, apsolījuši atradumus *atdot nabagiem*. Kad uzrakuši dievgaldu ar piederumiem — kausu, dievmaizītes šķīvi, Kristus bildi —, iesaukušies: “Nu, tādas lietas gan nevar nabagiem atdot!” Tad atradums nozudis un zeme aizbirusi. To lasām P. Šmita sakopoto “Latviešu pasaku un teiku” 15. sējumā. Cits variants: te nogrimusi baznīca, izrakušies līdz jumtam, izsītuši jumtā caurumu, pa kuru tajā nolaiduši striķi iesietu vīru. Tālāko jau zināt (LFK 1629, 387).

Saulīšu kapi tiek saukti arī par Sesku kalnu — šajā apkārtnē seski tiešām redzēti — un par Līču pilskalnu, jo te manāmas nocietinātas senvietas pazīmes. Tā plakums neliels, 35 x 25 metri, arheoloģiski nav pētīts. Iespējams, tas izmantots arī kā seno zemgaļu reliģisko rituālu vieta. Uz ziemeļiem no tā atrodas Līču apmetne.

Tur, kur no lielceļa iegriežas ceļš uz *Stanuļiem*, bijušas vējdzirnavas, kas piederējušas Jānim Landmanim. Viņam bijušas dzirnavas arī Elejā un Sesavā.

Pie kādreizējā Staltā kroga satiekas abi ceļi, kas uz Lielvircavu ved no Skursteņmuižas skolas un Sesavas centra. Pie Sesavas centra ir vēl dažas pieminamas mājas.

Ziemeļos no Sesavas centra atrodas *Bajāri*. Saimnieka dēls bija Eduards Andersons (1883–1911 Kamčatkā), kas

1904. gadā dibinājis Lielvircavas pagasta un apkārtnes sociāldemokrātisko lauku centru “Mežmalieši”. Viņa māsa bija jau pieminētā revolucionāre Elizabete Andersone. Te savdabīga sakarība: Elizabete pakārusies cietumā, bet *Bajāros* divpadsmit gadu laikā pakārušies četri vīrieši. Vietējie prāto, ka viņa tos *ņēmot sev līdzī* (LFK 2049, 1180).

Uz rietumiem no *Bajāriem* atrodas *Strazdiņi*. Pašreizējā dzīvojamā māja varētu būt uzcelta 20. gadsimta 30. gados. Tur dzimis teoloģijas doktors, reliģijas vēsturnieks profesors Edgars Rumba (1904–1943, miris Rešotas nāves noimetnē Irkutskas apgabalā). Virs *tukšas vietas* Rīgas I Meža kapos E. Rumbam uzstādīta piemiņas plāksne. Viņš bijis arī žurnālists un dzejnieks, pratis desmit valodas. Sarakstījis divas grāmatas, bijis nozīmīgu publikāciju autors. Edgars Rumba bijis Akadēmiskās draudzes mācītājs (1932–1936), kalpojis arī Rīgas Kristus draudzē un Mežaparka draudzē, kas pulcējās Gustava Ādolfa kapelā. Rīgas Doma baznīcas kapitula zālē noturēja dievkalpojumus Zviedru draudze, kuras mācītājs no 1931. līdz 1940. gadam bija E. Rumba. Viņš bija izcils garīdznieks, dvēseles kopējs. Mācītājs teoloģijas doktors Juris Rubenis E. Rumbu nodēvējis par *ekumenisma tēvu* Latvijas kristīgajā baznīcā, kurš tālaika sabiedrībai centies atklāt baznīcas uzdevumus, rādīt tās vietu sabiedrībā un sabiedriskajās norisēs. 1994. gadā iznāca J. Rubeņa apkopotā E. Rumbas darbu izlase “Viņpus aizspriedumiem, noliegumiem un ilūzi-

jām”. Edgaram Rumbam esot arī attāla radniecība ar jau pieminēto sportistu Albertu Rumbu.

Uz ziemeļiem atrodas *Zūbas* (ap 1860). Tās ir čekistu nogalinātā žurnālista Jāņa Kovaļevska (1873–1921 Krasnodarā) dzimtās mājas. Viņš bijis “Dienas Lapas” līdzstrādnieks, vēlāk darbojies Liepājas izdevumos, sarakstījis “Pirmās pamācības tautsaimniecībā” (1895). Viņa dzīvesbiedre bija jau pieminētā Olga Kovaļevska. 1906. gadā iznākušās Konversācijas vārdnīcas 2. sējumā šīs mājas nosauktas par *Skursteniešu Sūbiem*. Savukārt J. Kovaļevska meitas Margaritas Kovaļevskas (prec. Videniece; 1910 Liepājā–1999 Vašingtonā), gleznotājas un rakstnieces, romānos “Posta puķe” un “Gauru gaiļi” (sākotnējais nosaukums “Zālamana dziesmas”) tās nosauktas par *Zābām*. Viņa dzīvoja netālu no ASV galvaspilsētas, Haietsvilā. ASV vairāk pazīstama kā bērnu grāmatu ilustratore. Arī līdz aizbraukšanai no Latvijas ilustrējusi vismaz 23 bilžu grāmatas. Varbūt pietiek, ja atgādina Erika Ādamsona dzejojumu “Čigānmeitēns Ringla”. Margaritas Kovaļevskas brālis ir rakstnieks Pāvils Klāns (īstajā vārdā Pauls Kovaļevskis; 1912 Liepājā–1979 Kopenhāgenā).

Rakstniece *Zūbās* ir šad tad paviesojusies. Tagad te dzīvo Rasma un Apolons Gadeliji, kas nolaisto māju saveduši kārtībā, virs kamīna (1999) ir gruzīniskais paskaidrojums par tā celšanas gadu. Arī citi Sesavas pagasta mājvārdi nedaudz pārveidotā formā sastopami M. Kovaļevskas dieloģijā, un arī šeit dažkārt ārpus

mājas dzirdami neizskaidrojami soļi (LFK 2049, 1179).

Aiz *Zūbām* pa labi ved ceļš uz bijušajiem *Mazskursteņiem*, kur dzimis jau pieminētais agronomijas doktors Edgars Žubeckis.

Nekas vairs nav palicis no Meilešu kroga, tagad tur tikai pagrabs. *Meileši* parādīti jau 1866. gada kartē. Krogiem savulaik bija liela nozīme pagasta ļaužu dzīvē. Vislabāk to, manuprāt, pateicis kopsaimniecības “Lāčplēsis” bijušais priekšsēdētājs Edgars Kauliņš (1903–1979) savā grāmatā “Mana jaunības zeme” (1984): “... tie allaž atgādina, ka tur kādreiz ceļinieks-meklētājs naksmājas, draugs gājis satīties ar draugu, alus un degvīna dvingā nodzerot pēdējo kapeiku, zemnieks centies noslīcināt savu sūro darba dienu, pagasta pilāri, kungu galā iesiluši, izlēmuši apkārtnes ļaužu likteņus, ceļā no baznīcas uz mājām kāzu un kristību viesi te piestājuši, lai tukšotu pirmos kausus uz jaunlaulāto vai jaunpiedzimušo veselību, te vēlētas vieglas smiltis arī tiem, kas uz visiem laikiem atstāti smilšu kalnā.”

No Staltā kroga dienvidu daļas redzami sagāzušies ķieģeļi ar siju fragmentiem. Te savulaik bijis ļoti labs veikals, kur dabūts pat *putna piens*. Un citas deficīta preces. Aiz tā atrodas *Līdumnieki*, pie kuriem 1972. gadā tika uzcelta dzīvojamā ēka slaucējām. Te bijis arī veikals.

Iepretī *Līdumniekiem* atrodas *Ļāveikas*. Lielvircavas baznīcas kapos ir liels, masīvs granīta piemineklis, ko ietver kalta metāla sētiņa, šo māju saimniekam Jānim Stundam. Varbūt ar šīm mājām

saistīts arī Vircavas pagastā dzimušais gleznotājs un pedagogs Ansis Stunda (1892–1976)? Un Alise Stunda?

Kūlas nodegušas 2002. gadā, šeit birzītē rīkotas *balles*.

Jaunās muižas (sauktas arī par Jaunvircavu) parkā ir liels, skaists ozols. Vēl pirms gadiem desmit tās dzīvojamā ēka — no māla kleķa un koka — bija apdzīvota. Ziemeļos no Kroņvircavas gan ir cita Jaunā muiža.

Pa kreisi — *Osiši* (1938). No māju piebraucamā ceļa pa labi un arī zem tā ir arheoloģijas piemineklis — pazīstams kā Osišu senkapi (0,02 ha). Pašreizējie saimnieki mājas nopirkuši 1982. gadā, jo iepriekšējie, ļoti ticīgi cilvēki, gatavojās *debesbraukšanai*. Kad tā nenotika, viņi lūdzās, lai iedod kādu istabiņu (LFK 2049, 1469). Vietējie iedzīvotāji senkapus mēdz saukt par Bābukalnu. Varbūt arī tāpēc, ka te un arī zem īstā Bābukalna, kas ir senkapi lielceļa pretējā pusē pretim *Vidzemniekiem*, esot spokojies. Šie kapi atrodas mežā, ap 1–1,5 metrus augstā, kokiem un krūmiem noaugušā uzkalnā. Tā izmēri ir 40 x 50 metri. Šeit Lielvircavas barons Francis fon Firkss 19. gadsimta beigās kāda *senatnes pētnieka* vadībā izdarījis izrakumus, atradis skeletus ar liela izmēra galvaskausiem, monētas u. c. priekšmetus. Bābukalns ticis saukts arī par Svēto kalnu vai Zviedru kapiem.

Pēdējā saimniecība Sesavas pagastā ir *Vidzemnieki*. Saimnieks, kas tās cēla, — Latvijas Brīvības cīņu dalībnieks atvaļinātais leitnants Jānis Steps (1897–1940) — tiešām bijis vidzemnieks. Viņam

piešķirtas 37 pūrvietas no toreizējā Lielvircavas pagasta Jaunās muižas zemes. Koka dzīvojamā māja, apšūta ar ķieģeļiem, uzcelta 1935. gadā. Tajā tika iebūvētas visas tolaik iespējamās labierīcības. Esot celta *Amerikas stilā*, jo cēlājs tur bijis. Tornīši gan nākuši klāt jaunākos laikos, veco izskatu var redzēt attēlā E. Tīrumnieka grāmatā “Lielvircavas novads” (1937). Tad jau arī suņa būda nebija kā tagad — traktora kabīne. 1928.–1929. gadā *Vidzemnieku* saimniecību godalgojusi Zemkopības ministrija. 1936. gadā Jānis Steps tika iecelts par sabiedrības “Latvijas Centrālais sēklu eksports” rīkotājdirektoru. Tad paraugsaimniecību vadīja Mārta Stepa. Vairākās izstādēs godalgots *Vidzemnieku* ganāmpulks, labākās govīs deva pāri par 6000 kilogramiem piena gadā.

Kara gados te bijis hospitālis, pēckara gados kopsaimniecības “Vārpa” centrs. Tagad mājas arī pieder vidzemniekam — Ērgļos dzimušajam Voldemāram Novikam. Atjaunots arī vecais uzraksts: “Dod, Dieviņ, kalnā kāpt!”

Tālāk nedaudz uz priekšu, jau Platones pagastā, ir Lielvircavas Sv. Jāņa Kristītāja baznīca (1595), vietējie gan dažkārt to sauc par Klopmaņa baznīcu, barona — baznīcas cēlāja — vārdā. Izdemolētā, kopš 60. gadu vidus slēgtā luterāņu baznīca tagad atkal pilda savu misiju, pēc Rundāles pils muzeja fondos no iznīcības paglābtās kanceles motīviem tapis jauns interjers rokoko stilā, iesvētīts 2002. gadā. Tas ir Rīgas amatniecības vidusskolas audzēkņu diplomdarbs. Baznīca, kas kopā

ar Salgales dievnamu Otrā pasaules kara gados Jelgavas rajonā cieta visvairāk, tagad, pēc daudzu vērtējuma, kļuvusi par visskaistāko rajonā.

1869. gadā pēc valdības rīkojuma no dievnama izvāca tajā apglabāto muižnieku pīšļus un apbedīja kopējā kapā baznīcas dienvidu pusē. Baznīcas kapos apglabāts arī dzejnieks un publicists Juris Alunāns (1832–1864). Cilvēks, kura vērtējumu īsi savā dzejolī “Jura Alunāna piemiņai” devis Antons Austriņš:

*Latvju valodu bagāto cēli Tu augšā no
snaudas,
Vārdiem skanīgi likdams kā zeltgraudu
straumēm līt.
Tavi iekoptie lauciņi augļus nes, simtkārti
riešas.
Svētīts agrīnais nomods Tavs mūžīgi
mūžam lai!*

Juris Alunāns ir pirmais ievērojamākais dzejnieks un atdzejojājs, valodnieks, kas atvasinājis jaunvārdus, “Pēterburgas Avīžu” pirmais redaktors. Viņa kapa piemineklis uzlikts 1902. gadā.

Kapos apglabāti aktieris, režisors un dramaturgs Jēkabs Rozentāls-Krūmiņš (1855–1918) un ilggadējais Vircavas mācītājs Jānis Romanis (1869–1931), kuram piemineklis uzstādīts 1936. gadā. Te apbedīti arī Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri Jānis Kalniņš (1898–1971) un Indriķis Bedre (1895–1952). Apmeklējot Indriķi Bedri, kapos esot dzirdēti neparasti trokšņi — tāda šņākoņa, it kā kaut kas lūstu (LFK 2049, 1187). Ja naktī ejot gar ka-

piem, trīs reizes ieskanoties zvans un no kapiem iznākot melns suns, kas skrienot pa priekšu līdz pašai mājai. Tas publicēts P. Šmita “Latviešu pasaku un teiku” 15. sējumā. Mākslinieciski vērtīgi pieminekļi ir Mārai Zariņai-Dailei (tēlnieks H. Fišers) un Neimaņu dzimtai. Balta marmora stēla ar eņģeļa galvu, veltīta Johannai Štālai, datējama ar 1879. gadu. Otrpus Vircavas upes tiltam ir bijusi mācītājmuiža, sākotnēji radusies jau 17. gad-simtā. 1923. gadā tajā ierīkota pienotava. Šajā pastorātā dzimis vācu tautības mācītājs Gothards Pelkavs (1737–1802), kas 1795. gadā izplatījis G. Bergmaņa grāmatu “Saņemamas sprediķu mācības”.

Vai pamanījāt, ka uz austrumiem no Sesavas–Lielvircavas lielceļa nenogriezās neviens vērā ņemams ceļš, tikai tas pie pašas Lielvircavas? Tagad netālu no šā lielceļa likumo robeža ar Vircavas pagastu. Senāk pat Skursteņmuiža atradās Lielvircavas pagastā, bet kādreizējais Sesavas pagasts galvenokārt bija dienvidos no Bauskas ceļa, tikai neliels pagasta stūris sasniedza tagad Vircavai piederošo Josteni. No Sesavas upes uz austrumu pusi kādreizējo Sesavas pagasta daļu tagad *pievācis* Bauskas rajona Viesturu pagasts. Padomju varas gados Vircavas pagasta teritorija mainījies septiņas reizes. Kā tagad sašķirosim novadniekus?

Ceļš, kas pie mācītājmuižas nogriežas, ved uz Vircavas pagasta Oglaini. Tur ir arī 26 kilometrus garā Sesavas pieteka Oglaine. Vietvārds nav saistīts ar degšanu, upes otrs nosaukums ir Ogulaine. Izteikts minējums, ka tās un apdzīvotās vietas

senais nosaukums bijis Ogleja (vāciski *Oglei*), jo apkārtējās birzītēs bijusi liela zemeņu bagātība. Oglaine pirmo reizi dokumentos minēta ap 1621. gadu, saglabājušās arī kādas ēkas. Savulaik tā uzdāvināta kopā ar 40 hektāriem zemes iekšlietu ministra biedram, vēlāk sabiedrisko lietu ministram Alfrēdam Bērziņam (1899–1977), kuram bija nopelni K. Ulmaņa 1934. gada 15. maija apvērsuma organizēšanā. 1939. gadā viņš šeit audzēja tabaku. Pēc kara te uz dzīvi apmetās ļoti daudz iebraucēju, tāpēc 2/3 iedzīvotāju ir nelatvieši.

Aiz Oglaines Mālukroga virzienā atrodas *Pačūnas* — Broka universitātes Kanādā politoloģijas pasniedzēja Jura Dreifelda dzimtas mājas.

Uz ziemeļiem no tām bija Jostenes muiža, kuru savulaik rentēja Pļavenieks. Netālu no tās atradās *Kauļu* mājas, kur dažas vasaras nodzīvojis Juris Alunāns un pat sacerējis Pļavenieces kundzei velītītu humoristisku dzejoli “Sodenes mamma”, dziedamu meldijā “Ak, eglīte, ak, eglīte”. Lūk, ieskats:

*Ak, Sodene, ak, Sodene,
Cik mīla tu man esi!
Ne tik pie paša vakara,
Bet arī rīta agrumā
Tu manim prieku nesi.*

*Ak, muižas mamm, ak, muižas mamm,
Cik laba tu man esi!
Tu vāri manim kafēju
Un pasniedz arī pīrāgu,
Ka es kā runcis laizos...*

Šeit, sava brāļa mājās, viņš pabeidzis grāmatas “Tautas saimniecība” (1867) un “Mazais bodnieks jeb izstāstīšana par dažādiem stādiem, kas anelē atronas” (1873). Šeit viņš arī miris.

Grīvniekos, no Jostenes muižas zemēm atdalītā jaunsaimniecībā, kas tad vēl bija Sesavas pagastā, dzimis Latvijas Lauksaimniecības muzeja (Talsos) fondu glabātājs Aivars Cimermanis (1937). Tieši viņš gurķu lauka kaplēšanas laikā 50. gados atrada akmens krelles un metāla saspraudes adatu, ko vēlāk nodeva muzejā. Tikai 70. gados ieradās arheologi un paziņoja, ka te būs aizsargājama teritorija — Grīvnieku apmetne. Kopsaimniecība gan noteiktos lauka apstrādes ierobežojumus neņēma vērā un ar buldozeru nolīdzināja vecās upes senteces krauju. Pēc virskārtas nolīdzināšanas parādījušies balti smilts apļi, it kā kapa vietas.

Grīvnieku apmetne atrodas izbagarētās Sesavas upes kreisajā krastā, apmēram 100 metrus uz ziemeļiem no *Grīvnieku* mājām. Te konstatēts 30 centimetrus biezis kultūrslānis, kurā atrastas gludās, apmes-tās un ar naga iespaidumiem rotātās keramikas trauku lauskas, sena rotaslieta — māla krelles. Apmetne bijusi apdzīvota vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā (4.–12. gs.).

Sēļos jaunsaimnieks bijis Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Pēteris Buķis (1896–1971), kas apglabāts Jačūnu kapos.

Jostenes *Rempīšos* dzimis literāts un žurnālists Žanis Unāms (1902–1989 Oldenburgā, Vācijā). Bez dažādām grāmatām, piemēram, “Krievu laiki Latvijā”

(1936), viņš sastādījis latviešu sabiedrisko, politisko un kultūras darbinieku biogrāfisko vārdnīcu "Es viņu pazīstu" (1939). Žaņa Unāma pseidonīmi — Jostenis un Rempītis — zināmā mērā pat norāda uz viņa dzimšanas vietu. Vēl neparasti ir tas, ko stāsta Ž. Unāms: "Kad biju ģimnāzijas priekšpēdējā klasē, laikrakstam "Zemgaliētis" bija vajadzīgs otrs redaktors. Pieteicos. Mani pieņēma. Redaktora darbu es darīju blakus skolas darbam un dažreiz arī starpstundu laikā. Bet man bija radies stiprs patrons ģimnāzijas direktora personā, kurš bija lepns, ka viņa skolas audzēknis ir dienas avīzes faktiskais redaktors."

Jaunekļa gados viņš dzīvojis Sesavas centra *Dravniekos*, kur bijusi dārzniecība.

Braucot dienvidu virzienā, var nokļūt Stundu kapos. Kapiem apkārt ir grāvis ar valni, to vienā stūrī liepa — divu koku saaugums. Kapos ir tikai astoņi apbedījumi. No kapiem uz *Stundu* māju pusi vietējie iedzīvotāji ievērojuši neparastu augsni — pelēcīgi smiltainu. Bijušas divainas izjūtas, it kā viņi nodarbotos ar lauksaimniecību pa senču pelniem. Arheologi te reģistrējuši apmetnes vietu (apmēram 3 ha), kas datējama ar pirmā gadu tūkstoša otro pusi. Kultūrslānis ogļains, bagāts sadrupušiem granītiem. Te atrasta bezripas keramika, māla apmetumi ar baļķu nospiedumiem, dzelzs stīpiņa dunča spala stiprināšanai un divi graudberži. Apmetnei vieta bijusi izdevīga, jo netālu tecējusi Vircavas upe.

Stundu mājās saimnieka ģimenē dzimis visvecākais Latvijas armijas virsnieks — 107 gadu vecumā mirušais bijušais smagās artilērijas pulka 4. baterijas komandieris kapteinis Jānis Treimanis (1888–1995 Kalifornijā, ASV). Iznācis dienēt gan cara armijā, gan pie Deņikina, gan Sarkanajā armijā. Pirmā pasaules kara laikā saņēmis trīs Sv. Annas ordeņus. Svinot 105. jubileju, apsveikumu saņēmis arī no ASV prezidenta Bila Klintonā, citreiz viņu sveicis prezidents Ronalds Reigans.

Stundās bērnības vasaras pavadījis dramaturgs Egīls Šņore (1954 Rīgā), kas rakstījis arī prozu un kinoscenārijus. 2001. gadā iznākušajai lugu izlasei "Latviešu ballīte" nosaukumu devusi neparasta luga — luga bez teksta, kā autors pats to klasificējis, — improvizatoriska ludziņa deviņos laika periodos.

Pavisam neparastā veidā *Stundas* saistītas ar rakstnieka Edvarda Vulfa (1886–1919) dzīvi. Jelgavā dzimusi Alise Ose-Stunda (1894–1982 Kalamazū, ASV) bija sieviete ar literāru noslieci, viņas māte bijusi Ā. Alunāna teātra trupas aktrise, tāpēc Alise gribējusi kļūt balerīna. Viņai E. Vulfs uzrakstīja pāri par pussimtu vēstule, kurās ar apbrīnojamu atklātību stāstīja par sevi un klāstīja savas domas par aktuāliem mākslas un rakstniecības jautājumiem. Tām ir būtiska nozīme kā avotam par rakstnieka dzīvi, fragmenti no tām pārpublicēti Antona Stankeviča grāmatā "Dzīvoja reiz Edvards Vulfs" (1993). Tā nav mīlestības rosināta sarakstīšanās un tās nav arī rakstnieka

pamācības iesācējai literātei. Kārlis Štāls to raksturojis kā "vienatnē sevī atrasto patiesāko domu, atziņu, sevis paša un dzīves vērojumu izteikšanu otram, jaunākam, pretēja dzimuma cilvēkam un varbūt reizē ar to arī pašam sev tā, kā tie kuro brīdi formulējušies vārdos". Saskaņā ar izglītotas, garīgi rosīgas, romantiskām ilgām apveltītas jaunas sievietes dvēseli Vulfu stipri valdzina, viņš sāk redzēt tajā it kā atblāzmu no kāda sena, dzejniekos nekad neizdziestoša sapņa par reālajā dzīvē nerasniedzamu garīgu tuvību, — tā par šo saraksti domā A. Stankevičs. Šīs vēstules rakstnieka personību atklāja pārliecinošāk, nekā to spējuši izdarīt viņa biogrāfi. Rakstnieks vēlējās, lai "viņu attiecības paliktu pilnīgi brīvas no zemes smaguma", dzīvē abi tikušies tikai vienu reizi Petrogradā 1917. gadā.

Jāpiemin arī viņas māsa Anna Stunda (1896 Jelgavā—1986 Kalamazū, ASV), kas bija Aspazijas mūža nogales tuvākā draudzene, viņas rokas līdzēja mazināt reimatisma radītās sāpes dzejnieces locekļos. Pēc Aspazijas nāves Anna bija to cilvēku vidū, kas apmainīja vienkāršo priekšoka zārku pret dzejnieces cienīgu mūža māju. Viņa tulkojusi no vācu valodas Raiņa un Aspazijas saraksti, publicējusi atmiņas par viņiem.

Ziemeļos no šosejas atrodas lielas mājas — *Upenieku Narvaiši* (1873). Uz šosejas pusi ir liela koka veranda ar skaistām sīkdaļām. Te "Avangarda" laikos tika audzēti sporta zirgi, ferma gan nodega 2003. gadā, bet tagadējā privātsaimniecība turpina darboties ar sporta zirgiem.

Uz Vircavas upes pusi ved aleja. 1948. gadā celtais koka tilts pēc 25 gadiem nomainīts ar dzelzsbetona. Pie šīm mājām Pitku Katrīnas tēvs 1887. gadā (kad pašam bija tikai 18) apturējis kungu karietes zirgus, kas sākuši trakot. Kariete atgriezusies no Pilsrundāles, tajā bijušas tikai dāmas. Kungi gribējuši zirgus apstādināt, aizbraucot tiem priekšā, bet tie sākuši rikšot vēl ātrāk. Katrīnas tēvs ar draugiem paspējis novilkt pāri ceļam pirms tilta krūšu augstumā virvi un ceļgalu augstumā nolikt kārti. Zirgi ietriekušies virvē un apstājušies, bet tēvam salauzta kāja. Grāfs viņu Jelgavas slimnīcā ārstējis trīs mēnešus un ļoti rūpējies (LFK 2049, 1307). Kučieri tolaik bijuši tikai vācieši un angļi. Šis kučieris teicis, ja tēvs nebūtu palīdzējis, *visi būtu beigti*.

Kāda 1661. gada pavasarī izskatījās pārceltuve pie *Libartiem*, publicēts Austrijas diplomāta Augustīna Meijerberga (1622—1688) ceļojuma aprakstam "Brīvkunga Augustīna Meijerberga ceļojums uz Maskavu" pievienotajos Šveices mākslinieka Johana Rūdolfa Šturna zīmējumos. Vircavas upes kreisajā krastā pie šīm mājām konstatēta apmetne ar 40–70 centimetrus biezu tumšu kultūrslāni. Atrasta bezripas keramika un dzīvnieku kauli.

Sešdesmit deviņus kilometrus garā Lielupes pieteka Vircava sākas Lietuvā, tur tās nosaukums ir *Virčiuve*. Vietumis tā iztaisnota. Upes ieleja samērā sekla, dažviet pie tās šaura pļavu josla. Tā bieži pārpūda un nebija piemērota cilvēku dzīvei aizvēsturiskos laikos. Vircavas nosaukums ir somugru izcelsmes. Lietuviešu pētniece

R. Rimantiene uzskata, ka tādi vietvārdi izveidojušies, somugriem tirgojoties ar baltiem. Viņi savus slānekļa izstrādājumus mainīja pret baltu dzintaru. Pie mazažām upītēm tika ierīkotas nometnes, tā varēja būt radies Vircavas nosaukums.

Pēc arheoloģijas pieminekļu izvietojuma var spriest, ka Vircavas upe un tās baseins atdalīja Austrumzemgali no Rietumzemgales.

Aiz krustojuma var nokļūt Elejas pagasta Zizmās. Bet var arī palikt Sesavas pagastā un apmeklēt Bērvircavu. To pašu, kuru dažkārt kļūdaini uzdrukā par Bērvircavu. Pie krustojuma savulaik nolikts liels akmens ar uzrakstu: "Kolhozs "Avangards"". Daudzi domā, ka tas ir *kaitīgs*. Cik te nav nositušies! Ja šeit nositas kaut viens, tad *vieta piesaistot arī pārējos*.

BĒRVIRCAVA

Aiz krustojuma uz Bērvircavu ved asfaltēts ceļš. Kādreiz te varējuši izbraukt tikai ar lielajiem *kāpurniekiem*. Kādu nakti priekšsēdētāja Leitāna laikā visu nakti dunējis un rūcējis un neviens nav varējis saprast, kas notiek. Pa vienu nakti izveidots labs grantēts ceļš, jo ciemos pie priekšsēdētāja no Maskavas braucot pats Ņikita Hruščovs. Pie muižas bija vecas klētiņas, tur vietējie iedzīvotāji turēja lopus, tās vienā naktī tika sašķūrētas bedrē. Liec lopus, kur gribi. Visu *sarik-tēja*, bet augstais viesis neatbrauca — te jau esot reiz bijis. Apmeklēja “Nākotni” (LFK 2049, 1239).

Piebraucamā ceļa galā atrodas *Nameji* — kādreizējās Bērvircavas muižas pils. Tiesa gan, šī kādreiz iespaidīgā koka ēka ar dēļiem aizsistiem pirmā stāva logiem un pat dažiem tukšumiem to vietā otrajā stāvā tagad neizskatās diez cik aicinoša. Taču — šī ir vecākā koka kungu māja Latvijā, iespējams, pat visā Baltijā. Šajā 19. gadsimta būvāpjomā ietverts senākas celtnes kodols, pagrabs kreisajā pusē tapis 17. gadsimtā un iezīmē iepriekšējās guļbūves aizņemto laukumu. Deviņpadsmitā gadsimta celtni pagarināja uz labo pusi (skatā uz galveno fa-

sādi). Kungu ēkai parka pusē bijusi 16,5 metrus gara saimes ļaužu dzīvojamās daļas piebūve (celta 18. gadsimta beigās–19. gadsimta sākumā), kas 20. gadsimta 20. gados nojaukta. Nomainot jumta segumu, novākts arī centrālā rizalīta taisnstūra zelminis. Tad arī, iekārtojot dzīvokļus, lielākās telpas sadalīja ar starpsienām. Divdesmitā gadsimta otrajā pusē nojaukts ap 1870. gadu celtais kādreiz vītenaugiem ieskaudais lievenis. Tātad — senā māja taupības dēļ nav nojaukta, bet virsū, ietverot vecās konstrukcijas, celta jauna ēka. Tāpēc tai ir 19. gadsimta celtnes izskats.

Deviņpadsmitā gadsimta pirmajā pusē guļbūve ar krustveida pakšiem (ļoti netipiski kungu mājai!) tika nodarvota un apmesta, fasādes apšūtas ar dēļu klāju. Tikai ēkas galvenajai fasādei bija padomāts par dekoratīvismu, vēlā historisma formu arhitektūras simetriskumu. Logi izkārtoti grupveidā, vajadzības gadījumā izveidoti tā sauktie *aklie* logi. Samērā vienmuļā fasāde sadalīta ar klasiskiem pilastriem. Te likta lietā arī neogotiskajām celtnēm raksturīgā dzeguļotā atika ar pusloka un apaļas formas logiem.

Sesavas pagasts piedāvā pavadoni

cilvēkiem, kas vēlas apskatīt pils interjeru, — tātad tur ir ko redzēt. Visas sākotnējās ārdurvis gan zudušas, interjerā saglabājusies tikai viena senā durvju vērtne pildīņu konstrukcijā un 18. gadsimta beigu durvju fragments. Iekšā negaidīti pārsteidz, ka četrās telpās ir barokāli apgleznotas sijas. Tas ir ārkārtīgs retums Latvijas muižās. Turklāt katrā telpā gleznojums ir atšķirīgs, kas liek domāt, ka tie tapuši ilgākā laika posmā — no 17. gadsimta beigām līdz 18. gadsimta otrajam ceturksnim. Gleznojumos skatāmi akanta lapu vijumi, vīnogu zari ar ogu ķekariem, turklāt dažāda izskata ogām. Tur parādās arī lentes ornamenta fragmenti, kas dod iespēju vēlā baroka stila gleznojumu datēt ar 18. gadsimta otro ceturksni. Dažās vietās sijas pārvilkas ar rupjas struktūras audumu, kas šur tur, domājams, bijis apgleznots. Kungu mājas senākajā daļā no 19. gadsimta otrās puses saglabāties vienkāršs griestu plafons un neliels kupolveida padziļinājums ar profilētu apmali halles griestos, kas, iespējams, bija paredzēts lustras novietošanai.

Deviņpadsmitajā gadsimtā uz apmes-tajām sienām ar trafaretiem uzkrāsotas platas ornamentālas frīžu joslas. Uzbūvētais otrais stāvs un eklektiskais ārējais izskats padara ēku romantiskāku. Pēc mākslas zinātnieka Daiņa Bruģa domām, šīs pārbūves autors bijis Oto Dīce (1832–1890). Tas pats, pēc kura projekta celts Kuldīgas jaunais rātsnams un septiņu laidumu ķieģeļu mūra loka tilts pār Ventu — lielākais un greznākais Latvijā. Ēkas fasādēs izmantotie motīvi stipri at-

gādina tos pašus, kas skatāmi O. Dīces projektos Blankenfeldes kungu mājas pārbūvei.

Ēkas vidusdaļā bijis manteļskurstenis. Bēniņos redzami četri ieslīpi skursteņi. Reizē ar kāpnēm uz otro stāvu (19. gadsimta 70. gadi) radušies medaljoni otrā stāva vestibilā — ar dāmas un mednieka portretiem.

Zināmā mērā paradoksāli, ka, tikai pateicoties laikam, kad ēka bija pamesta bez uzraudzības, esam sapratuši tās vērtību. Tā kā daži to izmantoja par malkas un būvmateriālu ieguves vietu, atsedzās senās konstrukcijas un apdare. Tagad ēka iekonservēta un gaida līdzekļu piesaisti.

Kas vēl lietojis šo ēku? Jau no 1467. gada muiža ir Hovenu dzimtas īpašumā, 19. gadsimta vidū tā tiek Bēru dzimtai, bet 1912. gadā kā īpašnieks minēts O. Tittelbahs. Kaut kad tā ir Klopmaņu dzimtas īpašumā. 1923.–1924. gadā tā ieskaitīta Valsts zemes fondā un sadalīta septiņpadsmit saimniecībās. Līdz 1939. gadam šeit bijuši dzīvokļi. Viens no iemītniekiem bijis bīskaps Dāvids. Kara gados, vācu laikā, te bijusi koncentrācijas nometne, tad sadzīti zēni un visām liepām bijusi *nograuzta miza*. Kad kara beigās vācieši Elejas parkā gribēja celt munīcijas noliktavu, muižas telpas vajadzēja atbrīvot. Tad uz Bērvircavas pili pārcēlās pagasta valde. Lielajā augšas zālē bija kantoris, turpat blakus neliela istabiņa sekretāram. Katram darbiniekam tika ierādīta viena istaba. Naktī, kad ienāca Sarkanā armija, viss tika izpostīts, visi pagasta papīri saplēsti un nomesti uz grīdas. Augšā tad

bija pagasta valde, apakšā iekārtojās toreizējā Elejas pagasta kara komisariāts. Rudenī *pagasts* pārnāca uz Elejas muižu — uz *Ielejām*. Kur palikušas *kungu laiku* mēbeles, kas pēckara gados vēl bijušas istabaugšā, vēsture klusē.

Ap 1960. gadu vecās kalpu mājas (gara, zema ēka, lielākoties tur dzīvoja lopkopēji) vietā uzcēla klubu. Kopsaimniecības laikā pils galā pa labi bija ēdnīca, un tur kolhoznieki un talcinieki dabūja pusdienas. Kad saimniecībā bija viesi, neko nerīkoja klubā, bet gan pilī, jo tā bija klusāka. Tur bija arī vecais kantoris, kādu laiku arī slimnīca. Tolaik muižu sauca par *filtrācijas nometni* (LFK 2049, 1329), jo tikko uz saimniecību atnākušajiem tur deva dzīvot. Labam strādātājam pēc gada iedeva labāku dzīvokli. Sliktie aizgājuši prom paši.

Vircavas upes krastos ir parks 7,8 hektāru platībā ar trim diķiem. To projektējis O. Titelbahs 19. gadsimta beigās. Pils priekšā saglabājies ozols, citiem kopsaimniecības laikā nozāgēti visi apakšējie zari, lai izveidotu lauka veltņus. Barona laikā tika apšautas visas vārnas, jo tās viņam dikti nepatika. Prasīja, lai parāda vienu vārnas kāju, un tad maksāja. Sākumā kāju atstāja, vēlāk ņēma līdzī: vai tik jūs te man nedodat vecas kājas? (LFK 2049,

1196). Nav saglabājusies parka daļa kungu mājas dienvidu pusē, kur izveidota trīsstāvu dzīvojamā apbūve. Parkā upes labajā krastā (tur parks veidots kā ainavisks mežaparks ar laucēm) bijusi arī lapene no laukakmeņiem, ar durtiņām. Tā izmantota par gaļas žāvētavu. Pie Kļavu ielas sākusies Mīlestības aleja, kuras galā ir akmens. Parka ziemeļu pusē pie Vircavas upes tiltiņa ir koks ar uzrakstu "Bērvircava". Savulaik par "Avangardu" pārdēvētā Bērvircava (jāizrunā ar plato "ē" skaņu) tikai 1997. gadā atguva savu vēsturisko nosaukumu.

Parkā tradicionāli tiek svinēti Jāņi.

Blakus muižas ansamblim ir individuālās dzīvojamās mājas. Zvaigžņu ielā 2 maz iznācis padzīvot agronomam Armandam Rasmanim (1932 Svitenes Zarus—1980 Elejā), cienītam un novērtētam cilvēkam. Zvaigžņu ielā 5 dzīvo viens no saimniecības *Ivula* īpašniekiem — Uldis Caune. Viņa pārziņā ir 1400 hektāru zemes. Pie bijušā zemkopības ministra Andra Rāviņa (1955) mājas Zvaigžņu ielā 7 uzmanību piesaista dārzs. Kā gan citādi — viņa meita Brigita Rāviņa-Jansone pēc profesijas ir ainavu arhitekte. Bet arī citas Bērvircavas ielas daudz neatpaliek.

UZ AUDRUVES MUIŽU

Bērvircavas pagriezienā dodoties uz otru — ziemeļu — pusi, drīz vien nonākam Elejas pagasta teritorijā.

Bijusī dzelzceļa stacija "Narvaiši" tagad ir pārtapusi par dzīvojamo māju ar nosaukumu *Jaunzālītes*. Te neapkalpojama pietura atklāta 1929. gadā, tā aktīvizēta biešu novākšanas laikā, no septembra līdz novembra beigām. Mazajā mājā ar sešrūšu lodziņiem dzīvoja dzelzceļa uzraugs, otrā pusē piebraucamajam ceļam, kas savulaik bija dzelzceļa līnija, atradās biļešu kase. Pasažieru vilcieni gājuši divreiz dienā uz abām pusēm, preču vilcieni vēl biežāk.

1928. gadā, kad priekšnieki gribēja pārbaudīt, cik ātri vilciens var braukt vajadzības gadījumā, viņi devās līdz vienā no trim vagoniem. Pēc pavēles mašīnists sāka braukt ātrāk par bānītīm paredzēto ātrumu, līdz bānītis ar visiem pasažieriem starp Audruves tiltu un vēlāko pieturu "Narvaiši" apgāzās. Priekšniecība kājām lēnām aizgāja pa sliedēm tālāk. Šis katastrofas fotoattēls redzams Jelgavas Dzelzceļa muzeja ekspozīcijā.

Lai tiktu uz bijušo muižu Zizmu, pie *Rušiņām* jānogriežas pa kreisi un jāšķērso Audruve. Upe ir 52 kilometrus

gara, tās gultnes lielākā daļa Lietuvā, kā lai tagad zina, kur pie Audruves aprakta zviedru kara kase (LFK 1968, 2779)? Pēc citas teikas, vietā, kur tagad atrodas Zizma, pie Audruves bijuši kapi un kādreiz atrasti arī cilvēku kauli (LFK 1629, 1173).

Tagad te nav arī muižas dzīvojamās ēkas (19. gadsimta otrā puse). Tās mūri tika nojaukti 90. gados. Pilī bijis kultūras nams ar kino un dančiem. Nekas nav palicis pāri no Zizmas cūku kompleksa, kas sastāvēja no septiņām lielām fermām. Tā devums bijis 10 000 cūku gadā, kas gan *eksportētas* uz padomju plašumiem. Gar galveno ielu izvietotās barakveidīgās dzīvojamās ēkas vēl tiek izmantotas. Lielajā, gandrīz 200 hektārus plašajā, kādreizējā saimniecībā padomju gados izvietoja padomju karaspēka disciplināro bataljonu. Tā iemītnieki bija vai nu sagrēkojušies ideoloģiski, vai arī nebija mācējuši zagt tā, lai nepieķer.

Cauri muižas parkam (13,4 ha) ar bagātīgiem eksotu stādījumiem (Sibīrijas baltegles, sarkstošais vītols, Veimuta priede, Kolorādo egle u. c.) gar Starpaskrogu vedis tagad neizbraucams ceļš Sesavas baznīcas virzienā. Starp krogu un *Ikvildām* bijuši kapi, kur apglabāti arī

tikko ar holēru saslimušie, bet vēl dzīvie cilvēki. Ja tur nācies iet vai braukt, uz ceļa gulējuši vai nu cilvēki, kurus nav bijis iespējams pacelt, vai arī auns, ko nav bijis iespējams ievilkt ratos. Ja gadījies teļš, tas, ratos ievelts, sācis smieties un augt lielāks, kamēr izaudzis tik liels, ka ne pakustināt (LFK 1629, 4222). Tad jau nav arī ko brīnīties, ka ceļu caur tik spokainām vietām vairs nelieto.

Uz ziemeļrietumiem no Zizmas atrodas bijusī skola — *Kapteines*. Sarkano ķieģeļu ēka uzcelta 1914. gadā, bijusi paredzēta ārsta Roberta Kalniņa (1870–1955, apglabāts Briežu kapos) privātpraksei. Kad te darbojās krievu plūsmas skola (no 50. līdz 70. gadu vidum), tā nokrāsota balta. Vecā dzīvojamā māja savulaik nokurināta. Pēc principa — paši dzīvo iekšā, bet zāgē jumta konstrukcijas un kurina nost. Bijušas daudzas saimniecības ēkas: blakus divām apsēm atradusies divstāvu koka klēts, vistu mītne trīs simt galvām, liela lopu kūts. Mājas celtniecības laikā iestādīta liela liepu aleja. Parkā (2 ha) ir arī introducēto koku stādījumi, kā papīra bērzs, Zviedrijas pīlādzis, Kanādas apse u. c.

Mainoties laikiem, vispirms te tapa hospitālis. 1944. gada beigās tika ierīkota liela autoremonta rūpnīca, kur pat kaušēja čugunu un alumīniju. Pēc tam šeit mājvietu atrada Staļina vārdā nosauktās kopsaimniecības kantoris. Bijis pat Staļina pieminēklis visā augumā. Vēlāk te darbojās skola. Bet 80. gados šeit dzīvoja Zizmas lopkopji.

Šajā apkārtnē ir vairāki *Maņķi*. *Kap-*

lānmaņķus pie Elejas upes cēlušī ebreji, tāpēc arī tāds nosaukums. Šai ķieģeļu mājai ir pusloka logi un iezīmēts ceļšanas gads — *DEPPR 1876*. Kūts gan ir jaunāka — 1890 — ar uzrakstu *D. JAVILE*. Arī tai ir pusloka logi un vēdekļveidīgi izkārtoti dzelzs stieņi tajos. Zizmas tuvuma dēļ gan ar mazāk kā pieciem suņiem te nepietiekot. Tās ir keramiķes Kristīnes Lazdānes (1972 Jelgavā) bērības mājas.

No *Kaplānmaņķiem* var nokļūt uz Rīgas šosejas. Mēs gan atgriezāties uz Audruves ceļa.

No taisnā ceļa, kas ved uz Lielvircavu, pa labi pie pašas Vircavas upes ir Vilciņu (Audruves) kapi. Ne tik sen kapi bija kokos, tagad tie visi nozāgēti. Un — neviena latviska uzraksta uz kapu kopiņām. Nevar pat atrast Audruves kapos apglabāto Ati Mitrevicu, kas, godinot Pēterburgas 1905. gada 9. janvāra upurus, Lielvircavas baznīcas tornī bija uzvilcis sarkanu karogu.

Vēl uz priekšu ir baronam Oto fon Bēram piederējušās Audruves muižas vieta. No pamatīgās saimniecības ēkas (klēts?), kas būvēta no grandioza izmēra akmeņiem, palikušas vienīgi drupas. Akmeņu starpas aizpildītas ar mazākiem. Logi izskatās pēc šaujamlūkām, tie mūrēti no sarkanajiem ķieģeļiem. No dzīvojamās mājas jau pirms desmit gadiem bija redzami tikai gruveši. Tā bijusi visai īpatna un ar dzeltenajiem ķieģeļiem, plankano jumtu, neparastas formas logu un durvju ailām, kas liek domāt par jūgend-

stila iezīmēm, nav iederējusies muižas ansamblī. Kopumā nezināmais arhitekts, noliedzot ierasto, vēl tomēr nav uzdrīkstējies piedāvāt ko jaunu. Kādreizējā parkā (5,6 ha) bijuši arī divi dīķi.

Audruves muižā amatnieka ģimenē dzimis ar Triju Zvaigžņu ordeni apbal-

votais pulkvedis Žanis Bergs (1883–1966 Minhenē, Vācijā). No 1933. gada viņš bijis Armijas štāba Ģeodēzijas un topogrāfijas daļas priekšnieks, viens no izglītākajiem brīvvalsts armijas kara topogrāfiem.

SESAVAS BAZNĪCA

Elejas pagasts, bet — Sesavas baznīca. Vai tā būtu vietējā tradīcija, ka te dievnami nosaukti blakus apdzīvotās vietas vārdā? Uzreiz prātā nāk arī tuvējā Bērsteles baznīca, kas atrodas Svitenē. Tiesa gan, tur izskaidrojums zināms — baznīca uzcelta par Bērsteles barona fon Hāna ziedotajiem līdzekļiem un viņš vēlējis, lai dievnams nes viņa īpašuma — Bērsteles — vārdu. Jāņem vērā, ka pat 19. gadsimtā pašreizējās Sesavas vietā nekas būtisks neatradās, un tobrīd baznīcas tuvumā bija liela apdzīvotība, ko vietējie dažkārt uzskata par toreizējo Sesavas atrašanās vietu. 1866. gada kartē gan tur dots nosaukums *Kliewenhof*. Kartē atrodama *Klein-Sessau* (Mazsesava), bet *Groß-Sessau* ir tagadējās Lielsesavas vietā.

Sesavas baznīca sākumā celta citā vietā — aiz Audruves upītes, kur tagad esot lielas liepas, bet to, kas pa dienu uzcelts, naktī vienmēr nojaucis velns (LFK 1968, 2775). Cita teika (LFK 2049, 1336) vēstī, ka, ceļot pretējā upes krastā, atkārtojies tas pats. Tuvumā dzīvojušī zemnieka meita Lienīte, vakarā ejot uz aku pēc ūdens, pazudusi *kā akā iekritusi*. Viens no jaunuzceltās baznīcas celtniekiem savā nāves stundā atzinies, ka skaisto

Lienīti dzīvu iemūrējis baznīcas ziemeļpuses sienā, lai velns atstātos no jauncelāmās baznīcas. Tagad nevarot saprast, no kurienes — no baznīcas mūriem vai *vientuļajiem* baznīcas kokiem — vēlos vakaros pēc saules rieta nāk tādi kā vaidi, kā smagas nopūtas, kā elsas.

Pirmā koka baznīca uzcelta 1567. gadā pēc hercoga Gotharda Ketlera pavēles. Pilnīgā pretrunā ir cits nostāsts: braucis kāds cars, un šajā vietā viņam salūzušas ragavas. Vēlāk pat esot atrasts kāds zelta apkalums no ragavām. Tā kā bijis liels sals, viņš paglābies nelielā mājīņā. Par godu tam, ka viņš izglābies, uzsākta baznīcas celtniecība (LFK 2049, 1283). Teicējs, elejnieks A. Ozols, piebilst, ka varbūt tas neesot bijis cars, bet gan kāds polis. Ticamāk, ka zviedrs, jo te taču luterāņu draudze. Jāpiebilst, ka tas tiešām bija laiks, kad par Kurzemi cīnījās divas lielvalstis — Polija un Zviedrija. Bet luterisms Latvijā radās 16. gadsimta vidū, tātad te pretruna varētu arī nebūt.

Mūra baznīca uzcelta 1633. gadā, kaut gan pārbūves un remonta darbi turpinājušies līdz pat 1698. gadam, kad tapa sakristeja un pēc gada arī tornis. To sevišķā vērtē tur visi vietējie: kad no Lie-

tuvas puses pūšot vējš, tornis sadalot mākoņus, visās debess pusēs esot *zilumi* un te nelīstot lietus (LFK 2049, 1169). Bet varbūt tornim nav tik lieli nopelni, te atmosfērā esot kā *grāpīts* ar dībenu uz augšu, pret kuru mākoņi *atspiežas* (LFK 2049, 1170). Runā, ka baznīcā, svētā vietā, zibens nekad nesperot. 1934. gadā te iespēris gan, torņa galotni nācies atjaunot. Varbūt vainojams 1905. gads, kad te ieskrējuši *sarkanie* un apšāvuši cilvēkus (LFK 2049, 1192). Sesavas mācītājs A. Pētersons 1964. gadā stāstījis, ka brīdī, kad aizlūgts par ķeizaru un ķeizarisko namu, no balkona esot šauts. Barons Bistrams kā soda ekspedīcijas vadītājs ieradies baznīcā, torņa trepēs pūlis to atrāvis atpakaļ un kāds saimnieka dēls (stāstīšanas brīdī vēl bijis dzīvs) viņu ausī nošāvis (LFK 1968, 2781).

Tomēr pašreizējais dievnama izskats nav sākotnējais. Lielī remontdarbi sākušies 1753. gadā, kad pārmūrētas sienas un labots jumts. Vēl tagad zem kārņiņiem atrodas vecais lubiņu jumts. Tornis pārmūrēts 1768. gadā, tad uzlikta bumba ar gaili. Deviņpadsmitā gadsimta vidū tornis ieguva eklektismam raksturīgu formu. No bijušajiem četriem baznīcas zvaniem pašlaik kalpo 1932. gadā iesvētītais Vācijā slavenajā Bohumas zvanu lietuvē izgatavotais 910 kilogramus smagais zvans. Vējrādī šobrīd lasāms gadskaitlis ANNO 1745. Jauna sakristeja baznīcai kopš 1770. gada. Deviņpadsmitā gadsimta 20. gados grāfs Mēdems uzdevis būvmeistaram J. G. Ā. Berlicam sagatavot baznīcas pārbūves projektu, taču neviens no šiem klasicisma stilā veidotajiem projektiem nav realizēts. Tas ir tas pats būvmeistars Ber-

lics, kura meitiņu Luīzi Emīliju 1806. gada 29. jūlijā kristību ceremonijā turēja rokās grāfiene fon Mēdema. Tagadējais izskats baznīcai kopš 1855. gada.

Ēka ir vienjoma garenbūve, kurai rietumu pusē izvirzīts tornis, kas ar dzegām sadalīts četros līmeņos. Torņa dekoratīvā apdare raksturīga 19. gadsimta otrajai pusei. Tā galā astoņstūru smaile. Laukakmeņu sienas apmestas un sadalītas ar 19. gadsimtā mūrētām pusloka arkām, kas ievērojami palielināja dievnama monumentalitāti. Šajā pārbūves gadā baznīcas pamatus nostiprināja ar granīta blūķiem.

Iekštelpai cilindriski koka griesti. Luktas, kas izveidotas burta U formā, balstās uz toskāniskā ordera kolonnām. Vienas no tām, ziemeļu pusē, tika dēvētas par *studentu kori*. Baznīcā neogotisks altāris (19. gadsimta otrā puse), trešais pēc kārtas, ar toreizējā Jelgavas ģimnāzijas zīmēšanas skolotāja J. Dēringa altārgleznu "Kristus debesbraukšana" (1860). Gleznas augšdaļā uz debesu fona pēc pazīstamā itāliešu gleznotāja Rafaēla parauga gleznots Kristus tēls zilā apmetnī, apakšā izbīļa un pārsteiguma pārņemta cilvēku grupa. Šī altārglezna tiek uzskatīta par vienu no Drēzdenē dzimušā gleznotāja Jūlija Johana Dēringa (1818–1898) labākajiem darbiem. Pavisam viņš uzgleznojis 23 altārgleznas. No 1845. gada līdz pat savai nāvei viņš dzīvojis Jelgavā. Retabla zeltītie profili un kokgriezumi ir saskaņoti ar vecākajiem iekārtas priekšmetiem — kanceli, biktssolu, ērgelēm — un veido vienotu ansambli.

Kancele un biktssols (abi 1756) ir

barokāli. Apzeltīto kanceļi izgatavojuši vietējie amatnieki — galdnieks Treidels un krāsotājs Ginters. Kanceles jumta dekorā varam atrast mākoņus un spārnotas galviņas, to vainago eņģeļa figūra ar bazūni, zem tās — vīnogu ķekars. Medaljonu ar datējumu *ANNO 1756* papildina burti *OW-B*, kas liek domāt, ka kanceles būvi finansējis kāds no Lielsesavas muižas apsaimniekotājiem fon Brinkeniem. No kādreiz bijušajiem diviem biktssoliem saglabājies viens, jaunākais, kas kopā ar kanceļi veido vienotu ansambli. Līdzīgs bijis arī agrākais altāris, kas nav saglabājies.

Ērģeles būvētas 1753. gadā. Tās pārbūvējis I. T. Tīdemanis, papildinot līdz 22 reģistriem, tad arī ērģeļu prospekts (1789–1793) ieguvis rokoko formas. Stabules sadalītas septiņās grupās, prospekta sānus papildina ažūri spārni, kas rotāti ar parastajiem rokoko stila elementiem — treljāžām, rokajiem un rožu ziediem. Kokgriezumu autors ir Rīgas galdnieks un kokačigāns Johans Gotlībs Bliževskis. 1860. gadā līdz 25 reģistriem tās vēlreiz papildināja Rīgas meistars Augusts Martins (1808–1885). Ērģeles ir vienas no lielākajām Latvijas lauku draudzēs, tām saglabājies vēlā baroka instrumentiem raksturīgais skanējums.

Šeit ir vēl viens citur neredzēts iekārtas komplekts — pirms altāra sētiņas pa kreisi galdiņš ar četriem maziem soliņiem, kur maziem bērniem dievkalpojuma laikā pasēdēt un pazīmēt, lai nebūtu garlaicīgi. Draudzes solos, kas pamatā tapuši 1712. un 1768. gadā, var izvietoties 500 dievlūdēju.

1933. gadā, kad tika atzīmēta baznīcas 300 gadu jubileja, tika uzstādīta marmora piemiņas plāksne ar 54 Latvijas Brīvības cīņās, pasaules karā kritušo un bezvēsts pazudušo draudzes locekļu vārdiem. Tā izgatavota E. Kurau firmā Rīgā, un to iesvētījis mācītājs J. Reinharde. Kādreiz plāksnei blakus atradās arī divi lukturi. 1978. gadā baznīca zaudējusi abus lielos kroņlukturus (1750). Par kādreiz bagāto baznīcas sudraba, alvas un misiņa trauku klāstu, no kura saglabājušies tikai Svētā vakarēdiena kauss un patēna, var palasīt ievērojamās vēsturisko sudrablietu speciālistes mākslas zinātnieces Valdas Vilītes grāmatā “Sesavas evaņģēliski luteriskā baznīca (1633–1993)” (1994).

No deviņām māla plāksnēm, kas piestiprinātas pie baznīcas altāra apsīdas ārējās sienas par piemiņu Pirmā pasaules kara laikā kritušajiem vācu karavīriem, saglabājušās astoņas, tikai stipri apdrupušas. Viņu iespējamā apbedīšanas vieta ir tepat tuvumā. Pie baznīcas galvenās ieejas 1996. gadā uzstādīta piemiņas plāksne mūsu valsts pirmajam prezidentam, jo 1859. gadā Jānis Čakste te kristīts.

Pie baznīcas atrodas kapi, ko ietver akmeņu un ķieģeļu sēta, pretim baznīcas galiem ir vārti ar dzelzs virām. Ieejot pa austrumu puses vārtiem, pa kreisi redzams kokiem apaudzis uzkalniņš. Padomju gados tika izvākti zem baznīcas guļošo mācītāju un muižnieku sarkofāgi, samesti bedrē, virs kuras tad arī izveidojies šis uzkalniņš. Vistuvāk baznīcai ir mācītāju apbedījumi, no kuriem pieminēšanas vērti Kārlis Krīgers (1834–1906),

Aleksandrs Pētersons (1914–1971) un Arnolds Auziņš (1922–1996).

Kapos vairāki pieminekļi veltīti baronu Bēru dzimtai, uzkalniņā — grāfu Mēdemu dzimtas kapi. Te apbedīts Elejas pils ansambļa radītājs grāfs Žanno Mēdems (1763–1838; tā ticis saukts, kaut gan viņa īstais vārds bijis Kristofs Johans Frīdrihs). Uz viņa un otrās sievas kapa smilšakmeni kalts Mēdemu dzimtas ģerbonis, virs tā 1854. gadā uzstādīts arī čuguna krusts. Kapos apglabāta pa Elejas pils logu izlēkusī melnā tērpā ģērbusies sešpadsmitgadīgā *komtese* Dagmāra Mēdema (1892–1908), kas vēl tagad manāma tumšajās novembra naktīs ar vējukturi pastaigājoties pa parku. Pazūdot tikai tad, kad tumsā nodun zirga pakavi. Viņa iemīlējusies vietējā policijas priekšniekā, kas bijis ļoti nabadzīgs, tēvs pret to iebildis un meitu ieslēdzis pilī, pat aizliedzis piedalīties rudens medībās (LFK 2049, 1033). Dagmāras piemiņai uzstādīts sarežģītas formas metāla krusts. Pēc citiem datiem, viņa iemīlējusies kazaku karaspēka virsniekā, kas pēc šā gadījuma no dienesta atbrīvots un aizsūtīts mājās. Bēres notikušas vakarā, un ceļa abās pusēs stāvējuši cilvēki ar lukturišiem, kuros degušas sveces (LFK 2049, 1304). Vēl tautas mutē sastopams variants: meita iemīlējusies zirgu puisī (LFK 2049, 1335). Tālivaldis Treicis savā poēmā “Lielelejas muižas stāsti” apraksta viņas bojāeju, neprecizējot, kas tas bijis par *vanderzelli*.

Pie rietumu puses ieejas apglabāts jau pieminētais agronoms Armands Rasmans. Kapos dus ārsts Aleksandrs Fricis

Andreika (1860–1957). Elejas Briežu skolas skolotājam Jānim Laiveniekam (1855–1912) stēlas veida piemineklis ar uzrakstu aizmugurē — *No cienītājiem*. Meitenes stacijas ugunsdzēsēji uzlikuši pieminekli traģiski bojā gājušajam Albertam Gulbim (1897–1941). Visu izsaka pieminekli attēlotā aviācijas bumba un nāves datējums — 25. jūnijs. Te dus arī skolotājs Kārlis Ezeriņš (1857–1929), Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Matīss Kristbergs (1887–1936), mežzinis Visvaldis Jansons (1914–1952), agronoms Arvīds Krūmiņš (1930–1986). No elejnieka Imanta Leča veidotajiem pieminekļiem jāmin tēlnieciskais darinājums ar meitenes galviņu viņa brāļiem.

Akas tuvumā apglabāts Tallinā dzimušais rakstnieks Voldemārs Zariņš (1917–1981), savulaik notiesāts par pretpadomju dzejoļu rakstīšanu un izplatīšanu. Izsūtījumā Tulas apgabala raktuvēs viņš draudzējās ar rakstnieku Gunāru Freimani. Laikam var saprast arī viņa domu, ka par savu likteni tur nav žēlojies, jo, dzīvodams Latvijā, “viņš kā personība būtu aizgājis bojā un garīgi iznīcis” (no meitas Ilzes Eglītes vēstules). Tā kā krājumos tika pieprasīti arī padomju iekārtu slavinoši dzejoļi, ko viņš atteicās rakstīt, tad trīs sagatavotie krājumi neiznāca, bet tika konfiscēti. Dzejoļu izlase “Apliecinājums” tika izdota tikai 1991. gadā, bet 80. gadu beigās bijušas arī vairākas publikācijas periodikā. Apbedījums nav iezīmēts, no četrām blakus esošām apmalēm mūs interesējošā kopiņa ir akai tuvākā.

Uz ziemeļaustrumiem no baznīcas netālu no Audruves upes krasta atrodas *Uzskurēni*. Pat divas mājas — *Uzskurēnu Frici* un *Uzskurēnu Juri*. Kādreiz esot dzīvojuši divi brāļi lietuvieši, viens bijis Fricis, otrs — Juris. Tā radies māju nosaukums. Pirmajās no tām dzīvojis ar Atzinības krustu apbalvotais ārsts Fricis Andreika (1891–1968 Sietlā, ASV), kas bijis Saldus un Alūksnes slimnīcas direktors. Pieminētais ārsts Aleksandrs Fricis Andreika varētu būt viņa tēvs. Mājai izmantots pildrežģis ar sarkano ķieģeļu pildījumu. Pašreizējās priekšnama durvīs izmantots ar kokgriezumiem rotāts fragments no kādām senākām durvīm. No kūts (1857) palikušas tikai sienas bez jumta.

Uzskurēnu Juriem (1930) ir solīdas, melni krāsotas durvis ar lieveni. Pa labi no ēkas fasādes ir sēru koks, ko pēc saimnieku izsūtīšanas uz Sibīriju 1941. gadā iestādījuši radi. Ar lielām, tumši zaļām lapām. Mūra klētij (ap 1930) arī daļēji izmantots pildrežģis, kūts gan nav pārdzīvojusi *attīstītā sociālisma* periodu.

Tālāk uz ziemeļiem — Kaušeļu kapi, kas praktiski bijuši vecsaimniecības *Žigļu* kapi, tajos apbedījumi izdarīti līdz apmēram 1932. gadam. Uz ziemeļiem no *Žigļi* bijusi tagad nojauktā *Dičkaļu* vecsaimniecība, kur ilggadējā Elejas tiesas priekšsēdētāja Mārtaņa Žiglevica ģimenē dzimusi tagadējā elejniece Ausma Jailojane (1923), kurai dzīvē septiņu izsūtījuma gadu laikā Kazahijā iznācis piedalīties slavenajā politielodzīto dumpī Kengirā 1954. gadā.

Otrupus šosejai nostāk atrodas Sesavas

mācītājmuiža, celta pēc 1768. gada, pārbūvēta 1819.–1838. gadā. Pirmais no minētajiem gadiem saistīts ar pašas baznīcas torņa pārbūvi, kaut otrā, mūra baznīca, koka ēkas vietā uzcelta 1633. gadā. Tas gan īsti nesaskan ar 1964. gadā mācītāja Aleksandra Pētersona teikto, ka mācītājmuižas ēkai esot 300 gadus veci pamati (LFK 1968, 2776).

Pārbūve 19. gadsimta sākumā veikta atbilstoši klasicisma stila prasībām. Garam koka guļbūvei dienvidu (parka) fasādes vidū ir neliels lievenis, bet ziemeļu pusē ieeju rotā rustots portāls ar ģusloka logu augšdaļā. Divi citi lieveņi jau nojaukti. Abas ēkas fasādes ritmiski sadala pilastrī. Ēkas zelminis veidots pildrežģa konstrukcijā. Klasicisma laika ārdurvis nav saglabājušās, bet durvju rokturis un atslēgas vairodziņš ir no 19. gadsimta otrās puses. Joprojām saglabājies kārniņu jumts, bez diviem parastiem skursteņiem ir arī mazs koka *skurstenītis* zvanu torņa izskatā, izmantojams ventilācijai. Vairākās telpās griestus veido masīvas koka sijas ar dēļu klāju. Mājas priekšstelpā saglabājusies oriģinālā dēļu grīda ar senlaicīgu lūku uz pagrabu, ir arī maizes krāsns.

Parku (2,7 ha) no divām pusēm aptver stādītu ozolu rindas. Te aug savvaļas lilijas un savvaļas tulpes. No introducētajām sugām par nozīmīgākajām var uzskatīt, iespējams, Latvijā visvecākās baltās robīnijas (baltās akācijas). Ir ziņas, ka samērā salcietīgās *Rīgas baltās akācijas* savulaik Rīgas dārzu inspektors Georgs Kūfalts (1853–1938) izveidojis no šeit augošo koku sēklām. Te aug liepa ar nepa-

rastu augstu, taisnu stumbru. Parkā uz-
turas caunas, pūces, ūpi, sikspārņi. Dārzā
varot atrast 19. gadsimta somu un krievu
naudu, pēc nostāstiem, pie upītes varētu
būt aprakta 1814.–1816. gada zviedru
kara kase.

Mācītājmuižas ēku sarakstā no 1923.
gada minētas desmit būves, tai skaitā čet-
ras kūtis vai kūtiņas, ķieģeļu ērbēģis
(pirms desmit gadiem vēl bija, tagad no-
dedzis, izmantots par muižas rentnieka
māju), baļķu dārznieka māja, rija, pa-
grabs un malkas šķūnis. *Steigas* bijušas
mācītājmuižas kalpu mājas.

Pastorātā kādreiz spokojies tik ļoti, ka
cilvēki nav varējuši gulēt. Spoki aktivi-
zējušies mēness naktīs un pirms kāda
tuvinieka nāves. Mācītājs A. Pētersons
1945. gadā virs griestiem dzirdējis rullē-
jam akmeni. Citreiz ieskanējušās klavieru
taustiņu stīgas un bijuši dzirdami šļūcoši
soļi. Soļi apstājušies aiz gultām un kāds
elpojis savu dvašu virsū, tad gan mati
cēlušies stāvus. Teicējs uzskatīja, ka te
norisinājušies dažādi slikti notikumi, jo
agrāk garām gājis kara ceļš (LFK 1968,
2778). Citreiz ēdamistabā visi sēdējuši
pie galda un dzirdējuši, ka guļamistabā
iekrīt skapja augšas siena. Teikuši, ka nu
kāds miris. Tā arī bijis — mācītājkundzei
nomiris tēvs (LFK 2049, 1424). Pēc mācī-
tāja sievas mātes un tēva nāves spoki vairs
nav rādījušies (LFK 1968, 2778).

Jau pieminētais mācītājs A. Pētersons
dzīvojis mācītājmuižas austrumu galā. Te
bija no augļu kastēm izveidots neliels
mājas altāris. Saimniecības vadītājs bijis

jau minētais M. Žiglevics, ilggadējs tie-
sas priekšsēdētājs, aizsargu organizācijas
priekšnieks. Pietiekams pamatojums izsū-
tīšanai uz Baškīriju 1945. gadā.

Kristaps Māckaitis kādreiz bijis sarka-
nais strēlnieks, bet atbēdzis uz mājām un
dzīvojis mācītājmuižā. Kāds to paziņojis,
kur vajag. Kad ieradušies tvarstītāji, uz-
skrējis istabaugšā. Notupies aiz lielas sen-
laicīgas drēbju lādes. Vācietis piegājis pie
lādes, ņēmis drēbes un tik metis viņam
uz galvas. Beigās secinājis: lāde tukša,
istabaugša arī. Bet strēlniekam kājās bi-
jušas baltas kapzeķes. Tā arī nav zināms,
vai landesvēra virs to neredzēja vai arī
negribēja redzēt (LFK 2049, 1269).

Tagad par kādu mācītājmuižā dzi-
mušo — gleznotāju Arvīdu Egli (1905–
1977). Rakstos parasti par viņa dzimša-
nas vietu minēta Lielsesava (mācītājmuiža
tiešām tiek saukta par Lielsesavas pasto-
rātu). Dzimis zemnieka ģimenē. Precīzāk
to var izlasīt tikai R. Lāces grāmatā “Ar-
vīds Egle” (1985): dzimis mācītājmuižas
kalpu pāra Līnas un Indriķa ģimenē.
Tieši te mazais Arvīds saaug ar dabu,
viņam visnozīmīgākais dzīvnieks bijis
zirgs. Pēc sešiem gadiem mācītājs vairs
negrib *barot* gājējus, kur no sešiem cil-
vēkiem tikai viens ir īsts strādnieks. Un
sākas dzīve Slokā, Salacgrīvā, vēlāk Rē-
zeknē. Apbedīts Slokas kapos. Arvīds
Egle bijis Mākslas akadēmijas profesors,
darbojies gan stājglezniecībā, gan monu-
mentālajā glezniecībā, gan akvareļglez-
niecībā. Strādājis arī grāmatu grafikā un
plakāta mākslā.

ELEJAS CENTRS

Droši vien katrs ir domājis par to, kāpēc apdzīvoto vietu sauc Eleja, bet dzelzceļa staciju — Meitene. Populārākais izskaidrojums, kas publicēts jau K. Vanaga grāmatā “Ceļvedis pa dzimto zemi” (1939), ir tāds, ka krogs te bijis jau izsenis. Par Meitu krogu tas iesaukts tāpēc, ka te reiz ceļā uz hercoga galvaspilsētu Jelgavu precībās pie hercogienes atraitnes Annas apmeties kāds ārzemju princis atpūtināt zirgus un tā ieskatījies krodzinieka židiņa trīs skaistajās meitās, ka ar visu svītu uzdzīvojis divas nedēļas, atstādams visu naudu.

Elejā, kādreiz Dārza ielā 18 dzīvojušais rakstnieks, dzejnieks un vēstures skolotājs Tālivaldis Treicis dzejolī “Meitu krogs”, kas publicēts krājumā “Vēl pēc vasaras laika” (1989), saka:

*Plūst laika upe Meitu krogam garām.
Jāj Sakšu Morics,
daiļo krodzinieci skauj,
bet uz tām leišu, poļu, prūšu robežām
daudz teiku sakrājies,
daudz bargu lielgabalu grauj.*

Krodziniekam pašam bijušas trīs meitas, bet vēl turētas istabmeitas. Māla kleķa ēkā bijis liels zirgu stallis, otrā pusē —

žīdu bodītes. Bijusi arī kalve un drēbnieku darbnīca (LFK 2049, 1286).

Krogs atradies lielceļa malā un cara laikā bijis pakļauts Pēterburgai. Laiku pa laikam atbraucis kāds ceļu kontrolieris. Vietējie ceļu darbinieki prasa, ko viņš grib un kā izturas kontroles laikā. Pateikts, ka viņš nedzer, bet vajag meitas. Arī naudu. Atbraucis, staigājis apkārt šēzē ar tādu kā bezdelīgas asti — tur viņam bijis maciņš —, runādams: “Jūs te neko nedarāt. Nekā te nav!” Un tik aiz muguras rādījis uz maciņu. Tie jau zinājuši, ka vajag iemest. Iemetuši arī. Šis sačamdījis un teicis: “Jā, jūs esat dikti labi strādājuši.”

Vajadzējis pārnakšņot. Lapu krogs nav paticis, braucis uz Meitu krogu. Tur jau pagādātas divas *foršas* čigānietes. Apmeties, nodzīvojis dienas četras. Prombraucot teicis: “Sveiki, pie jums viss kārtībā!” (LFK 2049, 1282)

Balli Meitu krogā T. Treicis apdzejojis garākā poēmā “Lielelejas muižas stāsti”, kas publicēta krājumā “Redze” (1974). Lūk, viens pantiņš:

*Skuķes acīgas, ar baltām krāgām
sūkā bonbonkas un sarkst, un bālē.
Katra vēro slepeni notālēm
savu sienu plāvējiņu.*

Tieši Meitu kroga telpās tika izvietota pirmā dzelzceļa stacija. 1916. gadā atklāja 32,6 kilometrus garo šaursliežu dzelzceļu Meitene–Bauska ar sliežu platumu 600 milimetri, un 1925. gadā tā vajadzībām Meitu krogā iekārtoja depo. Toreiz iekārtas tika pārvestas no 1916. gadā būvētā Bauskas depo.

Meitu krogs atradies ziemeļrietumos no Elejas krustojuma. Tā no māla kleķa celtās ēkas izmēri bijuši 26 x 13,3 metri, augstums trīs metri, ar dakstiņu jumtu. Kompleksā bijušas arī divas *stedeles* un kūts.

Pirmā dzelzceļa stacija bijusi kādu kilometru no robežas, nākamā, nelielā zaļā ēkā, bijusi metrus trīsdesmit no pašreizējās, tikai otrpus sliedēm. 1923. gadā tika uzcelta jauna stacija, jo caur to jau gāja lielākā daļa ceļotāju uz Vakareiropu. Pēc arhitekta J. Neija projekta celtā stacijas ēka ir simetriska, gari izstiepta, ar trīsstūra frontonu. Tās centrālo daļu bagātina pusloka logs un spēcīgi izvirzīta dzega. Vestibilā atrodas V. Purviša audzēkņa Kārļa Melbārзда (1902–1970) monumentālās stājgleznas “Latvijas lauki” un “Gaujas senleja” (abas 1936). Piecdesmitajos gados tās papildinātas ar laikmetīgiem elementiem — traktoriem un pionieriem (mākslinieks N. Karagodins). Tieši šie padomju laika pārgleznojumi palielina panno kultūrvēsturisko vērtību, jo ir unikāli sava retuma dēļ. Lielās zāles grīdas flīzēs bija izveidots ugunskrusts, taču vēlāk grīda tieši tā dēļ tikusi pārlikta. Tikai piepilsētas pasažieru vilciens no Jelgavas gan vairs nenāk jau kopš 1995. gada.

Kā jau robežstacijai, bez telpām stacijas priekšniekam un dežūrpersonālam te tika paredzētas arī muitas un policijas telpas, arī lielāka bufete, augstāvē izvietoti dzīvokļi darbiniekiem. Te bija Latvijā pirmā kanalizācija ar bioloģisko attīrīšanu.

Tiesa gan, bijusi arī cita muitas ēka, kas uzbūvēta no sagraudās Elejas pils ķieģeļiem. Kara laikā ēkā trāpīja bumba, bet vēl 90. gados bija redzams tās trīsstāvu būvķermenis, nedaudz uz Lietuvas pusi pret Stacijas ielu. Tajā dzimis sabiedriskais darbinieks Ādolfs Sīlis (1925), “Daugavas Vanagu” Londonas nodaļas priekšsēdētājs (1961–1976). Kopš 1976. gada viņš ir “Daugavas Vanagu” fonda lauku īpašuma *Straumēni* pārvaldnieks, apbalvots ar “Daugavas Vanagu” zelta nozīmi. *Straumēnos* mājvietu atrod tie, kam piemīt latviskums. Šobrīd Anglijas “Daugavas Vanagu” fondam pieder viesnīca “Radi un draugi” Rīgā.

Iepretī šīs ēkas vietai bijušās MTS (mašīnu un traktoru stacija, pēc kara tādas bija visur, kantoris gan atradies muitas ēkas otrajā stāvā, ar ieeju no ceļam pretējās puses) teritorijā tagad darbojas SIA “Aksioma RS”. Te bijusi sākotnējā muitas ēka, turēti robežsargu zirgi, bijušas telpas aizturētajiem. Kara laikā bijis vācu štābs, kuram blakus uzcelts ložmetējnieku tornis. 1943. gada rudenī tur piecpadsmit barakās tika izveidota nometne, kur ieslodzīja apmēram 3000 Lietuvas, Polijas u. c. ebrejus. Kur viņus aizveda slēgtās mašīnās, noskaidrot nav izdevies. Zināms, ka kādi divsimt nometnē

mirušie apbedīti tagadējai skolai tuvējā mežā. Pēc MTS te mitinājusies “Agroķīmija”, tad SIA “Arājs”.

Piecdesmitajos gados no Sibīrijas atgriezušos lietuviešus neielaida Lietuvā. Lai tiktu tuvāk Lietuvai, viņi sāka apmesties Latvijā. Te viņiem piešķīra tā saukto *Vellapapēža* zemi, kur viņi cēla mazas būdiņas, vēlāk arī lielākas. To vietu sauca par *Jauno Jonišķi, Šanhaju* (LFK 2049, 1290). Kad tauta neesot bijusi mierā ar *Jonišķu* nosaukumu, sākuši saukt par *Ķīnu*, bet tas arī nav paticis. Tad nu palikuši pie *Šanhajas*, visiem uzreiz skaidrs, par ko ir runa. Taču — vai arī īstajā Šanhajā ir tāds tautu sajaukums kā te? Vēl esot lietoti nosaukumi “Utu ciems” un “Pankokciems”, jo mājas radušās tik ātri kā pankūkas, pa četrām piecām gadā (LFK 1968, 2584). Tika arī apgalvots, ka nosaukums radies no māju nesimetriskā novietojuma (LFK 1968, 2585). Bet pirmskara laika kartēs tur lasāms māju nosaukums *Vellapapēži*.

Lietuvas ielā labi redzama vecā šaursliežu dzelzceļa stiga, kas daļēji sakrīt ar Rūpniecības ielas trasi.

Tepat Lietuvas ielas malā redzamas liecības, ka kādreiz (1950–1956) šeit bijis pat Elejas rajons. Tagadējās pamatskolas ēka Lietuvas ielā 34 celta 1954. gadā kā rajona partijas nams pēc Lietuvā jau izmantota kompartijas ēkas tipveida projekta. Galvenajai fasādei ar rizalītu uzsvērta ieejas daļa, te ir kolonnas un frontons, kas ēkai piedod monumentalitāti. Te ir 50. gadu arhitektūrai raksturīgais starpstāvu dalījums ar plastiski dekorē-

tām rozetēm. Virs otrā stāva — profilēta dzega. Starp to un poliklīniku uzcēla tautas tiesas ēku, bez pamatiem, gandrīz uz līdzenas zemes, tikai vēlāk ar buldozeru zemi piestūma klāt. Šai koka ēkai bija septiņi skursteņi, jo katrai kamerai bija paredzēta atsevišķa apkure. Žēl, ka tagad šo ēku Lietuvas ielā 38 grūti pazīt, jo, izmantojot kā privātmāju, tā apšūta ar sili-kātkieģeļiem un pārlietu izdekorēta.

Skaistā, 19. gadsimta beigās celtā koka pusotrstāva ēkā izvietota Elejas aptieka, kas dibināta 1883. gadā. Kādreiz te bijusi pirmā zaļā grīda Elejā, bijušas arī vitrāžas. Vietējie iedzīvotāji apgalvo, ka šajā ēkā zem kāpnēm ilgi atradusies neizsprāgusi bumba.

Ēkā Lietuvas ielā 42 bez kafejnīcas un vēl dažādiem sadzīves pakalpojumiem kopš 1995. gada mājvietu atradusi arī Elejas pagasta bibliotēka. Mājīgajās telpās laba izvēle gan pieaugušajiem, gan bērniem. Fondos ap 22 000 vienību.

Pretī bibliotēkai Lietuvas ielā 49 no Elejas pils ķieģeļiem tika celts pirmais tautas nams, kas vēlāk izmantots par universālveikalu.

Vēl Lietuvas ielā 53, vecās ceptuves telpās, darbojas francūzis Lisjēns Emils Žans-Batists Eribērs, kas runā arī latviski, tikai ar franču galotnēm un atbilstošu uzsvāru. Viņa mīlestība ir siers, tieši delikatešu siera karalis — kamambērs. To ražot esot grūti, jāņemot pat vērā, no kuras puses pūš vējš. Liekas, jāpiekrīt franču sierdarim, ka Latvijā siers ir garšīgs tikai pirmos mēnešus pēc tā ražošanas uzsākšanas, jo pēc tam viss labais

pazūdot. Vietējiem sierdariem neesot disciplīnas. Pat šī ēka francūzīm iepatīkusies, tā esot līdzīga viņa mammas mājai Francijā. Kā izejmateriāls tiek izmantots nepasterizēts pilnpiens. Sākotnējais nosaukums bija "samaseira", tagad "Elejas" siers. Siers tiek realizēts Rīgas vēstniecībās un restorānos.

Dārza ielā 5, ap 1938. gadu celtajā bijušajā Jekševicu privātmājā, atrodas pagasta padome. Pagastam ir ne tikai savs ģerbonis (mākslinieks V. Ladusāns) ar zirgkastaņas lapu (Parka ielā ir tāda aleja) un mednieku taurīti (tas attiecas uz bijušo pili), bet savulaik bijusi arī sava pastmarka. Tā lietota Bermonta karaspēka okupācijas laikā, no 1919. gada 20. oktobra līdz 7. novembrim. Versija par tās rašanos ir diezgan prozaiska: Elejas pasta aprūcies pastmarku, tāpēc lietotas analīnsarkanās Latvijas zīmogmarkas, tām nogriežot apakšējo daļu un izdarot rokas virsspiedumus. Dārza ielā 3 dzīvo bijušais rokdarbu skolotājs Jānis Caune, kas savā mūžā jau izgatavojis pāri par 100 koklēm. Vēl viņš prot gatavot koka karotes un virpot šķīvjus. Turklāt — ne tikai apaļus, bet arī ovālus. Jāņa Caunes darbs ir atzinīgi novērtēts — viņam piešķirts Tautas daiļamata meistara nosaukums, un savulaik viņš saņēmis Vissavienības Tautas sasniegumu izstādes zelta medaļu. Daudz kas no darinātā atrodams Brīvības muzeja fondos, viens kokļu komplekts ticis Vilces skolai. Kādu viņa darināto kokli Anglijas latvieši uzdāvinājuši Romas pāvestam Jānim Pāvīlam II. Pats meistars par lielāko mākslinieci uzskata

dabu, mežā prot ieraudzīt dabas veidodus zariņus, kuriem tikai jāpalīdz tapt par mākslas priekšmetu. Tāpēc arī patīk koka dabiskā krāsa, darinājumus viņš izvairās lakot. Varbūt tas viss iedzimts no tēva, kas bijis mēbeļu galdnieks, koka kausu un alus mucu meistars.

Pie mājas Dārza ielā 24 (1978) Ausmas Ivanovas veidotais atpūtas dārzs — ar baseinu, dažādiem no koka veidotiem akcentiem, galdu ģimenes pusdienām. Akmeņi tiek vesti no ārzemju ceļojumiem. 2003. gadā par sakoptāko sētu individuālo māju grupā Elejas pagastā gan atzina Volkovu ģimenes mājas dārzu Parka ielā 5 (1995). Šajā pagastā vērtēšana nenotiek kampaņveidīgi, te visu pretendentu veikumu aplūko trīs reizes gadā — ap Jāņiem, Mārtiņiem un Ziemassvētkiem.

Elejas vidusskola meklējama mierīgākā vietā, nedaudz nomaļāk no šosejas, Meža prospektā 5, pie Vilkudārza. Simtgade nosvinēta jau 1980. gadā, par to allaž atgādina uzraksts uz piemiņas akmens 1880–1980. Pirmsākumi bija 1879. gadā dibinātajā Elejas pagasta sešgadīgajā pamatskolā, pirmais mācību gads — 1880./1881. Pirmais skolotājs — Irlavas skolotāju semināra absolvents Jēkabs Grauze, kas brīvajā laikā gatavojis vijoles. Vēlāk gan strādājis Sesavā. No pašreizējiem 43 skolotājiem vairāk par pusi ir Elejas skolas absolventi. Pirmā pasaules kara laikā skolas ēkā dzīvoja gūstekņi, kas būvēja Jelgavas–Meitenes dzelzceļu. Toreizējā skolas ēkā laikā no 1918. līdz 1923. gadam atradusies arī pagasta valde. Vidusskolas izveide uzsākta 1954. gadā, tad vēl Elejas

muižas viesu mājā, taču pašreizējā ēka uzcelta tikai 1970. gadā. Līdz tam gan vienubrīd mācības notika četrās ēkās. Tomēr jaunā ēka bija par šauru, un mācības līdz 1991. gadam notika divās maiņās. Skolai ir sava avīze "Brīvais Kritiens" un savs radio. Neparastāka ir tieši šai skolai domātā dienasgrāmata ar abu ēku attēliem, skolas tālruņu numuriem un pat iekšējās kārtības noteikumiem. Bet varbūt noderīgākās ir tur ievietotās matemātikas formulas? Dažām rajona skolām arī ir līdzīgas dienasgrāmatas.

Bet ozols pie skolas iekļuvis pat dzejā, dzejoli "Skolas ozola vērojumi" krājumā "Manas uzmanības gadagrāmatas" (2004) veltījis elejniēks Jānis Rapša (1937). Tiesa, tā nav dabas apjūsmošana, bet gan skolēnu dzīve no *ozola viedokļa*. Jau pieminētajā K. Studenta grāmatā "Trejdeviņās sētās" lasāms, ka skolas bērni no kolportiera grāmatas gan pirkuši, bet muižas ansambli dzīvojušie tolaiku *skolotāji, ierēdņi un citi mirstīgie* teikuši: "Ko, grāmatas? Mēs nelasām, mums nevajag, ko ar tām dara?"

Uz Rīgas pusi no krustojuma Lietuvas ielā 22 ir cita kādreizējās sešgadīgās skolas ēka. Tā celta 30. gados un izrotāta no ķieģeļiem veidotiem pilastriem.

Laikam gan plašāk nekā tikai Latvijā pazīstama Veronika Uršuļska vai vienkārši Elejas Veronika. Viņai ir fenomenāls bioenerģētiskais lauks, kas daudziem palīdz atgūt veselību. Kā tas radies, vai tiešām no zibens spēriena, ko viņa saņēmusi bērnībā? Dzejnieks J. Rapša dzejoli "Elejas dziedniecei" gan atzīst: "Varu brī-

nišķīgu dāvājis tev Svētais gars..." Habilitētais bioloģijas zinātņu doktors Indriķis Muižnieks uzskata, ka viņas spējas zinātne pagaidām nevar izskaidrot. 1997. gadā iznāca viņas sarakstītā grāmata "Baltais zibens", kurā ievietoti gan pašas dzejoļi un piezīmes par ārzemju ceļojumiem, gan arī pašas gleznoto darbu reprodukcijas. Dziedniece ir katoliete, bet 2003. gadā blakus savai mājai sāka celt dievnamu, kura pamatakmeni iesvētīja jauns katoļu mācītājs no Amerikas. Iecerētais dievnams nepiederēs nevienai no valstī reģistrētajām konfesijām, baznīca būs pieejama visiem, kas vēlas lūgt Dievu.

Lietuvas ielā 37 tagad ir Sesavas evaņģēliski luteriskās baznīcas draudzes māja. Te notiek iesvētību un kristību mācības. Daudzi to vēl atceras kā *vecu grāmatnīcu*, te bijusi arī izglītības nodaļa, vienu laiku pat vietējā *čeka*. Pati ēka savulaik atvesta no *Tīsiem* un šeit atkal samontēta. Sarkaņīgajā celtnē bijusi milicija, tai blakus pat savs cietums ar suni un suņa būdu. Priešdes šosejas malā tiek sauktas par *Bitānpriedēm*, jo tās saglabājušās no meža, kas bijis uz Bitānam piederošā zemes gabala (LFK 2049, 1490).

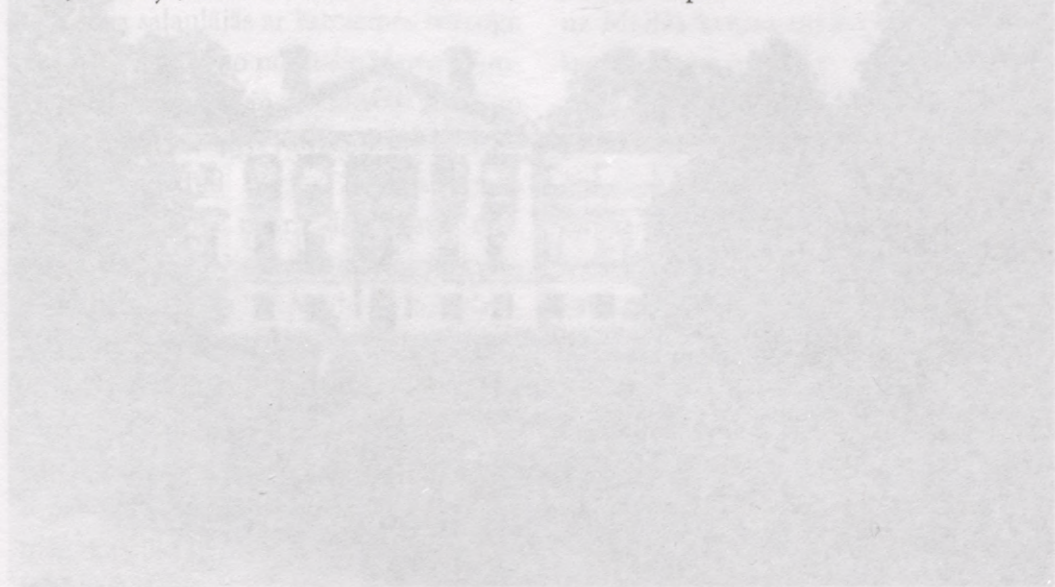
Pie šoseju krustojuma pavisam viegli nepamanīt caurteku zem Bauskas ielas, tajā plūst 35 kilometrus garā Elejas upīte, Vircavas kreisā pieteka. Tā sākas pie Lietuvas robežas, tek cauri Vilkudārzam, gar turienes šautuvi. Jau barona laikos tur tika izbūvēts dambis, kura nogāzi aizsargi izmantoja par ložu ķeramo šautuvei. Šis uzbērums saglabājies, to daļu, kas ir uz Elejas pusi, sauc par Mīlestības dambi.

Centrā atrodas arī 1932. gadā dibinātās Elejas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības depo ēka. Mazliet tālāk pie Bauskas ielas ir trīs četrstāvu silikātķieģeļu mājas, kas sākotnēji celtas padomju armijas virsnieku dzīvokļiem. Tagad tās sauc par Čikāgu, laikam tāpēc, ka tur dzīvo ienācēji no Rīgas.

Virzienā uz Elejas pils ansambli, Parka ielā Jauneleajā, ir bērnudārzs "Kamenīte",

kura ēka uzcelta 1979. gadā. Toreiz darbojās divpadsmit grupas, kuras apmeklēja 280 bērni. Vēlāk tur izveidoja arī grupas rajona nelabvēlīgo ģimeņu bērniem.

Parka ielas aleja, kas vērsta uz pils ansambļa centru, ir vienīgā četrriindu aleja, tās vidū ir liepas, bet gar malām — kastaņas. Alejas, kas pilij pieved no citām pusēm, ir divriindu, tās stādītas no ozoliem un liepām.

Sākotnēji pils ansambli veidoja divpadsmit grupas, kuras apmeklēja 280 bērni. Vēlāk tur izveidoja arī grupas rajona nelabvēlīgo ģimeņu bērniem. Parka ielas aleja, kas vērsta uz pils ansambļa centru, ir vienīgā četrriindu aleja, tās vidū ir liepas, bet gar malām — kastaņas. Alejas, kas pilij pieved no citām pusēm, ir divriindu, tās stādītas no ozoliem un liepām.

Sākotnēji pils ansambli veidoja divpadsmit grupas, kuras apmeklēja 280 bērni. Vēlāk tur izveidoja arī grupas rajona nelabvēlīgo ģimeņu bērniem. Parka ielas aleja, kas vērsta uz pils ansambļa centru, ir vienīgā četrriindu aleja, tās vidū ir liepas, bet gar malām — kastaņas. Alejas, kas pilij pieved no citām pusēm, ir divriindu, tās stādītas no ozoliem un liepām.

ELEJAS MUIŽAS ANSAMBLIS

Vēsturisks pils attēls

Lai gan šobrīd no galvenās ēkas redzamas tikai drupas, jāapzinās, ka tieši šeit kādreiz bijis viens no skaistākajiem klasicisma ansambļiem Kurzemē. Pateicoties Kurzemes hercogienes Dorotejas brālim Žanno Mēdemam, te J. G. Ā. Berlica vadībā tapa pils, kuras projektēšanā bija iesaistīti tādi pasaulslaveni arhitekti kā Džakomo Kvarengi (1744–1817) un Karls Frīdrihs Šinkels (1781–1841). Būtiski ir arī tas, ka šo pili pēc esošajiem

materiāliem un dokumentiem iespējams atjaunot gandrīz pilnīgi. Mēdemu dzimta to jau reiz izdarījusi, taču pils kopija atrodas Brazīlijā. Elejas pils savas pēdas Latvijas arhitektūras mantojumā atstājusi arī ar to, ka pēc tās parauga tika veidotas citas 19. gadsimta pirmās puses pils — Mežotnē, Kazdangā, Tukuma Durbē, Blīdenē, Mēdemu villa Jelgavā.

Negribētos sniegt sīkus datus par muižas īpašnieku maiņām, jo vairāk tāpēc, ka

izsmelošas ziņas par to, pils būvēsturi un tajā bijušajiem mākslas priekšmetiem var smelties Rundāles pils muzeja izdotā kataloga "Elejas pils" 294 lappusēs, kas veltīts 1989. gada Rundāles pils muzejā atklātajai izstādei. Sešpadsmitajā gadsimtā Elejā saimniekoja G. fon Tīzenhauzens, tad muiža nonāca Bēru dzimtas īpašumā, bet 1753. gadā to nopirka Johans Frīdrihs fon Mēdems, kura jaunākā meita Doroteja salaulājās ar Kurzemes hercogu Pēteri Bironu, ar to nodrošinādama dzimtai īpašu stāvokli muižniecības vidū, jo dzimtai tika piešķirts Kurzemē tolaik retais grāfa tituls. Tad 1753.–1760. gadā tika uzbūvēta jauna mūra dzīvojamā ēka. Pašreiz tikai daļēji saglabājušās apbūves tapšana saistīta ar J. F. Mēdema dēla Kristofa Johana Frīdriha, saukta Žanno, vārdu. Viņš dienēja Prūsijas karaļa svītā, pēc tam bija Krievijas imperatora Pāvila I galmā. Tas viņam deva iespēju iepazīt Eiropas spožāko galma kultūru, ko viņš mēģināja likt lietā arī Elejas pils būvē un labiekārtošanā.

Sākotnēji pils projektu veidoja itāļu izcelsmes krievu arhitekts Džakomo Kvarengi, kura motīvi tika vēlāk izmantoti Mežotnē un Kazdangā. Jaunu projektu pasūtīja vācu arhitektam Karlam Frīdriham Šinkelam, kas izrādījās pārāk savdabīgs, tāpēc vēlāk tika izmantots J. G. Ā. Berlīca papildinātais Dž. Kvarengi projekts, pēc kura pili uzcēla laikā no 1806. līdz 1810. gadam.

Trīsstāvu mūra ēkas pagalma fasādi akcentēja seškolonnu portiks ar trīsstūra frontonu, pret parku vērsto fasādi —

pusapaļas deviņus metrus augstas kupola zāles izvirzījums. Tāds pats trīsdaļīgs Palladio tipa logs, kāds izvietots portika centrā, bija arī gala fasādēs. Pils ķieģeļu ēka bija apmesta, pirmajā stāvā — precīzi izpildīts rustojums. Kolonnas veidotas no ķieģeļiem. Otrajā stāvā portikā bija uzstādītas astoņu posmu dzelzs kaluma margas. Frontonā atradās stuka tehnikā darināts grāfu Mēdemu ģerbonis, kas uzlikts uz Maltas krusta un ko balstīja guļošu lauvu figūras.

Celtnes cokola stāvā atradās virtuve, pieliekamie un uzgaidāmās telpas. Grāfa ģimenes apartamenti un reprezentācijas telpas aizņēma pils otro stāvu. Centrā atradās deviņus metrus augsta kupola zāle, kura vienmēr tika izmantota viesībām. Gan šī zāle, gan pārējās telpas bija bagātīgi greznotas ar mākslīgā marmora apdari, sienu gleznojumiem un stuka frīzēm, veidojot augstvērtīgu klasicisma un ampīra stila interjeru.

Elejas pils ansamblis, kā arī pati pils gāja bojā 1915. gada 23.–24. jūlijā, atkāpjoties krievu karaspēkam. Kavalērijas daļas aizdedzināja arī Elejas muižas ēkas. Kad tās bija pie Sesavas baznīcas, muižā jau ienāca vācu apakšvienības. Tās paguva izglābt pārvaldnieka namu, kam bija sācis degt jumts. Saglabājās arī nelielā kalpu māja. Pēc P. fon Mēdema datiem, muižā pavisam gājušas bojā astoņpadsmit ēkas.

Atkāpjoties krievu armija ne vien evakuēja rūpniecības uzņēmumus, bet arī lika zemniekiem pamest savas saimniecības un doties bēgļu gaitās. Nodedzināti tika pat briestošie labības lauki.

1920. gada agrārreformā Mēdemu dzimta pili zaudēja. 1925. gadā visas pils sienas bija saglabājušās līdz trešajam stāvam. 1925. un 1927. gadā viens pēc otra tika izstrādāti divi pils atjaunošanas projekti, kas paredzēja celtni pielāgot skolas un tautas nama vajadzībām. Otrais projekts paredzēja ēku atjaunot divu stāvu augstumā. Tika pat sagatavoti ķieģeļi un kokmateriāli pils atjaunošanai. Parādījās protesti, ka ēka jāatjauno pilnībā. Projekti izrādījās dārgi, jo atjaunot bija paredzēts sākotnējā izskatā, ilgās sarakstes dēļ savāktie materiāli tika izvazāti.

1927. gadā sākās drupu nojaukšana, kuru pārtrauca Pieminekļu valdes iejaukšanās. Mūri tika uzmērīti, veikta fotomateriālu fiksācija un drupām piešķirts valsts aizsargājamā pieminekļa statuss. Pagastam bija vajadzīgi būvmateriāli zemniekiem, pagasta valde regulāri sēdēs izskatīja prasību Pieminekļu valdei noņemt aizsardzības statusu Elejas pilij, lai to varētu nojaukt un izmantot būvmateriālus. 1933. gadā pēc pagasta pieprasījuma tāda atļauja arī tika dota. Tajā laikā ēkas sienas gandrīz visur vēl bija triju stāvu augstumā.

No pils šobrīd saglabājusies pagalma fasādes austrumu puses siena līdz otrā stāva logu pārsedes augstumam kopā ar portika izvirzījumu. Daļēji savā vietā vēl atrodas no dolomīta veidotie kolonnu pamati un portika granīta plāksnes.

Pēckara gados tika veikti vairāki mēģinājumi ansambļa telpas piemērot dažādām vajadzībām, taču darbi netika novesti līdz galam. Būtiskākais no tiem ir

Teātra ēkas atjaunošana 1957. gadā kluba vajadzībām. Vēlāk lielākie darbi veikti, sākot no 1989. gada, kad par Elejas pils ansambļa pārvaldnieku strādā Jānis Skulte. Tad tiek sakopta teritorija, veikti meliorācijas darbi, izstrādāti vairāki tālākās darbības projekti, kuru realizāciju kavē strīdi par kompleksa īpašuma tiesībām. Par visu izdarīto dokumentāciju apkopojis un saglabājis Elejas iedzīvotājs J. Skulte.

Ja jau pils kādreizējais izskats jārestaurē itētē, tad nedaudz iztēlosimies arī dzīvi muižas telpās.

Par grāfu dzimtu vietējie runājuši pretrunīgi, citiem licies, ka kungi labi, citiem — tieši otrādi. Tas nav nekāds paradokss, vienkārši katrs runājis par citu laika posmu. Protams, visiem bija grāfam jābučo roka. Uz ceļa viņš roku turējis gaisā, un tam, kurš nācis garām, bijis viņš jāsvaicina un arī jānobučo roka. Ja kāds viņu nav sveicinājis, kungs to nosaukājis lamuvārdiem un teicis: “Vai nepazīsti savu maizes devēju!” (LFK 1629, 306) Lielajiem devis bučot elkoni, bērniem — ceļgalu. Tomēr kopā svinējuši Līgosvētkus, ražas novākšanas svētkus un Ziemassvētkus. Ziemassvētki svinēti pilī, bet Līgosvētki gan ārpus parka teritorijas (LFK 2049, 1305).

Mēdems vecākais bijis ļoti solīds cilvēks, ar saviem muižas ļaudīm runājis latviski. Grāfiene gan vāciski, latviski tikai sapratusi. Vecais grāfs neesot bijis *koka dieviņš*, humora izjūta bijusi ļoti laba abiem. Reiz 1. aprīlī grāfiene atnākusi uz virtuvi pie stāstītāja Jāņa Caunes vecās-

mammas, kas bijusi grāfa ģimenes pavāre. Visu laiku bijis jābūt muižas formā un arī ēdieni jāpasniedz muižas apģērbā. Drēbēm un ēšanai naudu nevajadzējis. Viņas hobijs bijis gatavot smalkus ēdienus (LFK 2049, 1297). Tātad 1. aprīlī kundze saka: “Šodien es kungam pati pasniegšu kafiju.” Parasti rīta kafija bijusi jāpienes gultā, turklāt auksta. Viņa sagatavo paplātes, un grāfiene aiziet. Pēc brītiņa nāk kungs un vēl prasa siltu kafiju. Izrādās, grāfiene pasūtījusi kučierim, lai noķer vienu mazu vardīti, to nomazgā, ieliek krūzītē ar kafiju un no rīta pasniedz grāfam. Grāfs ieber tējkaroti cukura, maisa un maisa. Vardīte — *plukt!* — laukā. Grāfiene saka: “*Aprill, aprill!*”

Revanšēties var aprīļa pēdējā dienā. Grāfs paņem plinti, aiziet un nošauj vārnu. *Riktīgu*, vecu, zilu. Atnes un saka: “Kundze gribēs no rīta ceptu cāli, tu viņai uzšmorē to vārnu.” Nopulēšanās liela — kā no zilās vārņas uztaisīt cāli. Gan mērcējusi pienā, gan spekojusi. Beigās pie brokastgaldā katrs ēd, ko pasūtījis. Pasniedz kundzei to cepto *cāli*. Kad viņa sāk to ēst un slavēt, ka ir *smekīgs*, kungs saka: “*Aprill, aprill! Das ist die Rabe!*” Kundze atbīdā nost. Jau pagatavotam bija jābūt istam cālim. Ko tad darīja ar to cepto vārnu? Kučieris ar gardu muti noēdis, tad trīs dienas viņai ūdeni pienesis par to, cik garšīga bijusi tā vārna. Viņš jau zinājis, kas tas īstenībā ir (LFK 2049, 1296).

Grāfs bijis ļoti korekts, pa visiem gadiem no viņa ģimenes nav dzirdēts neviens rupjš vārds. Reiz gan dabūjusi

brāzienu. Muižā pēc medībām parasti bijušas vakariņas. Kad no rīta vecāmamma gatavojusi kungiem kafiju, ieskrējis jaunais grāfs. “Man, lūdzu, skābu krējumu!” Nu, laikam kungam paģiras. Pieliek krējumam mazliet sinepītes, sāli un sakul. Vērtējums: “Stulbā, ko tu dari! Man tas uz pušuma jāsmērē!” Izrādās, kungi *nodarbojušies ar zinātni*. Saderējuši, vai tā nelabā *luftē* deg. Kungs pavilcis virsdrēbes uz leju — apakšbikses bijušas no tīra zīda — un taisījis to nelabo *lufti*. Otrs atkal pielicis sveci. Laikam tā *veša* bijusi par tuvu, tāpēc vajadzējis skābu krējumu, ko uz apdegumiem likt (LFK 2049, 1294).

Kā te ar spokošanos? Meitu, kas mīlestības dēļ izlēkusi no pils loga, jau minēju. Pēc tam meita mēness naktīs baltā kleitā rādijusies pils logā, kad pils nodegusi, tā rādijusies pils mūros. Ļaudis stāsta, ka baltā dāma redzēta vēl 1946. un 1947. gadā kā gaišs tēls ar oreolu apkārt (LFK 1968, 2776).

Jau A. Lerhs-Puškaitis Džūkstē pierakstījis teiksmu par melno sievieti Elejas pilī, kuru ieraudzījusi jauna meitene.

Vēl 70. gados, kad naktssargs gājis garām klubam (Teātra ēkai), pusnaktī vairākkārt atskanējis troksnis, it kā gar pils mūriem būtu kritis mazs akmentiņš. Paskatoties uz to pusi, viņš redzējis, kā kāds melnās drānās slīd augšup. Ar platu dāmu cepuri galvā. Un tad pēkšņi izgaist. Tas noticis tieši tajā pils pusē, kur pa logu izlēkusi mums zināmā komtese.

Par dāmas spokošanos jau runas

apkārt klīdušas. Kāda *Cīruliene* pat tīšu-prāt baidīta. Viņa dzīvojusi otrajā stāvā, un uz viņas logu bīdīts koks ar ķirbi galā. Ķirbī izdurti caurumi atbilstoši dobumiem cilvēka sejā. Caurumos saspraustas degošas svečītes.

Bet tagad paša *spoka*, toreizējās skolnieces, atmiņas (LFK 2049, 1495): “Rudeni mēs paņēmām palagus, satināmieš, rokas augšā, zemāk degošu skalu. Uz ceļa, kas gāja cauri parkam, baidījām cilvēkus. Reiz rudens tumsā brauca vīrietis ar zirgu. Mēs no visām pusēm viņam klāt un tik briesmīgi pārbaidījām, ka viņš sāka pātagot zirgu, tad *nolūza* priekšējie riteņi un zirgs ar riteņiem aizdrāzās, bet vīrs palika, kliegdam: “Kungs, glāb! Kungs, pestī!” Mēs jau paši no viņa pārbijāmies un no tās reizes vairs nespokojāmies.”

Skatoties uz muižas pils drupām no centrālās alejas puses, pa kreisi ir ēka, ko bieži sauc par klēti, kaut gan tā nemaz pēc tādas neizskatās. Turklāt — pat pieminekļu aizsardzības dokumentācijā. Tāpēc ka ēku funkcija bieži mainās. Arhīvā ir atrasts Elejas klēts projekts, taču nav skaidrs, kur tāda ēka varētu būt. Šī ēka kādreiz bijusi mazāka, to apliecina milzīgi biežās sienas, gluži kā kungu mājā, taču pretējās puses siena ir stipri plānāka. Kā Teātra ēka (otrs nosaukums) ar skatuvi un skatītāju zāli šī klēts ir pārbūvēta 1810.–1820. gadā. Tas nepārsteidz, savulaik teātrim izmantoja ne tikai muižu ansambļu ēkas, bet pat zemnieku dzīvojamo ēku daļas, kā, piemēram, 19. gadsimta beigās Burtņieku pagasta *Pintēs*, kur zālē satilpa pat 400 skatītāju. Teātris

šeit pastāvējis apmēram 40 gadus. Klēts nosaukumu šī ēka varēja atgūt 20. gadsimta sākumā, kad celtni izmantoja par inventāra, trauku, attiecīgajā gadalaikā nelietojamo apģērbu un citu priekšmetu noliktavu.

Par šīs ēkas celšanas laiku uzskata 1820. gadu, taču sākotnēji te bijusi īsāka ēka, kurai, tāpat kā viesu namam, piebūvēti abi gali un priekšējā daļa. Iepriekšējā daļa, domājams, klēts, būvēta reizē ar kungu māju ap 1760. gadu. Vecā muižas dzīvojamā ēka, iespējams, atradās pie tagadējās alejas, kas izved uz Jelgavas šoseju.

Klēts dienvidu galā atradās no laukakmeņiem mūrēta četrstūraina aka ar koka pumpi, kurā bijis visgaršīgākais ūdens tuvākajā apkārtnē. Elīza fon der Reke (Mēdema) šīs akas ūdeni atzinusi par visgaršīgāko, kādu jebkad dzērusi, ceļojot pa Eiropu. Iespējams, ka no tās zem klēts uz pili plūdis ūdens. Aka aizbērtā Otrā pasaules kara laikā. Esot dzirdēts par ejām no klēts uz pili (LFK 2049, 1309).

Gar Beverīnu ceļu esošais laukakmeņu mūra žogs abās pusēs pagriežas par 90 grādiem uz pils ansambļa pusi un izveido vienu līniju ar abu ēku — klēts un muižkunga nama — aizmugurējām fasādēm. Jāpatur prātā, ka to priekšējās fasādes nedrīkstēja pārāk piesaistīt uzmanību. Uzmanība bija jākoncentrē uz ansambļa galveno ēku. Tāpēc no laukakmens mūra žogu virziena maiņas vietām sākās mazāks, aptuveni pusotru metru augsts pusloka žogs, kas bija celts no nelieliem dzel-

teniem, tā sauktajiem holandiešu ķieģeļiem. Mākslas zinātnieks D. Bruģis izteicis domu, ka šo materiālu varēja iegūt, nojaucot veco dzīvojamo ēku. Šā mazā žoga vidū tieši uz galvenās ass atradās sfinksu pāris. Bija trīs atšķirīgi sfinksu pāri: alejas galā, vārtos uz pils centrālo daļu un kapos. Tie atšķirās ne tikai mākslinieciskā ziņā. Pils priekšā sfinksas bija no ļoti smalka materiāla — augstvērtīga franču marmora, kapos — no mākslīgā akmens. Čuguna lauvas (pēc 1900) bijušas izvietotas alejā uz tagadējo estrādi, pie arkveida žoga no ceļa puses. Pēc 1915. gada dedzināšanas tās vēl mētājušās pils pagalmā, tad it kā aizvestas uz Tērveti un uzstādītas pie vecajām muižas ēkām (nevis sanatorijas). Tur tiešām tagad ir ļoti līdzīgas.

No klēts ēkas pēc Pirmā pasaules kara bija palikuši pāri tikai mūri, kuros iekšā auga bērzi. 1957. gadā kopsaimniecības laikā to atjaunoja par klubu.

Arī pa labi no ansambļa simetrijas ass novietotajai ēkai ir vairāki nosaukumi. Tā tiek dēvēta par muižkungu jeb muižas pārvaldnieka dzīvojamo ēku, tautā sauktu arī par ērbēģi. Te dzīvojusi daļa no muižas kalpotājiem — istabenes, kučieri, ķēkšas, moderes —, kas galvenokārt bijuši cittaunieši. Kučieri un zirgu puiši — angļi, pārējie — vācieši (LFK 2049, 1299). Vēlākos laikos bijuši arī latvieši. Ēka izmantota arī par viesu namu, tāpēc saukta par kavalieru namu. Šī ir vienīgā ansambļa dzīvojamā ēka no 19. gadsimta pirmās puses, kas izglābta 1915. gada uguns-

grēkā. Te ir arī 18. gadsimta otrās puses būvdetaļas, kas liek domāt, ka pašreizējais būvapjoms radies, paplašinot iepriekšējo kungu māju. Kas tādā gadījumā bijusi jau minētā ēka pie tagadējā žoga? Ēkas pagraba un pirmā stāva centrālās daļas struktūra ir no 18. gadsimta beigām, vairākās iekšējās saglabājušies 18. gadsimta trešā ceturksņa griestu plafoni un profilētas dzegas, bet ārējais izskats pagarinātajai un paaugstinātajai celtnei atbilst klasicismam. Muižkungu nama mūra pamati likti ap 1600. gadu, kaut gan pati ēka bija no koka, tie ir identiski pretī esošās ēkas centrālās daļas pamatiem. Ja šeit bijusi agrākā kungu māja, tad pretī tiešām varēja būt bijusi klēts. Jāpatur prātā, ka apmēram divu metru dziļumā atrasts ne tikai melnzemes slānis, bet arī būvju paliekas. Arī avots piebūves ziemeļu galā bijis divu metru dziļumā, bet pa starpu līdz pašreizējam zemes līmenim atrasti septiņi deguma slāņi. Ņemot vērā, ka 1753. gadā muižu iegādājās Mēdemi un 1760. gadā uzbūvēja mūra ēku bijušās koka ēkas vietā, loģiski būtu secināt, ka koka ēka atradās tagadējās pārvaldnieka ēkas centrālajā daļā, kur atrasti paši senākie mūri.

Svētavots, pat ēka, kurā tas atrodas, Mēdemu dokumentos nav minēts, bet vietējie iedzīvotāji to zinājuši. Visos plānos šī ēka parādīta tikai ar pārtrauktu līniju, nekur nav minētas tās kādreizējās funkcijas. Kad te bija ieplānota katlumāja un sāka tīrīt pagrabu, atraka septiņus deguma slāņus, vidēji 15 cm biezumā, un

zem 5–7 cm biezām ozolkoka plankām atrada avotu. Zem plankām bedre bija aizbērtā ar sijātu granti. Ja drikstam spriest pēc analogijām — tieši tā bija likti pamati Āraišu ezerpili —, tad tā varētu būt 13. gadsimta celtnie. Tā kā šeit uz degušām ēkām tika būvēts atkal un atkal, varam domāt, ka te bijusi svētīca. Vācu grāmatas vēstī, ka Elejas ārstnieciskie avoti bijuši slaveni 13.–15. gadsimtā. Rikstnieki jūtot, ka vēl pāris metru zemāk avots joprojām plūst, kaut kur atradis sev citu ceļu.

Pārvaldnieka mājas ziemeļu galā pirmajā stāvā atradās veļas māja, pagrabos glabājās augļi un saknes. Latvijas laikā mājas ziemeļu galā bija policijas iecirknis, vidējā daļā — ambulance, bet dienvidu daļā — pagasta valde. Augšā toreiz dzīvoja skrīveris, ziņnesis Alksnītis, skolotāji. Kara laikā ambulance bija ēkas ziemeļu daļā, tad otrajā stāvā dzīvoja dakteris Krauklis (LFK 2049, 1316). Kara beigās vācieši parkā gribēja celt munīcijas noliktavu, tad pagasta valdi pārcēla uz Bērvircavu un muižu atbrīvoja no cilvēkiem. Kopš 1945. gada te notiek mācības un pārvaldnieka ēku sauc par Elejas parka skolu. 1993.–1996. gadā ēkā veikts remonts ar Vācijā ražotiem sanācijas materiāliem.

Pārvaldnieka dzīvojamās ēkas piebūves veidoja nelielu saimniecisko pagalmu, uz ceļa pusi atradās malkas pagalms. Kādreizējais dārznieka namiņš tagad ir bez jumta.

Bijušās muižas dārzniecības vietā ir kādreizējā jaunsaimniecība *Indras*. Ap-

mestajai ķieģeļu ēkai (1932) ir stūru rustojums, kas turpinās ap māju logiem augšējā stāvā. *Indras* un dārzsaimniecības zemi piešķīra aviācijas pulkvedim (1940) Lāčplēša Kara ordeņa un Triju Zvaigžņu ordeņa kavalierim Jānim Priedītim (1897–1941, nošauts Rīgā), kas 1919. gadā pārbēga no Krievijas uz Latviju ar visu lidmašīnu. Šīs mājas viņš uzbūvēja blakus grāfa dārznieka mājai. Viņa sieva bija bagāta, tai piederējis nams Rīgā, Stabu un Valdemāra ielas stūrī. Jānis Priedītis *Indrās* ielaida dzīvot savu māsu, uzvārdā Brinkmane. 1937. gada Zemgales tēlojošo mākslu izstādes katalogā minēts, ka *Indrās* dzīvojot mākslinieks Jānis Brinkmanis, diemžēl uzziņu avotos neko par viņu neizdevās atrast. Pie *Indrām* aug ne tikai veca akācija, bet arī skaists, varens ozols 5,8 metru apkārtmērā, kas vairāk nekā divu metru augstumā sadalās divos pamatīgos žuburos. Starp *Indru* lielajiem ozoliem plūst avots. Aiz dižozola uz pārvaldnieka mājas pusi redzamas no lieļiem laukakmeņiem būvētas siltumnīcas atliekas, no stiklotās daļas saglabājusies tikai galasiena.

Indrās līdz 60. gadu sākumam, kad uzbūvēja jauno ēku Bauskas ielā, bija ugunsdzēsēju depo. Tad tur uz koka kluča atradās mehāniska sirēna ar vairākām rotējošām *bundžīņām*. Kad 1953. gadā nomira Staļins, sēru vēsts atskaņošanai to vajadzēja aiznest uz skolu. Puisim, kurš to nesa, radās doma, ka pa ceļam jāizmēģina, kā skan. Grieza rokturi, un *pariktē* iekļuva paša bikses. Gandrīz nācās bikses

Vēsturisks brūža attēls

sagriekt, lai izdabūtu laukā (LFK 2049, 1487).

Ja kādam ceļmalā redzamā brūža ēka (19. gadsimta beigas) liekas iespaidīga, tad jāpaskaidro, ka tā saglabājusies tikai daļēji. No pieciem stāviem palikuši tikai divi. Muižas ziedu laikos alus darītavas kompleksā bijušas četrpadsmit lielas ēkas, to skaitā arī zirgu staļļi un ledus pagrabi. Te ražoja divas alus šķirnes. Tumšais alus bija ļoti tumīgs, salds un garšīgs, gaišais turpretī ļoti stiprs. Tas pildīts gan pudelēs, gan mucās. Bijušas arī pudeles ar uzrakstu “Пив. вар. зав. Эллей”. Alus veģējiem katru dienu līdzī tika dota viena spirta pudelīte. To varējuši lietot, bet nedrīkstējuši pieskarties alum. Tas eksportēts arī uz Vāciju. Ūdens katrai alus šķir-

nei tika ņemts no savas akas. Akas bija katrā ēkas pusē. Ziemā brūža darbos izmantoti muižas kalpi. Ar muižā izaudzētajiem miežiem ražošanai nav pieticis, graudi iepirkti arī ārpus muižas. Kaut gan pēc 1902. gada pārbūves šī bija viena no modernākajām alus rūpnīcām Eiropā, kungu galdā Elejā alus nekad netika pasniegts.

Brūža vidusdaļā telpas velvētas. Pēc 1925. gada zemes ierīcības projekta brūzis domāts elevatora ierīkošanai. Elejas patērētāju biedrība “Spēks” (dibināta 1920. gadā) 1935. gada 12. februāra vēstulē Zemes vērtēšanas virskomisijai ziņo, ka daļa brūža nojaukta biedrības tautas nama būvei, kas gan iznācis dārgi, bet nav gājuši zudumā iegūtie materiāli un

tie "izlietoti sabiedriski *kulturēlām* vajadzībām". Jau padomju varas gados Elejas rūpkombināts te gribēja taisīt dārzuņu pārstrādes cehu, bet ilgi telpas tika izmantotas par dzirnavām.

Brūža pagalmā ir dzīvojamā māja *Āres*, viena no palikušajām četrpadsmit kompleksa ēkām, kurā kādreiz dzīvojuši brūža strādnieki. Māju saimnieks Jūlijs Ringenbergs (1886–1953, apglabāts Parka kapos) bija ievērojams ar to, ka savā saimniecībā ieviesa dažādus jauninājumus, kā elektrisko ganu ganībās un elektrisko dzirdinātavu kūtī. Viņš bijis arī ugunsdzēsēju priekšnieks. Te stāvējusi ugunsdzēsēju mašīna. Kad kara laikā ienāca krievi, viņi to paņēma un aizveda nezināmā virzienā (LFK 2049, 1498).

Starp brūzi un pili bija dīķis ar Vilku dārza avotu ūdeņiem, kuri atradās tā austrumu galā. Jodupe gar Vilku dārza malu tecēja rietumu virzienā, tad pagriezās uz muižas pusi un tecēja līdz alus darītavai, pirms kuras bija ūdenskrātuve. Caur kādu tagad aizbērtu aku tie tika izmantoti arī alus brūzim. Tālāk pa parka kontūrgrāvjiem tie tecēja uz Elejas upīti. Līmeņu starpība starp Jodupi un Elejas upīti ir apmēram četri metri. To izmantoja parkā, izveidojot mazus ūdenskritumus un dīķišus. Pēc G. Kūfalta 1905. gadā izstrādātā projekta šie ūdeņi pa lieliem grāvjiem tecēja arī apkārt Parka kapiem. Viens avots bijušajā zirgu stallī vēl tagad dod ūdeni.

Pie Vaitkūnu ceļa, kas ved gar *Ārēm*, atrodas jaunsaimniecība *Lauksargi*. Vēl līdz 1924. gadam te nav uzcelta neviena ēka. Toties māju nosaukums gan stipri

sens, šādi toponīmi ir daudzos Latvijas pagastos. Četrpadsmitajā gadsimtā un agrāk lauksargi bija ordeņa algoti vietējie iedzīvotāji, to skaitā arī māju saimnieki, kam bija jāziņo par iebrukumiem, dažkārt arī profesionāli karavīri. Kaut kāda sarga māja te parādīta 19. gadsimta plānos.

Tālāk uz ziemeļu pusi ir dzīvojamā māja *Melderi* un vairākas saimniecības ēkas, pie kurām bijušas vējdzirnavas, kuru koka sienas būvētas pildrežģa konstrukcijā un jau 1925. gadā nopostītas. No tām uz austrumu pusi atrodas *Kļaviņi*. Šeit bijusi Klīves muiža, kas vēlāk sadalīta jaunsaimniecībās, bet pēc kara izmantota par ražošanas ēku centru.

Ceļa, kas ved gar parku, pretējā pusē, starp parādes laukumu un brūzi, atrodas *Ielejas*. Tās gan vairs nav tās *Ielejas*, uz kurām 1945. gada rudenī no muižkungu mājas pārcēlās pagasta valde, atbrīvojot vietu skolai. Arī mājvārds tagad *Alejas*. Te bija portāls ar toskāniskā ordera kolonnām, virs kura trijstūra frontons. Tas deva celtnei samērā pompozu fasādi, tāpēc tā labi iekļāvās muižas apbūves ansamblī. Vecajā mājā bijušas skaistas telpas. Pretī ieejai divas lielas telpas atvēlētas viesību rīkošanai. Ēkai bijuši divi manteļskursteņi. Podiņu krāsnis un vietām arī griesti bijuši apgleznoti.

Ielejās atradās Elejas muižas smēde, kur apkala grāfa zirgus. Zem ēkas bija lieli pagrabi. Mājās dzīvoja arī brūža pārvaldnieks, vecākais kalējs, muižas darbinieki, kā stallmeistari un lopkopēji. Te dzīvoja alus rūpnīcas mašīnists Jānis Gross, vēlāk viņš strādāja ar pirmajām kuļmaši-

nām šai pusē. Divdesmitajos gados mājas nopirka krimināluzraugs Jānis Krūmiņš (LFK 2049, 1307).

Tajā pašā ceļa pusē bijis muižas stallis ar iekšējo pagalmu, no tā saglabājušies niecīgi fragmenti. Te bija vietas 310 zirgiem. Rūpīgi bruģētajā pagalmā bijušo kultūras pieminekli — aku — nezinātāji tagad pamanījušies aizbērt. Tieši šis noslēgtais plānojums ļāva visas ar dzīvnieku kopšanu saistītās darbības izolēt no ār pasaules, tāpēc milzīgā celtne varēja atrasties tiešā pils tuvumā.

Pie Kastaņām, mājas, kas atradās pretējā pusē centrālajai, pret muižas pils fasādi vērstajai alejai, bija uz govju kūts

pamatiem celta rija, bet tās piebūvē — muižas dzirnavas, kas tika darbinātas ar gāzģeneratoru. Dienvidos no tās daļēji saglabājies 19. gadsimta pirmajā ceturksnī celts siena šķūnis pildrežģa konstrukcijā. Tieši pildrežģa izmantošana un ēkas proporcijas pieļauj iespējamību, ka tā projekts bijis izstrādāts kā grāfa Žanno Mēdema dēla Teodora mācību uzdevums 1823./1824. gada ziemā, jo maz ticami, ka dēls būtu šāda uzdevuma izpildei izmantojis kādu tēva muižā jau reāli eksistējušu ēku.

Uz Elejas upītes pusi no rijas kādreiz atradusies kungu suņu audzētava ar attiecīgajām virtuvēm.

ELEJAS PARKS

Uz Elejas muižas ansambli un parku no trim pusēm ved lapkoku alejas — viena četrriindu, divas divriindu. Parks, visticamāk, veidots vienlaikus ar pils apbūvi 1806.–1810. gadā. Tiek pieļauta iespēja, ka tā autors varētu būt J. G. Ā. Berlics, jo arī pie citām viņa vadībā celtajām pilīm ir līdzīga plānojuma parki. Tas ir ainavisks brīva plānojuma parks ar centrālo kompozīcijas asi, uz kuras atrodas galvenā aleja, piebraucamais ceļš, simetriski novietotā Teātra ēka, pārvaldnieka nams, pils un plaša, gara lauce, kas, attālinoties no pils, sašaurinās — lai no pils pavērtos plašāks skats uz parku. Lauci ietver Veimuta priežu stādījumi. Jau parka ierīkošanas laikā domāts par to, lai dažādos gadalaikos stādījumi veidotu dažādu krāsu akcentus. Aiz lauces un sekojošās parka daļas uz šīs ass vēl atrodas tā sauktais Tējas paviljons un nostāk muižas īpašnieku dzimtas kapi. Nostāstos tiek minēta pazemes eja no pils uz paviljonu (LFK 1629, 5613).

Šajā paviljonā no 1863. līdz 1933. gadam atradusies Dorotejas figūra. Tā bijusi veltīta pēdējai Kurzemes hercogienei Annai Šarlotei Dorotejai (1761 Mežotnē–

1821 Lēbihavā pie Altenburgas, Vācijā), kas bija precējusies ar hercogu Pēteri Bīronu. Pieminekli uzticēja veidot vācbaltu tēlniekam Šmitam fon Launicam, kam bija pasūtīti arī nekad neuzstādītie Kutuzova un Barklaja de Tolli pieminekļi Kazaņas katedrāles priekšlaukumam Pēterburgā. 1827. gadā piemineklis tika pabeigts, nogādāts Jelgavā, taču netika dota atļauja tā uzstādīšanai Trīsvienības baznīcā. Tas tika uzstādīts Mēdemu villas dārzā. Lai pasargātu no bojājumiem, to pārveda uz Elejas pils parku. Tējas paviljonam pat tika uzcelta speciāla piebūve tā ziemeļu galā, jo citādi paviljons bijis par zemu. Bermontiešu laikā piemineklis pat zaudēja galvu, kas vēlāk tika izzvejota no Elejas parka diķa. Pēc restaurēšanas kādā darbnīcā Rīgā tas īsi pirms Otrā pasaules kara tika atvests uz Jelgavu un novietots kādā no baznīcām, tačus karadarbības dēļ 1944. gadā gāja bojā. Sīkāk par to lasāms D. Bruģa rakstā žurnāla “Avots” 1989. gada 5. numurā. Bet priekšstatam par tā izskatu — tā bijusi dziļā mierā iegrimusi hercogienes figūra, sava laika tērpā, bet ar antīku pieskaņu, atbalstījusies uz mūzu un grāciju cilņiem rotātas kolonnas. Doroteja

tika attēlota kā mākslas un zinātnes aizbildne, pie viena uzsverot arī viņas sievišķīgo eleganci un valdnieces stāvokli.

Paviljons uzcelts vietā, kur apglabāts suns, kas saimniekam izglābis dzīvību Itālijas ceļojuma laikā. Tiesa gan, parka austrumu pusē uzkalniņā bijuši speciāli suņu kapi ar iekaltiem vārdiem un attēliem piemiņas akmeņos (LFK 2049, 1301). Parka pussalā bijuši zirgu kapi un pieminekļi grāfa Žanno Mēdema vecākiem (LFK 2049, 1300). Vēl pirms Otrā pasaules kara no pussalas pāri grāvim vedis tiltiņš. Tagad mēs te redzam kādreizējo vecupes atzaru ap pussalu, pašlaik jau dīķi, bet sākotnēji te plūdusi Elejas upīte. Vēlāk, kad izveidoja sazarotu novadgrāvju tīklu, Elejas upītes ūdeņi tika novadīti pa tās gultnei paralēli izraktu grāvi. Tieši tajā dīķī dzīvojuši gulbji. Reiz kāds no kalpiem gājis garām dīķim uz darbu un izdzirdējis bērna raudas — grāfa mazākajai meitiņai uzbrucis negants zostēviņš (?) un sitis ar spārniem. Pateicībā par meitas izglābšanu grāfs iecēlis kalpu par mežsargu (LFK 1629, 5612). Ja šīs pussalas atrašanās vietu tagad varam viegli sameklēt parka rietumu pusē, grūtāk ar Smaidošo zēnu kalniņu, kas savulaik piešķirts skautiem (skauti gan esot darbojušies Sesavā). Tur esot bijis akmens, jo turpat apglabāts kāds no grāfa draugiem. Citi apgalvo, ka tieši tur ir grāfa labāko medību suņu kapi, bet dzirdēts, ka tur apglabāts kāds bruņinieks ar savu kaujas cirvi, bruņām un visu savu jājamo zirgu (LFK 1629, 5614). Rodas iespaids, ka

visas par šejienes apbedījumiem zināmās teikas savāktas kopā vienuviet.

Par parka spokiem cita runa. Ap pusnakti parkā no kāda stūra parādoties melna sieva ar vējlukturi, apejot apkārt parkam un pazūdot tieši turpat, kur ienākusi (LFK 1629, 4378). Cits piebilst, ka tad dzirdot zirgu pakavu klabēšanu. (LFK 2049, 1028). Jau A. Lerha-Puškaiša "Pasaku un teiku" krājumā stāstīts, ka pavasara naktī *vidēja auguma lācēns* skrējis un tik stipri sitis kājas pie zemes, ka izklausījies, it kā kalts zirgs tur skrietu. Pakavi vien nožvakstējuši. Tur, kur kādreiz bijis kungu deju *placis* — no pamatīgām, uz pāļiem novietotām, ozolkoka plankām veidota deju grīda —, 1970. gadā uzcelta estrāde, taču tas netraucē parādībām. Kāds iedzēris, agri no rīta nākdams mājās, apsēdies uz estrādes atpūsties, saulei lecot, dzirdējis, ka kaut kur jā ar zirgu (LFK 2049, 1029). Pievērsīsim uzmanību tam, ka šeit daudzkārt tiek pieminēts zirga skrējiens. Sesavas baznīcas kapos apglabātajai, jau pieminētajai komtesei Dagmārai Mēdema tiek piedēvēti dažādi mīlas objekti, tai skaitā arī zirgu puisis. Tad, lūk, poētiskam izskaidrojumam Annas Zeilandes stāstītās teikas (LFK 2049, 1335) nobeigums: "Bet vēl šo baltu dienu smaržīgās pilnmēness naktīs melna, auļojoša zirga mugurā, mednieces tērpam vējā plandot, jums garām var aiztraukties Dagmāra. Neaizturiet viņu, novēliet viņai laimi, jo viņa steidzas panākt medniekus, kuru vidū ir arī viņas mīlotais. Dagmāra rimsies tikai tad, kad būs viņus panā-

kusi.” Pēc cita nostāsta (LFK 2049, 1497), medības esot rīkotas speciāli tādēļ, lai viņas mīļoto, mežsargu, nošautu. Viņa izlēkusi pa logu, lai to aizkavētu. Spokošanās esot sākusies tikai no tā laika.

Noskaņu Elejas muižas parkā aprakstījis dzejnieks K. Students grāmatā “Trejdeviņās sētās”.

Estrāde taču saistās ar dziedāšanu, sarīkojumiem. Tālivaldis Treicis to piemin savā poēmā “Lielelejas muižas stāsti”: “Stāv vairums puīšu aizdurvē,/ bet skuķis skuķi raiti griež.”

Mārai Misiņai dzejoļu krājumā “Svešam uzticēties” (1977) ir dzejolis “Deju svētki Elejā 1971” — un tad jau parka aleja kļūst par “dziesmas apstāvētu”.

Jānim Grotam par dzejas vērtiem bijuši skolas bērni, kas apdzejoti “Rudens vakarā Elejas parkā”.

Parkā visi celiņi bijuši grantēti, tie saukti par gaņģiem, to kopējais garums bijis ap pieciem kilometriem. Platums no četriem līdz pieciem metriem, gaņģim pa vidu — grantēts celiņš. Visi celiņi katru rītu *apgrābāti*. Pils laukumā tas bijis jāizdara līdz septiņiem no rīta. Pa dienu pārādes laukumā nevienam kalpotājam nav bijis atļauts staigāt (LFK 2049, 1300).

Parkā pie dīķiem bijis daudz lapegļu, kuras 1944. gadā izzāgējuši krievi, turklāt celmi atstāti 1,2–1,5 metru augstumā (tā jau ērtāk zāgēt!). Aiz tagadējās estrādes auguši ēdamie kašņi, kuri masveidā pēc kara izcirsti (LFK 2049, 1309).

Tieši uz bijušās pils rietumastrumu virziena ass apmēram piecdesmit metrus

no ēkas ir neparasta vieta 5 metru diametrā. Tās centrs ir izdedzis, bet ap pusotru metru plats gredzens iezīmējas ar ļoti zaļu un leknu zāli. Izskaidrojums pagaidām nav zināms. Citviet ir neliels, ap metru augsts, uzkalniņš.

Parkā esot vieta, kur aprakti veci trauki un ieroči, tur puikas rakušies 50. gados. Tad viņi nobaidīti, ka aizsūtīs uz Sibīriju, un vieta atkal aizbērtā. Pēc Otrā pasaules kara bijusi arī atrakta vieta pussalā trīs metru dziļumā ar traukiem un citām vērtīgām lietām (LFK 2049, 1298). Vecā meliorācija ansambļa centrālajā daļā bijusi ar ozolkoka caurulēm aptuveni 30 centimetru diametrā, to atzari veidoti no pītiem klūgu rullīšiem 5–7 centimetru diametrā. Veicot meliorāciju 1992. un 1993. gadā, parkā 1,8 metru dziļumā atrasts melnzemes slānis, kas liecina, ka te bijusi ļoti zema vieta, ap 1,6 metru dziļumā atrastas koka būvju paliekas. 1924. gadā 38 hektārus liela parka daļa tika sadalīta četrās daļās. Jaunsaimnieks Kauss savu daļu uzplēsa un tur ierīkoja laukus, divu daļu īpašnieki parku saglabāja. Divdesmit hektāri palika pagasta rīcībā.

Ļoti īpatnējs memoriāls ansamblis ir Elejas parka kapi. Kapsēta veidota kā sala, ko ietver sarežģītas konfigurācijas kanāls, kuru rakuši latgalieši. Salai ir gotiskā četr-lapja forma. Kapsētas ideja, iespējams, varētu būt aizgūta no A. Berklina gleznas “Miroņu sala” motīviem.

Vienīgā ieeja, ko apsargā no mākslīgā akmens izlietu sfinksu pāris, ved pāri apmestam mūra arkveida tiltiņam. Monu-

mentālo iespaidu pastiprina masīvās, ar urnām vainagotās kolonnās iestiprinātie metālkaluma vārti, kas atrodas pāri tiltam. Te redzamas ampīra formas. Tas bijis nepieciešams, lai veidotu stilistiski vienotu ansambli ar muižas pili. Tas viss izbūvēts tikai 1912. gadā pēc G. Kūfalta 1905. gadā izstrādāta projekta, kaut gan tās izveidošanas ideja bijusi jau 19. gadsimta vidū. 1987. gadā Madonas apkārtnē pamestas viensētas bēniņos tika atrasts vecu papīru sainis, kur kādā fotogrāfijā bija redzams Rīgas parku un dārzu direktora G. Kūfalta parakstīts projekts. Lai mīgas nejaušības pēc attēls nokļuva mākslas zinātnieka O. Spāriša rokās, kurš tajā pazina Elejas parka plānojumu. Tā tika noskaidrots parka papildināšanas projekta autors.

No muižniekiem kapsētā atdusas tikai baronese Adele fon Ofenberga (1820–1913), kas bijusi Mēdemu dzimtai attāla radniece. Divdesmitā gadsimta 30. gados šie muižnieku kapi iesvētīti jau kā parasta kapsēta. Baronesses kapa izlaupišanu 1949. gadā neviļus redzējusi Ilze Medne, jo togad nomirusi viņas māte. Ilze mācījusies vidusskolā Rīgā, bet slimības dēļ nav varējusi piedalīties mātes bērēs. Pāris mēnešu pēc bērēm viņa ieradusies Elejā, bijis jau tumšs, bet no mātes kapa apmeklēšanas viņu nevarējuši atrunāt. Kapos skatījusies — jauni cilvēki ar lāpstām un lampiņu. Kaut ko rok. Vēlāk izrādījies, ka tieši tad laupīts baroneses kaps, vēl pailgi pēc tam stāvējis vaļā. “Kādi labi laupītāji! Viņi taču

mani varēja nosist!” (LFK 2049, 1496) Par kapiem stāsta, ka te bijusi uguns, kas *uzdzēšas* un *nodzēšas* (LFK 2049, 1404).

Pa labi no galvenā celiņa — Annas Jirgensones (dz. Doredas) apbedījums. Viņa ir ievērojamā Cēsīs dzimušā kinooperatora Jāņa Doreda (1881–1954) māsa. Jānis Doreds nelegāli Ņujorkas uzdevumā pamanījies uzfilmēt pat Ļeņina bēres Maskavā. Par kinoreportiera dzīvi, kas tiešām bijusi dēku un piedzīvojumu bagāta, grāmatu “Zeme man ir apaļa” (1993) uzrakstījusi viņa sieva norvēģiete Elizabete Doreda. Te apglabāts arī Latvijas dzelzceļa policijas Jelgavas iecirkņa policists un literāts Vilis Tukumietis (1889–1943 Jelgavā), kas grāmatā “Karavīra dienasgrāmata” (1929) objektīvi aprakstījis nodevību Pirmā pasaules kara laikā, kuras dēļ krita tieši latviešu karotāji.

Tēlnieciski motīvi skatāmi Leču dzimtas (autors E. Lecis) un A. Saliņa kapu pieminekļos. Pieminekli Elejas vidusskolas skolotājam Aldim Saliņam (1951–1986) veidojis cits kādreizējais šīs skolas zīmēšanas skolotājs Vilnis Titāns, tagad pazīstams tēlnieks. Aldis Saliņš skolā vadīja basketbola un rokasbumbas treniņus. Pēc pedagoga nāves viņa piemiņai tiek organizēts Saliņa kauss basketbolā, uz kura izcīņu sabrauc komandas no apkārtējiem pagastiem, tagad uz sacīkstēm uzaicināti arī lietuvieši. Balva — kauss — ir bijušā skolotāja Jāņa Caunes darinājums.

Māra Misiņa dzejoli “Deju svētki Elejā

1971" uzskata par vajadzīgu pieminēt arī baronu kapus:

*Pushnaktī baronu kapos
Sirma pūce zibina acis.
Lauvu ķepās no sūnu kausiem
Kāds mēnesspienu ir lacis.*

Jaunā parka izbūves laikā tālā ziemeļrietumu nostūrī tika uzcelta arī rotunda,

saukta par Medību paviljonu (saglabājusies drupu veidā, tās jumts sabruka 1985. gadā), vēlāk tur esot bijusi izklaides vieta *nelabiem cilvēkiem*. To sauc arī par Apaļo paviljonu, jo tā ir sešu toskāniskā ordera kolonnu balstīta rotunda ar stāvu kupola pārsegumu.

Georga Kūfalta veidotais parka projekts pilnībā netika īstenots.

MAZELEJAS MEKLĒJUMI

Mazelejai pēc kartes būtu jābūt ziemeļos no Lielelejas muižas. Taču pa šoseju pabraukt tai garām ir pavisam vienkārši, ja neierauga uzrakstu uz autobusu pieturas.

Vispirms — ko tad īsti nozīmē vārds *Eleja*? Teikā (LFK 1629, 5727) minēts, ka pagasts savu nosaukumu dabūjis no Elejas upītes. Kartē gan tagad atrodam 32 kilometrus garo Vircavas upes kreiso pieteku Eleju, kuras aizsākums ir Lietuvā. Elejā bijušas arī mājas *Ielejas*, taču ne upītes tuvumā... Veicot parka sakopšanas darbus, nācies rakt arī dziļumā. Tad tika atklāts, ka muižas centrs atrodas uz 1,7–1,8 metrus bieza uzbērtas zemes slāņa. Iznāk, ka Eleja tiešām radusies ielejā.

Valodnieki uzskata, ka upišu nosaukumi ar sakni el-, al- ir seni vārdi ar tecēšanas nozīmi. Arī lietuviešiem vārds *alėti* nozīmē *tecēt*. Tātad Eleja varētu nozīmēt — *tekošais ūdens*. Vēl interesants fakts: elejieši ir sengrieķu filozofu skolas (pastāvēja 6.–5. gadsimtā pirms Kristus dzimšanas grieķu kolonijā Elejā, kas atradās Dienviditālijā) audzēkņi. Jau tad tur tika uzsvērtā domāšanas nozīme izziņā. Latvijas Elejas iedzīvotāji gan pareizi saucami par elejniekiem.

Gandrīz visā garumā Elejas upīte regulēta un iztaisnota un vairāk atgādina grāvi. Tādu to arī redzam alejā starp Rīgas šoseju un Elejas parka stūri — to stūri, kur no laukakmeņiem un ķieģeļiem celtajā ampīra stila arkādes tipa žogā, kas ietver muižas parku, iemūrēts dobumakmens — akmens ar mākslīgi veidotu desmit centimetrus dziļu konusveida dobumu. Domājams, ka pils ansambļa būves laikā no tuvākās apkaimes atvestais akmens piesaistījis būvstrādnieku uzmanību un tāpēc tam izvēlēta īpaša vieta. Tas iekļauts arheoloģijas pieminekļu sarakstā. Šādi akmeņi pagāniskās kulta vietās izmantoti 15.–18. gadsimtā. To atrašanās vieta parasti bija nomaļus no apdzīvotajām vietām — lai izvairītos no baznīcas vajāšanām.

Vietā, kur ceļu šķērso Elejas vecupe, saglabājies 19. gadsimta sākumā celtais vienlaiduma arkas tiltiņš. Tajā pusē, kas pavērsta pret parku, arkas loku veido gludi, slēdzējakmeņu formā veidoti grānīta kvadri.

Aleja, kas izved uz Jelgavas šoseju, kā ceļš turpinās arī otrpus tai. Pāri dzelzceļam ir mājas *Rožnieki* (lai gan zemnieku saimniecību sauc *Līgo*, 1938), kur

dzīvo ievērojamais motosportists Jānis Vinters (1971 Elejā). Tiesa gan, daudzdienu sacensības ar *enduro* nosaukumu daudzi nemaz nepamana, kaut gan Jānis ir pasaules klases sportists, vairākkārtējs Latvijas čempions un vairākkārt piedalījies prestižajā rallijā Parīze–Dakara. Iedomājieties — vienam braukt cauri tuksnesim! Un bez iespējas apstāties, jo tad smalkajās smiltīs var tā iegrimt... Tas viss gan nebūtu iespējams, ja viņš nebūtu zemnieku saimniecības *prezidents* un kopā ar vecāko brāli un tēvu neapsaimniekotu 1500 hektārus zemes, jo *enduro* ir ļoti dārgs sporta veids. Tam visam sākums bijis 1999. gadā, bet jau iegūti pāri par 90 uzvaru kausi. Pie savas mājas J. Vinters izveidojis nelielu motokrosa apli treniņiem.

Elejā dzimis arī vairākkārtējs Latvijas čempions motokrosā Uldis Dzalbs (1960), kas ar motosportu nodarbojas no 10 gadu vecuma.

Pa šoseju uz ziemeļu pusi vispirms uzmanību piesaista guļšķautņu ēka ar augstu jumta stāvu un ļoti lielu skursteni, kas ir apvalkdūmenis. Tās ir *Vecjetes*, tipiska vecsaimniecība, vienīgā tik veda plašā apkārtnē. Te bijis arī māla kleķa laidars.

Ceļš uz austrumu pusi no šejienes noved *Ošeniekos*. Agrāk gan šo pusmuižu sauca Vaitkūnas. Var tikai pabrīnīties, kāpēc jaunais nosaukums paņemts no nelielas vienstāva apmestas koka dzīvojamās ēkas, kuras vietā vēl 20. gados bija veca koka dzīvojamā ēka, nevis no tagadējiem *Virsaīsiem*. Varbūt kādam licies labskanīgāk. *Virsaīši* ir divstāvu ķieģeļu

ēka ar balkonu un bijusi Vaitkūnu pusmuižas galvenā dzīvojamā ēka. Tiesa gan, ir arī nostāsti, ka tā bijusi kalpu māja ar garu gaiteni pa vidu. Sākotnējā dzīvojamā ēka ar sešpadsmit istabām celta 1877. gadā, un 1920. gadā tā piešķirta jaunsaimniekam, vecajam latviešu strēlniekam Ā. Sīlim. Ēka pārbūvēta 1927. gadā. Te dzimusi Lidija Sīle (1923), kas no 1967. gada bijusi LPSR Veselības aizsardzības ministrijas galvenā dietoloģe. No katram ģimenes loceklim stādītajām ābelēm saglabājusies tikai jaunākajam brālim veltītā (LFK 2049, 1502). Kad *Virsaīšos* atradās Staļina vārdā nosauktās kopsaimniecības centrs, kantorī bijis pirmais televizors plašā apkārtnē. *Virsaīši* ir mākslas zinātnieces Agritas Pores (1957 Jelgavā) dzimtās mājas.

Pie *Krēsliņu* fermas atrodas *Valtes*, kurās tagad dzīvo bijusi TTT basketbola komandas spēlētāja Ināra Rozniece (1937 Rucavā). Desmit komandā pavadītajos gados izcīnīti pieci Eiropas un seši PSRS kausi. Šo māju saimnieks bija strēlnieks Žanis Rozenvalds. Kad māja celta, bijuši noslēpumaini trokšņi: klaudzieni un ratu rīboņa. Gan dienā, gan naktī (LFK 2049, 1492). Kādu svētdienu, kad celta māja, saimnieki redzējuši pa ceļu nākam svešu vecenīti. Uzaicinājuši pusdienās, bet viņa atteikusies, padzērusi tikai ūdeni un pajautājusi: “Kāpēc ceļat māju šajā vietā?” — “Mums te iedalīta zeme.” — “Bet te apakšā kapsēta.” Līdzko vecenīte izgājusi no mājas, uzreiz pagaisusi. Kur tad palika? Klaja vieta, koku vēl tad nebija. Kad māja bija gatava, lielajā istabā varēja dzirdēt trokšņus (LFK 2049, 1493).

Otrā pasaules kara laikā uz lauka *Valtēs* nogāzās vācu lidmašīna. Vietā, kur pavisam nesen ģimene vairākas dienas bija pavadījusi grāvī ierīkotajā patvertnē.

No šejienes kā dārzs saskatāma vēl viena kādreizējā muižiņa — Klīves muiža (turklāt ne vienīgā ar šādu nosaukumu Jelgavas rajonā), tagadējie *Kļaviņi*.

Pa labi no šosejas ir *Ķirši*, māja uzcelta Ulmaņa laikos. Te agrāk bijusi kāda Mazelejas pusmuižas būve, arot vēl varot pamanīt pamatus. Pēc kara vienulaik bijusi pagasta padome, tad ēka sadalīta dzīvokļiem. Pašreizējie saimnieki ir rūpīgi ļaudis, pagalmā bruņinieks Rolands, un uzreiz nemaz nepateiksi, ka tā ir *parikte* gaļas žāvēšanai. 2001. gadā mājas saimnieks Vlads Jēkabsons (1924) dabūjis pateicību par sakoptāko lauku sētu Elejā. Sarakstījis rokrakstā palikušu atmiņu un pārdomu grāmatu par laiku no 1928. līdz 1953. gadam. Dzīvē dabūjis pastrādāt arī 88 grādu salā — Noriškā. Vieta neparasta ne vien ar to, ka auglīgs māls, bet arī gaisa temperatūra šeit esot augstāka nekā citviet. Varbūt ozona caurumi vainīgi? Jelgavas–Elejas ģeotermālajā zonā kristāliskā pamatklintāja dziļumlūzuma dēļ notiek siltuma pieplūde no zemes dziļēm uz augstāk guļošajiem slāņiem. Šie kembrija sistēmas ūdeņi atrodas 900–1500 metru dziļumā. Visaugstākā ūdeņu temperatūra ir rajona dienvidu daļā, Elejā atrodas ģeotermālie rodona ūdeņi ar temperatūru +50 līdz +53 grādi, tikai to izmantošana ļoti komplicēta, jo ūdens ir ķīmiski agresīvs, ar pārsniegtu pieļaujamo radioaktivitātes līmeni un attiecīgi

bojātu augsni. Latvijā ir tikai vēl viena vieta, kur dabas anomāliju dēļ pieejami karstie pazemes ūdeņi, — dienvidrietumos no Liepājas līdz Bārtai (+57 grādi). Pirmais Baltijā termālo ūdeņu katlu mājas projekts tika izstrādāts jau 1993. gadā, taču vēl nav īstenots.

Izpildkomitejas laiki bija atstājuši kaut ko taustāmu — pašobelē atradies pieminekļis — *Staļina tētītis*. Kad kaimiņš taisījis tiltu, vācis visādus gruzus un paņēmis arī to. Krievi no *Ilgām* bija savākuši un pat uzlikuši uz postamenta.

Iepretī — *Birzmalas*, pildrežģa ēka, pataisīta gan uz pusi isāka.

Pa kreisi no šosejas bijusi dzelzceļa pietura “Mazeleja”. Pie Elejas muižas piederēja četras pusmuižas: Ozolmuiža (*Eckhof*), Volfārte (*Wolfahrt*), Vaitkūnas (*Waidtkuhnen*) un Mazeleja (*Klein-Elley*). Būtiski, ka 1793. gadā Mazelejas muižā ieradās un uz dzīvi apmetās arhitekts J. G. Ā. Berlics. Domājams, ka tas saistīts ar gatavošanos plašai celtniecības darbu kampaņai, ko gan uz laiku attālināja Žanno Mēdema dienests Krievijas galmā. Kad 1801. gadā grāfs atgriezās Kurzemē, Berlicam jau bija projektēšanas un liela mēroga būvdarbu vadīšanas pieredze. Šeit, tāpat kā Lielelejā, Berlica vadībā bija uzcelts stallis burta T formā. Arī lopu laidars bijis veidots analogisks Lielelejai. Tagad no tā vairs nekas nav skatāms. Saglabājušās tikai divas pusotrstāva muižas kalpu mājas.

Saistībā ar Mazeleju 50. gados noticis kuriozs gadījums (LFK 2049, 1486): skolā prasa, kur guļot Ļeņins. Sirsniņš piecēlies un sacījis: “Mazelejā.” Nevis mauzolejā.

Nedaudz pa šoseju uz ziemeļu pusi ir *Kalpu ērbēģis* (Bazuļu ērbēģis) un *Ķirsīši*. Latvijas ceļu vēstures pētnieks Normunds Treijs, zinādams, ka 20 verstis no Jelgavas bijusi Elejas pasta stacija, dibināta 1833. gada nogalē, savā grāmatā "Latvijas pirmo šoseju pieminekļi" (1999) šīs ēkas hipotētiski saista ar kādreizējo pasta staciju. Tikai tāpēc, ka nekā cita te vairs nevar atrast un tā tiešām atradusies ceļa rietumu pusē.

No *Apšukroga* palicis tikai vietas nosaukums. Tur nogriežas ceļš uz Zizmu.

1916. gadā atklāta dzelzceļa pietura "Brieži" (*Breesche*), tagad ēka ir privātīpašumā, jo vilcieni vairs nepietur.

Koreļos 50. gados rādīts kino, un, kā jau tajos laikos bija parasts, ar pārtraukumu ik pēc desmit minūtēm, kad tika iedegta gaisma un mehāniķis pārlādēja projektoru. Tas gan esot radījis problēmas tikai sentimentālajās filmās, kad gaismā bijis jāslēpj asaras.

Ziediņos — uz ziemeļiem no *Koreļiem* — pēc Otrā pasaules kara dzīvojis Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Alfrēds Neilands (1893 Bēnes pagasts–1965).

Aiz autobusu pieturas "Zvaigznītes" pa labi ir *Parīzes* (1942), starp kurām un ceļu jau 1867. gadā bijis garš *Parīzes* krogs, kas minēts H. Alunāna grāmatā "Kurzemes ļaudis un vidi: Jelgavas virspilsniecība pēc Alfona fon Heikinga ziņām". Vai šāds nosaukums tāpēc, ka pie Jelgavas bijis Romas krogs? Var jau būt, ka *Parīzes* vārdu ievazājuši Napoleona karapulki, kaut gan — arī agrāk te bijis pazīstams senprūšu vārds *Parys*.

Negribas īsti ticēt V. Berga grāmatā "Virca. Novada vēsture" (1940) minētajam, ka 1913. gadā Vircavas–Platonas Izglītības biedrības valdes sēdē nolemts no Zizmas pusmuižas īpašnieka Friča Gaujas nomāt *Parīzes* krogu un tur izbūvēt telpas sarīkojumiem. Pēc telpu izremontēšanas tur novietoja pirmās jauniegādātās mēbeles — krēslus un bibliotēkas skapjus. Grāmatā varētu būt *drukas kļūda* un tas noticis vēlāk.

Pēc kara kroga drupas nošķūrētas. Kad krogu 50. gados jaukuši nost, viens no strādniekiem gandrīz uz divām stundām pazudis un atgriezies teicis, ka apakšā esot lieli pagrabi. Nākamajā dienā viņš saslimis, buldozers visu nolīdzinājis, un nojaucēji vēl tagad nezinot, kas bijis tur apakšā (LFK 2049, 1489). Kaut kur zem ābelēm vēl esot vīna pagrabs ar visām mucām. Pašreizējie saimnieki te tikai esot atraduši franču smaržu pudelītes. Tiesa gan, tās nav no kroga laikiem. Visticamāk, kādreizējās iemītnieces balerīnas Oļgas Irenas Pastares vīrs pianists tās ieracis zemē greizsirdības uzplūdu brīdī.

Pie *Parīzes* kroga sešās rindās tika veidoti ceļa apstādījumi — kā sniega dzīvžogs. Tad sastādīja 6000 ābeles četru kilometru garā posmā. Gar ceļu bija antonovkas, tālāk — sīpoliņi. Kad šoseju pacēla augstāk, to vairs neaizputināja. Kopš 80. gadu beigām stādījumus vairs neapcirpa, un izauga lieli koki.

Ceļš, kas pie *Parīzēm* nogriežas pa labi, tagad vienlaikus ir arī pagastu robeža. No tā pa kreisi koku pudurī atrodas *Briežu* kapi. Tie ir veci, uz kāda dzelzs

krusta — datējums 1894. No sarkanajiem ķieģeļiem celtais daļēji apmestais zvanu tornis palicis bez paša zvana. Bet kā būtu jāvērtē kādreiz izmantotas kapu apmales ierakšana zemē līdz pusei stāvus, lai iznāktu soliņš? Te apglabāts jau pieminētais ārsts R. Kalniņš, kā arī Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Dāvids Augusts Osis (1880–1956) un Zemgales artilērijas pulka kapteinis Oto Valdovskis.

Pāri Elejas upītes tiltam — bijusī Briežu pusmuiža (*Bredenfeld*), tagad *Indrāni*. Dzīvojamā māja šeit celta no sarkanajiem ķieģeļiem. Vēl 1995. gadā te bija kūts ar uzrakstu dolomīta ķieģelī — 1856. Fragmentāri saglabājusies ošu aleja, pa perimetru apkārt kādam laukam koku stādījums.

Briežu pusmuižai 1889. gadā bija piederīgi 349 cilvēki, tā jau agrāk — 1879. gadā — kopā ar Audruvi nodibināja pagastskolu. Briežu skolotāja Jāņa Laivinieka (1855–1912) piemiņai Sesavas baznīcas kapos novietots stēlas veida piemineklis. Muižas rentnieka ģimenē dzimis Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Arnolds Valdovskis (1899–1964 Rīgā), kas *Indrānos* vēlāk bijis jaunsaimnieks.

Ceļš tālāk izvijas pie Audruves upes. *Rauģeļos* (19. gs.) dzīvo varkalis Tautas daiļamata meistars Edgars Lecis (1933). Uz klēts stūra — Latvijas pilsētu ģerboņi. Viņš prot strādāt arī ar akmeni, viņa darinātais piemineklis brāļiem ir Sesavas baznīcas kapos. Kad puikas piedzima, savā laikā tēvamāsa katram *Rauģeļos* iestādīja savu egli. Kad divas pēkšņi nokalta, brāļi karā nomira. Edgara egle nī-

kuļo, bet aug. Kā paša saimnieka veselība (LFK 2049, 1277). Kokā tapuši mājas sargi — viepļi. Par dažiem no tiem būs runa vēlāk. Vīrs prot dziedāt, savulaik mācījies pie Tāļa Matīsa, vēl viens viņa vaļasprieks ir pudeļu kolekcionēšana, kurām nebūt nav jābūt paša izdertām.

Dodoties viesos, var iznākt nejauši sajaukt un nokļūt kaimiņos — *Pēterannās*, kādreizējos *Maņķos*, kaut arī no vecās saimniecības te saglabājusies tikai klēts. Tur ap māju arī ir skulptūras, taču — no Vācijas atvesta masu produkcija.

Zināms, ka Elejas pagasta *Maņķos* dzimis publicists Jānis Kreicbergs (1864–1948 Stokholmā). Šobrīd te ir *Kaplānmaņķi* un *Beikažmaņķi*. Kuri tad ir īstie? Izrādās — *Beikažmaņķi*, kaut arī nekur uzziņu literatūrā tas netiek minēts. Man palīdzēja Austrā Cīruļa publikācija laikraksta “Zemgales Ziņas” 1996. gada 24. jūlija numurā. Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris J. Kreicbergs izdevis un rediģējis laikrakstu “Dzimtene” (1905–1906), bijis pat deputāts Krievijas I Valsts domē, strādājis par notāru. Nodibinājis Rīgas Latviešu biedrības Jūrniecības nodaļu un bijis tās priekšnieks. Rakstījis arī par literatūru, piemēram, brošūrā “Aspazija un mūsu kritika” centies pierādīt, ka Aspazijas darbi ir pārslavēti. Viņa pīšļi atrodas urnā Stokholmā Hēgalidas baznīcā. No 1940. gada līdz emigrācijai dzīvojis Irlavas *Puntuļos*, ārsta Krišjāņa Katlapa (1892–1964) savāktajai mākslas darbu kolekcijai Irlavas mākslas muzejā atdevis vairākus latviešu gleznotāju darbus no savas kolekcijas. Pēc kara viņa lielais vērtīgais grāmatu

un dokumentu krājums pavirši uzglabāts klēti un tad izgāzts mežā bedrē.

Iepretī *Pēterannām* — daži no septiņiem pie *Strautniekiem* iestādītajiem ozoliem. Māja, bijusī koka gulbūve, padomju gados vesela pārvesta uz citu vietu pagastā, tuvāk Lietuvas robežai. 1939. gadā šajā saimniecībā vēl bija 117 ābeles, 5 zirgi, 17 govīs, 8 aitas, 15 cūkas, 89 mājputni un viena bišu saime. *Strautniekos* dzimusi Vaira Strautniece (1942), žurnāliste, fotogrāfe un pēc aicinājuma kultūrvēstures pētniece, kuras darbības galvenā joma bijusi Sibīrijas latvieši. Kopā ar Andri Slapiņu uzņemtā 16 milimetru pilnmetrāžas filma “Nakts pirms dziesmas” (1977) bija pirmā, kas plašākai publikai darīja zināmu bijušo katorznieku pēcteču dzīvi šodienas Sibīrijā. Par otru izceļotāju kategoriju — brīvu zemju meklētāju pēctečiem — vēstī Omskas apgabala Augšbebru latviešu kolonijā, kas dibināta 1897. gadā un ko patlaban sauc Bobrovka, un kur no ciema 187 iedzīvotājiem joprojām 96 ir latvieši, pēc V. Strautnieces scenārija un viņas režijā Jura Podnieka studijā tapusi filma “Viens ciems Sibīrijā” (2000). 1990. gadā Vaira Strautniece saņēmusi Latvijas Kultūras fonda Gada prēmiju par latviskas izglītības darba organizēšanu Baškīrijas un Sibīrijas latviešu ciemu skolās. Latvijas Kultūras fonda gadarakstos (1991) publicēts garāks apraksts par Baškīrijas latviešiem “Zeme, zeme, kas tā zeme?”. Tapušas daudzas fotopublikācijas par folkloru un kultūras dzīves notikumiem. Vaira Strautniece sastādījusi grāmatu “Lejas

Bulāna — latviešu ciems Sibīrijā” (1994), viņa ir arī viena no fotogrāfiju autorēm M. Čaklā monogrāfijai par Latvijas Valsts prezidenti Vairu Viķi-Freibergu. Gribētos teikt, ka viņas veikums kopumā ir nozīmīgu kultūrvēsturisku faktu un notikumu arhivēšana, saglabāšana nākotnei.

Kā jau tepat *Rauģeļos* dzimis, E. Lecis daudz atceras par agrākiem laikiem. No piecām kaimiņu mājām palikušas trīs, arī *Kaņepju* vairs nav. Ar *Ķibārtiem* saistīts notikums, kas labi ilustrē vietējo paražu — vārda dienā jāapsveic tieši tad, kad cilvēkam vislabākais miegs. Kādos četros no rīta. Līdzī nēma bises, katlus un kastroļus, arī āmuru, naglas, zāgi un cirvi gadījumam, ja nelaiž iekšā. Taisīja milzīgu *skandāli* un, ja nelaida iekšā, aiznagloja durvis un logus. Uzvilka ratus uz jumta, sastellēja, tad sakrāva ratos malku. Divi ratus stumj vai velk, un viens tā lēnām to malku pa ceļu met ārā, gabalu no mājām. Otrā gadā, protams, visi logi gaiši un gaida ciemos (LFK 2049, 1275).

Ziemā atkal visi — jauni un veci, kalpi un saimnieki — uz ledus taisīja *marijāžu*. Tad Audruves upē bija iesaldēts miets, mietam virsū tapa, uz kuras uzmaukta gara kārts, vienā galā ragavas, otrā kādi pieci seši griezēji. Vajadzēja griezt tā, lai kāds ar centrālās spēku no ragavām tiktu izsviests. Sevišķi labi bijis, kad nolijis lietus. Tad atnestas bērza šķīlas un, kad *riktīgi* bijis iegriezts, tās mestas pretī ragavām. Viss ūdens nāca virsū tam, kas sēdēja iekšā. Visi bija slapji (LFK 2049, 1272).

Vasarā svētdienās bija cita spēle —

visi sita izzāgētu koka ripu. To darīja uz ceļa. No vietas, kur ripu apstādināja, varēja mest pretiniekam. Tad bija tā: kurš uz kuru pusi aizdzīs, vai uz Lielvircavu vai Zizmu (šajā virzienā ceļa vairs nav). Tika nolemts vai ripu dzīs kilometru vai cik. Kad to izdarīja, bija zināms vinnētājs. Kad viens otrs dabūja ar ripu, tad gan *diez kas nebija* (LFK 2049, 1273).

Elejas pagasts uz ziemeļu pusi vairs neturpinās, bet Elejas upe gan tek tālāk — pa rietumu pusi gar Lielvircavu, tad šķērso abus ceļus, kas ved uz Vircavu, kādreizējo Kroņvircavu. Pa vidu starp šiem ceļiem atrodas mājas ar mums jau zināmu nosaukumu — *Ielejas*. Šīs mājas arī esot otra Mazelejas muiža, Elejas upītes krastā.

Pirmā pasaules kara laikā tā daļēji nodegusi. Agrārreformas laikā Mazelejas pusmuižas zemes sadalīja četrās jaun-saimniecībās un vienā amatnieku saim-

niecībā. Muižas īpašniekam tad atstāja muižas centru 100 hektāru platībā ar visām ēkām. Tad atdalījās arī atsevišķa saimniecība *Dravenieki* 51 hektāra platībā.

Brīvvalsts laikā *Ielejas* ar 47 hektāriem zemes un 10 hektāriem meža nopircis Krišjānis Bilkins un ēku atjaunojis tieši tādu, kāda tā bijusi kādreiz. Jau tajos laikos tika izbūvēta artēziskā aka pagalmā un arī tualete. Tagad te saimnieko "Latvijas Avīzes" konkursa "Radoša sieviete Latvijā — 2004" laureāte Rita Čīgāne — Jelgavas krājaizdevu sabiedrības "Avots" dibinātāja un priekšsēdētāja. Bijusi Latvijas Zemnieku federācijas sieviešu organizācijas vadītāja. Meita Lolita Čīgāne ir politoloģe sabiedriskās politikas centrā "Providus". Mājas atjaunotas, nomainīti logu rāmji, grīda, uzbūvēta veranda, pirtiņa, šūpoles, lapene.

ROBEŽAS VIRZIENĀ

Eleja beidzas aiz degvielas uzpildes stacijas. Netālu aiz pagrieziena uz bijušo pusemuižu Volfārti sākas mežs. Tur, ceļa labajā pusē, atrodas piemineklis Elejas rīcības komitejas loceklim Jānim Martinsonam, kas nošauts 1905. gada decembrī. Pieminekli iegravēti zīmīgi vārdi: “Caururbts cara kalpu lodēm.” Revolucionārs apbedīts Mūrnieku kapos (uz Vilces pusi), bet, kā rakstīts uz pieminekļa, “kritīs šajā vietā”. Īsto nošaušanas vietu jau iepriekš minēju. *Sociālisma celtniecības* laikā pieminekļus bieži nelika īstajā vietā, bet gan tur, kur vieglāk pamanīt un ērtāk apskatīt. Tā, piemēram, aiz Zaļeniekiem Tērvetes virzienā ir piemiņas akmens (1974) vietā, kur 1944. gada 30. jūlija naktī 8. mehanizētās brigādes tanki forsēja Tērvetes upi. Taču — tā nebija īstā vieta. Vēl neskaidrība: “Revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas” 1. sējuma 3. daļā minēts, ka J. Martinsons bijis drēbnieks, bet Ž. Sūna grāmatā “LPSR republikas pakļautības pilsētu zaļās zonas un šo zonu mežu aizsardzība” (1979) nosauc viņu par skolotāju. Pie pieminekļa jau Ulmaņa laikos esot likti ziedi.

Pāris simtu metru pa kreisi no šosejas bijuši *Krieviņi*. No koka celtā ēka nav

saglabājusies, palikuši tikai divi ozoli, lielais ir 300–400 gadus vecs, mazais atnests no Elejas parka un iestādīts 1940. gada pavasarī.

Pie autobusu pieturas “Mālāji” atrodas *Mežmales*. Pieturas nosaukums radies no bijušā Mālukroga ceļa kreisajā pusē, nākamā aiz Meitu kroga. Par Mālukrogu zināma šāda ziņģe (LFK 2049, 1313):

*Skat, skat, kas tur nāk,
Kas tos mālus kustināja.
Kūdra nāca, ledu lauza,
Krieviņ' mammai naudu nesa.*

Agrāk ceļš gājis ar likumu gar *Kūdrām*, kurās dzimusi ādas apdares māksliniece Tija Krūmiņa. Savdabīgs ir stāsts, kā viņa tikusi pie sava vārda. Māte gribējusi, lai meitu sauc par Veltu. Kad tēvs gājis uz pagastmāju viņu pierakstīt, vai nu vārdu aizmirsis, vai kas, bet pateicis — Tea. Tur visi brīnījušies, kas tas par vārdu, un ierakstījuši Tija. Pati māksliniece to skaidro šādi: grāfam bijusi meita Dorotheja, ko muižā sauķuši par Teu (LFK 2049, 1505). Kaimiņa *tante* muižā strādājusi par vienu no pusduča šuvējām (ar mašīnu nedrīkstējušas šūt, tikai ar rokām), tāpēc

muižas lietas te nav bijis nekāds noslēpums. Cerams, ka ne jau tā Doroteja, kurai parkā bijis pieminekļis un kura dzīvojusi gadsimtu iepriekš. Tija Krūmiņa ir Mākslinieku savienības biedre kopš 1964. gada, izstādēs piedalās jau no 1957. gada. *Kūdras* — viņas mātes mājas — ar apvalkdūmeni, tāpat kā *Krieviņi*, sagrautas meliorācijas darbos *attīstītā sociālisma* laikā. Māju dārzā uz viena celma augušas sešas liepas, starp kurām varējuši nostāties divi cilvēki.

Mājas atradās pie Lieknes meža, kurā manīti spoki. Kādreiz bērni, ejot uz skolu, redzējuši, ka balts vīrs un balta sieva ar spieķiem rokā gājuši un situši pie katra koka (LFK 834, 5828). Bija nostāsti, ka mežā dzīvojot laupītāji. Tad jau visi zināja arī par Kaupēnu. Kā stāstīja Zenta Pelše (LFK 2049, 1262), reiz bērniībā viņa sūtīta uz veikalu, iedota arī neliela naudiņa konfektēm, lai būtu patika iet. Nētālu no šosejas kāds braucis pretī ar zirgu. Tā kā zirgi tolaik bija liels rečums, viņa nobijusies un ieskrējusi *Sproģos*, kur māsa kalpojusi par dienestmeitu. Tā aizgājusi uz veikalu viņas vietā, jo bijusi vecāka.

Tagad beidzot esam tikuši pie *Mežmalēm*, kuras agrāk sauktas par *Zastavu*. Pašreizējie iemītnieki spriež, ka šeit varētu būt bijis zirgu maiņas punkts. Zirgu maiņa parasti gan bijusi Jāsaišu krogā, tālāk uz priekšu. Te, visticamāk, cara laikos darbojies robežkontroles punkts. Visas telpas bijušas melnas, turklāt krāsu nav izdevies nokasīt, tā bijusi kā darva (LFK 2049, 1256). Normunds Treijs savā grāmatā

“Latvijas pirmo šoseju pieminekļi” (1999) raksta, ka tā varētu būt tā sauktā šosejas māja. Šoseja no Jelgavas uz Šauļiem izbūvēta 1831.–1832. gadā. Ēka bijusi saistīta ar šosejas labošanas un uzturēšanas nodrošināšanu. Iespējams, tā kādreiz pildījusi arī šosejas naudas savākšanas funkciju. Latvijas laikos te tiešām dzīvojis ceļu meistars.

Attiecībā uz naudu šāda teika (LFK 1629, 305): pie *Zastavas* esot aprakta zviedru naudas lāde, kuru kāds mēģinājis izrakt, bet tas neesot izdevies. Kā atzīmē māju saimnieki, kad te rakta trase, nekas neesot atrasts, akmeņu gan bijis pārpārēm. Māja tiešām piedzīvojusi daudz — 50. gadu beigās naktī mājas stūrī Elejas pusē ieskrējis armijas vieglais tanks (LFK 2049, 1257).

Kādā 1867. gadā iznākušā Heinriha Alunāna grāmatā minēts arī Sproģu krogs 28 verstu attālumā no Jelgavas. Šķiet, tā kā par tuvu pie nākamā — Jāsaišu kroga, kas atrodas 28,5 verstis no Jelgavas. 1866. gada kartē tas iezīmēts pretī *Sastawa*.

Tālāk ir Sproģu kapi, kuru centrā aug kastaņa ar daudziem māzeriem. Paulīne Hofmane stāsta: ejot uz kapiem, viņa vienmēr sasveicinoties ar visiem mirušajiem. Toties *Rušiņu* saimnieces māšica savulaik uz jautājumu, kāpēc viņa neejot uz kapu svētkiem, atbildējusi, ka nevarot. Kad viņa tuvojoties kapiem, visi mirušie nākot pretī. Tā gan gadoties tikai ļoti reti cilvēkiem (LFK 2049, 1259).

Te ir lieli, plati betona *futrāļi* ar uzrakstiem un neparasts krusts ar bumbām no 1902. gada. Kas tad te apbedīti? Kapu

malā pa labi (vieta neapzīmēta) dus sarkanais strēlnieks Voldemārs Kreics (1898–1980) no *Sproģiem*. It kā apglabāts arī Elejas muižas parka veidotājs. Tomēr, visticamāk, parks veidots pēc J. G. Ā. Berlica projekta, kurš guldīts Skroderu kapos. Ainavu arhitekte Ilze Māra Janele minējusi vairākus dārzniekus, kas darbojušies parkā no 1797. līdz 1814. gadam, bet diez vai tie kādam vairs atmiņā.

Pašā centrā, kādreiz rokot kapu, vīri uzdūrušies četriem apbedījumiem. Mirušie aprakti virzienā no rietumiem uz austrumiem. Latvieši parasti rok no dienvidiem uz ziemeļiem. Pēc kaulu dzeltējuma tie novērtēti ap 100–120 gadus veci.

Pie kapiem vēl 50. gados bijusi rija. Pēc teikas (LFK 1629, 3280), vienos naktī stāstītāja vecvectēvs kurinājis riju. Sēdējis pie krāsns un sildījies, tad nočīkstējušas durvis un ienākusi nevis viņa sieva, kā to varēja gaidīt, bet gan glīts kungs, kas, ejot uz *Jāsaiki*, esot nosalis un gribot sasildīties. Pēc laiciņa teicis: “Onkul, mainīsim pīpes!” Kurinātājam bijusi līka pīpe ar diviem sunīšiem uz galviņas, bet piedāvāta ar sudraba riņķiem. Mājās kurinātājs ielicis pīpi skapī, lai no rīta varētu parādīt sievai, taču atradis tikai liku priedes zaru. Sapratis, ka tas bijis velns, bet no pīpes vairs ne vēsts.

Blakus rijai bijis kalpu ērbēģis. Paulīne Hofmane (toreiz Šimkaitis) atceras, ka 30. gadu beigās kopā ar Emīliju Ķīselis gājusi uz turieni *vākt folkloru*. Viņu vākums tagad glabājas Latviešu folkloras krātuves fondos. Vienā istabiņā dzīvojis onkulis ar melno grāmatu, bet sieva to

neesot rādījusi, aizbildinādams, ka grāmata ieslēgta. Kad nākušas mājās, bijis jāiet gar kapiem. Gājušas dziedādamas, jo citādi bijis bail (LFK 2049, 1258).

Astoņdesmit pirmais ieraksts E. Ķīselis burtnīcā (LFK 1629, 6022) stāsta par *Sproģu* skopo saimnieku, kuram bijusi melnā grāmata, ar ko izsaukt miroņus. Viņš nolīdzis tikai vienu sievieti, kas gatavo ēst. Reiz ienācis kāds cilvēks, kuru grāfs sūtījis uz *Lietavu*, un lūdzis naktsmājas. Saimnieks nav gājis gulēt, bet paņēmis kādu grāmatu un sācis lasīt. Ap pusnakti viņš atsaucis vienu mironi. *Mirons* ienācis un tūlīt prasījis darbu. Kad tas nokulstījis linus, saucis citu. Tā atsaucis cilvēkus divpadsmit. Kad visi aizgājuši, svešais ieklepojies. Nu tikai saimnieks atcerējies, ka ielaidis iekšā svešu cilvēku, un prasījis, ko šis redzējis. Svešais noliedzis, ka būtu ko redzējis. Saimnieks noteicis: “Ja tu būtu ko redzējis, tad turi muti ciet, citādi nebūs labi.”

Sproģi (ap 1840) ir guļbūve ar dakstiņu jumtu un trim skursteņiem. Otrajā stāvā pildrežģis ar sarkano ķieģeļu pildījumu. Virs ārdurvīm horizontāls virsgaismas lodziņš, kas sastāv no piecām kvadrātiskām daļām. Starp durvīm un logu saglabājusies plāksne ar uzrakstu: *Kurländischer Feuersicherungs Verein*. Logiem ar sešrūšu rāmjiem bijuši slēgi, kuriem daļēji saglabājušās viru daļas un *atkabināmie*. Šajās mājās darbojās pirmā Elejas skola, kas dibināta 1885. gadā. Uz Elejas pusi ir divdurvju klētiņa. Kur tas laukums, kur norakts sešu spaiņu liels grāpis ar zviedru naudu, gan nav zināms.

Elejas pils ansamblis

Brūža ēka Elejā

Tilts pie iebraukšanas Elejas parkā

Ērgļi Vaitkūnās

Skulptūras *Rauģeļos*

Elejas *Mežmalas*

Māckaiši

Lilijas Sprandiņos

Ozolmuižas ozols

Zīme Sidabres pilskalnā

Vilces Raudziņi

Raudziņu lievenis

Ceronis Bilmanis bibliotēkā

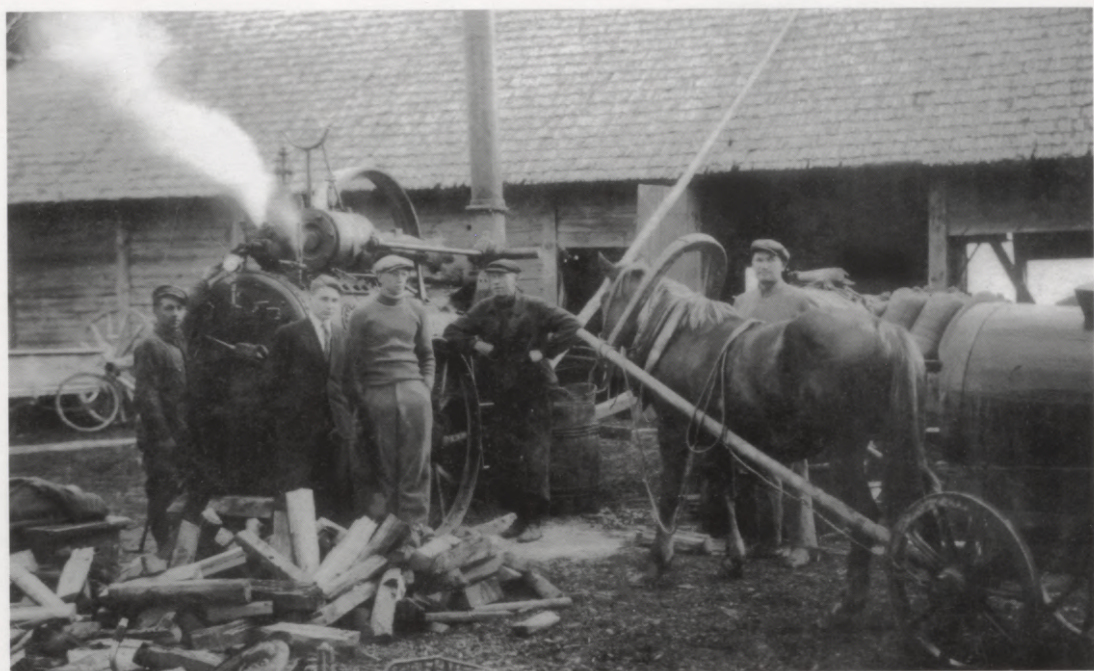
Siliņu māju kūts

Ausmas ciema padome ap 1965. gadu. Vilces pagastmāja līdz 2002. gada oktobrim

Bijušais Piensaimnieku sabiedrības nams

Kulšanas talka *Lielķeitelēs* 1938. gadā

Skats uz *Vendiņu* bērziem Mazvilcē

Vitterunga ozoli Mazvilcē

Vilces krogs

Vilces dzirnavas

Vilces dzirnavas

Ruņģi

Upenieki

Blāzmas no dienvidu puses

Zvanu tornis Skambinu kapos

Piemineklis Skambinu kapos

Kalnrozes

Baltiņi

Bijusī Ķīves skola

Spēkstacijas vieta pie *Birzsargiem*

Birzsargi

Divi vīrieši gājuši rakt to laukā, bet, kad grāpis bijis izcelts līdz pusei, tas *noskrējis* atpakaļ. Vaina bijusi tā, ka abi gribējuši viens otru nosist, lai nauda nebūtu jāsadala (LFK 1629, 3280).

Jāsaišu krogs bijis ceļa labajā pusē pretim pagriezienam uz *Jāsaišu* mājām. Vēlāk krogā ierīkota nespējnieku patversme, bet tagad tur ir tikai tukšs laukums, diķītis un dažas mežābeles. Ir kāda neparasta teika (LFK 1629, 5449) par *Irbēm* un kāzām, kurās mēģināts nozagt līgavu Ilzi un zirgu. Kāzās piedalījies gan velns, gan zaglis, kas centies glābt līgavas dvēseli. Stāstītāja uz kāzām ieradusies papīra kleitā, glāžu zābakos, ar cukurniedru pātdziņu. Tas viss saplīsis, un viņa ielīdusi salmu kūlī, kuru zaldāti ielikuši lielgabala stobrā un iešāvuši Jāsaišu nespējnieku patversmes logā. Tā nu viņa palikusi tur dzīvot. Tiktāl teika. No patversmes *tantiņas* nākušas palīgā strādāt uz *Jāsaišiem*. Adījušas cimodus un zeķes, kā arī palīdzējušas pārļasīt kartupeļus.

Nogriežoties pa kreisi, redzami vecie *Jāsaiši* (1991. gadā bijis vēl vecais manteļskurstenis ar stārķa ligzdu galā, bet kādam savajadzējies ķieģeļus un to noplēsis), pa labi — jaunie, kuru celšana uzsākta 1992. gadā. Pirms gadiem pieciem tā bijusi skaistākā lauku sēta. Vecos dokumentos nāk klāt vēl viens vārds — *Uzpasieres*. Droši vien *Jāsaišu Uzpasieres* senāk bijušas saistītas ar robežu.

Muitas punkts “Meitene” (1998) uzcelts pēc projektu konkursa uzvarētāja arhitekta Linarda Skujas (1935) projekta. Līdzējā ainavā dominē rijas jumta tipa

formas. Ēka celta no dzeltenajiem ķieģeļiem. Savukārt muitas punktam Grenctālē ir gluds apmetums. Darījumu zālē individuāli darinātas iebūvētas mēbeles (arhitekta Aija Grīna).

Uz Latvijas–Lietuvas robežas ir caurteka (nedarbojas, var būt aizbērta), kuras ārējā plaknē iekalts gadskaitlis 1849. Latvijas ģerbonis uz robežstaba padomju gados ticis nodauzīts, tad aizkrāsots. Tāds pats ir arī pie dzelzceļa robežas 765. kilometra, skaitot no Ainažiem. Izstādē “Baltijas valstu arhitektūra” 2000. gada martā redzēju senākas ēkas attēlu — ar četrām kolonnām un mansardu —, kas bija datēts ar 1940. gadu. Tā ir Valsts robežsardzes Jelgavas pārvaldes Elejas nodaļas mītne. Te notiek norikojumu sagatavošana un iziešana uz robežas. Tikai — uz valsts nivelēšanas zīmes ēkai Lietuvas pusē datējums 1934.

Pa sānceļu aiz *Jāsaišiem* varēja nokļūt *Brūveros*. Tā bija viena no turīgākajām apkārtnes saimniecībām, koka māja ar manteļskursteni. No pagrieziena tālāk ir *Māckaiši*, raksturīga 20. gadsimta sākuma zemnieku saimniecība. Dzīvojamajai ēkai no ķieģeļiem veidota logu apdare. Tās datējumu palīdz noskaidrot kāds šīs ēkas fotouzņēmums, kas sūtīts kā atklātne 1913. gadā. Andrejs Pelše būvēja šo māju savai lielajai ģimenei ar sešiem bērniem. Lietuvas pusē bija liela zāle ar izeju uz dārzu, pretējā pusē — liela virtuve. Ne-parasti, bet ne unikāli, ka katram mājas galam dots savs vārds — Lietuvas puses galu tagad sauc par *Graudiņiem*. Vecajai mājai bijis salmu jumts. Divdesmitajos

gados kompleksā bija lielas saimniecības ēkas — divas kūtis. Aiz dārza vienā galā bija liela rija, pa vidu kūtiņa un tad vāgūzis. *Māckaišu* dārzā labprāt apmetušies atbraukušie čigāni ar visiem bērneliem. Te iegriezies tirgoties arī židiņš Joske.

Pie *Māckaišiem* redzamajā piemiņas plāksnē (1978) gan nav rakstīts, ka te dzimis latviešu tautai bēdīgi slavenā Arvīda Pelšes brālēns Roberts Pelše (1880–1955), bet minēti nopelni — revolucionārās kustības darbinieks, literatūras un mākslas zinātnieks. Viņš bija filoloģijas zinātņu doktors (1948), akadēmiķis, profesors, Nopelniem bagātais kultūras darbinieks. Bijis Zinātņu akadēmijas Etnogrāfijas un folkloras (vēlāk Folkloras) institūta direktors. Te pagājuši viņa bērnības, skolas (mācījies Elejas pagastskolā) un agrās jaunības gadi. Bijis Lielsesavas sociāldemokrātiskā pulciņa, ko vadīja O. Kovaļevska, biedrs. Jau 13 gadu vecumā uzrakstījis un nosūtījis avīzei rakstu, kurā kritizējis Mēdemu. Vairāku krieviski un latviski sarakstītu grāmatu autors.

Tagad šeit dzīvo tepat dzimusī R. Pelšes meita, literatūras kritiķe Zenta Pelše (1925), kurai nācies atpirkt sava vectēva māju. Vienu laiku mājai bijuši pat četri saimnieki, padomju gados dzīvojuši *šādi tādi*. Kā stāstījusi Katrīna Pitka, te bijis kalps lietuvietis, kas gaidījis, lai irbes saiet šķūnī, un tad tās ar sietu ķēris. Kad viņš šajos nedarbos pieķerts, siets atņemts un vēlāk *palaists* no darba. Šeit vispār raksturīga labdabīga attieksme pret putniem un meža zvēriem. Vairākās vietās uz lielākiem laukiem, piemēram, starp

Māckaišiem un Volfārti, arī aiz *Kastaņām*, tika izveidoti mežiņi, 2–3 hektārus lieli, kur tiem paslēpties. Uz šādiem mežiņiem pēc kulšanas vestas nezāles un tur izsētas, lai putniem būtu ko ēst (LFK 2049, 1312).

Viena no Elejas pusmuižām bija Volfārte, celta 19. gadsimta pirmajā pusē. Tur viss ir sabrucis un neviens vairs nedzīvo. Redzamas vienīgi varenu saimniecības ēku drupas, par kurām nav šaubu, ka savulaik tās celtas pēc J. G. Ā. Berlica zīmējumiem un viņa tiešā vadībā. Volfārtē savulaik bija kopsaimniecības “Austrumi” centrs. Te brigāde sapulcējās un no rītiem saņēma norīkojumu darbā.

Tuvumā — *Zaļkalnos* — dzīvo gleznotāja Marianna Strautniece. Interese par mākslu viņai radusies jau sešu gadu vecumā, taču gleznot sākusi mācīties pie E. Vārdauna, tad Jelgavas studijā pie V. Garokalna. Viņa daudz gleznojusi Elejas apkārtni: parku, Vilkudārzu, Lieknes mežu, Lietuvas ceļu. Izstādes bijušas arī Jelgavā un Rīgā.

Uz austrumiem no Volfārtes atrodas *Skroderi* (1939) ar māla kleķa kūti. Aiz tiem Audruves upes krastā ir vaļņa ietvertie Skroderu kapi. Tagad gan pagastu robežupes vietā ir tikai grāvis. No zvanu torņa palikuši divi gari, plati stabi, arī vārti daļēji sabrukuši. Tos vēl varētu savest kārtībā, bet pavisam bēdīgi klājas pieminekļiem. Padomju gados tie tika gan daudzīti, gan zagti. Aplasīti pieminekļi ir visiem vecajiem saimniekiem. Arī arhitekta J. G. Ā. Berlica piemineklis ar krustu esot aizceļojis kādā lietuviešu mašīnā (LFK 2049, 1201), tādējādi šā ievērojamā

vīra kapavieta nav saglabājusies. Grāfu Mēdemu dzimtas piļu būvētājs Berlics pēc vairāku mēnešu ilgas slimības miris Elejas muižā ar trieku. Viņa darbi ir Elejas pils projekta varianti, kas uzcelti Mežotnē, Durbē pie Tukuma, Blīdenē, Kazdangā, Tērvetes Kalnamuižā, Mēdemu villā Jelgavā. Kapos apglabāts arī R. Pelšes brālis, kas bijis nodzēries un *atrasts beigts* pie Elejas universālveikala. Kā stāsta vietējie iedzīvotāji, viņa bērns pirmo reizi mūžā redzētas divas melnas *Volgas*. Te ir neparasts kapa *futrālis* ar starpsienu pa vidu.

Otrpus kapiem pie tuvākā ceļa, kas ved uz Lielsesavu, ir *Pārupji* (1832), guļbaļķu māja ar manteļskursteni, zem ēkas nav nevienas āderes. Tikai jumts 2002. gadā uzlikts vieglāks. Te ir divi oši, no kuriem vienā vairākkārt iespēris zibens, un ābeļdārzs ar ļoti vecām ābelēm. Pie jaunas pirts ir vecs robežakmens — krustakmens. Tas atrasts melioratoru savestā akmeņu kaudzē un te celts godā. Pirms vairākām paaudzēm saimnieks bijis Elejas muižas kučieris (LFK 2049, 1202).

Netālu atrodas *Sprandiņi*, celti aptuveni 1880. gadā. Dzīvojamā māja ir neparasta ar to, ka gandrīz vai pašā tās galā ir 2,5 metrus plats manteļskurstenis. Pie mājām ir dižozols (4,3 m) un skaista birzīte. Šeit visskaistāk izskatās jūlijā, jo zied 172 liliju šķirnes. Kokveida peonijas gan zied agrā pavasarī. Tas nav daiļdārzs, bet gan Agras Straumanes veidotais kolekcijas dārzs.

Otrpus Audruves upei, tagad jau Sesavas pagasta teritorijā, *Pumpuros* dzīvojis

pulkvedis Kārlis Šaberts (1886 Elejas pag.—1957 Jūrmalā), kas Latvijas armijā bijis Aizputes—Kuldīgas apriņķa apsardzības priekšnieks. Savulaik Deņikina armijā karojis pret lieliniekiem. Izdevumā “Latvijas darbinieku galerija. 1918—1928” (1929) viņš minēts pat kā viens no jaunāko laiku dzejniekiem.

Ceļš no Volfārtes Elejas virzienā ved gar Ozolmuižu (1866. gada kartē *Eck-hof*), kas gan ir pusmuiža. Tā bija piešķirta Elejas pagastā dzimušajam Lāčplēša Kara ordeņa kavalierim Matīsam Kristbergam (1897—1936). Muižiņas galvenā ēka, veca koka māja, sabruka jau viņa dzīves laikā, dižozols (5,45 m) gan turas. Tagad Ozolmuiža ir sadalīta, un katrai saimniecībai savs nosaukums. Te tagad ir *Jaunērgļi*, no *Ozolniekiem* (kādreizējās kalpu mājas) palikusi pildrežģa māla kleķa klēts, dzīvojamo ēku noplēsa 80. gados. Starp *Jaunērgļiem* un *Kliedieriem* bijis Desu krogs. Pēc teikas (LFK 1629, 4223), viesi, kas krogā palikuši līdz vienpadsmitiem vai divpadsmitiem naktī un tad braukuši mājās, nekā tur netikuši, vienmēr nonākuši vai nu pie Desu kroga, vai Ilzes kroga. Tikai pēc gaiļu nodziedāšanas tikuši mājās.

Pie abiem krogiem bijis liels mežs. Braucot tam cauri, no mugurpuses uz kakla uzsēdusies cauna vai vāvere, un tā dabūta nost tikai tad, kad lidojusi vārna. To esot piedzīvojuši vairāki cilvēki (LFK 1629, 4224).

Jau minētajā 1866. gada kartē ceļš turpinās uz mācītājmuižu, tagadējais pagriežas uz *Beverīnām*. Pie tā atrodas *Kļaviņas*.

Šī Ulda Zemīša saimniecība piedalījies un godalgota konkursā "Pagrabs lauku sētā".

Nākamās mājas ir *Dravenieki*, celtas 30. gadu sākumā. Tā ir maza statņu konstrukcijas dzīvojamā ēka ar ķieģeļu pildījumu. Te ārā zem kļāvām un liepas kopā ar saimnieku (kas esot bijis *pusdzejnieks*) parasti sēdējis dzejnieks Jānis Grots, kurš visbiežāk viesojies tad, kad bijis *caurums makā* (LFK 2049, 1268). Grots gan vairāk apmeklējis Osvaldu Lūciņu, kas vienu laiku dzīvojis nākamajās mājās, *Beverīnās*. Strādādams kopsaimniecībā "Padomju jaunatne", viņš izveidojis jaunu vistu šķirni — 'Elejas baltausainās'. Izslavētais zootehniķis Lūciņš bijis ļoti sabiedriska cilvēks, organizējis gan teātrus, gan citus pasākumus. Bijis pazīstams ar dzejniekiem Andri Vējānu un Valdi Luksu. Varam palasīt viņa publikāciju "Draudzībā ar dzejnieku Jāni Grotu" krājuma "Varavīksne" 1987. gada laidienā. Jānis Grots šeit tika uzskatīts nevis par viesi, bet par savējo. Viņš O. Lūciņam veltījis dzejoli "Ceļā pie drauga". Lūk, tā sākums:

*Zem rudens zvaigznēm Elejā,
Kad naktī ceļu eju,
Daudz logu redzu tālumā
Un vienā drauga seju.*

Jāņa Grota apdzejotie bērzi pie mājām daļēji vēl saglabājušies. Pie mājām bijusi liellopu ferma.

Reiz kolhozu laikos kādai sievietei, kas dzīvoja *Beverīnās*, pretī nākusi sieviete garos svārkos, ar bārkstainu lakatu kā krie-

vietēm. Mājinieki nosprieduši, ka tā bijusi Dievmāte, kas parasti parādoties maijā, ziedu laikā. Zinošākie gan teikuši, ka tā spokojusies baronese (LFK 2049, 1266).

Reiz Elejā ieradušies rīdzinieki: Edgars Damburs, Jānis Grants, Jānis Grots, Meinhards Rudzītis un Pāvils Vīlps. Pa dienu viņi viesojušies Elejas vidusskolā, bet vakarā Annaskolā, kur pēc kolhoznieku kopsapulces noticis pasākums. Mazo klašu meitenīte, runājot Grota dzejoli, pašas beigās to sajaukusi un apjukusi. Rudzītis mazo pamācījis: "Tu prasi pašam autoram, kā tur bija tālāk, viņš sēd man blakus!" Zāle sarosījusies smieklos, bet mazā samulsusi vēl vairāk...

Annaskola, kas atzīmēta vēl 1960. gada zemes lietošanas plānos, atradusies Bauskas šosejas labajā pusē. Tā bijusi 38 metrus gara un 14 metrus plata ķieģeļu ēka ar dakstiņu jumtu. Kalpu bērni savulaik mācījās jau minētajā Sproģu skolā, bet kungu bērni šeit — vācu skolā. Neatkarīgās Latvijas laikā tur bija iekārtots Aizsargu nams. Šeit bijusi arī pagasta pirmā bibliotēka. Nedaudz par skolu ēka tika izmantota arī padomju gados.

Otrpus Ozolmuižas ceļam iepreti Annaskolai ir bijušais Annaskrogs, kas jau 20. gados pārdēvēts par *Palejām*. Uzmanību saista šis nosaukums, jo dažkārt par paleju tika saukta pati pils. Latvijā vietumis ir krogi, ko sauc par Palejas vai arī Palasta krogiem, norādot uz to ciešo saistību ar muižu. Tā bija gulbūve ar apmestiem zelmiņiem, bet pagalmā — statņu konstrukcijā celta liela saimniecības ēka. Latvijas laikos te bijis arī ebre-

jam piederošs veikals. Šeit dzīvojis arī Juris Cielavs, Ļeņina *dubultnieks*. Kultūrāls cilvēks, vietējā orķestrī spēlējis basu. Milicija gan nav varējusi *pārdzīvot*, ka kādreiz dzērumā viņš Jelgavā nostājies pie Ļeņina pieminekļa un, pacēlis roku, teicis: “Sveiki, brāli!”

Uz dienvidiem no *Palejām* atrodas *Imantas*. Pie to saimnieka Kalniņa, kam bija piešķirti 30 hektāri zemes par piedalīšanos Brīvības cīņās, bieži gāja dzert citi vecie saimnieki. Tad bijis labs teiciens: “Vai tad mēs Ulmaņa laikā maizi redzējām? Nu neredzējām. Sviests bija virsū.” (LFK 2049, 1288) Vēl mazliet par dzeršanu. Kad Kalniņš strādājis cukurbiešu punktā un *pillā* nācis mājās, bet nevarējis tikt, viņš nogūlies uz bāniņa sliedēm. Mašīnisti viņu paņēmuši, aizveduši līdz māju ceļa galam un pat atskrējuši pateikt, lai paņem onkuli. Tad bērni ar ragaviņām viņu *stiepuši* mājās (LFK 2049, 1287).

Tālāk ceļš no *Imantām* garām *Rubeņiem* novedis Vilkudārzā. Savulaik te nozāģētajām eglēm saskaitītas 170 gadskārtas, tātad stādītas barona laikā. Laikam jau tieši Vilkudārzā lokalizējama teika (LFK 1629, 5980) par spoku pļavu. Vagara dēls gribējis precēt kādu kalpa meitu, skaistāko meitu visā apkārtņē, bet muižnieks neļāvis. Tur, tagadējā ciema vietā, bijis liels mežs un vidū pļava, kurā audzis liels ozols. Atriebīgā meita (ka viņu neprec) ar līdzpaņemto dunci nocirtusi puisim, kas bija iesnaudies, galvu un iesviedusi to lopu akā. Vagara dēls aprakts kapos, kur bērzu birzīte. Kūlēji

esot redzējuši spoku: viens vīrietis no kapiem nācis uz aku un atpakaļ. Kad spoks nozudis, tā vietā sākušas lēkāt uguntiņas, kas maldinājušas cilvēkus. Vecie teikuši, ka tā ir nauda, kas aprakta vai nu akā, vai kapos. Citi ticot, ka tās ir nešķīstas dvēseles, kas netiekot debesīs, tāpēc skraidot pa zemes virsu. Bet kapi bija sen aizmirsti jau tad, kad teika pierakstīta — 20. gadsimta 30. gados. Ozoli ir meža ielokā pie skolas, tur esot atradusies senlatviešu *nometne*.

Vilkudārzs bijis veselas nodaļas ciemiņš T. Treiča poēmā. Tur pieminēts dārzs ar augstu žogu, lapenēm un fazāniem, kurā mazajam Mikum *ar balsi jātramda fazāns, kurš negrib katlā nokļūt*, vakarā par to viņam tiks desmit kapeikas. Tur barona laikos bijusi zvērnīca, suņi un pat pāvi (LFK 2049, 1284). Zvērnīcā varēja nokļūt pa Vilkudārza ielu, kura būtībā ir Parka ielas turpinājums, gar *Silmačiem*.

Uz Dobeles šosejas ir dzelzceļa pārbrauktuve. Šī dzelzceļa līnija no Jelgavas līdz Meitenei, kas Lietuvas teritorijā caur Šauļiem turpinājās līdz Tilzītei (tagad Sovertska), tika izbūvēta Pirmā pasaules kara laikā vācu armijas vajadzībām. To uzreiz jau izbūvēja Eiropā parastajā (1,435 m) platumā, kādā drīz vien pārbūvēja visas okupēto Kurzemes un Zemgales apgabalu krievu platuma (1,524 m) līnijas. Vidzemē tika saglabāts krievu platums, jo tur okupācija pastāvēja īsāku laiku. Pēc Otrā pasaules kara visas līnijas tika atjaunotas krievu platumā.

Gabaliņu aiz dzelzceļa pārbrauktuves atrodas Mūrnieku kapi. Tos kādreiz iekārtojuši Mūrnieku saimnieki Bulduri, kuri paši apglabāti pa kreisi no ieejas. Tāpēc kapi kādreiz saukti arī par Bulduru kapiem. Kapliča uzcelta 20. gadsimta 80. gados. Pamanāmi pareizticīgo apbedījumi, arī neparasti uzraksti, kā "Reiz bija Zvejnieks Arvīds". Viņa mazdēls ir jaunākajai paaudzei pazīstamais radiodīdžejs Ufo — Kaspars Upacieris. Te aiz kapličas apglabāts izglītības darba teicamnieks, pedagogijas zinātņu doktors Edgars Tiltiņš (1929–2002, piemiņas zīmes nav). Viņš ir piecu laikā no 1992. līdz 1996. gadam iznākušū fizikas mācību grāmatu līdzautors. Pa kreisi apglabāts jau minētais 1905. gadā nošautais Jānis Martinsons. Pa labi ir gan latviešu strēlnieku sektors, gan Otrajā pasaules karā kritušo apbedījumi. Kad nomiris Frīdis Cimermanis un jau aizvests uz kapliču, divas dāmas sarunājušas, ka naktī pārbaudīs savu dūšu. Ies tieši caur kapiem. Nemaz nezinājušas, ka tur kāds guļ. Apstājušās pie kāda pazīstama kapa un ieraudzījušas, ka kapličā tā kā uguntiņas logos iedegas. Kāds vīrs ar *deķi* pār pleciem nāk ārā no kapličas un iet tai riņķī. Dāmas tad gan pa taisno prom. Frīdis esot nācis viņas *baidīt*, arī dzīvē bijis tāds — uz jokiem, *gāzis podus* (LFK 2049, 1394).

Aiz kapiem sākas Elejas meži, kas ir viens no nedaudzajiem Zemgales līdzenumā palikušajiem vienlaidu meža masīviem. Tie ir bagāti lapkoku un jauktie meži, pamatā gāršas un vēra tipa. Te ligzdo melnais stārķis, mazais ērglis,

baltmuguras dzenis, vidējais dzenis. Tiešām, no visām Eiropas valstīm vislielākā iespēja mežā sastapt melno stārķi ir Latvijā. Elejas meži ir viena no 279 vietām Latvijā, kas 1992. gadā Pasaules Dabas fonda projektā Nr. 4568 iekļauta dabas aizsardzības plānā.

Šoseja šķērso 49 kilometrus garo Sidrabes upi, kurai Latvijas teritorijā līdz ietekai Platonē sanāk tikai 14 kilometri. Lietuvā, kā jau iepriekš minēts, tai ir cits nosaukums — Sidabra. Atšķirībā no pārējām Zemgales līdzenuma upēm lejtecē tā nav regulēta. Piecdesmitajos gados upē bija vēži un vēdzeles. Savulaik tur bija *kārtīgas* pļavas, jo upe līdz tam laikam, kad Lietuvas piena kombināts sāka tajā ielaist neattīrītus ūdeņus, bija tīra. Bija daudz čūsku. Pļavās auga ārstniecības augi, kurus sievas gāja plūkt.

Ir teika par kādu savādu sievieti ar aizsietu muti, kuru *vecos laikos* kāds vīrs sastapis Sidrabes upes pļavās. Sieviete gājusi vīrietim blakus un lūgusies, lai viņu aizskarot, tad padarīšot bagātu. Nu lai tikai ar stibiņu pieduroties! Vīrs to nav darījis. Tad sieva žvākstēdama pie Silakroga tilta ieskrējusi upē, sacīdama: "Simts gadu esmu gulējusi, vēl simtu jāguļ!" (LFK 1629, 6399)

Cita teika ir gluži vai iepriekšējās turpinājums. Kāds puisis no Sesavas pagasta rīta pusē braucis malt uz Mūrmižu. Tikko viņš ticis pāri Sidrabes upes tiltam, kāda balta sieviete lūgusi, lai to paved. Puisis spokiem nav ticējis un vispār nav bijis no bailīgajiem, bet no šīs gan bijis dikti bail, tāpēc atļāvis sēsties ratos. Pie *Sillāču* ceļa

sieviete izkāpusi no ratiem, pateikusi tos pašus vārdus un nozudusi (LFK 1629, 66).

Sidrābes upes nosaukums cēlies no vārda *sudrabs*. Tā sakne saskan ar citu valodu saknēm, piemēram, angļu — *silver*, vācu — *Silber*, lietuviešu — *sidabras*, krievu — *серебро*. Šis vārds, visticamāk, pārmantots no skandināviem, ar kuriem 9.–11. gadsimtā notika visaktīvākā tirdzniecība. Ceļš, kas gāja gar upi, īpašu nozīmi Zemgales tirdzniecības ceļu sistēmā ieguva 11. gadsimta sākumā. Koka tilts pār upi te uzcelts 1953. gadā, pēc gadiem divdesmit nomainīts ar dzelzsbetona.

Pašien pie šosejas bijusi norāde pa kreisi uz Sidrabenes pilskalnu, šobrīd gan pieminekļu sarakstos figurē vairs tikai skanstveida nocietinājums. Tas ir tālu mežā *Robežnieku* tuvumā pie upes, vēl pirms gadiem sešdesmit, septiņdesmit tam apkārt bijis grāvis (LFK 2049, 1143). Tajā vietā bijusi cirsma, jau tā zemajam kalnam pāri gājusi smagā tehnika, kas to nolīdzinājusi. Tagad neredz vairs arī vaļņa atzarojumu (LFK 2049, 401). Tiek minēts, ka pils tur bijusi no ozolkoka, kas vēlāk nodegusi. Pilskalnā esot bedres (LFK 1629, 6338). Sidrabenes pilskalnu te pirmais atklājis Matīss Siliņš 1893. gadā, uzskatot, ka tikai vēlāk tas pārcelts uz Jonišķu apkaimi Lietuvā, kur tagad to meklē daudz vēsturnieku, bet pirmoreiz šo hipotēzi izvirzījis J. Dēriņš 1882. gadā. Tur divu upju — Sidrabes (Sidabras) un Vilkaušes — satekā bijis sens nocietinājums. Pie Jonišķu–Žaģares šosejas apdzīvotajā vietā *Kalnelis* bijuši divi uzkalni, viens no tiem gan norakts

grantī. Atlikušajā ierīkoti kapi un uzcelta kapliča. Otrajā uzkalnā 1989. gadā atklāts piemineklis Sidabres pilskalnam. Citi vēsturnieki (G. Skutāns) Sidrabeni meklē arī Silenes Augstajā kalnā — Silakalnā (par šo vietu būs runa vēlāk) — un pat Auces apkārtnē, kur ir Incēnu pilskalns (E. Braštinš).

Kur tad īsti atradās pilskalns? Jautājums būtisks, jo Sidrabene bija pēdējais zemgaļu atbalsta punkts. Novadu izpostīja, ilgā kara nogurdināti un bada spiesti, daļa zemgaļu pameta dzimtās vietas un devās uz Lietuvu. Palikušie padevās vācu varai un tika aizvesti uz Jelgavu kā gūstekņi. Latvijas Vēstures muzeja fondos ir gleznotāja batālista Voldemāra Vimbas 30. gados gleznotais lielformāta darbs "Zemgaļi atstāj Sidrabeni". Ar Sidrabenes ieņemšanu 1290. gadā izbeidzās zemgaļu brīvības cīņas. Vitauta Ļūdēna dzejoļu krājumā "Vairogi" varam atrast dzejoli "Zemgaļi atstāj Sidrabeni". Bet dzejniece Māra Misiņa krājumā "Būt, neparādoties būt" iekļāvusi dzejoli "Tērvete, Sidrabene".

Varbūt te vērts atgādināt, ka ar šo vēsturisko Sidrabeni nu nekādi nav saistīts Jelgavas rajona Sidrabenes pagasts. Tas savu nosaukumu ieguvis no mazās Sidrabenes upītes, vēsturiski veidojies no Garozas un Salgales (Emburgas) pagasta. Sena vēsture ir arī Garozai — 1287. gadā mežainā vietā pie Garozas zemgaļi sakāva Livonijas ordeņa karaspēku.

Pārbraucot Sidrabes upi, nonākam tagadējā Lielplatones pagasta teritorijā. Ne tālu no pagrieziena uz Lielplatonu (diezin kāpēc te bieži notiek autoavārijas) atrodas

Lielplatones speciālā internātskola. Skolas pamatēkas uzceltas 1874. gadā, bet jaunais korpuss — 1975. gadā, kad uz šejieni no Lielvircavas tika pārcelta šī speciālā skola.

Savulaik blakus *Tīsiem* (19. gadsimtā celta māla kleķa ēka, bet pēc kara pār-būvēta), kas atrodas pie šosejas, bijis Tīsu krogs, kurš nav saglabājies. Pirms dažiem gadiem *Tīsi* bija slaveni ar neparasti lielām saulespuķēm, bet tad stiprs vējš tās aplauza, tāpēc tagad te nav ko meklēt. Saimnieki gan prāto, vai to kaut kā nav ietekmējusi blakus bijusī raķešu bāze. Raķetes *vajadzības gadījumā* dotos Francijas virzienā. Radiācijas līmenis gan esot bijis normas robežās. Raķešu bāze tika iekārtota 60. gados ar 30 metrus dziļām raķešu palaišanas šahtām, kuras nu ir pilnas ar ūdeni.

Tīsus senākos laikos savā grāmatā "Dabas vērotāja stāsti" (2003) aprakstījis Jānis Siliņš. To saimnieks, zvērināts mērnieks, Lāmanis mājas izrentējis kādam lietuvietim. Pēc ticējuma zebiekstes un sermuļi bieži nedodot mieru zirgiem, nokausē-

dami tos slapjus līdz putām, jo tiem patīkot zirgu sviedru smaku. Tie pa kādu pamatu plaisu ielienot stallī un lēkājot pa zirgu mugurām. Pretlīdzeklis esot āzis ar savu stipro un īpatnējo smaku, kuru šie zvēriņi neciešot. *Tīsu* saimnieka varenais āzis, kas ganījies blakus kartupeļu laukam, kādā viesoššanās brīdī neesot ņēmis piedāvāto apgrautā ābola serdi, bet vēltījis J. Siliņam stipru spērienu ar ragiem pa vēderu.

Ar Platones upi sākas Vilces pagasts. Upe sākas Lietuvā, Jonišķu apkaimē, no tās 69 kilometru kopgaruma Latvijai tikusi lielākā daļa, Lielupē tā ietek Jelgavā pie dzelzceļa tilta. Ieleja tai samērā sekla, tikai aiz Lielplatones krasti kļūst stāvāki. Vitautam Ļūdēnam tā tomēr liekas maza:

*Mazā Platones upe,
No meldriem tev pīti krasti,
Un tavā straumē peld
Kuģi bērzu mastiem.*

Pie *Zāmeļiem* ir krustojums ar Augstkalnes ceļu.

CAUR ZĀMEĻU MEŽU UZ BLANKENFELDI

Pie Platones upes tilta ir krustojums, kur var nogriezties uz 22 kilometrus attālo Augstkalni. Te ir viegli nepamanīt, ka ziemeļos no šosejas meža stūrī bijuši kapi, kur apbedījumi nav izdarīti jau kopš 1939. gada. Kapi nosaukumu guvuši no *Zaskaišiem* — mājām, kas atrodas starp *Maikiem* un *Snāveļiem*. Daži vietējie iedzīvotāji senāk skolā dzirdējuši, ka tie varētu būt mēra laiku kapi.

Augstkalnes ceļa malā savulaik bijis Zāmeļu krogs, aiz kura nostāk no ceļa ir vaļņveida uzbēruma iekļautie Zāmeļu kapi, kas arī tagad netiek lietoti.

Ceļš ved pa Zāmeļu mežu, 0,2 kilometrus uz rietumiem no ceļa, meža 63. kvartālā, ir priede ar blīvu sazarojumu, bet bez zinātāja to atrast būs grūti, jo jāzina, cik daudz no koka jāatkāpjas, lai ieraudzītu šo veidojumu ar 6 metrus lielo diametru. Tas nav dabas brīnums, bet gan koka slimības, ko sauc par vējslotām, vai pumpuru mutācijas rezultāts. Šo slimību lapkokiem parasti izraisa vējslotu sēnes. Tās izdala hormonāli aktīvas vielas, kas aktivizē saimniekauga fitohormonus. Uz inficēta koka zariem bez parastajiem pumpuriem izveidojas papild-

pumpuri, no kuriem izaug jauni dziņumi. Tādā veidā koks ļoti blīvi sazarojas. Skujkokiem slimību ierosina galvenokārt ērces, baktērijas un vīrusi, kā arī mehāniski bojājumi. Lielās skujkoku vējslotas mēdz saukt arī par raganslotām.

Šajā mežā ir arī četri nogabali — melnā stārķa biotopi, kas kopš 1999. gada ir vietējas nozīmes īpaši aizsargājamas dabas teritorijas statusā.

Aiz klajuma ir nākamais mežs. Neliels celiņš pa labi pēc 0,6 kilometriem noved 58. kvartālā, kur sastopama egle 3,4 metru apkārtmērā. Te nu izskatās tā, it kā zem tās saknēm kādam zvēram būtu *dzīvoklis*. Paejot uz priekšu pa celiņu dziļāk mežā un brienot pa brikšņiem gar grāvīti ceļa kreisajā pusē, var nokļūt līdz Čigāna ozolam (6,4 m). Tas ir koks ar četriem žuburiem, kur savulaik esot iekārtojies kāds čigāns. Šā ap 350 gadus vecā koka apkārtne uzkopta 2005. gada maijā. Meklējot šos dabas objektus, galvenais ir nekļūdīties un no diviem celiņiem, kas no lielceļa atzarojas pa labi, izvēlēties pirmo, šaurāko. Kādreiz Zāmeļu mežā bijis arī Bišu ozols, kur bijis iespējams saķert spietus.

Šā paša meža dienvidu pusē pie *Mazpelēkajiem* agrāk bijusi aizsargbarjera. Tur sākās barona mežs, kurā nedrīkstēja pat iet, kur nu vēl cirst un medīt. Bet *Lāmas* slavenas ar to, ka no tām izvests 94 gadus vecais Helvigs, kas izrādījās vecākais no pagasta deportētajiem cilvēkiem.

Uz dienvidu pusi, pie *Skatēm*, kādreiz bijusi liepa. Gar to ļoti sen no *Eižātiem* uz Zāmeļu krogu gājis piedzēries muižas strādnieks, kuram *pietrūcis*. Pie šīs liepas viņš redzējis kuramies uguni, un pie tās sēdējuši divi melni suņi. Gājējam zobos bijusi pīpe, bet apdzisusi. Viņš paņēmis oglīti, uzlicis uz pīpes — nedeg. Teicis: “Kas tā jums par uguni!” — un izspārdījis to. Kaut kas nograbējis, ne vairs suņu, ne kas. Bet tad tāda kā sievietes balss teikusi: “Simtu gadu gulējusi esmu, atkal būs jāguļ!” (LFK 2049, 1139) To savulaik stāstījusi Viļa Ošenieka (1922) vecāmāte.

Pašam Vilim (dzīvo *Skatēs*) arī bijis daudz, ko pastāstīt, gadu desmitu laikā tapuši “Atmiņu stāsti no agras bērnības līdz 80 gadu vecumam”, kārtīgi ar rakstammašīnu pārrakstīti. Kaut vai to, kā bērnībā kopā ar Ceroni (par viņu būs runa vēlāk) izgudrojuši cūku ganāmo mašīnu. Cūku bija daudz, bet *puikiem* gribas nevis ganīt, bet pa mežu *pašeptēt*. Dabū vecu ratu rumbu, vidū iebāž maizi un noliek. Cūkas tad ap to vien grozās, bet gani mežā lasa riekstus un ēd ogas (LFK 2049, 1138). Kaimiņi gan uzskata, ka tā novietota maize varētu piesaistīt, augstākais, trīs cūku uzmanību. Nebijis

jau arī daudz viņam jāgana, vai katru dienu viesojies pie Ceroņa (LFK 2049, 1375). Pats Ceronis atceras, ka visbiežāk sēdējuši katrs savā robežgrāvja pusē, “vicinājuši kājas ūdenī un gudri runājuši”. Grāvi lietderīgi pratis izmantot arī kāds kuilis — ejot pa grāvi, jau viņu neredz. Tā var aiziet līdz kaimiņu daļai, kur kas labāks, un gardi pamieļoties.

Skates (1912) būvējis meistars Goldberģis. Pamatīgās kaļķa betona ēkas stūros ir pilastrī, izveidoti no sarkanajiem ķieģeļiem. Tāpat visi logi apdarināti ar ķieģeļiem. Viļa vectēvs Jānis Ošenieks savulaik no Blankenfeldes muižas izpircis 180 pūrvietas zemes un mājas. Ošenieki Latvijas laikā bija vieni no bagātākajiem vecsaimniekiem. Kolhozu laikos te bija klubs un vēl atlicis vietas trim ģimenēm. Austrumu puses istabas bija savienotas lielā telpā, virtuvē ierīkota skatuve. Kino gan te esot rādīts jau 1934. gadā, kad pagasta skrīveris Sisenis (vēlāk mainījis uzvārdu uz Laimvaldu) kopā ar veikalnieku Cīruli nopircis kinoaparātu, vadājis to pa pagastu un rādījis mēmās amerikāņu filmas. Ja kas iepatikās, varēja nobļauties: “Sisen, pieturi!” — un kadru skatīties, cik vēlas. Kur tad tagad to vairs var?

Attiecībā uz kultūras dzīvi jāpiebilst, ka tieši *Skatēs* 20. gadu beigās dzīvojis kāds vīrs Stakle, kas iestudējis izrādes, kuras tad tika parādītas tautas namā.

Uz austrumu pusi, kur *Pelēkie*, savulaik bijušas maldīšanās (LFK 2049, 1254).

Vietā, kur kādreiz bijis Degoles krogs, bijušas arī dzirnavas (tagad no tām re-

dzama tikai viena siena), kas izveidotas, aizdambējot nelielu strautu. Vēlāk turpat bija apkārtnes pirmā pienotava, saukta par "Sprīdīti". Tās otrajā stāvā bija telefona centrāle. Stāsta, ka meistars Švolmanis studējis medicīnu, bijis *ar grādu*, apkārtnes sievas nākušas pēc zālēm. Saimnieks tik nokasījis no mājas sienām krāsu, un sanākuši pulverīši dažādos toņos, kuri tad nu doti kā zāles pret visām kaitēm (LFK 2049, 1140). Citi gan neko tamlīdzīgu neatceras (LFK 2049, 1376). Blakus krejotavai bijis arī veikals.

Šeit sākas Ceroņa ceļš, kas ved uz *Raudziņiem*. Kādreiz te iebraukt nevarēja, pat ieiet kājām nebija iespējams. Tad nu pensionētais inženieris Ceronis Bilmanis (1921), kas pusi gada dzīvo ASV, pusi Latvijā, finansēja kārtīga ceļa izbūvi. Te vēl stāv neapdzīvotas, ķirmju sagrauztas mājas *Atdaļas*. Kad nomiris Ceroņa tēvs, 180 pūrvietu zeme pārdalīta uz pusēm, un tā šīs mājas dabūjušas vārdu (LFK 2049, 1451).

Dzīvojamo māju *Raudziņos* 20. gadsimta sākumā būvējis tas pats meistars Goldberģis — no saulē kaltētiem ķieģeļiem, ar gandrīz metru biezu sienu. Pa vidu siltumizolācijai ir apmēram 15 centimetrus bieza gaisa sprauga, ar ventilācijas atverēm. Pēc *caurskrējēju* apdzīvotības perioda atgūto māju nācās atjaunot, arī dekoru pie ēkas lieveņa. Taču — kur *dzīvot* neesot, stāsta saimniece, Ceroņa māsa Dzidra Vēvere, mājai ir 28 logi un 14 durvis, tāpēc nav brīvu sienu, kur likt mēbeles. Viņas dēls Ēriks Vēveris (1958) ir reiki dabiskās dziedniecības speciālists. Tieši

viņam Ceronis, kas par ezoteriku interesējas kopš 20 gadu vecuma, no ASV bija atvedis grāmatas šajā nozarē. Lai Amerikā pēc viņa nāves savāktās grāmatas nenogādātu izgāztuvē, tās tika vestas uz Latviju. Tā radās 2003. gada oktobrī atklātā pirmā Latvijā *oficiāli reģistrētā* publiskā privātbibliotēka. Tās fondos pamatā ir grāmatas angļu valodā, kas pieejamas arī ar Starpbibliotēku abonementa starpniecību. Galvenā tematika ir filozofiska un reliģiska satura darbi, grāmatas par kosmoloģiju un astronomiju.

Raudziņos saglabājusies arī klētiņa un 1874. gadā celtais pagrabs, kurš oriģināli tiek pasargāts no saules — uzkalns ir nosēts ar indrāniem, visu vasaru ziedošu augu. Pie pagraba aug pāri par 360 gadus veca liepa. Otra liepa ir gadus 50 jaunāka. Ratnīcas un kūts gan vairs nav. Apkārt kādreizējam ābeļdārzam (tagad pļava) ir koku rindas, daļēji gan nozāģētas. Te aug parka austersēnes.

Ziemeļos no *Raudziņiem*, *Lielķauķos*, dzimis gleznotājs Tālvāldis Strautmanis (1922–1995). Gleznojis noskaņām bagātas dzimtas puses ainavas, portretus, ilustrējis daudzas grāmatas. Tālāk uz ziemeļiem pie *Grenčiem* un Sidrabes upes, pie pašas Elejas pagasta robežas, atrodas dabas piemineklis Grenču ozols (4,5 m). No pagastu robežas tad arī mājas dabūjušas savu vācisko nosaukumu.

Uz dienvidiem no Ceroņa ceļa kādreizējos *Tīliķos* lauksaimnieka ģimenē dzimis Lāčplēša Kara ordeņa un Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris pulkvežleitnants Kārlis Aleksandrs Taumanis (1889–

1936). Apbedīts Rīgā, Brāļu kapos. Vēl *Tiliķi* saistās ar to, ka uz šejieni no Baltā kroga savu bodīti pārcēla rakstnieka Mārtiņa Ziverta tēvs. Grāmatā “Par sevi” (1992) lasām: “Tā ir laba, kaut vienmuļa vieta: laba kviešu zeme, neviena lielāka koku paugura, tikai tālumā aiz Ķīves upes stiepās zilgana mežu svītra. Bet pie mājas bija strauts, kur pavasaros dzidrā straumē locījās zaļas līdaķeles. Tēvam ar bodīti arī šeit neveicās...” Cerot uz labu ražu, kamēr ābeles vēl ziedēja, viņš uzpirka augļu dārzus. 1910. gadā veikala būšana tika izbeigta un no Mūrmuižas barona norentētas mājas *Vaitenes*. *Tiliķu* vārda etimoloģija saistīta ar izklāšanu, būt izplestam un žūt.

No Ceroņa ceļa uz rietumiem atrodas *Pūkas* (senais, pareizais, nosaukums gan ir *Pūki*), kur Ceronis Bilmanis (1921) dzimis. Viņa tēva brālēns ir ievērojamais diplomāts, publicists un vēsturnieks Dr. Alfreds Bilmanis (1887–1948). Viņš, Latvijas sūtnis ASV, dzimis Rīgā. Bilmaņa dēls un Ceronis kopā nodibināja Izglītības fondu, kas katru gadu atbalsta vienu vai divus Latvijas Universitātes studentus, kuri grib mācīties, bet kuriem nav tik daudz līdzekļu. Konkursam jāiesūta raksts par Latvijas brīvvalsts laika vēsturi.

Pie *Pūku* rijas esot spokojies tādā veidā, ka no tās nekā nav bijis iespējams aiziet prom, vienmēr vadātājs klāt (LFK 2049, 1379 un 1449). Ne tikai viesi, bet reiz arī paši saimnieki tumsā nomaldījušies (LFK 2049, 1380). Jau minētā Dzidra Vēvere stāsta par savu vectēvu, kas bijis izslavēts dziednieks. Apmeklētājiem bi-

jusi liela ticība ārstniecības spēkam, jo, ieraugot pa gabalu balto *Pūku* riju, jau uzreiz palicis labāk (LFK 2049, 1378).

Lauku šķūnī, kas, tāpat kā rija, vēl tagad saglabājies, siens *kustoties un vaidot*. Vietējiem iedzīvotājiem zināms arī cēlonis, tur esot aprakts kāds vācietis — bermontiešu karavīrs. Tā 1935. gadā, kad no Jelgavas bija atvestas strādnieces cukurbiešu retināšanai, viņām tur ierādīta guļvieta. No rīta visas sēž pie durvīm un pieprasa, lai ved atpakaļ uz Jelgavu, jo tur bijis bail gulēt (LFK 2049, 1382). Tas pats atkārtojies arī ar guļošiem puīšiem (LFK 2049, 1381). Ir tūrisma firmas, kas sola piedzīvojumiem bagātus ceļojumus, tām vajadzētu organizēt šeit naktsmītņi. Ceronis un Dzidra reiz bērnībā pie rijas ieraudzījuši melnu ērzeli, kam vajadzējis būt aplokā tālu prom no mājām. Tur bijuši arī divi vīri ar groziem. Kad tēvs ar šauteni bērniem otrreiz gājis līdzi, neviena nav bijis (LFK 2049, 1141 un 1383). Mājās, kur daudz kustoņu, arī baložiem un zvirbuļiem bija laba iztikšana. Rudenī labi nobarojušies, tie derēja svētdienas pusdienām. Pēc aprēķina — trīs vīrietim, divi sievietei, viens bērnam. Noķert bija vienkārši: vakarā kūtī un šķūņos sēž rindās uz vērbaļķiem, atliek vien salasīt un ielikt maisā (LFK 2049, 1383).

Pret krustojumu pa labi ir *Siliņu* (bijušās Blankenfeldes muižas kalpu māja) monumentālā kūts, pa kreisi neizbraucams ceļš uz *Mazpečuļiem*, kur dzimis Saeimas priekšsēdētājs (1925–1934), Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris, Dr. Pauls Kalniņš (1872–1945 Vācijā). Viņa dēls ir Tu-

kumā dzimušais sociāldemokrāts Bruno Kalniņš (1899–1990 Stokholmā), kas bijis visu četru Saeimu deputāts. Tepat droši vien jāpiemin Vilces pagastā dzimusi vēsturniece, P. Kalniņa māsa, Emīlija Kurševica (1875–1938).

Uz dienvidiem no *Mazpečuļiem* ir *Pazariņi*, atkal bijušās Blankenfeldes muižas kalpu ēka (minēta jau 1804. gadā). Apmesta māla kleķa celtne, ar pastāvu jumtu. Te dzimis ar Atzinības krustu apbalvotais Kārlis Pazariņš (1899–1989), Liepājas cukurfabrikas tehnisko darbu vadītājs. Otrpus ceļam, *Strautniekos*, savulaik bija moderniecība. Agrākos laikos te blakus bijis ezers ar visu krasta valni. To meliorācija nolīdzināja.

Pa lielceļu 650 metrus tālāk, 80 metrus pirms pagrieziena uz *Mežmaļiem*, ceļa labajā pusē aug osis, kuram cieši blakus ir meža bumbiere. Uz oša uzkrāsots balts krusts. Te savulaik bermontieši nogalināja 18 gadus veco *Pazariņu* saimnieka dēlu Albertu Pazariņu. Vācietis gribējis atņemt viņam iemīļoto jājamo zirgu, un pūsis sadūris viņu ar sekumiem. Tad ieradušies pārējie vācieši un viņu pie koka nogalinājuši. Pie šā koka spokojoties (LFK 941, 3130). Upuris, kurš mācījies luterāņu mācītāju seminārā, apglabāts Skambinu kapos, bet precīza vieta nav zināma (LFK 2049, 330).

Nu vairs nav tālu līdz Blankenfeldes muižas ansamblim.

Aiz Augstkalnes krustojuma sākas Snāveļu meži. Tur *Maiķu* pusē esot bijis savs "nezināmais karavīrs". Bijis pat sagādāts

marmora pieminekļis, bet skolēniem nav izdevies vairs atrast apbedījuma vietu un tā viss noklusis.

Pa kreisi nostāk no ceļa bijušas *Anužas*. Tur lauka vidū augusi liela, gadus 200 veca liepa, kuru 1934. gada 15. augustā izgāzusi vētra. Kā stāsta teika (LFK 941, 2668), zem šīs liepas saknēm bijusi nauda. Mājvārds minēts jau 1797. gadā.

Pa labi no ceļa atrodas kādreizējā Vilces pagastmāja, pie kuras sienas bijusi čuguna plāksne ar uzrakstu: "Wilzes pagastu nams. Deeva taisnība un gaisma lai walda muhsu pagastu 1869." Savulaik tā novākta, tad atrasta kādā malkas šķūnī un atkal novietota goda vietā. Pārceļoties uz pašreizējām telpām centrā, plāksne paņemta līdzī, bet līdz jaunai goda vietai vēl nav tikusi. Bijusi vēl kādreiz pie sienas Jaunajā muižā, kur pagastnams atradies *Ulmaņa laikos*. Pirms tam vēl pagasta vadība mitinājusies ēkā, ko vēlāk pārņēma Piensaimnieku sabiedrība, bet to ēku 1917. gadā nodedzināja vācu karaspēks, pēc kara to atjaunoja piensaimnieki.

Līdz Pirmajam pasaules karam te bijusi skola, pēc tam — doktorāts un aptieka. Trīsdesmitajos gados te strādājuši ārsts Jēkabs Nagliņš (1900 Raunā–1975 Floridā, ASV) un aptiekārs Lāceris. Dakteris esot bijis labs psihologs: bagātākajiem, lai izārstētos, pie viņa bijis jābrauc vairākas reizes, nabadzīgos un kalpus izārstējis jau pirmajā reizē (LFK 2049, 1384).

Arī aptiekārs Lāceris bija studējis medicīnu, bet kaut kāda iemesla pēc

nebija saņēmis diplomu. Ja ar ārstu nesot bijis iespējams tikties, pilnīgi pieticis ar aptiekāru. Par Vilces aptiekas pārvaldnieku no 1941. līdz 1944. gadam strādājis Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Edvīns Alfrēds Rubenis (1885–1975 Rīgā).

Senākos laikos arī ārstēšana bija mazliet citāda. Muižas vagars Jānis Muzikants pratis ar *dievvārdu* ārstēt gan cilvēkus, gan lopiņus. Martu Zvirgzdiņu reiz kas sabaidījis tik ļoti, ka sākusi *drausmīgi* sāpēt galva, domājusi, ka būs *roze*. Vīrs licis aiziet pie Muzikanta, bet Marta pestējiem nav ticējusi, tāpēc negribējusi iet. Kad nu vairs galīgi nevarējusi izturēt, gājusi pāri laukam, kur Muzikants krāvis sienu. Viņš paskatījies pa gabalu un sacījis: "Ej tik vien uz mājām, būs jau labi, ko tu nāc pie manis!" Viņa gājusi uz mājām pārskaitusies: "Viņš ar mani nemaz runāt negribēja! Pārdzina mājās." Vīrs prasījis: "Vai tad tev labāk nepaliek?" — "Zini, man tā galva vairs nesāp!" Pēc divām dienām pazudis arī pampums uz sejas (LFK 2049, 1125). Arī ar lopiņiem tas pats. Jēkaba Šuķa zirgam vīveles. Muzikants sacījis: "Brauc tik mājās, man gribas ēst, es ēdišu brokastis." Jēkabs apskaities: lepns palicis un viņa zirgam negrib palīdzēt. Bet mājās zirgs jau vesels (LFK 2049, 1126).

Tagad Vecajā pagastmājā darbojas tūristu informācijas centrs un tiek veidota ekspozīcija par pagasta vēsturi.

Piensaimnieku biedrība "Ausma" dibināta 1925. gadā, kad no krejotavas, kas atradās Vilces krogā, izveidoja patstāvīgu pienotavu ar nosaukumu "Vilces piensaimnieku sabiedrība "Ausma"". Nodezinātā pagastnama pārbūvi pabeidza 1930. gadā. Otrajā stāvā esošo zāli sanāksmēm izmantojusi arī krājaizdevu sabiedrība. Vairāk uz rietumu pusi esošā piebūve uzcelta 1968. gadā. Ražošana te beidzās 90. gadu sākumā.

Par pienotavu dzejojusi V. S. Vasele (par viņu runa būs vēlāk):

*Pirms daudziem gadu desmitiem
Vilces zemnieki pienotavu dibināja,
Arī par saviem mazbērniem viņi domāja,
Tikai viņu mazbērniem no pienotavas netika nekā,
Komunisti un interfronte visu sev sagraba.
No pienotavas stāv tikai sienas un logi bez rūtīm,
Tas palicis bauriem, kam ar domāšanu iet grūti...*

Tagad ēkā ir dzīvokļi.

Braucot no Jelgavas uz Vilci caur Eleju, pa ceļam bijuši septiņi krogi. Kāds vīrs iegriezies katrā krogā, un sieva no rīta viņu sagaidījusi tuvākajā, Vilces krogā (LFK 2049, 369), kas atrodas krustojumā, kur braucējs var nogriezties vai nu uz Mazvilci, vai pretējā virzienā uz Blankenfeldi. Kroga galā pret ceļu bijusi arī stadula. Lai gan to bija paredzēts atjaunot, tas tomēr nav izdarīts.

MAZVILCE

Pie Vilces kroga (vecos plānos arī nosaukums Kaķu krogs, jo blakus bijušas mājas *Kaķi*) ziemeļu virzienā ved ceļš uz kādreizējo pusmuižu Mazvilci. Pa labi no ceļa savulaik bijuši dīķi. Pavasarī novadgrāvi aizsprostoja un dīķus uzpludināja. Kad lieko ūdeni nolaida, zivis varējuši lasīt ar groziem. Šis apmēram pusotru metru augstais aizdambējums bija tieši pretī *Dambīšiem*. Ne velti blakus mājas sauc *Ezeriņi*. Aiz tām tek Zemdega, Platonas upes pieteka. Tālāk jau paralēli plūst Zemdegas pieteka, 23 kilometrus garais Režas strauts. Latvijā tomēr ir vēl cita Reža, tas ir otrs nosaukums pazīstamajai Riežupei pie Kuldīgas, upei, kuras krastos atrodas Riežupes dabas parks ar populārajām smilšu alām. Riežupes pamatnosaukums cēlies no riezām (valakām), kas 19. gadsimtā bija akorddarbi muižās. Riežas blakus parastajām klaušām bija paredzētas steidzamai labības un siena novākšanai, par to paredzot ļoti nelielu atlīdzību. Varbūt kāds no vietējiem iedzīvotājiem brīnīšies par šiem nosaukumiem, jo, kā bieži gadās, mazas upītes var zaudēt nosaukumu un sarunvalodā pārvērsties par meliorācijas novadgrāvjiem, pēc kādiem tagad arī izskatās. Šeit nosaukumi ņemti no toponīmu

pētnieču R. Avotiņas un Z. Gobas sastādītā izdevuma "Latvijas PSR ūdensteču nosaukumi" (1986).

Ķeitelēs starp abām pieminētajām upītēm dzimis skolotājs Jānis Vaselis, kas, 25 gadus strādādams Vilces skolā, pierakstījis 625 folkloras vienības. Mājas bijušas lielas, galā veseli trīs logi, augšdaļā pildrežģa konstrukcija un pusšļaupta jumtgale. Uz šo māju pamatiem uzceltas *Lielķeiteles* (1936), kurās savukārt dzimusi Vija Puiķe (1940). Kādā 1998. gada 18. aprīlī notikušā protesta mītiņā Rīgā, Vērmanes parkā, sakarā ar interfrontes melīgajiem uzbrukumiem Latvijai runāja ne tikai tautai labi zināmi cilvēki, kā Visvaldis Lācis un citi. Savu dzeju lasīja Valdis Rūja, bet tad uzstājās nepazīstama sieviete, kas minūtes desmit skandēja pašas sacerētas nevienam nezināmas kaismīgas vārsmas "Smiekli caur asarām", izpelnoties ovācijas. Pēc tam viņa iejuka atkal pūlī. Tā bija nupat minētā Vilces pagasta iedzīvotāja, kura savu dzeju gan paraksta kā Vija Smuidra Vasele. Vēlāk dzejojums publicēts "Daugavas Vanagu Vēstnesī" 1998. gada 41. nr.

Vēl ir veltījumi Lestenes brāļu kapiem, leģionāriem, 100 gadu jubilejas svinības Amerikā piedzīvojušajam, priekšpēdējam

dzīvajam bijušajam Lāčplēša Kara ordeņa kavalierim Herbertam Saulītim (1900–2000 Konektikutā), kura pelni apbedīti Rīgā, Brāļu kapos.

Dīka vai pat ezera vietā esošo 10 pūrvietais lielo pļavu saukuši par Œesi. Mazliet tālāk, *Runtuļos*, dzīvojušais māju īpašnieks bankas ierēdnis Runtuļu Juris pagastā pierakstījis pavisam 15 teikas un nosūtījis tās Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļai. Lūk, kas lasāms P. Šmita “Latviešu pasaku un teiku” 14. sējumā: kad *Uskuru* un *Runtuļu* pieguļnieki Œesī ganījuši zirgus, viņi to darījuši *guļot*, kādai meitai gan likuši zirgus *uzpasēt*. Pusnaktī tā ieraudzījusi piecas baltas aitas gar Œeša malu staigājot. Nobijusies un modinājusi puīšus — tad vairs bijuši tikai balti akmeņi, bet no rīta pat tie nav bijuši redzami.

Cita meita ganot Œeša malā redzējusi zilu uguntiņu — tur rādījusies nauda.

Cita teika vēsti: kādam, kas arvien gājis uz Vilces krogu iedzert, pa ceļam apdzisusi pīpe. Ezermalā redzējis uguns-kuru, paņēmis oglīti un aizsmēķējis. Te pēkšņi uzradies melns suns, kas prasījis, vai šis negribot palikt bagāts. Tikai jāapsola atnest vistu ar visiem cāļiem. Nu krogā vīram naudas netrūkst. Kad sarunātā laikā vīrs nes vistu ar cāļiem, suns jau prasa sievu ar visiem bērniem. Tos vīrs nedod. Tad nu suns viņu vajājis katru nakti, nekur aiz bailēm vairs nevarējis viens iet. Kad kādreiz rijā bijis viens, otrā rītā atrasts krāsnī sadedzis (LFK 1629, 44).

Citādi noticis ar Vilces *Ruņģos* dzīvojušo Lasmani, tam, *caur krogu* ejot cie-

mos pāri Œesim, ar tur degoša uguns-kura pagalēm nav izdevies pīpi aizdedzināt. Tikko nolamājies, pieminot velnu, blakus parādījies lācis, kas iedevis *derīgu* pagali, pīpe degusi. Bet uguns-kurs pārvērties par lielu grāpi, pilnu spožiem dukātiem. Tēviņš ar lāča ķetnām pieprasījis vistu ar cāļiem. Katru reizi, kad vajadzējis naudas, bijis tikai jāuzsvilpo, un no zemes izcēlies pods ar naudu. Un tad atkal pieprasīta sieva. Atkal nāve rijas krāsnī, un arī visi spožie dukāti mājās pazuduši.

Burkāni, Vilces muižas kalpu mājas, kurās bijis pat apvalkdūmenis, kopsaimniecības laikos bijušas slaucēju mitekļi. Nav vairs saglabājušās. Tur esot dzīvojis burvis, kas nobūris kādai sievai govī. Sieva atdarījusi, ka burvim bijis jāiet *veseļoties* uz jūrmalu.

Arī sievietēm iznāk iet uz krogu, pat naktī. Œeša vidū satiek mazu kaziņu. Būs izkritusi no ratiem kādam leitim, kas to gribējis vest uz Žagari. Jāņem ciet, kur tad nabaga lopiņš aukstā naktī patversies? Bet kaziņa kļuvusi arvien smagāka un smagāka, arī nomest zemē vairs nevarēja, jo ar kājām bija jo cieti pie sieviņas pieķērusies. Sākusi skaitīt tēvreizi, pie vārdiem “atpestī mūs no visa ļauna” kazlēns nolēcis, iesmējies un pazudis.

Nebūtu tāds Runtuļu Juris bijis, mēs neko par šejienes *brīnumiem* neuzzinātu!

Pie ceļa līkuma atrodas *Vidusķurži*. Mājas ir senas, ar pusšļauptu jumtgali, tās ir bijušas Mazvilces pusmuižas kalpu mājas. Kad 1920. gadā dalīja zemi, viens saimnieks nosauca savas mājas par *Vidusķuržiem*, otrs — par *Galakuržiem*. Bet

muižas kalpiem Mazvilcē bijis tāds teiciens, ja kāds darijis ko sliktu: "Pagaid, pagaid! Aizsūtīs tevi uz *Vendiņu bērziem* grāvjus rakt, veselu nedēļu neredzēsi ne sievu, ne bērņus!" (LFK 2049, 1371)

Pa labi no ceļa ir *Klētņieki*, pārbūvēta Mazvilces pusmuižas klēts. Pie mājām 1942. gadā skolēni stādīja piemiņas kokus — 1941. gada 14. jūnijā izvestā aizsargu komandiera Kārļa Avota Viterunga un ģimenes locekļu piemiņai: vīriem trīs ozolus (tēvam un diviem dēliem), mātei — liepu. Saglabājušies divi ozoli un liepa. Toreiz, liktenīgajā dienā, kaimiņu māju — *Amoliņu* — mazais puika skatījies, kas notiek, un teicis: "Smuka, liela mašīna, vai mēs arī ar to brauksim?"

Aiz pagrieziena ir pusmuižas rija, te savulaik baļķī redzēts uzraksts 1819 vai

1820. Saglabājies rijas vecais gals, otrs, kas jau noplēsts, bijis jaunāks. Kādreiz to klāja salmu jumta segums. Sena ēka bija arī Vārnu krogs, Mazvilcē krogs vispār minēts jau 1797. gadā.

Te atrodas 1928. gadā celtie *Amoliņi*, pildrežģa ēka ar ķieģeļu pildījumu, otrais stāvs no koka. Kādreiz bijusi skola, kara laikā mājā ievācās vācieši, tad dažas klases izvietotas pienotavā, dažas blakus mājās. Kā stāsta Gunārs Griķis (1927–2004), ir nācies uz blakus esošā *Vītoļiņu* lauka miglā sastapt arī vadātāju (LFK 2049, 390).

Uz ziemeļiem no Mazvilces, *Ūziņu Mežos*, kas jau ir Zaļenieku pagasta teritorijā, 30. gados bieži viesojies rakstnieks Pāvils Rozītis, te dzīvoja viņa sievasmāte. Šī puse aprakstīta viņa pēdējā romānā "Zemes prieks" (1937).

CAUR JAUNMUIŽU UZ BLANKENFELDI

Pie kādreizējā Vilces kroga asfaltēts ceļš nogriežas uz Blankenfeldi, kādreiz sauktu arī par Saulīti. Blakus *Kaķi*. Sarkano ķieģeļu divstāvu mājas izcelsme neparasta, tā ir pārbūvētā Vilces muižas klēts. Ar augstu jumtu un pusšļauptām jumtgalēm. Tur vēl saglabājies apvalkdūmenis. Vēlāk — muižas kalpu māja. No tā nāk viens mājvārda skaidrojums: kungi ar kalpiem plēsušies kā suņi ar kaķiem. Māju saimnieka uzvārds gan bijis Krūmiņš, bet bijušas arī ūsas — kā kaķim. Telpas te plašas, notikuši teātra uzvedumu mēģinājumi.

Aiz "Astartes" degvielas uzpildes stacijas atrodas firmas "Igate" ķieģeļu ražotne. *Tekas* izceļas ar to, ka te dzīvojamā ēka ar kūti ir zem viena jumta. Tomēr tas nav nekas unikāls, redzēts arī citviet. Pie mājām interesants dārzs ar ziemcietēm un skujeņiem.

Pa labi pirms Ruņģu birzs ir pagrieziens uz Vilces dzirnavām, kaut gan tālāk lielceļš ved uz *Kapteinēm*. Otrs nosaukums — Vadoņa birzs. Stādīta 1935. gada 15. maijā par godu gadadienai, kopš K. Ulmanis nācis pie varas. Bija taču aicinājums — pie katras mājas ābeļdārzu un katra lauka galā — malkas birzi.

Kad jau redzamas ūdensdzirnavas uz Vilces upes, skatiens jāvērs uz pretējo pusi, pa kreisi. Tur vēl bijuši pamanāmi pamati no 1801. gadā iekārtotajām *papīrdzirnavām*, kuras izveidoja Kārlis Dītrihs fon Mēdems, tās darbojušās līdz 1822. gadam. Mēdema dzimtas ģerboņa pamatelements bija mednieku zelta rags ar zelta pārsēju gaišzilā vairogā; virs bruņucepures starp spalvām atradās tāds pats mazāks rags. Mednieka rags redzams arī te ražotā papīra ūdenszīmēs. Interesanti, ka kādā te 1811. gadā izgatavotajā papīrā ir ļoti reta ūdenszīme — dievmātes attēls visā augumā ar nimbu un stariem ap bērna galvu. Lapas otrajā pusē bija kontrmarka "Wiltzen".

Senāki plāni rāda arī tajā vietā novietotas vējdzirnavas.

Zināms, ka pirmās *ūdensdzirnavas* augšpus Vilces muižas uzceltas 1665. gadā. Pašreiz redzamās, spriežot pēc uzraksta uz ēkas priekšējās fasādes, celtas 1862. gadā. Ēkai ir biezas sienas, priekšējās ķieģeļu sienas biezums 95 cm, pārējās celtas no laukakmens mūra. Jumta stāvs bija darināts pildrežģa konstrukcijā. 1938. gadā te darbināta arī tvaika mašīna. Iekārtas

demontētas ap 1962.–1963. gadu, varbūt vēl tagad tiek darbinātas... kaut kur Lietuvā. Dzirnavu telpas savulaik izmantotas par ēdnīcu, bijuši arī dzīvokļi. Tilta un brīvslūžu pārbūve veikta ap 1970. gadu. Dzirnavas piedzīvojušas ugunsgrēku 1996. gada februārī. Kāda dzirnavu iemītniece, guļot uz nāves gultas, to jau iepriekš paredzējusi: viņai līdzī aiziešot arī dzirnavas (LFK 2049, 1350). To dzēšanā bija vienas vienīgas neveiksmes: zemā temperatūra radīja pārtraukumus ūdens padēvē, viens ugunsdzēsēju automobilis izgāja no ierindas, uguns strauji izplatījās pa koka konstrukciju tukšumiem.

Vilces dzirnavas gleznojis Gunārs Ezernieks, un neparasti, ka Ādolfa Gaujīša dzeja par šīm dzirnavām radusies, skatoties šajā gleznā.

Nav arī kādreizējā Lejaskroga, pie kura pēdējais bija palicis ceriņu krūms. Toties lielajās priedēs, uz priekšu pa lielceļu, kreisajā pusē, ir *Komjauniešu krastmala*, kur parasti notika dažādi atpūtas pasākumi. Jādomā, ka kādreiz te lietots princips: ja tāda ir Rīgā, mums arī vajag līdzīgu, vismaz pēc nosaukuma! Tomēr ticamāk, ka nosaukums nācis no kopsaimniecības “Komjaunietis”, kas pastāvēja līdz 1971. gadam (LFK 2049, 1118).

Tālāk pa kreisi no ceļa ir *Augšdori*. To nosaukuma izcelsmei vajadzētu būt skaidrai visiem — dore ir koks ar izkaltu caurumu, bišu koks. Kā saka šeit dzīvojošais Teodors Gaišprāts (1916), mājas ir *dikti vecas*. Te Otrā pasaules kara laikā kādā trešajā dienā pēc vācu iebrukuma PSRS notikusi vienīgā (?) kauja Vilces pagasta

teritorijā. Krievi uzbrukuši vāciešiem, bet paši tikuši iznīcināti, krituši kādi trīsdesmit un tikpat daudz saņemti gūstā. Tad pa mežiem un laukiem sāka klist sakautie sarkanarmieši, kas neesot bijuši agresīvi. Vietējie tos pabarojuši, lai iet uz savu plašo dzimteni.

Rakstnieks Mārtiņš Zīverts gan stāsta par *īpatnēju* kauju 1944. gada jūlija pēdējās dienās, kas Aijas Štosas pārstāstā skan šādi: “Kad krievi bruka iekšā, tad sadūrās divi savādi pretinieki — tanki ar lidmašīnām. Tā saucamie *štukasi*, lidmašīnas, kas notēmēja tieši uz tanku un tad atbrīvoja bumbu, un tā gandrīz vienmēr ķēra mērķi. Tad krievu tanki pabrauca man garām. Mēs bijām aizmugurē. Viņi pie Vilces bija smagi cietuši, to redzēja no milzīgiem dūmu stabiem, jo katrs trāpītais tanks aizdegās, un dūmu grīstes pacēlās debesīs. Tad es rēķināju tā, ka viņi tur, nākamajā mežā, tur bija kādi bērzi, — ka viņi tur atpūtīsies un aplaizīs brūces. Un tāpēc mēs steigsimies priekšā. Mums jābūt Mežmuižā pirms viņiem...” (“Zemgale”, 1990, 16. aug.) Protams, bija jāpaspēj nokļūt pie jūras *Kurzemes cietoksnī*.

No *Augšdoriem* pa Vilces upes krastu pret straumi ved taka. Tās malā ir akmens, kur manāmi iecirtumi, tas, iespējams, ir kultakmens (LFK 2049, 1108). Pie tā Vilces upei ir pati stāvākā krauja.

Vilces upes krastus raksturo dzejniece Māra Misiņa: “Man mīļš ir laiks, kad pašas pirmās puķītes nāk laukā no vecajām lapām. Mazā upīte, kas aizlokās pa Vilces gravu, vizbulīšu ziedēšanas laikā izskatās kā ziediem piebirusi. Jo stāvais

krasts tai līdzās ir viens zilu ziedu paklājs. No bērības atceros, ka zilās puķītes tajā šķīlās laukā jau marta sākumā...”

No dzirnavām pa Vilces labo krastu taka ved muižas virzienā, ejot pa to, diezgan labi var izjust upes raksturu. Teiku un nostāstu vietu tās krastos papildnam. Par to gan — nākamajā nodaļā.

Atgriezīamies atpakaļ uz Blankenfeldes ceļa. Pa kreisi — *Ruņģi*. Uz mājām izdodas atrast to celšanas laiku — 1926, taču mājvārds stipri senāks — minēts jau 18. gadsimta beigās. Ēkai jauns apšuvums ar dzeltenajiem ķieģeļiem. Te māju saimnieka ģimenē dzimis pulkvedis Kārlis Švīders (1876–?), kas rakstījis par militāriem jautājumiem “Latvijas Kareivī”. Bijis armijas sakaru priekšnieks. Tepat dzimis un kādu gadu pavadījis arī rakstnieks un dramaturgs Laimonis Purs (īstajā vārdā Laimonis Strazdiņš; 1922). Viņa mātes vecāki te bijuši rentnieki, vēlāk nopirkuši *Akotus* Lielvircavā. Sarakstījis arī dokumentālu drāmu “Laupītāju laupītāji” par Dikļos 1817. gadā notikušo Šillera “Laupītāju” iestudējumu. Savu laiku *Ruņģos* uzturējies īsts laupītājs — Adamaitis, ar kuru mājas saimniece iepazinusies Rīgā, un te nu viņš uzņemts kā lepns kungs, iespējams, brūtgāns (LFK 2049, 1145). Viņš jau esot bijis smuks, slaidis un stalts, nevis tāds kā bakurētainais Kaupēns.

Pie mājām aug ozols (5,3 m), kas tomēr ir divu koku saaugums. Blakus daudzūburu liepa ar sešiem stumbriem, no kuriem saglabājušies pieci.

Padomju gados kādu laiku te bija

valsts saimniecības “Vilce” kantoris. Tā dibināta 1946. gadā ar sēklu audzēšanas specializāciju. Līdz saimniecības likvidācijai 1972. gadā te vienā istabiņā dzīvoja gan varas, gan tautas atzītais direktors Pēteris Biciņš (1923–1994). Viņš bija savācis par Vilci avižu izgriezumus, noformējot pēc visām bibliogrāfijas prasībām, kas tagad glabājas atsevišķā fondā Vilces pagasta bibliotēkā.

Pa labi ceļš ved uz *Upmaļiem* (tagadējā medību māja, agrākie *Upenieki*). Uz vecās mājas pamatiem gan ir pilnīgi jauna būve. Tagad te var nodarboties ar komercmakšķerēšanu, pārnakšnot (ir astoņi viesnīcas numuri), sarīkot banketu vai medības. Nez vai gan vairs tā, kā te bija Latvijas kompartijas 1. sekretāra A. Vosa laikos — tad *elitei* uz apgaismotas stigas dzina ārā medījumu, kā saka, lai būtu ar garantiju. Atzīmēt sekmīgās medības varēja *Vosa pilī* (ko oficiāli sauca par Jelgavas MRS Medību namu).

Kādreiz nošāvuši briežu bulli, bet šāvuši bija divi — Voss un vietējais Jurkevics. Vosu fotografē, otrs taisās klāt kā līdzīpašnieks, pieliek roku pie lielā raga. Meža amatpersonām bijis jāsaka: “Kur tu lien! Ko lec Vosam acīs!” Pārējo doma te varēja būt tāda, ka Vosam jau pēdējais vārds: “Tu jau nošāvi, bet man sprādziens bija!” (LFK 2049, 115)

Dikļim te cauri tek Vilces upe. Starp *Upmaļiem* un Vilces dzirnavām upē veidojas tā sauktās *biksēs* (LFK 2049, 347). Tā ir vieta, kur 23 kilometrus garā Ķīves upe ietek Vilcē. Tur savulaik makšķerējis arī rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš. Zināms

ar šo vietu saistīts teiciens: “Pa līpu iekšā,/ Pa biksām projām,/ Uz Skambinu kapiem.”

Toreizējos *Upeniekos* dzimis būvinženieris, Latvijas Universitātes profesors Mārtiņš Robs (1874–1947). No 1936. līdz 1944. gadam bijis Ķeguma HES celtniecības būvinspektors, par ko saņēmis Triju Zvaigžņu ordeni. Būvējis dzelzceļa līniju no Glūdas līdz Liepājai, bijis Rīgas–Rūjienas līnijas būves tehniskais vadītājs. Rīgā viņš dzīvojis Mežaparkā, Meža prospektā 10.

Vēl *Upeniekos*, savās lauku mājās, no 1917. gada dzīvojis Vilces pagastā mežsarga ģimenē dzimušais pedagogs Krišjānis Dombrovskis (1855–1933). Beidzis Baltijas skolotāju semināru, strādājis Lielplatones pagasta skolā un Sesavas baznīcas skolā.

Šosejas tuvumā pa labi tuvodamās un attālinādamās likumo Ķīves upe. Pēc tepat tuvumā esošajos *Baldoniekos* dzīvojušās Aivas Ozoliņas domām, nosaukumam ir līdzība ar somu *kivi* — akmeni, bet apgalvot saistību, protams, nevar. Vietējās vidusdialekta zemgaliskās izloknes fonētikas īpatnības pētījusi valodniece Asnate Baņģiere, kuras dzimtās mājas *Induļi* atrodas Mazvilcē. Tagad upe iztaisnota un bagarēta, aizaug ar krūmiem, zivis arī vairs nevar *smelt ar spaiņiem* kā agrāk.

Pie autobusu pieturas ir *Valneri* — Jaunā muiža. Pašos *Valneros* dzīvoja muižas vagars Zeihmanis, kuram piederējis teiciens: “Es iespraudīšu zemē savu *štoku*, uzlikšu virsū savu cepuri, un jums būs jāstrādā, tā kā es te stāvētu.” (LFK 2049,

341) Pie lielās vīksnas (saglabājusies daļēji) pusmuižas laikos bijis soliņš, kur sēdējuši sanākušie strādnieki, gaididami darba uzdevumus. Katram darbiniekam bijis kociņš, kur Zeihmanis iecirtis strīpu pēc nostrādātas dienas. Tāds bijis arī vāgaram, maksājot kociņi salīdzināti (LFK 2049, 1090). Māja 20. gados pārbūvēta no pusmuižas ratnīcas. Daļēji saglabājusies lielā leņķveida kūts.

Zeihmanis bijis dārznieks, audzējis un pārdevis augļu kokus, tāpēc tuvumā arī sastopami retu koku stādījumi. Pāri ceļam ir Amerikas liepa (kas dabas pieminekļu sarakstā gan bija iekļuvusi ar nosaukumu Amūras liepa). Tolaik *Valneros* bija Vilces medpunkts, bet jau kopš 1984. gada medpunkts atrodas pagasta centrā.

Jaunā muiža kādreiz bija Blankenfeldes muižas pārvaldnieka mītne. Tā ir nākamā ēka, celta no sarkanajiem ķieģeļiem, kurus klāj apmetums. Augšstāvs gan uzcelts tikai 1942. gadā. Ēkai ir divi iluzorie logi. Agrārreformas laikā pagasta pašvaldībai tika piešķirta Jaunā muiža ar 9,12 hektāriem zemes pagastnama ierīkošanai. Tas te atradās brīvvalsts gados un padomju laiku sākumā. Tuvu mājai redzamas sešas melnās priedes, tā ir vērtīgākā šīs sugas priežu audze Latvijā, izmantojama par sēklu bāzi sugas ieaudzēšanai. Aug Eiropas lapegles, zilganā egle, pelēkais riekstkoks.

Otrpus upei iepretī Jaunajai muižai kādreiz bijusi koka darvas tecinātava.

Aiz *Ošiem* nogriežas ceļš uz Skambinu kapiem (1,3 km), kas pirms pašiem kapiem pārtop par 15. Maija aleju. Ar

skambu esot jāsaprot šķemba. Te atrodas *Skambini*, arī jau 1892. gadā celtie *Grabiški*. To ilgajā mūžā te dzīvojusi arī kinorežisore Ada Neretniece. Tieši gadu pēc tam, kad māju saimniekam vilciens nobrauca brāli, viņš parādījies kā spoks, ko cilvēks redz, bet suns ne (LFK 2049, 1394). Dažviet Latvijā no māju nosaukumiem mēģinājuši veidot *pantiņus*, šeit zināms šāds:

*Skambins skandināja,
Grabiškis grabināja,
Vilks sita bungas ezera malā,
Ķirpādis dancoja raibām biksām.*

Starp *Skambiniem* un *Vilkiem* — pus-
salā, kas izveidojusies pie Vilces upes, —
savulaik notikuši Līgo vakari, tad te dedzi-
nātas *Jāņu lampas*, kā vietējie sauc jāņ-
ugunis (LFK 2049, 1110).

Kapi 30. gados bijuši nostiprināti uz
Mežmuižas luterāņu baznīcas (Augst-
kalnē) draudzes vārda. Pēc nostāstiem, te
esot redzēti *spoki*. Vērtējiet paši! Kad vīri
braukuši cauri mežam, kāda sieva bijusi
iekāpusi dzīvības kokā un smējusies.
Bet — vai tikai viņa nelauza koka zarus
(LFK 2049, 1092)? Un — Lonijai Smalei,
nākot mājās no iesvētībām, jau pirms
kapiem esot rādījusies balta būtne, kas
kūņojas uz lauka. Mājās jātiek, iet garām.
Izrādās, balts zirgs guļ uz lauka (LFK
2049, 1093).

Liela melna stēla vārtu tuvumā veltīta
Anša Aparāta (1864–1924) piemiņai. Ši
dzimta dzīvojusi bijušajās *Silķēs*, un, lai
gan atšķiras uzvārdi, ar tām saistīts pulk-

vežleitnanta Kārļa Aperāta (1891–1944,
gājis bojā Krievijas teritorijā pie Mozuļu
sādžas) dzīves sākums. Nevarētu teikt, ka
kritis, jo pēc ievainošanas, lai nekristu
krievu rokās, izdarījis pašnāvību. Bijis lat-
viešu leģiona 19. (15.?) divīzijas 32. pulka
komandieris. Visur gan raksta, ka Vilces
pagastā arī dzimis, bet īstā dzimšanas
vieta tomēr ir Rīga, dažviet minēts arī
dzimšanas gads 1892. Viņš ir Lāčplēša
Kara ordeņa, Viestura ordeņa un Triju
Zvaigžņu ordeņa kavalieris, pēc nāves
apbalvots ar bruņinieka pakāpes Dzelzs
krustu. Kapos dzimtas apbedījuma vietas
kreisajā pusē apglabāts nupat jau minē-
tais Latvijas Universitātes profesors Mār-
tiņš Robs (1874–1947). Tā kā viņam
bijušas problēmas ar padomju varu, apbe-
dišana notikusi pašā vakarā, piedaloties
tikai četriem cilvēkiem (LFK 2049, 365).
Te atdusas pēdējais pagasta vecākais
pirms K. Ulmaņa apvērsuma Kārlis Bēr-
ziņš (1893–1950). Par pagastveciem runā-
jot, stāstīts, ka savulaik pārvēlēšanas
sapulcē kāds saimnieks piecēlies un pra-
sījis, kāpēc jāmeklē jauns priekšsēdētājs,
ja *šito jau esam piebarojuši?* Starp lauku
ļaudīm arī ir savi asprāši (LFK 2049,
1386). Protams, gadījums neattiecas uz
K. Bērziņa personību.

Pamanāms betonā veidotais Lāču
dzimtas piemineklis (1975, autors šoferis
Laimonis Lācis) — sieviete tautastērpā —,
kas veltīts pieminekļa autora nosliukuša-
jam dēlam, kura portrets skatāms barel-
jefā.

Izskatīgajā zvanu tornī gan vairs nav
zvana, jo tas nozagts 1996. gada Jāņos.

Atgriezāties uz Blankenfeldes šosejas un turpinām ceļu. Pa labi esošajos *Priedniekos* kaimiņiene dzirdējusi, ka pa bēniņiem staigā saimnieces jau mirušais vīrs, bet bijusi aizmirsusi, ka *nedrīkst saukt lejā*. Sacījusi: “Nāc lejā, ko staigā!” Trešajā dienā viņai sadedzis brālis (LFK 2049, 1253).

Aiz *Āmuriem*, bet jau pāri *Ķīvei*, lauka vidū aug ozols un saglabājies pagrabs. Šeit savulaik bijuši *Eižāti*. Šajās mājās dzimis fotogrāfs un kinooperators Artūrs Virsnieks (1936–1994 Milvokos, ASV), kas, vadot savu filmu uzņēmumu Milvokos, Viskonsinas štatā, uzņēmis kinofilmas par latviešiem ārzemēs. Viena no tām — “Svešās zemes” — stāsta par latviešu dzīvi no 1888. līdz 1968. gadam. Par sava mūža lielāko sasniegumu pats uzskatīja Latvijas 20. vispārējo dziesmu svētku filmēšanu Rīgā.

Vilciņos bieži esot dzirdēti noslēpumaini trokšņi, līdz tagad jau mirušais Arvīds Gazelis tos *likvidējis*. Kādā veidā, to gan neteicis (LFK 2049, 1252).

Nākamā ir bijusi Bārzdiņu muiža. Tagadējās *Blāzmas* bijusi kalpu dzīvojamā māja. Celta, domājams, 19. gadsimta vidū no māla kleķa. Te vēl saglabājusies apvalkdūmeņa telpa. Zem pusšļauptās jumtgales pildrežģis, pildīts ar apmestiem ķieģeļiem. Sarkanā ķieģeļu māja *Zemes* savu nosaukumu guvusi no kaut kādas *Zemes* biedrības. Otrajā stāvā karkasa statņu konstrukcija. Mājā dzīvojis pusmuižas pārvaldnieks. Pēc Otrā pasaules kara te darbojās ciema padome. Kā stāsta pedagogs Gusts Šilinskis (LFK 2049, 343), ap

1837. gadu ceļa malā bijusi koka ēka, kurā darbojusies skola līdz tās pārcelšanai uz *Silakuršiem*.

Kalnrozēs, kas no izskata atgādina krogu, kroga nekad nav bijis. Tā bijusi lopu kūts, ēkas dienvidu galā bijusi uzbrauktuve uz jumta stāvu. Varbūt tāpēc jumta stāva augstums pusotru reizi pārsniedz pirmā stāva augstumu. Veikals te darbojas jau kopš 30. gadiem, to ierīkojis pienotavas “Sprīdītis” vadītājs Aleksis Mežgalis.

Krustojumā pa labi paliek *Ļutkas*, kur jau 40. gadu sākumā bija zirgu un mašīnu nomas punkts. Dzīvojamā ēka celta no māla kleķa, apmetums neparasts — atgādina šūnakmeni. Kādreiz te zirgu stallī (tagad nojaukts) stāvējušas sešas sārta granīta siles ar rūpīgi nogludinātām iedobumu malām. To garums bijis 0,90–1,25 metri. Zirgi graužot koka siļu malas, tāpēc šeit tās izveidotas no akmens.

Tālāk pa šoseju aiz krustojuma — Baltais krogs, tagadējie *Baltiņi*. Agrāk nokalķotā būve (no tā arī pašreizējais nosaukums) tagad apmūrēta ar silikātķieģeļiem. Pirms gadsimta šeit saimniekoja rakstnieka Mārtiņa Zīverta tēvs, kas ierīkoja veikalu. Atmiņu grāmatā “Par sevi” (1992) lasām: “No krogu tur bija palikusi tikai stedele... Taču ar bodīti tēvam neveicās. Laikam tāpēc, ka pircējiem, kam nebija naudas, viņš deva “uz krīta”, un parādu atmaksāt nav patīkami.” Uz ēkas slēgiem tolaik ar krāsu bijusi uzzīmēta melna roka un uzraksts: “Pri Ponu Vilku”, — jo dažus kilometrus nostāk *Vilkos* praktizēja kāds uzņēmīgs

ārsts, kas bija ieslavēts leišos, un no turienes slimnieki plūda straumēm. Nodegušo *Vilku* vietā tagad ir jauna saimniecība. Vēlāk Zīverts bodīti pārcēla uz *Tīlikiem*.

Vietējie iedzīvotāji stāsta, ka Pirmā pasaules kara laikā *Vilku* pirtiņā dzīvojusi dzejnieka Jāņa Akuratera māte, kuru dēls šeit apciemojis.

Pirms Latvijas laika krogu apsaimniekoja Mārtiņš Freimanis, tas krogu pārdeva un pats ieprecējās nupat jau pieminētajos *Upeniekos* (LFK 2049, 337). Jau gadus 25 vairs nav saglabājusies neparasta apaļa tornīša veida ēka otrpus ceļam pie *Baltiņiem*, kas laikam taču bija saistīta ar kroga darbību. Ieeja toreiz bija no ceļa puses. Ēkā ir vīna pagrabs un kādreiz bijis apvalkdūmenis. Tagadējā saimniece Ingrīda Gailīte dārzā veido *puķu kolekciju*, tad jau iznāk arī pakašņāties pa zemi. Un atrast — senas monētas, viena esot bijusi datēta ar 1830. gadu.

Skatēs dzīvojošais Vilis Ošeniņš (1922) atceras, ka savos skolas gados te nācis pirkt šaujamos korķus par diviem santīmiem gabalā. Kad palika zem krēsla, blīkšķis bijis pamatīgs. Palikuši zem krēsla arī skolotājam, bet vecais armijas vīrs,

skolotājs Eduards Šitka, neesot nobijies. Tie laikam bijuši domāti velosipēdistiem, lai atkautos no suņiem. Suņi velosipēdistus *dikti* neciešot.

Pēc korķiem jau tālu nebija jānāk — nākamajā sarkano ķieģeļu mājā bija Ķīves 1. pakāpes pamatskola, kuru sākumā sauca par Blankfeldes skolu. Tagad ēkā ir pasta nodaļa *Blankfelde* un Ķīves bibliotēka, dibināta 1964. gadā, tās īsajā mūžā šī jau ir ceturrtā apmešanās vieta. Kā atceras Lonija Smale (1922), starpbrīžos priekštelpā gājuši rotaļās: “Kumeliņi, kumeliņi”, “Patais manim bāleliņi, sausu koka spriģulīti”, “Suņi zaķim pēdas dzina”, “Krauklīts sēž ozolā”. To rīkojuši bērni paši, bez skolotāja (LFK 2049, 1095). 1930. gadā te bija četras klases, viens skolotājs un 80 bērnu. Parasti stundas sākušās ar ērgelišu spēlēšanu, atskaņots kāds korālis, ērgelītes vēlāk izpostījuši krievi, kaut gan mācības šajā ēkā turpinājās līdz apmēram 1975. gadam. Skolā darbojies Ķīves 321. mazpulks.

Nākamie ir *Balbārži* ar trim skursteņiem. Arī šeit ir paaugsts jumts. Savulaik te dzīvojušas četras ģimenes.

Pa aleju tālāk nokļūstam *Blankenfeldes* muižas ansambli.

VILCES UPES KRASTOS

Šī nodaļa veltīta vietām, kur 2004. gadā apstiprināta jauna aizsargājamā teritorija — Vilces dabas parks.

No Kapteiņu ceļa tūlīt aiz Vilces ūdensdzirnavām pa labi iegriežas ceļš uz *Silakuršiem*. Vilces upes krastos ir daudz teiksmainu vietu. Par *Biksēm* starp dzirnavām un *Upmaļiem* jau minēts iepriekšējā nodaļā, šim toponīmam skaidrojums rodams viegli, bet kā radies nosaukums *Kuņas aste* pļavai, kas atrodas pie stigas pa kreisi pirms *Silakuršiem* (LFK 2049, 1113), neviens nezina.

Silakurši esot pati pirmā muižas ēka, tautā runā — it kā sākotnēji celta ap 1500.–1600. gadu. Skaidrs gan ir viens — tagadējā ēka uzcelta klaušu kārtā 1850. gadā kā skola Vilces un Blankenfeldes pagasta bērniem. Ēkas augšā redzams pildrežģis. Virtuvē saglabājusies maizes krāsns. Jau 1868. gadā uzbūvēta jauna skolas ēka tagadējās šosejas malā, kuru vēl ne tik sen izmantoja pagasta padome. *Silakuršos* bijusi mežniecība.

No *Silakuršiem* plata taka ved upes virzienā, kurai pāri ir laipa. Nedaudz no tās pa labi upes gultnē atrodas akmens. Te ir krāce. Runtuļu Viļa pierakstītā teika vēstī: kāda sieva ap pusnakti gājusi garām

krācei, bet pretī nākusi *ciemāte* pelēkā zīda kleitā. Pasveicinājusi, bet tā teikusi, lai nāk pavadīt. Staigājušas krustām šķēršām, bet tad pie krāces *ciemāte* teikusi, ka neesot vairs vaļas, drīz dziedāšot gailis un jāejot pie dusas. Sniegusi roku un teikusi, lai lienot līdzī patiltē. Roka bijusi auksta kā ledus, un sieva pārmetusi krustu. *Ciemāte* steigā noteikusi: “Simtu gadu esmu gulējusi, simtu gadu vēl jāguļ!” — pārvērtusies lielā sudraba čupā un nogrimusi zemē.

Kādam citam vīram sieviete sapnī teikusi, ka noteikti naktī jārok pie divām lielām priedēm. Vispirms būšot liels akmens, tad katls ar naudu. Tā arī darījis, bet tad pērkons bijis tik liels, ka vīrs pārskrējis mājā un vēl nedēļu slimis nogulējis. Teika publicēta 1894. gadā Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas Ceturtajā rakstu krājumā.

Ja iesim pa šauro celiņu aiz *Silakuršiem*, to šķērsos plata josla bez kokiem. Nogriežoties pa labi, nokļūsim pie *Vella gravas*, kas radusies, no laukiem uz Vilces upi noplūstot liekajam ūdenim. Te arī Vilces upes vārda etimoloģiskais skaidrojums — straume, kas *novelk* mitrumu no tīrumiem.

Vella gravas dziļums ir 2,5–3 metri,

tās dibenā guļ daži satrunējuši koki. Kādreiz te bijis tilts. Te vedis taisnākais braucamais ceļš no Vilces uz mežniecību. Pie Vilces pils upe ir sekla. Bet kāpēc gravai šāds nosaukums? Zem tilta velns slēpies pērkona laikā. Kādreiz, kad dzirdējis pērkonu ierūcamies, kāpis priedē lūkoties, cik tālu ir pērkons, bet tas bijis tuvu un spēris velnam. Priede satriekta vairākās daļās, velns ietriekts dziļi zemē un no tā laika gravā vairs nav redzēts (LFK 941, 3932).

Bet varbūt tagad velns rādās citā veidolā? Miglā zemnieks, iedams uz klausām, ieraudzījis kādu stāvam. Piegājis tuvāk — tas bijis viņa barons. Noskūpstījis roku, izrunājušies. Pēc šķiršanās zemnieks ievērojis, ka tam ir viena gaiļa un otra govš kāja. Nu zemnieks sapratis, kas tas par kungu (LFK 941, 913). Bet ar to redzēšanu var būt dažādi. Kad kučieris vedis muižkungu, tas redzējis cilvēku un sveicinājis. Kungs toties saskatījis cūku un arī sveicinājis. Mācītājs redzējis to pašu un kokā iegriezis trīs krustus (LFK 941, 2613). Pasveicināt jau nav grūti, bet citiem te piemētoties vadātājs (LFK 941, 3097).

Garāks nostāsts par Vilces barona Kūškuļa (Koškuļa) sarīkotajām medībām. Pēc veiksmīgām medībām Kūškulis dzinējiem iedevis trīs *rubuļus*, ar ko aiziet uz Vilces krogu iedzert. Rugāju mežsargam pēc tam bijis jāiet uz mājām pār Velna tiltu. Bijis noguris, tāpēc netālu no tilta apsēdies uz priedes celma atpūsties. Pieņācis tumši gērbies vīrs, prasījis, kāpēc sēžot. “Esmu piekūsis.” Lai nākot pava-

dīt. Melnais vīrietis devies zem tilta un pēc brīža iznācis ar vairākiem puisēniem. Puisēni uzreiz gribējuši cīkstēties. Kad visi gāzušies vīrsū, mežsargs teicis, ka šis esot viens un cīnīšoties ar visiem pēc kārtas. Pieveiktos krāvis kaudzē. Kad aususi gaisma, svešais līdz ar puisēniem pazudis. Bet kaudzē sakrautie bijuši gan lielāki, gan mazāki akmeņi. Izstāstījis citiem, nosprieduši, ka tas bijis pats velns (LFK 941, 485). Naktī, ejot pāri tiltam, esot redzamas mazu bērnu dvēselītes lidojam (LFK 941, 2680).

Jaungada naktī, ejot gar Velna tiltu, uz tā parādoties muca, pilna ar zeltu. Tiklīdz tai pieduras, no krūmiem izlec velns. Kas to uzdrošinās nogrūst, dabū zeltu (LFK 941, 2679). Braucot naktī, kādam gadījies te ar visu pajūgu iegāzties (LFK 2049, 1111). Bet diezin vai muca to iztraucējusi.

Nevar saprast, kāpēc citam te rādījusies sieviete. Tas bijis Vilces nakts *vaktnieks* Brants, kam sieviete lūgusies, lai viņai pieskaras. Ja viņš to nav darījis, tā lēkusi lejā, ka nožvarkstējis vien. “Simtu gadu gulēju, simtu vēl jāguļ.” Nosprieduši, ka zem tilta kaltējoties nauda (LFK 941, 1511). Bet sievietei, *Ausmas skolas baronesei*, kura, protams, bija tā pati Vilces muižas baronese, arī kas izlēcis priekšā. Velns tas neesot bijis, bet pārbaidījis gan (LFK 2049, 1063).

Ja mums izdevies laimīgi tikt tilta vietai garām, tālāk aiz aizaugušajām apsēm bijusi Lielmātes pļava (LFK 2049, 1127). Citi gan to sauc par Cienmātes pļavu un pat Cienmātes kreklu, jo tur viņa sauļo-

jusies kreklā. Tur uz liela ozola bluķa pulksten divpadsmitos sēd dāma melnā plīvurā un noskatās, kā divpadsmit skaisti bruņinieki dejo ar divpadsmit skaistām dāmām. Dejo dažus acumirkļus, tad pazūd mežā (LFK 941, 2684). Tur gar malām esot pat bijuši soli un galdi. Priecājušies ne tikai muižnieki un muižnieces, bet arī dažas *palaidnīgas* zemnieku meitas (LFK 941, 3099). Bet varbūt bija tā, ka te tikai viņa pavadījusi savas *brīvās stundas*? Pēc nāves pļaviņu nav aizmirsusi un vairākiem cilvēkiem te parādījusies (LFK 941, 3484).

Biju domājis, ka krāces mēdz būt tikai upēs, bet Vilcē tās esot arī mežos, jo meža vidū *krācē*, kas savieno Vilces upi ar Cienmātes pļaviņu, Jāņu naktī divpadsmitos spīd vilkaču acis un dzirdama zvēru kaušana (LFK 941, 2685).

Bet kur īsti atrodas *Raganas dziļums*? Gunārs Griķis Mazvilces *Amoliņos* spriež, ka tas varētu būt Mūrmuižā pie akmens tilta (LFK 2049, 391). Bet — tam tomēr vajadzētu būt kaut kur Vilces pakalnā, krasta malā. Tur, ozolā, sēžot ragana vaboles izskatā. Labos bērnus, kad tie iet garām, viņa pamāca, lai neiet pie dziļuma, bet ļaunos bērnus rauj dziļumā iekšā (LFK 941, 2687). Negribas taujāt, kur visvairāk slīkst bērni. Droši vien visi ir labi un viņiem nekas nenotiek. Bet varbūt kāds tomēr zina īsto Raganas dziļumu? Vēl orientieris — pie tā esot Maitu pļava, kur naktīs fosforiskā gaismā spīd kaulu kaudzes (LFK 941, 2683).

Bet bērnu šķirošana labajos un sliktajos minēta vēl kur. Pēc teikas (LFK 941,

2681), ļoti sen bijusi mežsarga mājiņa *Rugāji*. Labie bērni, kas lasījuši sēnes, sastapuši veci ar baltu bārdu un laipnu seju, kurš parādījis labākās sēnes. Sliktiem bērniem parādījies vecis ar bargu seju un draudējis nošaut.

Tālāk uz Vilces pilskalna pusi redzams Velna tiltiņš, pie kura ir akmens stabs. Varbūt iepriekš teiktais par teiksmaino tiltiņu Velna gravā tomēr attiecas uz šejieni?

Pie Zaķu pļavas, tagad dabas parka, satek kopā Vilce un Rukūze. Kāpēc Zaķu pļava, to man neviens nepateica. Bet pļava ir populāra atpūtas vieta, te notiek sporta pasākumi. Kādreizējā skolas direktora un vēstures skolotāja Gusta Šilinska (1928) vadībā te notikuši rajona tūristu un pionieru salidojumi. Agrāk gan viss noticis Vilku gravā. Tāivaldis Treicis pat minējis to savā dzejolī:

Vilku gravā brīnumlietas

Pašā naktī sajukt var.

Kura sieva, kura meita —

Visām ziļu vainadziņi.

Tiešām, starp *Vilkiem* un *Skambiniem* upes līcī pirms gadiem divdesmit bijušas zaļumballes. Varbūt vieta mainīta, lai būtu lielāka iespēja tikt pie laimes? Kur Zaķu pļavas labā puse satiekas ar upi, agrāk bijis vītols. Tur uz klints pie nolīkušā vītola pulksten divpadsmitos naktī sēdot nāra, kas sēro par pagātni. Kas uzmodinās nāru, tas būs laimīgākais cilvēks pasaulē (LFK 941, 2682). To sauc par Nāriņas klinti.

Rukūzes un Vilces satekā blakus Zaķu pļavai atrodas 12 metrus augstais (agrāk bijis lielāks!) Vilces pilskalns. Tas apdzīvots vidējā dzelzs laikmetā (5.–8. gs.). Tā plakumu, kura lielāko daļu izskalojusi upe, norobežo ap 30 metrus garš un 2 metrus augsts pusloka valnis, kura priekšā ir grāvis.

Pilskalnu pirmo reizi 1922. gadā aprakstījis K. Levis of Menārs, pēc tam tas minēts E. Brastiņa Zemgales un Augšzemes pilskalniem veltītajā grāmatā (1926). Arheoloģiski to pētījis Ē. Mugurēvičs 1959. gadā un M. Atgāzis 1966. gadā. Pēc kādas teikas, pilskalns nekad neesot bijis ieņemts. Lai pils nenonāktu krustnešu rokās, senie zemgaļi pili esot nodezinājuši un paši ar visām ģimenēm aizgājuši uz Tērveti. Kalns Rukūzes upītes pilskalnam pretējā krastā tiek saukts par Zviedru kapiem, kaut gan Vilces pagastā zināmi arī citi Zviedru kapi — pie Mūrmuižas, tagadējiem *Medniekiem*, senāk tie bijuši *Staru zemes* platībā.

Vilces pieteka, 25 kilometrus garā Rukūze, sākas Lietuvā, Žagares mežos, tur tā saucas ne tikai Rukūzai, bet arī Švētele. Tajā ielaisti bebri. Vilces un Rukūzes lejtece tiek saukta par Vilces gravu. To apdzejojis Pāvils Rozītis dzejolī “Vilces rozes”:

*Vilces lejās, Vilces gravās
Māras naktī rozes zied,
Un tu klausies domās savās,
Kas ar rozēm raud un dzied...*

Māras naktī jau visu drīkst, tad vajag dalīt saplūktās rozes, tad brīnums pār

zemi iet... Un tā pavisam 14 panti. Kas tos visus grib izbaudīt, lai meklē rokā žurnāla “Atpūta” 547. numuru (1935).

Upes ielejas pamatkrastos dziļākajās vietās (10–15 m) atsedzas pirmskvartāra ieži, te redzami smilšakmeņi un smilšaini dolomīti. Vietām iežu blāķi.

Kā stāstījis Edmunds Melbārdis, ja satekas vietā gar Rukūzi pa taku iet uz augšu, pašā stāvākajā vietā pa kreisi esot bijis tējas namiņš. Te ir smilšakmens atsegums, vērtēts arī kā skaistākā vieta Jelgavas rajonā. Saglabājušās pamatu drupas, pēc teikas (LFK 2049, 1087), te varēja būt pat klosteris. Tur tālāk bijušas milzu priedes.

Kādu kilometru augšpus Rukūzes ietekas *Birzsargu* tuvumā Rukūzē saglabājies laukakmeņu krāvums, kas veido 15 metrus garu krāci. Te ir paliekas no gandrīz gatavās, tikai Otrā pasaules kara sākuma dēļ neiedarbinātās, Dombrovska spēkstacijas. Dambi 1947. gadā ar granātām uzspīdzināja padomju armijas zaldāti, lai dabūtu tās nedaudzās ūdenskrātuvē ielaistās zivis. Vecsaimniecība *Birzsargi* (ap 1905) ir ar apmetumā veidotu ēkas stūru rustojumu, zem viena jumta arī saimnieciskā daļa ar trim lielām durvīm tajā. Mājvārds radies it kā no tā, ka māju ļaudis tuvējo birzi centušies pasargāt no nociršanas.

Starp Igates un Birzsargu upītēm pirms daudziem gadiem esot nogrimusi senā Mūrmuižas pils. Naktī, garām ejot, tur redzēts, ka pa pili staigā dāmas baltos tērpos (LFK 941, 2673).

Pēc teikas (LFK 941, 3485), Vilces pa-

gastā pāri upei esot atradusies baznīca. Tā esot nogrimusi un tās vietā uzcelts *lukturis*, kas gan neesot grimis. Tur kungi gājuši atpūsties. Teicēja, Vilces pamatskolas skolniece Mollija Spēkainis, 30. gados droši vien neizpratusi vārdu *lustūzis*, kādi bijuši pie vairākām muižām, un sacījusi līdzīgo zināmo vārdu *lukturis*. Starp abiem pasaules kariem pilskalnā atradusies koka nojume ar sešiem balstiem, ar tiem laikiem neierastu saukli: "Uz priekšu, brāļi, naigi, naigi, mums piederēs nākamie laiki!" Varbūt tas bijis kādreizējais *lustūzis*? Helēna Pļavniece gan uzskatījusi, kas *lustūzis* atradies iepretim tagadējām *Gaismām*. Droši vien viņai taisnība, jo *lustūzim* bija jābūt tuvāk pilij. Pilskalnā varēja būt kas cits.

Pēc Vilces upes saplūšanas ar Igati tā pie Mūrmuižas dzirnavām ietek Svētē. Tagad tur pie Mūrmuižas–Augstkalnes ceļa upē ir sala, kas izveidojusies 60. gados, kad būvēja jauno tiltu. Savulaik tā saukta par *otro Zaķeni*.

Mārtiņš Zīverts savā rakstā "Viesības Vilces pilī", kas publicēts laikrakstā "Austrālijas Latvietis" 1967. gada 12. maijā, raksta: "Jā, es varu liecināt, ka Vilces mežā vēl tagad var piedzīvot daudz brīnumu. Pats savām acīm rudens naktī esmu redzējis baltu tēlu, kas, gabaliņu pagājis, noliecas un meklē kaut ko zemē noraktu. Jūs teiksiet, ka tie ir tikai māņi. Tagad arī man tā liekas. Bet vai māņi nav vienīgais, kas mums vēl palicis? Tikai vajag mācēt un ticēt."

BLANKENFELDES MUIŽA

Vēl neiegājuši pa muižas ansambļa vērtiem, skatām kaut ko no tās apbūves. Pirmām kārtām divus kilometrus garo Blankenfeldes aleju, kas stādīta pēc principa: pamīšus bērzs un kastaņa. Tagad gan alejā trūkst ļoti daudz koku, pa vidu saauguši vītoli, vecie koki izlūzuši vai jau laikus novākti braucēju drošībai.

Aiz *Alejām* pretī bijušajai vagara koka mājai (1891) atrodas koka šķūnis. Pirms iebrauktuves muižā pa labi no ceļa ir bijušā staļļa (nodedzis 1940. gadā) drupas. Redzēti *papīri*, kurā tā sienas datētas ar 14. gadsimtu.

Blankenfeldes muižu, laikam izrunas ērtības dēļ, dažkārt sauc par Blankfeldi, tāds nosaukums ir arī tuvējai pasta nodaļai, kas vienulaik pat atradies pilī. Tulkojumā no vācu valodas nosaukums iznāk *kailais lauks*. Varbūt pat labi, ka te nav bijis kā citviet, kur nosaukums mainās līdz ar muižas īpašnieka maiņu. Tomēr pavisam īsi par šīs zemes saimniekiem pastāstīšu.

Nav īstas skaidrības par muižas pirm-sākumiem, kā arī par tās iekļaušanu fon Mēdemu dzimtas īpašumos. Muiža esot uzcelta bijušo *Blanku* vietā. Jau 14. gadsimtā uzcelta ratnīca, kalpu māja, stallis

un kūts. Pēc ļoti skopām ziņām, no 1462. gada muižu ir apsaimniekojis Vilhelms fon Mēdems. Pirmais konkrēti zināmais dokuments arhīvu fondos par šo muižu datēts ar 1689. gadu. Bez Mēdemu dzimtas te saimniekojuši Butlari — Krievijas ķeizara kambarkungs, hercoga Ernsta Bīrona pilnvarotais Kurzemē Ernsts Johans fon Butlars bija arī Jelgavas un Rundāles pils būvdarbu pārzinātājs. Tam sekoja Platones muižas īpašnieks Kristofs Frīdrihs fon Manteifelis-Szoegē (*Szöege*). Šo papildinājumu *Szoegē* Manteifeļu dzimta vienmēr likusi klāt uzvārdam, lai gan nelabprāt. Ja varam ticēt Kārļa Lapiņa teiktajam grāmatā “Trīsvaldīgo valsts novados” (1936), šī dzimta (grāmatā gan *Zcoye*) esot cēlusies no bīskapa suņu piķiera, kas piespiedu kārtā apprecējis pavestu *vietējās tautības* meiteni un vēlāk no bīskapa izkaulējis arī barona titulu. Dzimtas ģerbonī agrāk bijis grābeklis un rijas dakšas. Pamatojums tāds, ka piķierim muižniekam reiz nācies rijā nosist kādu biedekli — cilvēku, kas “taisījis spokus”. Neviens cits to neesot spējis, bet *Szoegē* to izdarījis, tāpēc iesaukts par Velna vīru (*Mann Teufel*). 1791. gadā Blankenfelde tika pārdota Krievijas ķeiza-

riskās kancelejas padomniekam Maltas ordeņa bruņiniekam baronam fon Kēnigsfelsam. Šo uzvārda galotni *-fels* Kēnigs saņēmis 1653. gadā kā zviedru muižniecības titulu.

Grāfa titulu un Goda leģiona bruņinieka krustu viņam 1820. gadā piešķīris Francijas karalis Luijs XVIII. Šī karaļa labvēlība skaidrojama ar viņa uzturēšanos Blankenfeldes muižā 1804. un 1805. gadā. 1840. gadā muiža pārdota Vilhelmam fon Hānam, šīs dzimtas īpašumā muiža atradās līdz 1921. gadam.

Hānu valdīšanas laiks labi pārskatāms barona Vilhelma Hāna un viņa sievas Annas (dzim. Koškulas) rakstītā ģimenes hronikā, kas aptver laika posmu no 1896. līdz 1923. gadam, un ir saglabājusies. Baronese raksta, ka viņai ļoti mīļas esot divas vietas, kur viņa jūtoties kā mājās: *Adsirna* un Blankenfelde. Ar šo vācisko vietvārdu mēs pazīstam Aizdzires muižu Kandavas apkārtnē. Līdz 1991. gadam bijis Aizdzires pagasts, kas tad ieguva Kandavas pagasta nosaukumu un tagad ietilpst Kandavas novadā. Baronesei Annas vārdā nosaukta egļu aleja Blankenfeldes muižā.

1905. gada revolūcijas laikā muiža necieta, bet tika vairākkārt izlaupīta Pirmā pasaules kara laikā. Pēc baronu repatriācijas četrus gadus muiža netika izmantota. 1925. gadā te tiek izveidots psihoneiroloģiskais pansionāts "Saulīte", kas darbojas līdz 1976. gadam, kad muižu pārņem valsts saimniecība "Vilce". Pēc paju sabiedrības "Blankenfelde" perioda no 1997. gada muižas ansamblis atrodas

barona Hāna mazmeitas Adelīnas fon Bernevicās īpašumā, tās pārvaldniece ir Milija Ziberte, kas 2004. gadā "Kultūras mantojuma gada balvas 2003" noslēguma pasākumā nominācijā "Labākais kultūras pieminekļa saimnieks" saņēma veicināšanas balvu par nesavtīgu ieguldījumu muižas saglabāšanā un attīstībā.

Mūs vairāk par šo īpašnieku maiņu interesē muižas būvēsture. Ap 1742. gadu no jauna uzcelta lielākā daļa no saimnieciskā kompleksa ēkām, tai skaitā arī kungu dzīvojamā māja. 1839. gadā dokumentos uzskaitītas deviņas celtnes. Pašlaik muižas īpašumā ir 18 ēku, no kurām dažām saglabājušies tikai pamati.

Paskatoties uz aicinošo iebrauktuvi, uzreiz jāsaprot, ka šo celtni neredzam sākotnējā veidā. Kad 1741. gadā cēla kungu dzīvojamo māju, baroni dzīvoja pagaidu ēkā labajā pusē, kalpi — kreisajā pusē (skatoties no ceļa puses). Tikai baronu Hānu laikā pēc arhitekta L. Reinīra ieteikuma tika izveidota pompoza, ar mansarda jumtu segta, velvēta vārtu caurbrauktuve. Tādā veidā tika bagātināta no ārpuses diezgan pieticīgā muižas apbūve. Līdzīgi veidotas caurbrauktuves skatām arī Kaucminde muižā. Domājams, ka pēc L. Reinīra projekta veidota arī betonā lietā balustrāde un ar kolonnām rotātā veranda fasādes priekšā.

Par kalpiem runājot, izvēlēties viņus bijusi liela māksla. Vismaz pēc teikām un nostāstiem spriežot. Kad Mārtiņu vakarā visus vīrus sasaukuši uz līgšanu, kungs prasījis vagaram, kurus paturēt, kurus atlaist. Vagars norādījis, ka, lūk, to nevar

līgt, tam par daudz liela pīpe. Viņam aiziet pusstunda, kamēr aizsmēķē vien (LFK 1629, 1562).

Muižas pagalmu no divām pusēm norobežo ķieģeļu sēta. Pa labi ceļa galā ir dārznieka mājiņa (17.–18. gs.), bet pretī pilij atjaunotais Tējas paviljons (17.–18. gs.). Paviljons restaurēts atbilstoši izskatam ap 1920. gadu. Pa kreisi pie ceļa no bijušā to pašu laiku sarga namiņa redzamas tikai ārsienas. Aiz tā un nelielās noliktavas (20. gadsimta 30. gadi, paredzēta nojaukšanai) saglabājušās ķieģeļu sienas no 19. gadsimtā celtās ratnīcas.

Aiz Tējas paviljona ir bijusī Fazānu māja (1803), kuras sienas veidotas no līstēm. Aiz tās ir no ķieģeļiem celta suņu māja (1742). Uz rietumiem no Tējas paviljona ir 1925. gadā pansionāta vajadzībām uzceltā pirts, kas būvēta uz senas 18. gadsimta sākuma ēkas pamatiem. Bet īpašu uzmanību pelna ķieģeļu divstāvu klēts (1742). Muižas magazīna, dažkārt saukta par spīķeri, kurā arī žāvēja labību, ir kvalitatīvs vietējo amatnieku veidojums. 1908. gadā tās bēniņos tika atrasti parka ieejas vārtiņi — īsts kalēja mākslas darbs —, tikai neviens nezināja, kuros laikos tie gatavoti. Tos novietoja parka ieejā starp veco klēti un dzīvojamo ēku. Tagad šie rokoko stila vārtiņi atrodas Rundāles pils muzeja fondos.

Domājams, ka tieši uz šo ēku attiecināms interesants nostāsts (LFK 2049, 1132) no muižas laikiem. Kungs reiz atnācis, kad zemnieki atveduši nodevas un sastājusies rinda. Viņš prasījis vienam kalpam: “Kādēļ tie zirgi stāv?” Kalps, lie-

tvvietis, atbildējis: “Aizej uz zāli, atnes krēslus un liec, lai *viņi* apsēžas!” Par to kalps no muižas padzīts. Šeit, kā jau četrsimt metrus no robežas, ar lietuviešiem vienmēr kas sanācis. Pirms 150 vai 200 gadiem, kad tikko uzsākta kartupeļu audzēšana, muižā strādājis kāds leitis, kuram šķitis nepieņemami, ka kungs vispirms licis kartupeļus pacept un tikai tad stādīt. Prasījis, vai ceptas bulbas *dinkst*. Kungs apskaities un, protams, lietuvieti padzinis. Kādēļ bijis jācep un kas no tā sanācis, par to *vēsture klusē* (LFK 2049, 1131). Šī gan laikam nebija pirmā vieta Latvijā, kur bez pieredzes audzēti kartupeļi. Zināms, ka 19. gadsimta sākumā *Pullēnos* pie Allažiem pirmo reizi lielākā vairumā ieaudzēti kartupeļi. Pie viena — par šāda jauna produkta reklamēšanas paņēmieniem. Igaunijā, tagadējā Raplas rajonā, Vardi muižas īpašnieks bija dramaturgs, 211 lugu autors, Augusts fon Kocebu (1761–1819). Viņš apstādījis muižas laukus ar kartupeļiem un pa dienu licis apbruņotam zaldātam staigāt apkārt laukam. Pa nakti lauks netika apsargāts, un zemnieki tad raka kartupeļus un stādīja savos laukos.

Tagad par muižas pili, kas koka ēkas vietā celta 18. gadsimta sākumā. Tā ir vienstāva mūra garenbūve ar stāvu divslīpju jumtu, būvēta uz augsta cokola, kas ietver velvētas pagrabtelpas. Centrālajā daļā ir saimniecības pagrabs, kura kanalizācijas sistēma veidota no ozolkoka. Te gan āboli, gan kartupeļi un kāposti labi saglabājas līdz pat jaunajai ražai. Pa labi atradās vīna pagrabs un degustācijas

telpa, kas atgādina lielu vīna mucu. Šajā telpā viesojies arī Francijas karalis Luijs XVIII. Ar melnā plūškoka audzēm Blankenfelde bija ļoti slavēta, 19. gadsimta sākumā vīnu eksportēja arī uz Franciju. Arī ziedi tika likti lietā — ar tiem baroneses prata iegūt lapsenes vidukli, jo plūškoka ziedu tēja ir ļoti labs līdzeklis notievēšanai. No plūškoka lapām gatavoja auksto zupu un pasniedza augstos godos. Šī māka nav aizmirsta, pils viesi (šeit ir arī viesnīca) var pasūtīt ne tikai šo zupu, bet arī vīngliemežus ar vīnu.

Pils portiks uzbūvēts tikai 19. gadsimta sākumā, kad ēka pārbūvēta klasicisma stilā. Tad izveidota ēkas mezonīna daļa. Portikam katrā stūrī uz kolonnu kapitēļiem ir bezdelīgu ligzdas. Kad to saimnieki tās vairs nelieto, ierodas zvirbuļi. Bezdelīgas gan tos mēģina padzīt. Ja tas neizdodas, zvirbuli iemūrē iekšā, lai tas tur paliek (LFK 2049, 1064).

Aiz durvīm ir viesu sagaidāmā telpa. Tur saglabājies zvans ar gailišu simboliku. Protams, dzimtas uzvārda *Hāns* latviskais tulkojums ir *gailis*. Te ir vienīgais sarkankoka panelis muižā, kas saglabājies no 1891. gada. Izmantots ne vien telpas apdarei, bet arī par drēbju pakaramo. Vadzējis gaidīt, līdz baronam apmeklētāju labpatiks pieņemt. Tā varēja būt arī nākamā diena.

Tas, kas tika cauri nākamajām durvīm, nonāca ēdamzālē, pa kuru kalpi nestaigāja. Interjers te attiecas uz 18. gadsimta beigām, pārmaiņas izdarītas 19. gadsimta pirmajā un otrajā pusē. 1913. gadā atjaunoti un pārveidoti (mākslinieks

Felsko) sienu gleznojumi, kurus tur zem tapetēm atrada tikai 1908. gadā. Sienas klāj paneļu sistēma, bet ap divām durvīm — uz viesu sagaidāmo telpu un pa kreisi — izveidoti iluzori iekšējie portāli, kurus veido durvju apmales, gleznotas tādā pašā tonī kā paneļus aptverošie ierāmējumi. Droši vien lasītājs jau citviet ievērojis uzkrāsotus iluzoros logus (tādi bija arī Jaunajai muižai, pa ceļam uz Blankenfeldi). Ir ēkas, kurām ārsienās izveidotas iluzoras balustrādes, iluzori spraišļoti segmenta logi, kā 19. gadsimta sākumā celtajai Gatartas muižai Cēsu rajonā. Lielākoties tas gan vēlākos laikos vienkārši aizkrāsots. Arī Gatartā šie ārsienu apgleznojumi atklāti tikai 1983. gadā Rundāles pils muzeja veiktajās zondāžās. Virs Blankenfeldes ēdamzāles durvīm gleznotas vāzes. Šos gleznojumus restaurēja gleznotājs Staņislavs Astičs laikā no 1999. līdz 2002. gadam, vietām tos sedza septiņas eļļas krāsu kārtas.

Vītņu kāpnes uz otro stāvu, kur kādreiz atradusies biljarda telpa, uzbūvētas 1743. gadā no ozola un oša koka. Kāpņu centrā kolonnas stumbrs, kāpnes pret grīdu atbalstās ar virpotām kolonnām. Kāpnes restaurētas 2000. gadā, jo tieši tādas ir vienīgās Latvijā. Varbūt labāk saglabājušās tāpēc, ka pa tām staigāja tikai baroni, istabmeita un sulainis. Zem tām skujiņveida priedes koka parkets no muižas celšanas laikiem. Te ir arī 1743. gada krāsnis.

Uz parka pusi atrodas koka veranda, kas celta tikai 20. gadsimta sākumā. Sākotnēji tur bijusi ļoti maza būve. Pēc

ieceres tā domāta pēcpusdienas tējas dzeršanai. Te ir citur neredzētas sienas — augšdaļa stiklota, apakšdaļa vaļēja.

Pa kreisi no viesu sagaidāmās telpas atrodas pati lielākā telpa — Lielā deju zāle. Parkets telpā ir jau no 1790. gada, gatavots no egles un ozola koka. Šajā zālē skatāms arī barona Hāna zīmēts gailītis. Galds šajā telpā atgriezies no Vācijas *ceļojuma*, tikai nav skaidri zināms, kur Blankenfeldes pilī tas bijis iepriekš.

Varbūt Kamīna zālē? Šī telpa 1897. gadā zīmētajā plānā nosaukta par rakstāmistabu. Tajā virs bīdermeijera stila kamīna novietots Hānu dzimtas ģerbonis, kuram augšpusē, ievērojiet, ir karaļa kronītis. Turpat arī Francijas karaļa Luija XVIII portrets. Tolaik, kad karalis dzīvoja trimdā — Latvijā —, gan Svētes, gan Blankenfeldes muiža viņam bija sevišķi mīļa atpūtas vieta. 1804. gada augustā viņam par godu tika sarīkotas Sv. Luija dienas svinības. Tad no Svētes pilsmuižas tika atvestas baltās baznīcas lilijas un izrotāta viņa darbistaba. Pārsteigtais Francijas karalis paziņojis, ka to neatstāšot bez ievēribas un baronu Kēnigsu augstu apbalvošot. Viņš iecēla baronu grāfu kārtā un uzdāvināja vapeni. No tā laika gan Hānu, gan Manteifeļu dzimtas ģerbonī ir karaļa kronītis.

Šajā anfilādē pēdējā telpa ir kapela, kas te darbojas jau kopš 1790. gada, ar baronu Kēnigsu ienākšanu muižā. Pa lielajām — anfilādes — durvīm, varēja ienākt barons, pa mazajām — kalpi un apkārtējie zemnieki, kas vēlētos piedalīties dievkalpojumā. Tā bija nepiecie-

šama, jo baznīca muižas tuvumā nebija. Katoļu dievkalpojumus te vada mācītājs, kura pastāvīgā dzīvesvieta ir Roma, tas ir vai nu Andris Priede, vai arī viņa brālis Pēteris. Dievkalpojumi te notiek katru rītu, tiesa, tikai tajā laikā, kad muižā ir tās īpašniece (parasti tas ir jūlijā). Pēdējais dievkalpojums pirms pārtraukuma te notika 1920. gada 24. decembrī, pēc tam baroni aizbraucot paņēma līdzī tajā reizē lietoto altāra sveci, kas kopā ar visu barokālo svečturi (18. gadsimta sākums) tika atvesta atpakaļ 1996. gadā. Svečturis vēl kalpos mūžiem, bet cik ilgi izturēs vienkāršā bišu vaska svece ar lina dakti? Kapela te darbojās arī nespējnieku patversmes laikā. Atjaunotā kapela iesvētīta gan katoļu, gan luterāņu Augsburgas ticībai (luterāņu dievkalpojumi te galvenokārt notiek tikai svētkos). Šī luterāņu novirziena izvēle tiek izskaidrota tā, ka jau izsenis Blankenfeldes baroni piederējuši Augsburgas ticībai. Pēc reformācijas viņi uzskatīja, ka šī ticība vairs nav tik tīra kā agrāk, pievienojās katoļiem un vairs neapmeklēja tuvākās — Zaļenieku, Mežmuižas un Kalnamuižas — luterāņu baznīcas. Kapelā ir gan 18. gadsimta, gan 19. gadsimta un pat 21. gadsimta gleznas. Saglabājies 1681. gada Augsburgas draudzes lūgšanu *deķītis*.

Blakus kapelai ir kādreizējā muižas laiku dāmu ģērbistaba, kas Francijas karaļa Luija XVIII uzturēšanās laikā bijusi viņa guļamtelpa. Te saglabājusies senā barokālā krāsns. No šejienes veda durvis uz pils austrumu puses piebūvi. Barona Hāna ģimenei bija septiņi bērni, tieši to dēļ

1890. gadā uzcelta piebūve ar piecām bērnu guļamistabām. Pirmdzimtie gan dzīvoja pils telpās.

No Lielās deju zāles var nokļūt vēl divās telpās. Durvis pa kreisi ved uz Kungu istabu. Te pie melno plūškoku vīna glāzes risinājās sarunas, līdz sulainis atvēra durvis un aicināja uz deju zāli. Šajā telpā saglabājusies vecā krāsns, savulaik tā bijusi apgleznota, vēl tagad manāms zeltījums. Blakus, uz ēdamistabas pusi, ir Dāmu istaba — tā ieturēta *vecrozā* tonī. Dāmām jau labāk garšoja kafija, tāpēc šeit esošās krāsns siltuma *rierītē* atradās kafijas kannas.

No Kungu istabas durvis ved uz kādreizējo guļamistabu, savu laiku arī bibliotēku, tagadējo ekspozīcijas zāli. Te redzams pils tīrīšanas darbos atrastais — gan no baronu, gan pansionāta laikiem. Šeit skatāms Lielās deju zāles kamīna čuguna spogulis (1741) ar Koškulu dzimtas ģerboni. Varbūt sevišķi interesants tas liekas apmeklētājiem no Ventspils, jo tur pat pilsētas daļu sauc Kaušķuļciems. Tāpat kā Čikstiņciems, Jukumciems, Striķciems un citi. Par Čikstiņciemu viss skaidrs — čiksts nozīmē ar žagariem vai to kūļiem noklātu staignu, slapju ceļu. Bet kā cēlies Kaušķuļciema (Košķuļciema) nosaukums? Pēc tautas garamantām — te bijusi pārpurvota zemiene, īsts ezers. Reiz iekūlies kāds kungs un sācis slīkt. Garām gājis večuks ar tarbu (kuli) plecos. Tas pametis slīkstošajam tarbu un uzsaucis: “Ķož kulē!” Kungs tā arī darījis un izglābies. Tā radies ciema nosaukums. Ventspils Kaušķuļciema vārds pēc izcelsmes ir libisks un

atgādina Tārgales muižas īpašnieka fon Koškula uzvārdu, kaut gan nav datu, ka tur, Priežu ielas galā, viņam kādreiz būtu bijuši kādi īpašumi. Bet baronu vārdi jau ar laiku aizmirstas un tad sākas citu skaidrojumu meklējumi.

Tomēr par Skrundas muižas nomnieka — 19. gadsimta otrajā pusē — Leona fon Koskula (Koškula) brāli, Krievijas armijas pulkvedi Obaru (Ādolfu), A. Henriņa grāmatā “Ventas sakta” (2002) lasāms nostāsts, ka Skrundas Kojenieku meža ziemeļu galā medību laikā viņš iekļuvis *Stulbās acs* purva mūklājā. Piesteidzies kāds no dzinējiem un pametis viņam savu maizes kulīti, saukdams, lai kož kulē. Kungs paklausījis, un dzimtcilvēks viņu izvilcis malā. Pateicoties šim laimīgajam izglābšanās gadījumam, Obars savu uzvārdu esot pārveidojis par Koškulu.

Ekspozīcijas telpā redzamas gan kalēja kaltās viras, gan logu restes, gan ledus zāgējamie zāgi. Griestus rotā barokāli stuka veidojumi, šim stilam atbilst arī krāsns.

Pa labi no ēdamistabas ir koridors, no kura var nokļūt kādreizējā kungu rakstāmistabā, vairākās viesu istabās, pašā galā atradās arī pils virtuve. Virtuve mums it kā saistās ar vienu no pirmajiem akadēmiski izglītotajiem latviešiem, kas mācījies Jelgavā, *Academia Petrina*. Tas ir mehāniķis un izgudrotājs Ernests Johans Bīnemanis (1753–1806 Gatčīnā, Krievijā). Konstruējis unikālus astronomiskus instrumentus, globusus, izgatavojis un palaidis ne tikai pirmos aerostatus Latvijā

(1785), bet arī pirmos zibensnovadītājus Latvijā. Vienīgais saglabājies viņa darinājums — saules pulkstenis — gan jābrauc skatīties uz Šauļu muzeju Lietuvā. Zināms, ka viņš dzimis Blankenfeldes muižas dzimtcilvēku Ērmaņa un Līzes ģimenē. Vēsturnieks A. Tomašūns savā rakstā “Zemgales Ziņu” 2003. gada 8. augusta numurā kā dzimšanas vietu min Blankenfeldes muižu. B. Cāzers rakstā žurnāla “Zvaigzne” 1986. gada 7. numurā atzīmē, ka muiža tad piederējusi Krievijas impērijas sūtnim Kurzemes hercogistē, kambarkungam Ernstam Butlaram. Pārdevis muižu, Butlars deva lieliskajam muižas pavāram Ērmanim brīvlaišanu un ierādīja dzīvokli Jelgavā. Brīvlaistais pieņēma uzvārdu Bīnemanis un savam dēlam deva trimdā izsūtītā Kurzemes hercoga vārdu. Atliek noskaidrot muižas pārdošanas gadu, kas, pēc Blankenfeldē esošajiem datiem, izrādās, ir 1743. Pārdodot muižu, Butlars paturējis savus un Cīravā dzīvojušās māsas kalpotājus, to skaitā pavāru Juri un tā palīgu Ērmani. Un nu rodas neskaidrības — vienā avotā Ērmanis saukts par pavāru, citā — par pavāra palīgu, kas, protams, būtu iespējami, ja vien abos nebūtu runāts par vienu un to pašu brīdi — muižas pārdošanas laiku. Tāpat nesakrīt Ērmaņa liktenis, un, ja jau Ērmanim dots dzīvoklis Jelgavā, diez vai Bīnemanis būtu dzimis Vilces pagastā. Tālvēstis Treicis savā grāmatā, vēstījumā par seno Jelgavu, “Savas taisnības meklētāji” (1980) piemin Ernesta Bīnemaņa māju Jelgavā pie Dobeles vārtiem.

Bīnemaņu dzimta tomēr tepat netālu

izrādījusi aktivitātes. Zināms, ka Bernhards Vilhelms Bīnemanis (?–1732), kas bija viens no ievērojamākajiem vācu tautības latviešu garīgās dzejas autoriem, apkopojis savu un J. Višmaņa dzeju pirmajā *ritmizētajā* latviešu luterāņu dziesmugrāmatā *Grenzhofsche und Kuckernsche Gesandbuch* (Mežmuižas un Kukuru draudzū dziesmu grāmatiņa; 1714). Mežmuiža jau nav nekas cits kā tepat netālu blakus pagastā esošā tagadējā Augstkalne.

Blankenfeldes muižas viesi gan tikuši brīdināti, kā uzvesties, ja naktī uz gultas malas apsēžoties *nekrietnais spociņš* marķīzs de Visle. Tas pazūdot tikai tad, kad uzmodinātais gulētājs sasitot plaukostas. Pilnmēness naktīs pa pili staigājot baroneses vecmāmiņa. Muižas kapos esot apglabāta viņas meitiņa, un, kad no muižas bijis jāaiziet, viņa rūgti raudājusi. Tagad nu nākot apraudzīt. Pili garām nepaiet arī *parastas* parādības. Kad kāds no pensionāta iemītniekiem *taisījies uz miršanu*, pie durvīm atskanējis klauvējiens. Darbinieks pārliecinājies, ka pie durvīm neviena nav, bet slimnieks pa to laiku jau nomiris (LFK 2049, 1102).

Te bijuši arī *krievu laiku* spoki. Kāds brigadieris sastrīdējies ar priekšnieku, tad mežā pakāries. Strādnieces, kas naktī ap divpadsmitiem pēc bērū gatavošanas ar velosipēdiem braukušas mājās, dzirdējušas, ka aiz muguras dimd soļi, kas pazuduši, tikai nogriežoties uz māju ceļu. Ar to viss vēl nav beidzies. Drīz Lauksaimniecības akadēmijas studenti vākuši bites vai kartupeļus. Kopmītnes bijušas pils otrajā stāvā. Puiši mazgājušies un tad

gājuši uz guļamistabu. Viens no viņiem aizkavējies, atbraucis vēlāk un otrajā stāvā mazgājies viens pats. Redz, viens stāv aiz loga un *plātās*. Domā, kurš te tagad dzen velnu. Tā jau piekususi. Prasa citiem guļamistabā, bet visi bijuši uz vietas. Prasa sarga namiņa Valijai. Kas tur var būt, bez trepēm taču tas nav iespējams! Iet skatīties. Tur šausmīgas nātres, nebija iespējams ar kāpnēm tur izlīst cauri, tās nenomīdot. Tad arī nosprieda, ka tas bija tas, kurš pakāries. Tas noticis sovhoza pēdējā pastāvēšanas gadā (LFK 2049, 1358). Kārušies arī pili — Ulmaņa laikos mīlestības dēļ pie rietumu gala otrā stāva loga pakārusies kāda lietuviete. Blankenfeldes pils personāls zina pastāstīt vēl daudzus spokainus gadījumus.

Blankenfeldes muižā R. Deksnas režijā vairākkārt uzvests pēc Riharda Proktora stāsta motīviem veidots dramatisēts uzvedums "Apburtā istaba". Par apburto istabu izraudzīta kāda no pils otrā stāva istabām, bet lomas tēlojuši vietējie iedzīvotāji.

Lielākas izredzes satikt kādu spoku gan esot muižas parkā. 12,7 hektārus lielo parku sāka veidot laika posmā no 1720. līdz 1800. gadam, turpināja 19. gadsimta vidū un beigās vairākkārt pārveidoja. Tas bija laiks, kad regulāros parkus nomainīja ainaviskie ar romantiskiem mākslīgiem elementiem. Blankenfeldē tādi ir grota, akmeņu kaudzes, tiltiņi, bijušas divas lapenes. Tālaika ievērojamais ainavu arhitekts Georgs Kūfalts ir projektējis Blankenfeldei tuvējo Elejas parku laikā, kad abas muižas piederējušas Mēdemu

dzimtai. No tā var spriest, ka viņš noteikti ir piedalījies parka rekonstrukcijas projekta izstrādē.

Parādes pagalmi ar apaļo priekšlaukumu, kura centrā ir vāze un hostu stādījums, jau redzēts, aiz pils ir lauce, gar kuras austrumu malu ved kādreiz cirptu liepu aleja. Cita liepu aleja ir arī aiz dienvidrietumu pusē esošā diķa, parkā pavisam ir trīs diķi. Nosaukums gan ir tikai vienam no tiem — tam, kas atrodas austrumos no pils, — Pīrāga diķis. Tālāk mežaparks, kas noslēdzas ar lapegļu audzi aiz Saulītes grāvja.

Pavisam tuvu pilij aug muižas īpašnieka stādītais Spēka osis — vairāk nekā četri metri apkārtmērā. Barons vienmēr rītos gājis pie tā, atspiedies ar krūtīm un pieri pret stumbru un skaitījis līdz 24 — katrai stundai pa spēka malkam. Rokas bija jāpaceļ uz augšu, bet ar vēderu kokam nekādā ziņā nedrīkstēja pieskarties (LFK 2049, 1419). Garenās iedobes pie koka tiek uzskatītas par barona pēdām. Runā, ka zem ozola aprakts zelta pods. Netālu no koka ir liepu aleja, no kuras divpadsmitos nākot neparasta vēsma un dzirdama tāda kā šalkoņa. Tad tur stāgājot barona vai mirušās meitiņas dvēsele (LFK 2049, 1101).

Parka alejām gan ir savi nosaukumi. Annas aleja ir egļu aleja visa parka garumā, ko pēc Adas un Vilhelma Hānu kāzām 1891. gadā jaunā sieva izveidoja par godu savai mātei. Mīlestības aleja no muižas ved uz vienpadsmit ozoliem ieskauto Mīlestības kalniņu. Tā esot izveidota laikā, kad barons Hāns braucis precībās pie

Annas Elizabetes Manteifeles un abi pa to bieži staigājuši. Par šo aleju stāsta: kad kārtējo reizi vīrs krāpis sievu, tajā iestādīta liepa (LFK 2049, 1417). Līdzīgā nozīmē min arī Annas aleju, kur sastādītas 182 egles. Kad īsi pirms aiziešanas mūžībā Anna Elizabete pabeigusi dzimtas hroniku, viņa tajā ierakstījusi: “Vai tiešām viņš tik daudz reižu būtu mani krāpis, cik egļu alejā?”

Kroga ceļa galā atrodas Vēja krogs, uz

tā redzams datējums ar barona iniciāļiem — 1874, W. H.. Kroga gals bijis ēkas rietumu pusē, te bijis arī apvalkdūmenis. Ceļot blakus fermu, ēka *apskādēta*, tad primitīvi salabota. Arī liepu alejā uz Vēja krogu gājis visādi. Kāds vīrs gājis pa to, bijusi sajūta, ka viņam kāds liktu iet *bišķiņ* ātrāk. Pagājis ātrāk, un nolūzis liepas zars un nokritis tieši tur, kur viņš tikko bija atradies. It kā kāds būtu pasaucis nost (LFK 2049, 1060).

GAR PAGASTA DIENVIDU ROBEŽU

Ceļš, kas no Blankenfeldes ved Augstkalnes virzienā, ir tuvākais Lietuvas robežai. Lietuviskais te bijis jūtams paaudzēm, kaut vai tāpēc, ka Blankenfeldes apkārtnē pirms Pirmā pasaules kara robeža bija apmēram astoņus kilometrus Lietuvas virzienā. Lietuvas kartē atrodamo Daunaravu (Daunoriški) pāris kilometru uz dienvidiem no Blankenfeldes tajos laikos sauca par Dundurmuižu. Kaimiņrajona centru te nesauc par Jonišķiem, bet gan par Jānišķiem.

Kas tad vēl Blankenfeldē ir uz robežas pusi? Aiz ceļa likuma ir bijušā muižas brūža atliekas, vēlāk tās sauca par *Dīķiem*. Par brūža puisi te strādājis rakstnieka Mārtiņa Zīverta vectēvs Mārtiņš. “Karstā brāga, vēl gandrīz verdoša, no katliem salaista lielās baļļās. Brūža puīši milējuši izģērbties un lēkt karstajā biezenī pasautēties. Tikai nedrīkstējuši ne par mata tiesu pakustēties, tad šausmīgi dedzis. Tātad sava veida Ķemeru vannas,” — tā raksta M. Zīverts savā grāmatā “Par sevi” (1992). Arī šim amatam bijuši savi *knifī*. “Bet, kad spirta vātis ziemas salā vestas uz pilsētu, tad darijuši tā: vienu mucas stīpu padzen mazliet sānis, ieurbj cauru-

miņu, ņem lielu pudeli, kas piepildīta ar ūdeni, un kakls aptīts ar slapju drēbi, pudeles kaklu piespiež izurbtajam caurumam un brīdi pagaida. Ūdens ir smagāks, tas plūst lejā, bet vieglākais spirts saplūst pudelē. Mācīts fiziķis to neizdomātu labāk. Kad operācija pabeigta, vīri aiztapo caurumu un stīpu uzdzen agrākajā vietā. Vīri padzērušies, bet vāts palikusi tikpat pilna.”

Tālāk dambis, pie kura kādreiz bijis ezers, kas nosusināts 1925.–1928. gadā. Pāri ezeram uz baronu kapiem braukuši ar laivu. Tagad tā vietā jaunsaimniecības *Skujas* un *Lauči*. Pēdējie savu nosaukumu guvuši no putniem, kas savulaik peldējuši ezerā (LFK 2049, 1418). Gar *Lauču* zemi sastādītie ozoli ir daļa no īpaši aizsargājamā dabas objekta (5,8 ha) “Ozolu vainags ap Latviju”. *Kārkliņu* (1940) saimnieka Laimoņa Lāča darināto pieminekli viņa 1975. gadā nosliukušajam dēlam var skatīt Skambinu kapos.

Pie pašas robežas ir Dēņu krogs, māla kleķa ēka ar pildrežģi augšstāvā. Kādas pierobežas mājas esot rentējuši kontrabandisti. Tad pāri robežai *gājuši* kaut kādi lampu degli, tikai nevar saprast, uz kuru

pusi (LFK 2049, 1061). Sociālisma laikā visčaklākie lopkopībā strādājošie bijuši lietuvieši.

Blakus — Dēņa mežs. Tur, pretī *Staltnieku* robežām, esot uzkalniņš, kur aprakti divi Pirmajā pasaules karā krituši kareivji, kuri *visādi* spokojušies. Ja kāds ogotājs vai malkas cirtējs pie tā pieejot, tad pēc zināma laika atkal nokļūstot turpat. Un tā vairākas reizes pēc kārtas (LFK 941, 1281). 1932. gadā kāds vīrs Blankenfeldes muižas mežā pie bērziņa racis bedri, ap pusotra cilvēka auguma dziļumā, blakus stāvējusi sieviete melnās drānās ar melnu *šleieru*. Otrā rītā bedre bijusi nolīdzināta. Bet bērziņu iestādījis bijušais barons, lai varētu atrast vietu, kur apracis savu naudu (LFK 941, 2735).

Tīlikas mežā pretī jau pieminētajiem *Laučiem* aug dižozols (5,8 m). Mazliet uz priekšu pa ceļu mežā ir Baronu kapi ar pieciem apbedījumiem, kurus agrāk varēja redzēt no baroneses guļamistabas loga. Katru rītu viņa esot pamājusī ar roku savai mirušajai meitiņai. No divpadsmit speciāli atvestajām Vācijas apsēm palikušas sešas. Iežogojuma mūris bijis augstāks, ķieģeļi padomju gados izmantoti "lietderīgāk". Pāri mūrim bijuši dakstiņi. Agrāk četrām kopiņām bija atsevišķas piemiņas zīmes, tagadējais pieminēklis uzstādīts 1991. gadā. Otri baronu kapi atrodas pie *Liepariem*.

Augstkalnes virzienā blakus muižai atrodas *Gobas*, kurās dzīvojušais Roberts Lešinskis apkārtējiem saimniekiem darbniņā vīrs istabas gatavojis trumuļus. Pie mājām bijis ar sētu apjots ābeļdārzs,

katru svētdienas rītu viņš kā kārtīgs cilvēks ar instrumentu kasti rokās apstāģājis žogu, pārbaudījis, vai kāda vabiņa nav atlūzusi. Pie mājām atrodas no laukakmeņiem celta klēts ar uzrakstu *W. von H, 1862*, tai ir sarkano ķieģeļu pusloka loga arkas.

Pirms bijušajām darbnīcām sākas piebraucamais ceļš māju grupai. No tā pa kreisi uz Vēju kroga pusi lauka vidū (pēc kara uz tā mētājies daudz ieroču) manāms ozols, gar kuru nedrīkstot iet naktī, tad *piesitoties* vadātājs (LFK 2049, 1062). Tomēr tas nav nekas unikāls, tādu vietu te padaudz. Kādreiz agri no rīta nav izdevies no *Strautniekiem* iziet uz *Stapaņķiem* (LFK 2049, 1099), citreiz no *Austriņiem* trīsreiz pēc kārtas nav izdevies nonākt *Strautniekos* (LFK 2049, 1100). Labi vēl, ka tie, kam tā gadījies, nevaino lauku, bet domā, ka ar paša galvu kaut kas nav kārtībā.

Smiltnieku mājvārds nav no *gaisa grābts*, drīzāk no zemes izrakts. Uz tuvējā lauka esot vieta, kur no kurmja raku miem ārā nāk skaista balta smilts, pirm-sākumos bijis arī neliels smilšu kalniņš (LFK 2049, 1059). Mājas cēlājs Ernests Pavārs (1903–1996) savā mūžā esot piedzīvojis sešas naudas maiņas. Pie mājām stādīti no muižas parka atnesti koki, apkārt teritorijai aug liepas. *Smiltnieku* saimniecības ēkā (20. gs. 30. gadi, tās pirmais stāvs no māla kleķa) griestu vietā ir apmetru biezs slānis no alkšņiem, rudzu salmiem un listītēm.

Mājas celtas bijušās muižas riju vietā. Par tām teikts, ka pirms katras lielākas

nelaimes vai neražas gada te parādoties mazs pelēks vīriņš ar garu *bārzdu*. Pat pasaules karu viņš dažiem esot pareģojis (LFK 941, 1013). Un parādījies ne tikai tas vien. Muižas rijkurim Tenim savukārt parādījies skaists jauneklis, piedāvādams lielu *šverti* gaļas (LFK 1629, 1563).

Lasītājam droši vien pirmoreiz iznāk sastapties ar vārdu *šverte*. Nedaudz ar te lietotajiem zemgaliskās izloksnes vārdiem var iepazīties 1993. gada "Dabas un vēstures kalendārā" Māras Misiņas publicētajā Vilces izloksnes paraugā. Te mājai nav durvis, bet *duris*, ūdeni smeļ ar *ķobi*. Biezpienmaize ir *pienamaize*, ja labāk garšo pankūkas, tad tās te sauc par *pentuoku*. Mārai Misiņai tieši šajā Zemgales stūrī valoda tēlojas "kā spici tēsts latiņu žogs: nigribu, niešu, nidarīšu, nipatik". Tieši tā ir pirmā pazīme, pēc kuras dzejniece atšķir savus novadniekus.

Bērzainēs dzīvojis pēdējais pagasta vecākais Kārlis Bērziņš (1893–1950) no Ulmaņa *pirmsapvērsuma* laikiem. Uz *Bērzaiņu* pirts pamatiem uzbūvētas *Mazbērzaines*. *Vidiņi* un *Bullī* bija Blankenfeldes muižas kalpu mājas. Kad 1993. gadā tika iesvētīti sakoptie Blankenfeldes baronu kapi, *Vidiņu* saimnieks Alberts uz svinīgo pasākumu atbraucis ar bulli. Raugi, zemnieks audzē govus, zirgus netur un braukšanai izmanto bullēnus. Muižas īpašnieci šis skats tā aizkustinājis, ka saimnieks ticis pie visai ievērojamas naudaszīmes — 50 vācu markām. Bet tuvējo *Pūšķinu* saimniekam, vietējās paš aizsardzības organizatoram, savulaik pat uzvārds bija Bullītis. Secinām — ļoti *bulliska* vieta.

Saimnieks Lahovičs pat iepirkties uz veikalu braucis ar bulli (LFK 2049, 1415).

Aiz *Dzidrām* pa kreisi iegriežas ceļš uz *Lielkivjāņiem* (1995, arhitekts V. Liepa), kas ir pagasta lielākā (750 ha) saimniecība, tās specializācija ir cukurbietes un graudkopība. Te tiek izmantota moderna ārzemju tehnika (piemēram, *Massey-Ferguson* labības kombains), jaunākās tehnoloģijas. Kalte tiek izmantota tikai pašu vajadzībām. Arņa Kancera saimniecības nosaukums cēlies no garām tekošās Ķīves upītes.

Cīruļi (19. gs.?) savulaik bijis krogs. Nosaukums radies tā: kādam saimniekam Cīrulim neesot bijis bērnu, un, lai *iemūžinātu* savu uzvārdu, viņš ielicis mājvārdu *Cīruļi*. Pats bijis liels muzikants, te notikuši mēģinājumi, bet līdz īstam koncertam tomēr neesot tikuši (LFK 2049, 1416).

Vēsturiski ir *Silpēteri*, uz kuriem ceļš sākas pie *Stapaņķiem*. Tiem pašiem *Stapaņķiem*, no kuriem gar *Silpēteru* riju uz *Kivjāņiem* (mājas, kas atrodas netālu no *Lielkivjāņiem*) lidinājusies uguns baloža izskatā (LFK 941, 3076). Kad *Silpēteru* rija nodegusi, uguns arī vairs nav rādījusies. Mājas nopirktas 1890. gadā, tad bijušas jaunas. Pati pirmā pagastā bijusi Vilces Izglītības biedrība, kas dibināta 1909. gadā. Tad telpas tai nav bijušas, tāpēc tās dibinātājs Mārtiņš Brauers tādas iekārtojis šeit, savās mājās. Te netrūka pat skatuves. Mājas atjaunotas pēc sabombardēšanas Pirmā pasaules kara laikā. Kolhozu laikos te dzīvoja astoņas ģimenes, tad daudz pārbūvēts. Vienu laiku te

pat bija kopsaimniecības “Jaunais rīts” centrs, tad rādīts arī kino. Vēlāk gan apvienoja ar “Dzirksteli”. *Silpēteru* klētij apmetumā veidots stūru rustojums. Riju, droši vien vismaz nākamo, sagāza 1997. gadā. Būtiski, ka vecajam saimniekam savulaik bija maza istabiņa otrajā stāvā (LFK 2049, 334). Bijuši divi gadījumi, kad attālāki radi otrajā stāvā redzējuši *onkuli* ar salmu cepuri galvā un prasījuši, kas tas tāds. Mājiniekiem pašiem gan nekad nekas nav rādījies (LFK 2049, 1097).

Ceļa malā pa labi bijusi siena miltu kalte, te pirmie republikā sāka ražot zāles miltus.

Kur nogriežas ceļš uz *Vārpām* — tām agrāk bijis nosaukums *Desaiņi* —, kāda ēka novietota vai ceļa vidū. Droši vien tādēļ, lai nevarētu pabraukt garām. Tās ir *Valdeikas* — kādreizējais krogs.

Tagadējās *Vīksnas* — apmesta ēka no māla kleķa — ir bijusi Kānberga pusmuiža. Par ceļšanas laiku precīzu datu nav, varētu būt ap 1870. gadu. Savulaik te bijis krogs, dzīvojuši pusmuižas kalpi. Vienu laiku te bijusi pienotava, varbūt pat ar šaurāku specializāciju — sierotava. Ēkas kreisajā galā līdz 1960. gadam bijusi kūts, tagad arī dzīvoklis. Agrāk ceļš gājis gar pašu māju, uz tagadējā ceļa pusi ir muižas lauku klēts ar neparasti šauriem logiem.

Agrārreformas laikā baroni kā neat-savināmo daļu gribēja paturēt Blankenfeldes muižas centru, bet sakarā ar piedalīšanos cīņās bermontiešu rindās tika atteikts un piedāvāta mazā Kānberga pusmuiža, no kuras viņi atteicās.

Kānberga pusmuižā dzimis ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvotais ārsts pulkvedis Arnolds Šteinharde (1875–1942). Miris Soļikamskas soda nometnē.

Uz *Dzilnu* pusi augusi liela priede, kas labi noderējusi par orientieri, stāstot ceļu. Kad tur uzbūvēta kopsaimniecības “Vilce” ķimikāliju noliktava, tā nokaltusi. Tās stumbrs apmēram trīs metru augstumā sadalījies simtos viena resnuma zaru, kas veidojuši sīkāku zarojumu, kā siena gubu. To esot izveidojis muižas dārznieks, izaudzējot no maza svešzemju stāda. Tālāk ceļš šķērso 12 kilometrus garo Straumi — tā vismaz rakstīts uz plāksnītes. Agrāk gan tā bijusi Kānupe, kas būtu bijis dabiski pie *Kānberģa*. Citkārt saukta arī par Kāņupi, Kānu, Kāņupi. Latvijā gan ir vēl divas Kāņupes — Valkas un Ventspils rajonā. Šajā upē dzīvo ne tikai bebri, bet pat nutriņas, kas *izmukušas* gandrīz pirms desmit gadiem.

Tūlīt aiz Straumes — Vilces upe un *Bandenieki*, saukti arī par *Straumi*. Tad varbūt no šejienes upes jaunais nosaukums? Bijušās Vilces–Mežmuižas pienesaimnieku sabiedrības “Straume” sākums bija 1913. gadā uzceltā tvaika pienotava, 30. gados tika uzcelta krejotava. Tagad ēkā ir dzīvokļi. Straumes licī pļavā bijusi iecienīta zaļumbalļu vieta. *Bandenieku* fermā strādājusi slaucēja Irena Petrikaite (1941–2003), apbalvota ar Ļeņina ordeni. Ko es pirmīt teicu par lietuviešiem kā čaklākajiem lopkopējiem?

Bandeniekos dzimusi luterāņu mācītāja Biruta Puiķe (1969), jau minētās

dzejnieces Vijas Smuidras Puiķes meita, kas pašlaik kalpo Kalamazū, ASV. Kāpēc tur? Beigusi Vilces astoņgadīgo skolu, bet tālāk jau nevarējis mācīties, kur gribas, esot bijuši *limiti*. 2000. gadā beigusi Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāti, iegūstot bakalaura grādu teoloģijā un reliģiju zinātnē. Tā kā Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas (LELBĀL) nostāja pret sieviešu ordināciju ir noraidoša, Biruta Puiķe sāka kalpot divās draudzēs Konektikutas pavalstī ASV. Pēc prakses laika LELBĀL arhibīskaps E. E. Rozītis 2001. gadā viņu ordinēja mācītājas amatā.

Uz ziemeļiem no šejienes ir mežs, saukts par *Piļu bērziem*. Varbūt tāpēc, ka tur agrāk bijuši diķi, purvainā vieta. Bijušo *Dubenieku* robežās pie Vilces upes, pēc nostāsta (LFK 834, 3910), esot bedre ar dažiem akmeņiem, kur bijušas redzamas ogles. Stāstījuši, ka tur bijusi pirts. Ja naktī divpadsmitos ejot garām, tur bungojot kā ar bungām. Kaut kur uz Lietuvas pusi pie upes esot arī *Velna kalns*.

No Velmaraišu ceļa pāri Vilcei atrodas *Dambīši*. Pie tiem uz lauka ir uzkalniņš, stāsta, ka tur esot zviedru laiku kapi (LFK 2049, 1120). To apstiprina arī Dzidra Šulce: "Mans suns no turienes pat vēl galvaskausu atnesa." (LFK 2049, 1405) Kad kolhozu laikos tur gribējuši uzstādīt mucas, atrasti galvaskausi un dažādi priekšmeti. Ģindeņi bijuši salikti vairākās rindās — pa četri pieci (LFK 2049, 1393). Uz austrumu pusi, pie *Lejniem*, atrasta bronzas riņķasakta (16.–17. gs.) 8,1 centimetra diametrā. *Lejas Velmaraišos* pie saimniecības, kura specializējas lopko-

pībā, Lidija Martiševska piebūvējusi lielu telpu puķēm. Papildu darbs, bet jūtams, ka tas dod garīgo līdzsvaru. Pēc kara *Velmaraišos* (būtu derējuši arī *Brūveraiši*) gribēja ierīkot skolu krieviem. Nebija tomēr vajadzības, viņi ar labiem panākumiem mācījās latviešu skolā. Vēl vairāk, Pēteris Bačkovs pēc skolas pabeigšanas aizbrauca uz Krieviju, bet pēc diviem gadiem atgriezās, jo tur neesot patīcis. Ulmaņa laikos te dažkārt mēģinājuši pārvest Lietuvā pirktos lētos zirgus (LFK 2049, 1403).

Kalna Velmaraišos bērībā dzīvojis rakstnieks Roberts Sēlis un ganījis govīs. Savus iespaidus viņš aprakstījis grāmatā "Es stāstu par sevi. Leišmalē" (1974):

"Rītos, dzenot lopus pāri upes brāslam, skatot dzidro debesi, apvārkšņa tālumam un kaimiņu māju tuvo bērzu birzi, es allaž jūtu savādu prieku, kad saule met pretim mirdzošu skatienu pa zaļo lapu pastarpēm, pati vēl slēpdamās koku galotnēs..."

Te kopā ar Jozi tika veikts eksperiments cūku kopā sasaukšanai *pakviecināt* kādu sivēnu.

Liels ceļš ievēd mežā. *Robežniekos* dzīvojusi amatnieku Mušinsku dzimta, kas gatavojuši ļoti skaistus zārkus. Bet spēlējuši arī vijoli, dziedājuši visos Vilces koros. Pēc K. Ulmaņa aicinājuma latviskot uzvārdus kļuvuši par Mētrām. Arnolds Mednis (1910–1989), viens no brāļiem, bija pagasta rakstveža palīgs, arī vēstures liecību glabātājs. Te vēl saglabājušies divi spēcīgi bērzi, kuros Lieldienās vienmēr bijušas iekārtas šūpoles, citur tuvumā

tādas nav bijušas. Jaunieši ar velosipēdiem lielos baros te sabraukuši gan no Vilces, gan no Augstkalnes pagasta (LFK 2049, 1402).

Kur meži, tur medības. Un mednieku stāsti. Reiz pie *Kukurkiem* noticis tā (LFK 2049, 1116): medībām jau atļauja bijusi, bet ne uz cūkām, bet sikiem zvēriem. Nošāvuši cūku, savākuši jau *bobikā*, bet uzrodas *uzpasētāji* — inspektori. Tie gājuši pa pēdām, cūka tikai sašauta, kur palikusi? Viens no medniekiem redz, ka vairs nav jēgas, *bobikā* iekšā un ar visu cūku prom, lauku ceļus jau zina. Ķērāji šauj gaisā, sauc, bet *šis* tik prom. Izsviež cūku salmu kaudzē. Pārbrauc mājās, iztīra mašīnu un liekas gulēt. Tie klāt: kas, ko, kāpēc? “Es jau redzēju, ka šāvāt, domāju, satikušies draugi, šauj no priekiem gaisā! Vai es domāju, ka mani kāds grib turēt?” Cūka salmos, mājā viss kārtībā, un tā visi izglābās no soda.

Aiz *Kukurkiem* pa kreisi iekšā ir Maijpuķīšu kalns. Roberts Sēlis savā grāmatā minējis, ka no turienes, uzkāpjot uz celma, varot redzēt viņa kādreizējo dzīvesvietu — *Lībēnus*. Tur bijis daudz maijpuķīšu, vispār — ērta vieta, kur vīriem kādreiz ieraut šnabi. Tagad gan maijpuķīšu esot ļoti maz, arī *Lībēnu* vairs nav. Toties ir skaista bērzu birzīte pa ceļam uz *Palejām*.

Par *Kukurkiem* man gribas teikt, ka visi to iemītņieki iegūst neparastas spējas ietekmēt vietējos vietvārdus. Spriediet paši! Kad man stāstīja par Maijpuķīšu kalnu, teica — aiz gravas pa kreisi. Kā es, nebūdams vietējais, būtu sapratis, ka *grava*

istenībā ir Grava, māju saimnieka — mežziņa — uzvārds. Un vēl — aiz *Kukurkiem* tek Rukūze, kas savulaik sauca par Pūķupi, jo tad *Kukuro*s dzīvoja mežsargs Pūķis (LFK 2049, 1359).

Lībēnu saimnieks bijis liels bitenieks, kaimiņu kalpi no *Šķibēniem* slepus gājuši tur *ķemmēt* bišu stropus. Pēc tam otrā dienā slimi — pārēdušies medu. Ārstēšana bijusi ar melnajiem rutkiem (LFK 2049, 1355). Tā nebija vienīgā problēma, bijis ticējums, ka dienas vidū pa meža stīgu starp abām mājām nevar iet — pa vidu tiltiņš, pie kura tad uzrodas vadātājs (LFK 2049, 1357). Arī pašos *Šķibēnos* vairākkārt gadījies, ka divpadsmitos naktī klauvējot pie dažiem logiem. Mārtiņš Spalvītis tad izgājis ārā un teicis: “Ja esi labs gars, nāc ārā, ja slikts, tad pazūdi!” Nekas nekad neesot parādījies (LFK 834, 3911). Te bijuši gudri suņi: kad tie sētā gaudo, jāskatās, uz kuru pusi pagriezti purni. No tās puses noteikti būs bērzu ziņa. Tiesa gan, tā darijuši ne visi suņi (LFK 2049, 1395). *Šķibēni* bija Viņķelmuižas kalpu māja, tagad no *Kukurkiem* tās vietā var saskatīt tikai vientuļu koku. Bijusi gara māja ar gaiteni pa vidu. Dzīve mazajās istabiņās vismaz nav bijusi visu acu priekšā. Te kādreiz dzīvojusī Silvija Šulce stāstīja par gadījumu Jaunsvirlaukā, kalpu mājās, kur dzīvojuši lielās istabās — katrai ģimenei savs kakts. Uz grīdas ar krītu apzīmētas robežas. Kad vecāki devušies prom, bērnus ar mīkstu pakulu saitīti piesējuši, lai neiziet no sava kakta. Kādreiz viņas mamma, kurai toreiz bijuši četri gadi, esot tik *drausmīgi*

blāvusi, ka māte atgriezusies un prasījusi: “Kas noticis?” — “Mamma! Tu mani aizmirsi piesiet!” (LFK 2049, 1366).

Viņķeļmuižas saimniecības savulaik piederēja Augstkalnei, tās bija *Lībēni, Rijnieki, Dambīši, Griezes, Zariņi, Rogas, Brieži. Stūrīši*, domājams, bija šīs Blankenfeldei piederējušās pusmuižas pārvaldnieka māja. *Burbuļos* pie Vilces upes *mūžīgi* esot bijis kalējs. Pagastu robeža gāja apmēram pa līniju *Mesteraiši–Brūveraiši* (LFK 2049, 1354).

Nav saglabājies arī Līkais bērzs lielceļa likumā, uzkalnā, pretī karjeram, kas atrodas aiz *Sileniekiem* (tur pirms kara dzīvojis darvdeģis). Kā stāstījis (LFK 2049, 1114) mežsargs Pūķis, tur zēna gados ganījis govīs. Esot bērzu noliekuši, galotni atsējuši un tā bērzs izaudzis kā goda vārti. Tas esot izdarīts uz Jāņiem, nākamā ziema bijusi agra, sniegiem bagāta. Bērza vēl nenobirušajā lapotnē sniegs sasalis un turējies līdz pavasarim, ar savu smagumu liecis bērzu vēl zemāk (LFK 2049, 1372). Bērza zari virsū auguši taisni kā koki. Daudzu ceļinieku apbrīnotais un fotografētais bērzs bijis *randiņu* vieta. Tā apkārtne notikusi arī kāda neparasta satikšanās. Padomju karaspēks *Šķibēnos* 1944. gadā atņēmis ķēvīti. Braucot ar velosipēdu uz Sila kapiem nākamajā gadā, Dzidra no *Šķibēniem* šeit ierauga šo ķēvi, pazīst to un saka: “Mīce, Mīce!” Mīce apstājas. Skuķis pieiet klāt večiem un saka: “Tā ir mana ķēve, un es viņu ņemu!” Dzidra izjūdz ķēvi un pārved mājās. Veči bija pārbijušies un deva arī. Stāstījuši, ka viņiem krievi nodzītu ķēvi ievēduši sētā un pa-

ņēmuši viņu zirgu (LFK 1049, 1356). Bijis jau jādod, jo *Lībēnu* saimnieks, kam armija uz ceļa prasījusi zirgu, atteicies dot un uz vietas nošauts (LFK 2049, 1355).

Roberts Sēlis ganu gaitās arī atklīdis pie Likā bērza, kurā mēdzis uzrāpties, šūpoties un *skaļi kā vālodze* izkliegt savu prieku. Viņš reiz te uz ceļa labu gabalu ieraudzījis *nosētu ar beigtām skudrām*, te bija noticis *skudru karš*.

Kādu nepilnu kilometru aiz Likā bērza, simt metrus pirms Čūču ceļa gala, kreisajā pusē bijusi Resnā (Lielā) priede, gājusi bojā *lielās krusas gadā* — 1935. Te esot bijis *robežpunkts*, kur beidzas Sila kapu iemītnieku ietekme. Šejieniešiem bieži bijis jābrauc uz tuvējo pilsētu Žagari (Lietuvā). Dažreiz (galvenokārt nakts melnumā un pašā dienvidū), braucot gar kapiem, vezums pēkšņi esot kļuvis smags un zirgs vilcis *atstiepdamies*. Tikai — līdz Resnajai priedei. Tad pēkšņi kas novēlies un zirgs atkal vilcis vezumu viegli (LFK 2049, 1351).

Pirms Sila kapiem ir ceļš, kas kādreiz veda uz *Čūcām*. Kur tas no lielceļa nogriežas mežā, atrodoties tiltiņš, tam braucot pāri, nedrīkstot runāt. Ja runājot, tad notiekot kāda nelaime (LFK 834, 3909). To saucot par *Mēmo tiltu* (LFK 1192, 86). Ar *Čūcām*, kuras 30. gadu beigās pārkrustāja par *Mežārēm*, no kurām palikuši tikai pamati, saistās R. Sēļa skaistākās bērniības atmiņas. Te arī sākās viņa ganu dienu prieki un bēdas. Grāmatā “Es stāstu par sevi. Leišmalē” viņš raksta: “...ar tām es lepojos. Slavīnu tās, kas man mācījušas pienākuma apziņu, mācījušas iemīļot un

cienīt dabas diženumu un skaistumu.” Tagad tuvāko (0,5 km) māju — *Paleju* (1998) — saimnieks ir ievērojamā tenista Ģirta Dzeldes tēvs.

Pie ceļa ir Sila kapi. No ķieģeļiem mūrēts zvanu tornis, vietām apmests, ar rombveidīgiem dekoratīviem elementiem. Apmēram trīs metrus augsts obelisks Vilces Izglītības biedrības un Vilces-Mežmuižas piensaimnieku sabiedrības “Straume” biedram dibinātājam Mārtiņam Brauerim. Viņu kā cienījamu cilvēku pieminēju jau iepriekš. Taču, kā stāsta S. Šulce (LFK 2049, 1360), viņa, te ejot garām, vienmēr nošausminoties. Kad M. Brauera meita gājusi *vidusskolā*, tēvs pieteicis, ka nedrīkstot izkrist eksāmenā. Ja izkrītot, lai mājās nerādotos. Meita Milda *klausīja* — pēc eksāmena izdarīja pašnāvību, noslīcinoties upē pie Vilces dzirnavām. Viņai rozā granīta piemineklis.

Kapos apglabāts Oto Pilāgs, Mežmuižas pamatskolas skolotājs un *Galatrenču* saimnieks. Visus Ulmaņa laiku gadus tas bija visskaistāk apkoptais kaps. Ir jau pagasti, kas savulaik skolotājiem uzlikuši pieminekļus — jo skolotājs ar savu darbu to nopelnot.

Ja naktī ejot garām kapu vārtiem, pie tiem stāvēt melna sieviete un ar skatienu pavadot garāmgājējus. Kāds sarkanbrūns kaķis pusnaktī pastāvīgi skrienot no kapiem pār ceļu (LFK 834, 3908). Kāds vīrs esot te redzējis zēnu, kas zvanījis. Uz jautājumu, ko viņš te darot, tas atbildējis: “Zvanu citiem zēniem,” — un aizskrējis pa mežu (LFK 834, 1131). Ir arī nostāsts par vīru, kas piedzēries garāmiedams

nolēmis uz kāda jauna kapa atpūsties. Nolicis uz kopiņas galvu, tikko aizmidzis, pienācis vīrietis un teicis, lai ejot nost no viņa kapa, viņam nāksot ciemiņi. Tad jutis, ka viņu nes, uzmodies kā no kritiena un redzējis, ka atrodas uz pašas kapu *valles*. Un redzējis, ka nāk divas sievietes — viena jauna, otra veca. Tās bija viesi, ko mirušais gaidījis (LFK 854, 3907).

Aiz kapiem nogriežoties pa kreisi, ir tikai trīs simt metru līdz Silakalnam jeb Augstajam kalnam. Uzkāpšanai ērti izmantot seno kalna uzeju pa kreisi pirms tā. Diez vai vērts te vēl atgādināt, ka tādā veidā uzejas pilskalniem taisīja speciāli — lai pret aizstāvjiem būtu pavērsta nācēja neaizsargātā labā puse (labajā rokā jau turēja ieroci), nevis ar vairogu aizsargātā kreisā. Pilskalns vispār novietots paugurainā vietā — Silakalna pauguru grupā. Uz tiem aug priežu meži ar lazdām pamežā. Ap 20–30 metrus augsto pauguru virsotnēs augošie koki vizuāli pastiprina to augstumu. Vietām literatūrā to nosauc par Augstkalnes jeb Žagares osu, bet tā laukakmeņu kodols runā pretim šādai klasifikācijai.

Silakalns orientēts ziemeļaustrumu–dienvidrietumu virzienā, austrumu un rietumu pusē norobežots ar gravu un apmetru augstu valni pilskalna plakuma ziemeļaustrumu galā. Te konstatēts vairāk nekā metru biezs kultūrslānis. Bedrē pilskalna valnī bez oglēm atrasta pirmajam gadu tūkstošim pirms mūsu ēras raksturīga švīkātās keramikas lauska, bet pilskalns datējams ar vēlo dzelzs laik-

metu. Tas ir spēcīgi nocietināts pilskalns ar divām priekšpilīm (to vietā plešas krūmi), viens no lielākajiem Zemgales pilskalniem. No tā Augstkalne (bijusī Mežmuiža) dabūjusi savu nosaukumu. Iespējams, tā varētu būt zemgaļu Silenes pils vieta. Pat teika (LFK 941, 1192) vēstī, ka zem kalna nogrimusi pils, kuru gribējis uzcelt kāds jauneklis. Tam nolūkam bijis trīs reizes neatskatoties jāapiet ap pilskalnu, bet viņš neesot bijis tik drošs, trešajā reizē nomiris uz vietas. Cita teika (LFK 941, 1510) runā par Mežmuižas mācītāju Burziņu, ko šādā nodarbē esot izbiedējis melns kuilis.

Roberts Sēlis savā grāmatā atzīmē, ka plata lapkoku strēle bijusi izcirsta robežas pusē un bijis iespējams pārskatīt Lietuvas pierobežas ciemus. Imants Ziedonis savā tēlojumu ciklā "Leišmalīte", kas publicēts izdevumā "Mājas Viesis", par Silakalnu raksta: "Te mani piemeklē Meža māte. Tik svēts ir klusums vai, pareizāk, šalcošais klusums šajā kalnā ar gaismas ņirboņu tur, ielejas koku lapās, un Lietuvas vēju maziņu uznākošu un pārejošu iešņākšanos. Tā daba elpo. Savu lielo elpu..."

Dienvidu un rietumu pusē pilskalnu ietver Babes purvs, kura lielākā daļa atrodas Lietuvas teritorijā. Teika (LFK 834, 7527) vēstī: tur, kur bijusi sena latviešu pils, kuru no vienas puses ietvērusi upe, no trim — ezers, atrodoties Letikas kalns. Tagad palicis tikai kalns, ezers pacēlies gaisā un pārvietojies uz Lietuvu. Varbūt tāpēc Jānis Mankevics stāsta par ozola stabiem no vecas pils šajā apkārtnē (LFK 2049, 1081)?

Sila mežā aiz kapiem esot sastapta meita, kas gribējusi, lai viņai pieskaras. Tā kā neviens no ganiem to neesot darījis, viņa iesaukusies: "Simtu gadu esmu gulējusi, gulēšu vēl trīssimt!" Un nogājis — ž-ž-vaks! (LFK 854, 2181). Drīz aiz meža, kurā atrodas Sila kapi, sākas Augstkalnes pagasta teritorija. Te mainījušās ne tikai pagastu robežas, kādreizējais Augstkalnes ciems atradies gan Elejas, gan Auces, gan Dobeles rajonā. 1951. gadā toreizējam Augstkalnes ciemam pievienota likvidētā Berķenes ciema valsts saimniecības "Augstkalne" teritorija, kas 1956. gadā pievienota Vilcei, bet 1963. gadā atkal Augstkalnei. Tātad zināmā teritorijā dzimušos par saviem novadniekiem uzskatīs abi kaimiņu pagasti.

Pa kreisi ir *Sutiņi* — lielas mājas. Te aizslēgtā rijā zārkā nolikta sieva no rīta jau bijusi pazudusi, vēlāk tikai viena roka un kāja esot atrasta laukā uz spaļu čupas (LFK 854, 2180). Roberts Sēlis jau minētajā grāmatā apraksta gadījumu, kad Zāmelis Šaubergs maldījies mežā pie *Sutiņiem*. Sniegam līdzī *virpojusi* baltā palagā ievīstījusies sieva, kas viņu novīzījusi no pazīstamā ceļa. Nekas cits kā Sniegamāte!

Žēl, ka tagad nojaukti *Miklāvaiši* pa labi no ceļa. Tur dzīvojis vecpūsis Cimmermanis. Kur tad lai tagad meitas dzied:

*"Cimmermani, Cimmermani.
Nāc pie loga, bučo mani!..."?*

(LFK 2049, 1352)

Blakus *Miklāvaišiem* pie *Zemdegām* esot uzkalniņš, pirms Pirmā pasaules kara nosaukts par Miroņu kalniņu. Kad

tur kādreiz cilvēki rakuši granti, atraduši kaulus, tad mežsargs ar valdības atļauju aizliedzis tur granti grābt (LFK 854, 3596).

Pirms nākamā krustojuma pa kreisi nostāk ir daži koki, kas palikuši no Ville-

nes mājām (Villas kroga) — rakstnieka Mārtaņa Ziverta (1903–1991) dzimšanas vietas tuvumā. Tā bija liela senlaicīga māla kleķa ēka, kas tika nojaukta meliorācijas gaitā. Par citām M. Ziverta vietām — nākamajā nodaļā.

Sala Vilces upē

Portiks Blankenfeldē

Blankenfelde. Deju zāle

Kāpnes Blankenfeldes muižā

Spēka osis Blankenfeldē

Blankenfeldes muižas klētis

Mīlestības aleja Blankenfeldē

Grota Blankenfeldē

Kānberģa muiža

Bijusī Straumes pienotava

Zvanu tornis Vaitėņu kapos

Zīvertu dzimtas piemineklis Vaitėņu kapos

Vilces pils

Vilces pils portāls

Bezdebitis Vilcē

Tilts Mūrmuižā

Lielberķenes dzirnavas

Plāteri Berķenē

Brūveri Berķenē

Rādītājs uz Terēniem

Bijusī Berķenes skolas ēka

Krāsns skolotāju istabā bijušajā Berķenes skolā

Sniedzes

Atsegums pie Terēniem

Piemiņas vieta Robertam Sēlim

Mežmuižas baznīca Augstkalnē

Mežmuiža Augstkalnē

Mežmuiža Augstkalnē

Žagares pils

Baznīca Jaunžagarē

Raktuves kalns Žagarē

Vaičiūļa nams Žagarē

AR KO SLAVENAS VAITENES

Arī starp Dobeles un Augstkalnes virziena ceļiem ir daudz kā tāda, kam pievērst uzmanību. Gandrīz pa vidu mazāka ceļa malā ir Vaiteņu kapi. Ar neparastu uzrakstu: "Kapos ievest suņus aizliegts". Te uzreiz viela pārdomām: kāpēc? Jo, izrādās, baznīcā iet suns drīkstot, bet kaķis gan ne. To esmu jautājis vairākiem mācītājiem pēc gadījuma, kad kopā ar kādu ekskursiju grupu baznīcā dievkalpojuma laikā ienāca suns — un uzreiz pie altāra klāt. Baznīca tomēr neesot bijusi jāpārsvēta par jaunu. Pēc Bībeles, kad Jēzus mācekļi bijuši aizmiguši, kāds suns Jēzu sargājis. 2003. gadā Bārbelē bijis gadījums: saimniece no kādām mājām vecuma dēļ baznīcā vairs neiet, bet viņas suns gan bija ieradies uz dievkalpojumu (LFK 2049, 1323). Šo dzīvnieku uzticība vispārzināma, piemēram, kad suns ilgi un regulāri ierodas sagaidīt prom esošu saimnieku. Tāpat var būt, ka gados vecāku cilvēku suns pavada uz baznīcu.

Kapi ir ļoti veci, iespējams, no 19. gadsimta sākuma. Saglabājies viens 19. gadsimtam raksturīgs granīta pieminekļis Šteinbergu dzimtai — tas atveidots kā koka stumbrs ar nozāģētiem zariem. Te ir kādreizējā pagasta vecākā *Cēsu Bētiņu*

(senākā kartē mājas nosauktas par *Bētiņcīsiem*) saimnieka *Behting* ģimenes atdusas vieta ar 1883. gadā liktu pieminekli. *Ciesubētiņos* (atkal cits variants!) dzimis Vilces—Mežmuižas piensaimnieku sabiedrības "Straume" priekšsēdētājs Teodors Bētiņš, viņš bijis arī Vilces izglītības biedrības "Gaisma" priekšsēdētājs. Senatnīgai noskaņai citāts no kādas dziesmu lapiņas-aicinājuma uz *Silakuršu* saimnieka Valfrīda Rupmana bērēm 1928. gadā: "Viņa atdzisušās miesas guldinās svētdien..." Te par zvaniķi strādāja rakstnieka un humānista, Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda locekļa Mārtiņa Zīverta tēvs. Divdesmitā gadsimta 90. gados zvans tika nozagts, tāpēc katru reizi vajadzēja no mājām speciāli nest mazu zvanu. Zem zvanu torņa ir pagrabīņš instrumentu nolikšanai.

Šeit apbedīti rakstnieka vecāki (pieminekli uzlika meita Zeltīte Zīverte 90. gados) Mārtiņš (1866—1943) un Emīlija (1877—1959), ģimenes kapā dus arī divas rakstnieka māsas. Pats Mārtiņš Zīverts miris 1990. gadā Zviedrijā, pārapsēdīts Rīgā, Meža kapos. Par tēvu zināms nostāsts (LFK 2049, 1148), kas saistīts ar saimniecības ēkas jumta būvi: "Atnāk

viens žīds pieteikties darbā. Sarunā visu, ko darīs. Agrāk tā uzrunāja: “Kā jums sauc?” Tas saka: “Kājums sauc.” Otrs: “Kā jums sauc?” Atbilde: “Kājums sauc.” — “Vella žīds, es tev prasu — kā tevi sauc? Tu man te visu laiku pretī.” Izrādās, viņam Kājums ir uzvārds.”

Kapos ir apglabāts Vilces sovhoza ilggadējais (1953–1976) direktors Pēteris Biciņš (1923–1994). Godam savu Sociālistiskā darba varoņa nosaukumu nopelnījusi *Kapteīņu* fermas cūkkopēja Aleksandra Kuļikova (1918–2002). Uzmanību piesaista Brauera darbnīcā Jelgavā izgatavots melns granīta obelisks Ādolfam Braueram (1887–1918) ar uzrakstu: “Kapā rimst cīniņi grūti, smaidi un vaidi tur dus”. Tuvu pie ieejas apbedīts skolotājs Aleksandrs Šteins (1920–1968). Ja jau spoki rādās te visapkārt, vai tad nu kapos to nebūs. Pēc kādām bērēm naktī ar velosipēdu garām braucošam kaut kas parēgojies, tas mucis un ieskrējis kokā (LFK 2049, 1082). Kā stāstīja Emīlija Pūdelis *Vaitenēs*, sunītis tumsā skatās uz kapiem un rej. Paskatoties redzams, ka tur kā atvadoties plivinās kāds tēls. Todien bijusi apglabāta kāda laipna, dievticīga sieviete (LFK 2049, 385).

Mārtiņš Zīverts savā grāmatā “Par sevi” piemin arī šo kapsētu. “Vienā stūrī bija saaugušas lielas priedes, tur zem sūnām gulēja sakrituši krusti ar platiem šķērskokiem. Tie bija cieta ozolkoka krusti, jau nez cik veci. Piesaulē uz aizmirstām kapu kopiņām gozējās lielas un saldās zemenes, neviens tās neaiztika, visa raža piederēja man vienam.” Te

Mārtiņam nodibinājās “draudzīgi sakari ar viņpasauli”, viņš iemanījās ar baltām smiltīm un pelniem izgreznot jaunizraktās kapu bedres. “Makabrie skati, kas dažreiz gadās manās lugās, nav forsēti — tie ir pārdzīvoti. Ar miroņiem jau sen esmu saradis, un nāve man liekas vieglāk saprotama nekā cilvēki, kas no viņas baidās.”

Otrpus ceļam ir Mārtiņa Zīverta dzimtas mājas *Vaitenes*, kur viņš dzīvojis līdz aizbraukšanai uz Zviedriju 1944. gadā. Kad viņa tēvs 1910. gadā pameta veikala būšanu, viņš no Mūrmuižas barona izrentēja šīs mājas, kas, dramaturģijas vecmeistara vārdiem sakot, “nebija ienesīga vieta” — pusi no platības aizņēma smiltāji, kurus nebija vērts pat apstrādāt. Pavisam ne, kā Zemgalē pierasts, — mālainas augsnes. Vēlāk mājas pārgāja viņa īpašumā. Toties apkārtnē bija daudz jaukuma: pļavu vidū upe *Rutuizīte* (īstenībā — Rukūze) ar dzelmēm un duburiņiem. No mājas aiz asfaltētā ceļa redzama priede, zem kuras viņš bieži sēdējis. Gan lopu gana gaitās, gan vēlāk, iedvesmu literārajiem darbiem smeloties. Pie *Vaitenēm* aug rakstnieka tēva stādītās ābeles, bet mājas loga priekšā Mārtiņa paša stādītā egle.

Pēc rakstnieka māsas nāves meita viena pati tik tuvu kapiem baidījās dzīvot, tāpēc māju pārdeva, un tagad, kā raksta literatūras un teātra zinātnieks Viktors Hausmanis savā grāmatā “Mārtiņš Zīverts” (2003), “tur saimnieko kāda paveca sieviete ar, kā vēlāk noskaidrojās, stipro dziru mīlošu dēlu”. Te vai-

rākkārt bijis pats rakstnieks, apstaigājis visas vietiņas, aizgājis līdz upītei. Kad pēdējo reiz braucis prom, saimniecei Emīlijai teicis: “Pūdelīt, paēdīsim pēdējo reizi kopā!” *Uzklājis* limonādi un paēduši (LFK 2049, 381).

Mārtiņa Zīverta meitai Zeltītei pieder teritorija ar nelielu ēciņu aiz *Vaitenēm*. Viņa šad tad uz šejieni atbrauc no Jelgavas, kā arī atgriežoties no ārzemēm. Patīkot, ka blakus aug rudzupuķes (LFK 2049, 382). Vajagot izveidot arī taku uz Zīverta priedi.

Uz dienvidiem no *Vaitenēm* ir vēl viena ar literatūru saistīta vieta — *Vecvāgāres*. Tur dzimis dzejnieks un žurnālists Augusts Šteins (1879–? ASV), pazīstams ar pseidonīmu *Pelēkais akmens*. Šobrīd te saglabājusies guļbūves tehnikā celta dzīvojamā ēka, redzami fragmenti no māla kleķa kūts. Augusts Šteins bijis 1905. gadā dibinātās Vilces Izglītības biedrības priekšnieks. Vēlāk strādājis “Dzīves” un “Jaunās Dienas Lapas” redakcijā.

Jānis Mankevics stāsta, ka rakstījuši arī brāļi Linkevici, Alberts un Roberts, no *Auziņām*. Šīs mājas uzceltas no māla kleķa ap 1918. gadu, bet ar saimniekošanu šeit neesot veicies, jo saimnieks bijis *uz augšu pasists*. Varbūt literātam tādām jābūt. Misiņa bibliotēkā atradu Alberta Linkevica sarakstītu stāstu grāmatu “Uz dzimtās zemes” (1938). Divsimt piecdesmit metrus uz rietumiem no *Auziņām* redzams “Mūrmuižas osa” laukakmeņu kodols. Te jau vienmēr rakta grants, ne velti mājas iepretī sauc par *Grantskalniem*.

Arī tālāk uz dienvidiem, *Jaunzemjos*, ir ļoti akmeņaina zeme, to grūti apstrādāt, nez no kurienes vienmēr akmeņi lien ārā. Jau pa ceļam, kā arī pie pašām tagad neapdzīvotajām mājām redzami interesanti darinājumi — no baļķa veidotas cilvēka sejas. Tos pats autors, jau pieminētais elejnieks Imants Lecis, sauc par *viepliem*. Arī *Stirnu* (netālu no *Būdiņām*) piebraucamā ceļa galā ir viņa darinājumi, tikai citādi. Tur *ķēmi* stipri izkrāsoti.

Netālu no Rukūzes upes atrodas *Šķindeļi*, arī akmeņaina vieta. To saimniece, Pleskavas apgabalā dzimusī Marija Kirsanova, jau trīsdesmit gadus vāc akmeņus, ar nēšiem atnes pie mājām un krauj laukakmeņu žogu ap dārzu. Viņa nav pirmā, kam tas ienācis prātā. Uguņciemā, netālu no Upesgrīvas Talsu rajonā, nemaz ne tik sen ap laukiem bijuši akmeņu krāvumi.

Tuvējie *Grabinski* (1922) nodedzināti 1905. gada revolūcijas laikā. Teicējs gan min iespējamo uzvārdu Grabinskis, kur viens no saimnieka dēliem Rūdis pat emigrējis uz Ameriku, bet varbūt te kāds sakars ar *Zirņu* laukstrādnieku Dominiku Grabovski, kas 1906. gadā apcietināts *Jašu* mājās un nošauts “bēgot”.

Zirņu mājas kartē atrodam netālu no Igates upītes un Mūrmuižas. It kā slaveņas — par varoņdarbu *Mūrmuižas apkārtnē pie Zirņu kroga* Ēriks Radziņš un Eduards Pods saņēmuši Lāčplēša Kara ordeni. Bet šīs mājas nu nemaz neizskatās pēc kroga. Zirņu krogs tiešām eksistē, tikai tālāk uz Augstkalnes pusi. Tur kara laikā pat bijis Zirņu lidlauks. Pretim

pamestajai Zirņu fermai — pusotrstāva apmesta ēka ar vidusrizalītu, celta īsi pirms Otrā pasaules kara. Tur savulaik bijis Silaines kopsaimniecības centrs. Taču — vai tā vairs ir Mūrmuižas apkārtnē?

Netālu no *Būdiņām* (1939), kurām blakus no *Blankšteines* palikusi tik *pudamente* (LFK 2049, 375) bijis arī Koku krogs, tiesa, pirms gadiem divdesmit. Tā bija koka konstrukcija ar betonu: skaidu un kaļķu sajaukumu, no vienas puses bija *ieeja* zirgiem, no otras — istabiņas braucējiem. Tām pa vidu garš koridors (LFK 2049, 1081). Turpat netālu arī bijusi Kokmuiža, Mūrmuižas pusmuiža. Ēka (19. gs. b.) vienkārša, katrā pusē savulaik bijušas verandas. Ēkas pusei, kas pavērsta pret upi, ar pusšļauptu jumtgali, ir pildrežģis (LFK 2049, 372). Vēl 80. gados *Cīkstu* saimnieks aizgājis uz Koku krogu pēc avīzēm, bet netiek mājās, vienmēr atduras *Ragankalnā*. Zināma vieta, nu tiks mājās, bet atnāk atkal *Kokos*. Un tā trīs reizes pabijis *Ragankalnā*. Savīkstījis avīzes, aizdedzinājis, iespraudis un tikai tad ticis mājās (LFK 2049, 1078). Kolhozu laikā tur svinējuši Jāņus. *Ragankalns* lēzens, kāpēc to tā sauc, neviens nav zinājis (LFK 2049, 1075). Manā laikā te raganas nebija, teica 1906. gadā dzimusī Antoņina Ģerve (LFK 2049, 368). Vēsturnieki gan atzinuši, ka Latvijā pēdējā ragana tiesāta 1710. gadā tieši Vilcē. Bet tas nemaz nav vienīgais gadījums, kad bijušas problēmas ar nokļūšanu *Cīkstēs*. No tagad nopostītajiem *Sīļiem* nav varēts tikt ne kājām, ne ar zirgu (LFK 2049, 1076-77). Vainīgs — *maldinātājs*. Varbūt arī

mājvārds — tomēr cēlies no vārda *cīkstētis*. Pašas mājas celtas zibens nopostītās vecās ēkas vietā, iesvētītas 1935. gadā ar visu vēja generatoru. *Vīnķilās* esot apglabāta nauda, tur bieži rādoties uguntiņas (LFK 834, 3912). Jāiebrauc. Ar dzeramiem vīniem tur gan sakara neesot, kā uzskata A.Ozoliņa, mājvārds nākot no vācu *Winkel*, tātad stūris, kakts. Tiešām — atradām *dzirksteles*. Tā šo māju iemītnieki sauc mazās, dabā gleznotās bildes. *Dzirksteles* no radošās enerģijas. *Dzirksteles* no pasaules. Mākslinieks Raimonds Līcītis (1948) glezno dabu savā skatījumā, viņa darbi ir impulsīvi, gaišās krāsās. Pats sevi viņš uzskata par franču impresionistu pēcteci. 2003. gadā gleznotājs saņēmis Gada balvu no Mākslinieku savienības un Kultūrkapitāla fonda par gleznieciski pārlicinošu sniegumu izstādē "Rudens 2003". Mazās plenēra ainavas alķīmiski zeltainā brīnumā cenšas sakausēt dabas gaismu un apjoma iespaidus, krāsu lieliskumu un mākslinieka eksistences pamatojumu. Viņa kundze — Ināra Reine (profesionāla ģeoloģe) — divus gadsimtus pārdzīvojušajā mājā cenšas radīt brīvības un dzīvības telpu. Arī apkārtējais dārzs ir telpa. Ja viņa jūt, ka spēj augt kopā ar koku, tad to arī dara. Mājās Ināra dzird spēlējam radio, kaut arī nekas nav ieslēgts. Pašai arī savs izskaidrojums: skaņas te esot saglabājušās no laikiem, kad radio bija tikko izgudrots (LFK 2049, 1331). Ēkā saglabāties manteļskurstenis, bet maizes krāsns ļaujot cept tiešām garšīgu maizi. Ne tikai no miltiem, bet arī no parastajām pupiņām.

Citādi sakopta sēta ir *Jaunkapteines* (celta 19. gadsimtā, pārbūvēta 20. gadsimta 30. gados) netālu no Kapteiņu tilta pāri Rukūzei. Te saglabājušies augstie sliekšņi, viens kādus 15 centimetrus augsts. Mājās dzīvo sestā paaudze. Kurai no tām pieder saimniece Līga Uzule, neņemot izrēķināt. 1997. gadā Jelgavas rajona konkursā par sakoptāko sētu viņa izcīnīja godalgotu vietu. Roze esot simtgadīga, *bēgot* prom no jasmīniem, *nākot* tuvāk mājām.

Braucot tālāk pa šoseju no Vilces kroga, uzmanību piesaista *Krūmaļi* (2000). Trīsstāvu lauku mājas trešais stāvs domāts pašu saimnieku un meitas ģimenes atpūtai, tur zālē ir pat balkoniņš muzikantiem. Meita Alla Pūce (1964), kas dzimusi tepat Krūmaļos, ir juriste, Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas pasniedzēja. Daudzkārt mājas uzvarējušas konkursā par sakoptāko sētu. Krūmaļi reģis-

trēti arī kā viesu nams. Nikolajs un Irma Laščenko apsaimnieko 500 hektārus zemes, tiek audzēti graudaugi un cukurbietes, te iegūta trešā augstākā cukurbiešu raža (1997) Latvijā. Tā darbojas ģimene, kurā vīrs ir agronoms, bet sieva kluba vadītāja, turklāt Irma savām rokām noaudusi gobelēnu. Piecu hektāru platībā izveidots ainavisks parks, kura dīķī ir ūdensrozēs un zivis. Kā nelieli akcenti izvietoti atjaunoti senlaiku darbarīki.

Otrpus šosejai atrodas *Eglītes*. Kad māju sāka celt, saimnieks iestādījis astoņas egles, tagad tās jau cienījamā vecumā. Pati māja pat paspējusi būt par kopsaimniecības "Komjaunietis" kantori (LFK 2049, 395).

Pa kreisi no Vilces autobusu pieturas ir Vilces ciemata ēkas. Pati pirmā ēka uzbūvēta Rupmaņa šķūņa vietā, pēc tam tapa Austrumu iela. Vai atšķiras no daudzām *māsām* citur Latvijā?

Tālāk jaušams muižas apbūves ansamblis.

VILCES MUIŽAS ANSAMBLIS

Muižas kungu dzīvojamā māja — medību pils — celta 18. gadsimta otrajā pusē pēc Mēdemu dzimtas pasūtījuma un pārbūvēta 19. gadsimta otrajā pusē, kad uzcēla otro stāvu. Tad pārmainīja jumta formu un ziemeļu fasādē izveidoja lēzenu trīsstūrveida frontonu, kur savulaik bija pulksteņa lodziņš. Pils ir divstāvu ēka ar cokolstāvu un divslīpņu jumtu, kam nošļauti gali. Uz tēstu laukakmens blukņu pamatiem celta apmesta ķieģeļu ēka. Pagrabstāvā visur velvēti griesti, ar krusta velvēm. Virtuve atradusies pagrabstāvā, kur tagad garderobe, ēdieni celti augšup ar liftu.

Ieejas portāls darināts 18. gadsimta otrajā pusē vēlā baroka formās, tā augšdaļā marmora cilnis ar Mēdemu (kreisajā pusē) un Keizerlingu alianses ģerboni. Tas ir viens no greznākajiem un mākslinieciski nozīmīgākajiem Latvijas muižu 18. gadsimta portāliem. Tas izgatavots laikā, kad muižas īpašnieks Kristofs Dītrihs Georgs fon Mēdems (1721–1782) bija precējies ar Annu, dzimušu grāfieni Keizerlingu (1732–1793). Uz mantijas fona divas lauvas tur kartušas formas ģerboņu vairogus. Ģerbonī izpētes laikā tika konstatēti deviņi krāsu toņi.

Portāla durvju ailas ietver dubultoti pilastri ar joniskiem kapiteļiem, no kuriem uz durvju centra pusi — simetriski palmas zari. Diemžēl nav saglabāties ārējo kāpņu laukuma margojums, 1933. gada uzņēmumā vēl redzamas vecās metāla margas, bet divus gadus vēlāk jau citas — vienkāršākas. Parka pusē pilij ir koka veranda.

Elejas pils autors J. G. Ā. Berlicis bija iecerējis šo pili modernizēt, tās ārieni pārveidot atbilstoši klasicisma stilam. Projekts tapa īsi pirms 1818. gada, kad muiža vēl piederēja Žanno Mēdema brālim Karlam. Projekts realizēts, to ievērojami vienkāršojot, piemēram, nav izveidoti paredzētie pilastri, bet saglabāts agrākais rustojums. Tomēr laika gaitā kungu māja zaudējusi gan rustojumu, gan logu ailu dekoratīvos elementus, frižu un dzegu joslu, jumta segumu. Saglabājušās senās koka vītņu kāpnes, bet baltās podiņu krāsnis likvidētas.

1964.–1965. gadā uzrakstīta Mārtiņa Zīverta luga “Kaļostro Vilcē”, kurā darbība notiek Vilces pilī 1779. gada 11. un 12. aprīlī. Komēdijas notikumi, paša autora vārdiem sakot, *diemžēl nav izdomāti*. Te darbojas vēsturiskas personas — par

Lielo Koftu sauktais grāfs Kaļostro, kas tiek uzskatīts par burvi, Elejas grāfs Mēdems, dzejniece Elīze Reke. Zināmā mērā autora izdomāts ir kalps Vilems, kas gan patiesībā ir grāfs van der Velde. Arī Andrejs Johansons eseju grāmatā “Pakavu dunoņa” (1994) nodaļā “Lietuvēna krusta bruņinieks” attēlojis itāļu avantūrista Džuzepes Kaliostro darbību Vilcē, kas uz dažiem baroniem un grāfiem atstājusi tādu iespaidu, ka viņi prāto, vai tikai Kaliostro nebūtu labāks Kurzemes hercogs par Pēteri Bironu. Viņš pavēstījis, ka pirms 600 gadiem Vilcē dzīvojis ievērojams mags, kas mežā noslēpis maģiskus rakstus, instrumentus un lielas bagātības. Tos gan sargājot “septiņi ļoti skaisti cilvēki baltos, garos tērpos — vienam uz krūtīm sarkana sirds, pārējiem sarkans krusts un uz pieres kaut kas uzrakstīts”.

Kad pils celta, esot bijis ticējums, ka jāiemūrē nevainīga meitene, lai nestu svētību pilij. Ik pēc simts gadiem meitene iznāk un staigā pa pili (LFK 2049, 1054). Kur kādreiz otrajā stāvā, no zāles pa kreisi, bija meiteņu guļamistabas, esot izcilnis, kas norādot iemūrēšanas vietu, meitenes tad esot baidītas ar šādiem nostāstiem. Vēl zināms variants, ka iemūrēšanas vieta esot otrajā stāvā pa kreisi no koka trepēm (LFK 2049, 1103). Cita teika (LFK 1968, 3796) min iemūrētu *latvieti*, kas tad nes svētību visam apvidum, nevis tikai pilij. Iemūrēšanas vieta esot pagrabā, tur esot robs mūrī. Vilces pilī esot bijusi bedre, kas varot būt saistīta ar apakšzemes eju zem Vilces upes (ezera), gar dzirnavām uz Blankenfeldes pili. Tā

pils bija Hāna brālim, tad, ja kas, varētu pamukt tur (LFK 2049, 1129). Tāda bedre bijusi zem lielajām *trepēm*, bet puikas tur kādu mēģinājuši iesprostot un tad tā aizmūrēta.

Pils dienvidaustrumu stūra logos no parka varot redzēt dāmu baltā tērpā, kas esot kādas jaunībā mirušas pilskunga meitas gars (LFK 2049, 1122). Un kāpēc ne no kā pēkšņi augstāvē ar lielu troksni aizsitas kādas durvis? Ne caurvēja, ne kāda cilvēka (LFK 2049, 1123).

Nav arī īstas skaidrības par ozolu (1,8 m), kas aug pašā pilī priekšā. Tas skaitoties K. Ulmaņa ozols, jo viņam bija jāatbrauc gan uz skolas izlaidumu, gan uz stādīšanu, taču nav sanācis un viņa vietā atbraucis kāds no ministriem (LFK 2049, 1128). Citas atmiņas gan vēsti par šo ciemošanos 1935. gadā un noorganizēto sagaidīšanas ceremoniju.

Kopš 1921. gada pilī darbojas Vilces skola. Cik tad tā veca? Muižā skola esot ierīkota jau 1823. gadā (pēc A. Tomašūna datiem), taču oficiālos dokumentos tas neparādās. Tāpēc par skolas pirmsākumu uzskata 1837. gadu, kad te nodibināta kopīga skola Vilces un Blankenfeldes bērniem, kas mācījās Jaunmuižā. Pēc *Silakuršiem* skolas telpas bija pilī. Tagad gan Vilces pamatskola izvietota trijās ēkās: 5.–9. klase pilī, sākumskola bijušajā bērnu dārzā, meiteņu un zēnu darbmaiņai tiek izmantota atsevišķa ēka. Kara laikā — 1944. gadā — skola daļēji bija arī pienotavā, daļēji *Ķētelēs*, arī *Lindiņos*. Vasarā, kad ienāca krievu armija, skola bija *pilna* ar lidotājiem, tad jau tur vairs

neviens netika, mācījās tikai *Ķētelēs* un pienotavā.

Skolas priekšā ir piemiņas akmens (1988) par godu 150 gadu jubilejai. Skolu apdzejojusi arī Biruta Puiķe, tādējādi skolai ir sava himna.

Te atceras skolas direktorus: Indriķi Bazonu, Mildu Briedi, Gustu Šilinski, Ausmu Andersoni, Viju Cīruli, Armandu Avotu. Visdziļākās pēdas skolas vēsturē atstājis Roberts Gods (1907–1976), kas bijis gan direktors, gan skolotājs. Viņš dibinājis daudzus pašdarbības kolektīvus: kori, pūtēju orķestri, vīru vokālo ansambli, dramatisko kolektīvu. Skolotājs Alberts Straumanis nedēļas laikā uzrakstīja lugu un pāris nedēļās iestudēja. Tika iestudētas arī Blaumaņa lugas, pat Ibsena “Ziemeļu varoņi”. Skatītāju netrūka, redzētais palika atmiņā, ne velti pagastā ir gan mājas *Induļi*, gan *Ārijas*. Pēdējos norādījumus pirms izrādēm deva no Jelgavas atbraukušie aktieri Emma Ezeriņa, Olga Krūmiņa, Kristaps Linde, Pēteris Lūcis, Ēvalds Mercs, Jānis Ķikulis. Daudzas lugas tika uzvestas arī pēckara gados skolas direktora Oskara Kušķa vadībā. Kā stāsta Vija Tora, kad viņas tēvs (dzimis Jaunsvirlaukā vienā mājā ar režisoru Pēteri Lūci) pēckara gados spēlējis kopā ar Brahmani, citiem aktieriem bijis grūti, jo abi runājuši nevis uzrakstīto tekstu, bet gan to, ko paši gribējuši. Izrādes parasti notika klubā, bet mēģinājumi *Kaķos*. Teātra būšana turpinās, Vilces bibliotēkas Ķīves filiāles bibliotekāre Regīna Deksnē izgājusi režisoru kursus, arī tur bijušas izrādes. Vilces amatieru teātris

dibināts 2000. gadā, tajā darbojas pat jelgavnieki un rīdzinieki.

Par teātri runājot, tā kā būtu jāpiemin arī aktrise Lilija Štengele (1891–1958, Vašingtonā, ASV), Latvijas Nacionālās operas solistes M. Brehmanes-Štengeles vīra māsa. Pēc V. Tooma “Vidusvidzemnieku biogrāfiskās vārdnīcas” (2003), esot dzimusi Vilces muižā dzelzceļnieka ģimenē. Dzelzceļa Vilcē tā kā nebūtu. Pēc citām ziņām, dzimusi Rīgā dzelzceļnieka ģimenē (nu jau ticamāk), taču, kā raksta Lilija Dzene, pati aktrise teikusi, ka tomēr Vilcē vagara ģimenē. Kam nu ticēt?

No skolas 100 gadu jubilejas saglabājies karogs, ko 1937. gada 5. decembrī uzdāvinājis kāds no valdības vīriem — iekšlietu ministrs. Skaists — no zīda un atlasa. Tā vienā pusē ir uzraksts “Tēvzemei, brīvībai un gaismai”, bet otrā — “Vilces sešklasīgā pamatskola”. Izlaidumos tas vienmēr tiek nodots no aizejošās klases paliekošajai. Ar Annas Brigaderes vārdiem no “Varoņa sirds” (veltīta O. Kalpaka piemiņai):

— Kur gūšu Latvijas spēku?

— Pats viņas spēks, ja tiksī... (Atbild vecākais, promejošais.)

— Kā celšu Latvijas ēku?

— Sirdi ja pamatā liksi.

— Ziedošu sirdi es savu,

Ziedodams uzvaru gūšu.

— Tad līdz ar Latvijas slavu,

Mirdzēsi saules mūžu!

Šos vārdus Laima Griķe (Jēkabsone), kas piedalījās karoga nodošanā 1940. gada

16. maijā, bija saglabājusi savā sirdī. Taču laiki mainījās, un karogu vajadzēja likvidēt. Tomēr Miesnieku Elziņa (Elza Vībure) to saglabāja un, sasniegusi 80 gadu vecumu, atdeva atpakaļ skolai. Pēc direktora Roberta Goda nāves viņa bija turpinājusi glabāt karogu (LFK 2049, 1146). Diemžēl sudraba plāksnīte ar datējumu divu mēnešu laikā skolā kādam bija pārāk iepatikusies... Bet R. Goda dēls Uģis Gods (1938, Jelgavā) turpina pedagogu (arī māte Elizabete bija skolotāja) dzimtas tradīciju — ir biznesa augstskolas “Turība” profesors, ekonomikas zinātņu doktors, šobrīd sarakstījis jau 12 grāmatas par makro- un mikroekonomiku.

Aiz pils ēkas ir četrus hektārus liels parks, ainaviski vērtīgākā parka daļa atrodas Vilces upes labajā krastā. Upe skolas tuvumā kādreiz bijusi sadalīta vairākos posmos: Lielā laipa, Intas peldētava (tur peldējusies direktora Miesnieka meita), Mazā laipiņa (pretī *Gaismām*), Seklumiņš (gar lielo ozolu), pirmais, otrais un trešais dziļumiņš (pēdējais pretī Zaķu pļavai). “Mīlestības kalniņā” vienmēr bija *beņķītis*, kur pasēdēt. *Ulmaņa laikā* trīs soliņi bija lejā pie upes krasta. Tur, lejā, 1938. gadā spēlēti “Mērnīku laiki”. Pie krasta nogāzes redzama trīsžuburu liepa, aiz pils pa kreisi pamanāma Veimuta priede ar vējslotām.

Ar kādreizējās direktores A. Andersones dzejas vārdiem skolotāja R. Heidemane komponējusi dziesmu “Manai Vilcei”.

Pa kreisi aiz pils atrodas mazā skola, kas uzcelta kā bērnudārzs 1989. gadā,

pretim tai parka malā ir apmēram 1,2 metrus augsts akmens ar iespējamām iecirtuma pēdām virspusē. Aiz mazo klašu skolas atrodas 2000. gadā atklātā sporta halle, kuru izmanto arī pagasta iedzīvotāji.

1940. gadā stāvkrausta malā tika rakšanas bedres atpūtas soliņu novietošanai, un apmēram pusmetra dziļumā racēji uzdūrās cilvēku kauliem. Pēc tā paša gada arheoloģiskajiem izrakumiem K. Oša vadībā, šeit, izrādās, ir vidējā un vēlā dzelzs laikmeta apbedījumi. 1991. gada pārbaužu izrakumos tika atrasts ar 1533. gadu datēts Rīgā kalts sudraba šiliņš — no Livonijas ordeņvalsts mestra Valtera fon Pletenberga laikiem —, kas tomēr nav saistīts ar apbedījumiem.

Muižas ansambli ievēd parastās liepas aleja, pa kreisi manāms transformatora namiņš, kas bija domāts arhitekta Andra Galeniēka 1984. gadā projektētajai, bet tā arī neuzceltajai ciema padomes ēkai. Taču 1921. gadā sastādītais muižas sadalīšanas lietas plāns uzrāda kompleksā 46 dažādas ēkas. Tur bija ēka, kur uzsildīt lopiņiem ūdeni. Tā atradās laidaru galā, pa kreisi no alejas. Vēl bija *putnu* un *cūku stalli*, ābolu pagrabs un citas ēkas. Kas no tā saglabājies?

Kur ceļš pašķiras, pa vidu atstājot apaļu rundāli, ir no akmens cirsti stabiņi. Tur kādreiz bijušas nostiprinātas divas paralēlas koka līstes.

Pa labi no rundāļa bijusi kalpu dzīvojamā māja, no māla, bet pēc ugunsgrēka 70. gados atjaunota. Tā līdz apmēram 1990. gadam tika izmantota par skolas

internātu. Aiz tās bijis koka vāgūzis, sānis vecs, no baļķiem celts cūku *stallis*. Tagadējā saimniecības ēkā skolas galā pa labi bijis *putnu stallis* ar malkas šķūni. Nebrīnīsimies par staļļiem, Kurzemē un Sēlijā tā dažkārt sauc parastas kūtis.

Pa kreisi no rundāļa iezīmēta 1907. gadā celta dzīvojamā ēka no māla kleķa, kurā tagad atrodas skolas zēnu un meiteņu darbmācības kabineti. Aiz tās manāms vēl viens cūku *stallis*, celts 1908. gadā. No divām siltumnīcām saglabāties tikai akmens mūris. Citas sīkākas būves vairs nav manāmas.

Lejā bijusi brūža ēka, tagadējās *Gaismas*, daļēji celta no sarkanajiem ķieģeļiem, māla kleķis izmantots kā apmetums. Mājai dubultie griesti, starp tiem bijis pat iespējams ielīst. Jaunākos laikos te bijusi bibliotēka, zobārstniecības kabinets. Muižas laikos ēkā dzīvojis dārznieks. Stāsta, viņš kādreiz bērniem iedevis pa tomātam. Kā tādu nepazīstamu augli lai ēd? Sākumā mēģinājuši ar cukuru, bet nelicies garšīgi. Nosprieduši, ka *šitie* nu vispār nav ēdami.

Kā dārznieka Dāvja Liberta (piedalījies jaunstrāvnīku kustībā) dēls Vilcē dzimis Latvijas Universitātes vecākais docents, zinātņu doktors Arnolds Liberts (1888–1938). Fizikis, vairāku grāmatu autors, 1935./1936. mācību gadā bija LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes dekāns. Viņa brālis Emīls Frīcis Liberts (ap 1890–1912, Jelgavā) bija viens no laukstrādnieku streika vadītājiem 1905. gadā. Viņa iesauka bijusi *Pletīzers*. Abu māsa Milda Riekstiņa (1883–1975), apglabāta

Vilcē, Jēkuļu kapos, darbojusies nelegālā sociāldemokrātu pulciņā Jelgavā. No 1925. gada viņa vadīja brāļa Arnolda saimniecību Vilcē, 1928. gadā nopirka māju Mūrmuižas tuvumā, ko nosauca par *Riekstiņiem*, tā izmantota arī pagrīdes darbam.

Otrpus ceļam ir *Brači* (19. gadsimta otrā puse), kas vēlāk piešķirti muižas vāgaram Jānim Muzikantam, kurš nav bijis ļauns izdzinējs. Pēc izskata neparastajā mājā ar maziem lodziņiem kādreiz bijusi muižas labības klēts, pagrabs bijis piemērots piena kannu glabāšanai. Tāpēc laikam 1921. gada plānā tā nosaukta par spīķeri. Māju nosaukums esot *nošpikots* kaut kur Vidzemē (LFK 2049, 1121). Šo māju priekšā pie ceļa saglabāties no iesarkana rupjgraudaina granīta darināts vecais kilometru stabs.

Interesanti notikumi saistīti ar Braču pirti. 1944. gadā, kad krievu armija noteiktinājās skolā, visi nākuši uz Braču pirti mazgāties. Daudzi netīri un utaini, tā pirts saimniece Zelma Pūķis pēc katras *porcijas* pirti plucina, mazgā un berž. Nav vēl pirts izmazgāta, kad jau nākamie ar malkas klēpjiem klāt. Saimniece iet gar māju ar spaiņiem un purpina: “Būtu tā pirts nodegusi, man nebūtu tāda darba.” Pēc dažām dienām pirti pārkurina un nodeg arī. Saimnieks saka: “Nu kāpēc tu tā nolādēji to pirti? Mēs strādājam, arī man vajag mazgāties!” (LFK 2049, 1133)

Pirti, protams, atjaunoja. Jelgavā dzimušais dzejnieks un Valmieras teātra aktieris Juris Helds (1942) kādu laiku dzīvojis šajās mājās, mācījies Vilces skolā.

Viņa tēvs Jānis Ķikulis bija ievērojams Jelgavas teātra komisko lomu tēlotājs. Tolaik, pēc kara, Jelgavas teātrī aktieris bija arī Pēteris Lūcis, kādreiz kā viesaktieris atbraucis uz Vilci tēlot Otello. Tad jau grimī nebija, sajauca sodrējus ar cūku taukiem un nosmērēja viņu no galvas līdz kājām melnu, kā jau nēģeri. Pēc tam teica, ka Lūcis *Braču* pirtī mazgājas no nēģera par baltu cilvēku (LFK 2049, 1134).

Pie *Bračiem* ceļa malā savulaik bija smēde, kas sabruka 50. gados. Tagad tās vietā aug ķirši. Te darbojies *kungu* kalējs. Cits, *prastāks*, kalējs dzīvoja tagadējās *Zālītēs*, skaistā mājā ar mansarda jumta izbūvi, ķieģeļu rustojumu, ēkas stūros pildrežģis, pildīts ar ķieģeļiem.

Pa kreisi no *Bračiem* pāri diķim kalte

(1889), vecajā plānā nosaukta par *dārni*. Kurzemniekiem tas būtu *dāris*. Otrpus ceļam bijusi rija, daļēji māla kleķa, daļēji ar ķieģeļiem pildīts pildrežģis. Diemžēl pildrežģis tagad pārsegts ar plāksnēm un vairs nav saskatāms. Kādā senā attēlā redzama stipri līdzīga ēka, ar parakstu — muižas šķūnis, 1809. gads. Varbūt tomēr rija? Muižas riju savā īpašumā ieguva Vilces izglītības biedrība "Gaisma" (dibināta 1909. gadā) un 1929. gadā pēc arhitekta Kārļa Bikšes projekta sāka to pārbūvēt par izrikojumu zāli ar pagaidu skatuvi. Sākotnēji ēka gan bijusi garāka. Līdz tautas nama izveidošanai biedrības telpas atradās M. Brauera mājās *Silpēteros*.

Agrākajā mežniecības ēkā (1982) tagad izvietota pagasta padome.

APKĀRT VILCES KAPIEM

Kādreizējos Jēkuļu kapus tagad sauc par Vilces kapiem. Varbūt tāpēc, ka pašu *Jēkuļu* māju kādreiz nebija. Jau 30. gados pierakstītā teikā (LFK 941, 2609) par šīm mājām runā kā kādreiz bijušām. Tās it kā atradušās starp *Laukgaļa* un *Griķa* lauku, saimniece bijusi kāda *ārstene*, kas cilvēkus ārstējusi ar laukos savāktām zālītēm. Tagad *Jēkuļi* atkal ir, atrodas gan vairāk nost uz ziemeļaustrumu pusi, aiz meža... Vietējie gan vairāk lieto kapu veco nosaukumu. Kapos sākotnējā ieeja arī bijusi no *Jēkuļu* māju puses (LFK 2049, 1406).

Bet nu no *Jēkuļiem* jātaisa *liriska atkāpe*. *Griķu* mājas celtas 1921. gadā, taču Misiņu ģimene tās nopirka 1938. gadā. Zinām, ka tieši tajās 1949. gadā dzimusi Aspazijas prēmijas laureāte (1995) dzejniece Māra Misiņa. Kaut gan — Māra ir pseidonīms, pasē minēts īstais vārds — Mārīte. Rakstnieks Zigmonds Skujiņš viņai pēc pirmās publikācijas norādījis, ka cienijamas dāmas gados vārds vairs nebūs īsti piemērots. Bijusi precējusies ar tagad jau mirušo rakstnieku Leonu Dumberu (1943–1992). Viņa romāna “Pašrocīgi zīmēts kalendārs” (1981) vairāku personāžu prototipi dzīvojuši Vilcē, un vietējie iedzīvotāji tos atpazinuši. Pati

dzejniece sevi sauc par lauku cilvēku, dzejošana sākusies, tikai nonākot pilsētas vidē. Viņas darbos dzimtā puse nav tikai krājumā “Priecājies, dvēselī!” ar Sidrabenes pieminējumu. Dzejoli “Mājās” *Griķi* raksturoti šādi:

Aka ar ūdeni vēsu.

Ābele, vārtiņi, nams.

*Skurstenī bišuspiets iekritis
garāmskriedams.*

Pagalmā ir tēva stādīta ābele — viņa iemīļotā baltā dzidrā šķirne. Cita dzejniece — Olga Lisovska — par Māru Misiņu teic, ka “ik vārds, ik doma, ik metafora — viss ir līdz galam uzvilks, izstrādāts, nostrādāts, un tad jau dzejoļi krīt viegli kā āboli Zemgales rudeņos... Viņa raksta tikai tādos brīžos, kad *debesis smeļas mutē*.” Tēva mājas ir vienīgās, kas joprojām dzejniecei dod mieru un rada mājas izjūtu. Viņa vērtē, ka nevienā kūrortā neesot tik labi atpūtusies kā epizodiski dzimtajās mājās. Patīkot rušināties pa zemi. Un konstatē, ka dzimtas vietas izjūta daudziem cilvēkiem ir ārkārtīgi spēcīga.

Runtuļu Juris no *Runtuļiem* uz Maz-

vilces pusi pierakstījis: tā kā mājas bijušas *jo klātu* pie kapiem, tad *Jēkuļu* māju ļaudis varējuši ap pusnakti redzēt, kā miroņi, baltās drānās tērpti, ar grāmatām rokās, stāvējuši katrs pie sava kapa un dziedājuši tik jauki kā eņģeļi. Vecais saimnieks paņēmis no plaukta dziesmu grāmatu, parādījis jebkuru dziesmu, ko miroņi dzied, un pats lēnām dziedājis līdz. Kādreiz arī pusdienas laikā kāda sieviete, zīdot bērnu, dzirdējusi jaukas, mīlīgas dziesmiņas. Pasauktais saimnieks teicis: “Ļauj, lai dzied, — tie mūsu pašu brāļu, mūsu gariņi.”

Ja *Jēkuļu* mājas tiešām atradušās starp *Griķu* un *Laukgaļu* māju laukiem, tad diez vai dziedāšanu tur varētu saklausīt. Spokus redzēt — tā būtu cita lieta. Kaut gan — kapu vecākie apbedījumi ir *Laukgaļu* pusē. Bet, pēc teikas (LFK 2049, 397), Vilces pagastā ir savdabība: māju vārdi, kas 18. gs. sākumā bijuši vienā vietā, mūsu laikos — varbūt kopā ar cilvēkiem — pārcēlušies uz citu pagasta stūri. Tātad varbūt senāk *Jēkuļu* mājas pat bijušas tuvāk kapiem.

Kapi tiešām seni, kapliča datējama ar 19. gadsimta pirmo pusi un vidu. Ķieģeļu un akmens mūra kaplicai ir rustoti pilastri un klasicisma laiku profilētā dzega. Uz četrslīpju jumta kādreiz bijis arī vējrādis ar datējumu, kas nav saglabājies, bet to savulaik pārzīmējis Bauskas novada pētnieks Rūdolfs Saulājs. Būvei pārsegums krusta velves veidā. Kapliča, kas 80. gados bija avārijas stāvoklī, atjaunota 90. gadu sākumā.

Par kapliču zināma teika, ka te *iebal-*

sināti astoņi baroni. Protams, teicējs vienkārši nav sapratis vārdu “iebalzamēti”. Koškuliene (kādas baronu dzimtas pārstāve), te sēdējama, teikusi: “Ja jūs, kungi, zinātu, kādi tagad laiki!” Tas esot noticis 1870. gadā (LFK 941, 13).

Kas tad te varēja *dziedāt*? Tātad par tiem, kas te paglabāti. Ieejam pa maziem vārtiņiem ar datējumu 1938. Kapos apglabāti dzejnieces Māras Misiņas vecāki, tēvam Fricim Misiņam (1914–1980) īpatns senlatviešu stila krusts ar jumtiņu, citi tādi te nav redzēti. Dzejā par sestdienu krājumā “Priecājies, dvēselīt!” ir rindas:

*Kā tad būs, vai jākurina pirts? —
it kā tēva balss no Vilces kapiem.*

Citviet:

Kapusvētkus svin tēvu tēvi.

Un par viņiem dzied mākoņu stāvi.

Savi nopelni pagasta rakstvedim Arnoldam Mednim (1910–1989), kas savācis daudzas fotoliecības par pagasta sabiedrisko un kultūras dzīvi. To saglabājis visus kara gadus tukšās piena kannās, bet atmodas laikos viss vākums nokļuvis kādu radu rokās citviet. Ja arī tie ir pratuši novērtēt materiālu nozīmīgumu, tomēr žēl, ka pagastam vairs nav pieejami, jo nav zināma to tagadējā atrašanās vieta.

Kapos Viterungu (Avotu) dzimtas apbedījumi ar norādi, ka Kārlis Avots (1903–1942) miris Krasnojarskā. Kā viņu piemiņa iezīmēta Mazvilcē, jau minēju.

Te apglabāts ilggadējais skolas skolotājs un direktors Roberts Gods (1907–1976), kura kapa pieminekļa (sievietes mātes tēls) autors ir Juris Mauriņš, ilggadējā Elejas vidusskolas direktore Biruta Avota (1938–1998). Studenta Harija Zvejnika piemiņas zīmes autoru gan man neizdevās noskaidrot. Pats vecākais saglabājies apbedījums varētu būt Lindiņu dzimtai. Šai dzimtai labi saglabājusies vecā metāla lējuma sētiņa. Ar labu vārdu vilcēnieši piemin ilggadējo ciema padomes vadītāju Maigu Mušinsku (1927–1988). Atsevišķs nodalījums Ziedkalnes pensionātā mirušajiem.

Kā savulaik klājies kapsētas apmeklētājiem? Runtuļu Vilis pierakstījis: kāds ceļinieks nakts laikā nolicies uz kapa gulēt. Kad jau laidies miegā, izdzirdējis apakšā dziedam smalkā balstiņā: “Ko tu guli, nedīzenis,/ Pie dižajiem ļautiņiem?/ Ne tev acis pārgrozītas,/ Ne dzīslīņas izstaipītas.”

Sapratis, ka tā dzied miroņi, uzcēlies, pārmetis krustu un devies tālāk. Cits vīrs, *ietaisījis dūšeli* un, domādams, ka atgūlies mežā, nolicies uz kapa gulēt. Ieraudzījis zemē caurumu un sācis tajā skatīties. Tur bijusi kā istaba un uz uguns vārījies pods, kur *zemju biezputru* vārījušas divas sievietes. Vecākā ieraudzījusi, ka uz viņām kāds skatās, un teikusi kalponei, ka iešot to pārmācīt. Vīrs sabijies un aizskrējis, cik ātri vien varēdams. Bet par *zemju biezputru* — M. Misiņa savā dzejā piemin *mēmo putru*. Varbūt vietējās īpatnības?

Pēc teikas uz Mūrmuižas un Vilces ceļu krustojuma esot bijis verstes stabs, pie kura meža pusē zemē atkal cits liels cau-

rum. Kādu pusdienas laiku *senā senatnē* no cauruma izlīdusi melna sieviete un aizturējusi meiteni, kas gājusi uz kapiem pie savas mirušās mātes. Sieviete teikusi, ka esot Mūrmuižas lielmāte, kurai viss *rajons* te piederot. Ja kādreiz būšot atpestīta no šīs alas, tad meiteni darīšot bagātu. Bet — pulkstenis nāca divpadsmit un sieviete pazudusi (LFK 941, 2897).

Tagad uz Svētes tilta pusi ir *Upeslīči*, liela lauku saimniecība, kur ne tikai audzē cukurbietes un graudaugus, bet domā arī par vides sakoptību. Pie nelielās pirtiņas (1998) ir dārzs, kas saucams par daiļdārzu. Saimnieko te Imants un Ruta Gustiņi, viņu aizraušanās ir skujeņi. Te augošie koki viņiem dod enerģiju darboties.

Par reāliem notikumiem var atzīmēt, ka uz Ūziņu ceļa esot laupījis Kaupēns (1895–1927), turklāt bagātākos. Kādam te nošauts viņa zirgs (LFK 2049, 1374). *Prastos*, mazos zemnieciņus neesot aizticis, nevienam neko nav atņēmis (LFK 2049, 1155). Katrs jau gan stāsta citādi. Lasīts, ka Tērvetē Kalnamuižas silā sievietei, kurai nekā cita neesot bijis, atņēmis trīs ābolus. Latvijas laiku sākumā aizsargi ielenkuši mežu, kur tad bijis slavenais laupītājs, bet tas pa *cukgrāvi* klusām pa ūdeni izmucis (LFK 2049, 1058). *Cukgrāvis* nav vis cūku izrakts, tā vietējie iedzīvotāji sauc lielos grāvjus.

Aiz meža Ūziņu virzienā ceļa malā ir divas liepas, tur kādreiz sākās ceļš uz *Meķiem*, kas bija žurnālistes Veltas Knospes (1928) dzimtās mājas, no kurām palicis tikai vientuļš koks lauka vidū.

MŪRMUIŽA

Uzreiz jāsaaka, ka vilceniķu Mūrmuiža nemaz nav vienīgā Latvijā. Sava Mūrmuiža ir Aizkraukles rajona Kurmenes pagastā un Valmieras rajona Kauguru pagastā, turklāt pēdējā ievērojama ar Mūrmuižas tautas augstskolu, kuras darbībā piedalījusies arī pasauleslavenā (1971. gadā saņēmusi arī Konrāda Adenauera balvu) rakstniece un literatūrzinātniece Zenta Mauriņa. Tikai žēl, ka Vilces Mūrmuižu laikam nezina valmierieši, jo viņi Valmieras rajona skolu pārvaldes 1999. gadā izdotajā grāmatā "Valmieras novada teikas" pamanījušies iekļaut arī vienu Vilcē pierakstītu teiku par Zviedru kara kasēm. Kurmenes pagastā (tāpat kā Vilcē) bijušas pat grāfam P. Komarovskim piederošas *Mūrmuižas ūdensdzirnavas*. Tur bijusi arī Mūrmuižas skola. A. Tomašūns "Jelgavas Ziņotājā" (1989, 5. sept.) raksta, ka "Latviešu Avīzes" 1847. gada 5. numurā ziņojot par skolas ierīkošanu Mūrmuižā, bet 1849. gada statistiskie dati to neapstiprinot. Pārbaudot avotu, uzzināju, ka avīzē rakstīts par īsto Mūrmuižu un ka barons Elsens (avīzē — *Delfsens*) vienu puisī no Mūrmuižas pagasta — Friedbergu — aizsūtījis piecus gadus uz Irlavu, lai tur izmācās par skolmeistaru.

Kur sākas ceļš Augstkalnes virzienā, tur labajā pusē redzama aizsargu 1935. gada Meža dienās stādītā ozolu rinda, kas ved līdz Zviedru piemineklim. Viens ozols 300 metrus no krustojuma izceļas īpaši, tam arī savs nosaukums — *Žīda ozols*. Te it kā pakārts kāds žīds (LFK 2049, 313). Citviet (LFK 941, 3483) par Žīda ozolu (precizējot, ka tas atrodies *Jaunpūnes* māju tuvumā) stāsta, ka žīdu, braucot mājā, nositis kāds *slepkava*. Pēc teikas (LFK 854, 2179), tas bijis Mūrmuižas krogus turētājs, kurš braucis uz Jelgavu pēc precēm. Laupītāji zinājuši, ka viņam līdz ir nauda. Cita teika (LFK 941, 2695) vēstī, ka te viņš arī aprakts. Un ap Ziemassvētkiem ikviens, kas braucot šai vietai garām, pie ozola satiekot divus vīrus ar lielām bārdām. Tie, ne vārda neteikdami, piesēstas blakus braucējam, brauc līdz kalna galam, tur nolēc un ieiet mežā. Ja kāds šiem vīriem uzdrošinātos ko jautāt, tam tūlīt būtu jāmirst. Pēc nostāsta (LFK 2049, 1074), zem ozola savulaik stāvējis pazīstamais laupītājs un slepkava Ansis Kaupēns. Kad paplašināja ceļu, kokam apzāģēja apakšējos zarus.

Nedaudz tālāk vecais ceļš nogriežas pa labi, mums tam jāseko. Kreisajā pusē

redzamas aizsardžu un mazpulcēnu stādītās liepas. Tālāk pirmo redzam pieminekli ar *viltīgu* uzrakstu: "1705. gada 28. jūlijā šajā vietā zviedru kara pulki Ādama Ludviga Lēvenhaupta vadībā uzvarēja spēcīgāku ienaidnieku." Teksts arī zviedru valodā. Par karapulku samēriem ziņas ir pretrunīgas. Vēstures avotos parasti min, ka zviedriem bijis 7000 vīru (starp kuriem 2500 vidzemnieku), krievu feldmaršalam B. Šeremetjevam — gan 20 000, gan 12 000. Mazākais skaitlis izvēlēts arī šķirklim Latvijas padomju enciklopēdijā, droši vien lai samazinātu krievu sakāves kaunu. Katrā ziņā — tā bija viena no lielākajām un asiņainākajām kaujām Ziemeļu kara sākuma posmā. Tomēr — ja piemineklī būtu bijis nosaukts zviedru pretinieks, droši vien šobrīd tas vairs nebūtu *saglabājies*. Par kauju ir vēl viena liecība, kas atrodama Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā. Rīgas tirgoņi — Melngalvju biedrība — pēc tās pasūtīja izcilākajam pilsētas zeltkalim J. G. Ebenam sudraba kannu, kuras vāka cilnī attēlota cīņas epizode un Ā. L. Lēvenhaupta krūšutēls.

Piemineklis atklāts 1935. gadā. To finansēja Ā. Lēvenhaupta pēcnācēji Zviedrijā, stēla izgatavota pēc Pieminekļu valdes vecākā inspektora arhitekta P. Ārenda meta. Vilces brūža mājā 1931. gadā dzimusī teicēja Dzidra Šuķevica atcerējās pieminekļa atklāšanu. Ar melnu mašīnu atbraukuši skaisti kungi melnās drēbēs, cilindri galvā, balti cimdi rokās. Runājuši kādā nesaprotamā valodā (LFK 2049, 351).

Tālāk vecais ceļš šķērso Vilces upi pa

tiltu, kas celts 19. gadsimta beigās un sastāv no trim vienlaiduma laukakmens mūra loka tiltiem pār upi un tās palu laiku gultnēm. To kopējais garums ir 114 metri. Divu lielāko tiltu arkas ir 6,8 metrus platas un 4 metrus augstas. Brauktuvi norobežo apaļi granīta stabiņi, bijušas arī iedobtas koka margas. Tilti ir tehnikas vēstures piemineklis. Protams, nepietiek tikai pāriet 5,5 metrus plato tiltu, tas viss jāredz no sāniem. Tad vērīgāks skatītājs pamanīs arī stalaktītus.

No pirmā tilta pa labi redzams ūdens spogulis. Vispirms — kā tas radies? Tur senos laikos bijusi tikai maza peļķīte. Kāds plecīgs puisis vēlis kalnā augšup mucu, garāmejošs vīrs tam sacījis: "Dievs palīdz!" Puisis pēkšņi pazudis, muca dārdēdama vēlusies lejā, ierīpojusi peļķītē un apstājusies. Vīrs steidzies pie mucas lūkot, kas tur iekšā, bet peļķīte pārvērtusies par ļoti dziļu bedri un muca griezdamās tajā nogrimusi. Puisis bijis pats velns (LFK 941, 1165^a).

Teikas to saista ar zviedru ķēniņu, kas te jājis garām. Tam līdzī bijis buļļa ādas maiss ar naudu. Krievu dragūni tam sekojuši un te panākuši, ķēniņš iemetis maisu bedrē. Dragūni ar ķekšiem neko nevarējuši sameklēt, bet ķēniņš pa to laiku aizbēdzis. Vēlāk apkārtējie saimnieki mēģinājuši bedri izpumpēt, bet nav bijis iespējams, jo tik, cik ūdens izpumpēts, tik pieplūdis atkal klāt (LFK 941, 1280). Cita teika iztiek bez ķēniņa: Zviedru kara laikā upē ielaisti divi lielgabali, pielādēti ar zeltu (LFK 1968, 3774). Teika (LFK 941, 1385) to saista ar pasaules kara laiku, kad te

esot karojuši vāci ar zviedriem (ko tikai neizfantazē *tautas atmiņa*, ja uz piemiņekļa nav skaidra uzraksta!), kuri bēgdami te iemetuši kara kasi. Bedri nosaukuši par Zelta bedri. Pēc citas teikas (LFK 1629, 1247): lai krievi nezinātu, kur nauda noslēpta, izrakuši grāvi, pa kuru ūdens satecējis bedrē. Atradies pārdošnieks, kas lādi atradis. Naudas tur bijis visai maz, taču dažādi dokumenti un ieroči, kas glabājoties Kara muzejā. Pēc teikas (LFK 2049, 1119 un 1396), iznāk, ka 30. gados no Zviedrijas atbraukuši *izpētīt vēsturi*, tad arī mēģinājuši lādes dabūt ārā, bet nekas nav sanācis. Pēc teikas (LFK 941, 3141), 1937. gada vasarā daži uzņēmīgi cilvēki kasti izcēlušī un *aizlaidušies lapās*. Kā stāstījusi aculieciniece, te redzēts, ka kaut kas bijis vilkts pa zāli projām (LFK 2049, 352). Teikas jau tauta zina, tāpēc nav ko brīnīties, ka šie sūknēšanas mēģinājumi tiek atkārtoti arī tagad ar vismodernāko tehniku. Tas noticis pirms gadiem desmit, kad kāds *šefs* licis iztīrīt to diķīti, kad par to sāka interesēties, vīri aizmukuši (LFK 2049, 1085). Neviens nav padošmājis, ka avotainā bedre savienota ar upi un to izsūknēt nav iespējams.

Kā stāsta Mārtiņš Vīpulis, pa tiltu gar bedri neesot īpaši patīkami iet garām, esot sajūta, ka tevi stumj un velk iekšā. Bet esot arī patīkami ceļi: kaut vai gar sūknētavu uz pagastmājas pusi. Tur apņemot siltuma vilnis, esot jauka sajūta. Vasaras vakaros tur vienmēr esot migla (LFK 2049, 1086). Ināra Reine pamanījusi, ka lauka vidū no Mūrmuižas uz Ziedkalnes pusi ir unikāla sajūta, tur pat *prasoties*

mazs akmens templītis. Līdzīgi arī Ilzes Loginovas novērojumi: citviet, aiz *Bračiem*, no meža nākot 5 metrus plata silta josla. Pat siena grābējiem uznākot miegs. Cita *stripa* atkal esot ledaini auksta. Tur migla ceļoties kā tāda siena.

Tagad par trešo tiltu tajā pašā rindā. Tur lejā tādi akmeņu krāvumi, tur laiku pa laikam parādoties sieviešu dzimuma pārstāvis, žvadzina ķēdes un sauc, lai pieskaras. Kad pieskaras, tad pārvērsoties par naudas maisu, bet neviens to nav dabūjis izdarīt (LFK 2049, 1084). Vai pēc citas teikas (LFK 941, 576): gājējai parādās balta sieva, žvadzina ķēdes un aicina aizskart. Kad gājēja pagājusi garām, tad sieva noteikusi: "Simts gadu gulēju, vēl simts jāguļ." Tā dāma parādās ne tikai *sieviešiem*, kādam *vīrišķim* gājis tāpat (LFK 941, 280). Dzirdējis to pašu. Kad atskatījies, kaut kas saulē nospīdējis un bijusi kāda skaņa. Viss nozudis.

Ievērojāt — saulē nospīdējis. Tie tātad nav pusnakts spoku stundu stāsti.

Šim tiltam blakus ir bijušais Mūra krogs, kas darbojies 19. gadsimta beigām. Tajā dzimis Eduards Emīlis Maskovskis (1880–?), kas sarakstījis latīņu–latviešu botānisko vārdnīcu, propagandējis cukurbiešu un tabakas audzēšanu. Bijis drogu veikala īpašnieks Rīgā. Pēc Pirmā pasaules kara krogā iekārtoja veikalu, pēc Otrā pasaules kara tur bija veikals un bufete. Tagad ēka praktiski sagrauta, daļu no kroga esot nogāzis tanks, saglabājušies sienu fragmenti. Tās plāns bija burta U veidā, bijušas divas stadulas, katrā ēkas galā, visur lieli pagrabi. Ir doma celtni

atjaunot. Krogu 1984. gadā gleznojusi māksliniece Aiga Ivbule. Tagadējais tā saimnieks Mārtiņš Vīpulis, kas savulaik vadījis folkloras ansambli, skaidro arī Vilces nosaukuma citu nozīmi: vilce — tas ir naudas pūķis. Par vilcēm sauca rudens naktīs plaiksnājošo rūsus. Nav vairs saglabājusies Kanādes apse tā tuvumā.

Blakus esošā smēde tagad pārveidota par dzīvojamo māju *Rūķīši*. Vilces pagastā nav luterāņu baznīcas, kādreiz bijis entuziasts, kas gribējis tādu uzcelt. Stāsta par kalnu aiz *Rūķīšiem*, kur bijuši pat ielikti pamati (LFK 2049, 1087), bet īstas skaidrības nav.

Pa labi no *Rūķīšiem* sākas Mūrmuižas dzirnavu teritorija, kaut galvenā piebraukšana tām no Dobeles šosejas puses, pa to pārbraucot Svētes upi. Pa labi no šosejas aiz *Pūķiem* (ap 1850, plēstu laukakmeņu māja) sākas ceļš uz zviedru karavīru apbedījumu vietu (300 m), kas labiekārtota un atklāta 1991. gada 1. oktobrī *Vairogu* māju tuvumā. Piemiņas zīmes autors Mārtiņš Zauris darinājis krustu, kas vienlīdz labi skatāms gan no zemes, gan no debesīm. Krusts veidots gan no Latvijas, gan Zviedrijas akmens.

Ceļš pie pieminekļa nebeidzas. Pie viena — kas tad tur tālāk? Gabalu aiz *Vairogiem*, *Liepiņām* (20. gs. 30. gadi) — *Mazsīli* (1933), kuros dzimis Latvijas Lauksaimniecības universitātes Lauku inženieru fakultātes pasniedzējs Juris Žozdiņš (1948). Pie viena arī — ilggadējs LLU arodkomitejas priekšsēdētājs. Līdzautors mācību grāmatai par meliorācijas sistēmu hidrotehniskajām būvēm (1987).

Tuvumā aug *Mazsīļu* vīksna (6,1 m). Un tepat arī Svētes upe, kas citam liekas mierīga, ļoti patikama upe, cits pamanijis, ka tā maina gultni, katru pavasari tai jauna teces vieta.

Aiz *Sīļiem* tai pāri ved tilts, pa kuru kādreiz varēja nokļūt uz Ūziņu ceļa, tagad gan tikai ar velosipēdu. Bet kurš ir Pāvila Rozīša grāmatā “Zemes prieks” aprakstītais tilts? Pie *Kūpiņiem* un *Sīļiem* jau tāpat var tikt pāri. Tilti ir vairāki, arī pie kapiem, vēl ir tilts pie Ūziņu dzirnavām. Kur to kuļmašīnu veda lejā pa stāvo, *briesmīgo* kalnu. Te nav neviena cita tik *strauja* tilta, kur kuļmašīna varētu apgāzties. Tātad kaimiņu pagastā. Bet Vija Tore saka, ka tur jau par viņas tēti un kuļmašīnas vešanu lejā rakstīts.

Mūrmuižas dzirnavu strādnieku divstāvu dzīvojamā ēka (1907) otrpus šosejai atrodas pretī *Stariem* (1821), no kuriem tagad gan palikusi tikai puse. Trīsdesmitajos gados tur bijusi tūristu mītne.

Mūrmuižas dzirnavas uzceltas 1905. gadā. Lielais dzirnavu ezers ar lokveida ūdens pārgāzi veidots pēc meliorācijas inženiera M. Aināra projekta. Dzirnavas kādreiz piederējušas S. Jesiferam, pēc Otrā pasaules kara te bija rūpkombināta kokmateriālu kalte. Tās pārbūvētas, sākot ar 70. gadiem, kad Starpkolhozu celtniecības organizācijas laikā bija atpūtas bāze, tad parādījās piebūves, ēdnīca, apkalpojošā personāla telpas. Īpašnieki atkal te mainījās 1996. gadā, bet 2003. gada pavasarī ugunsgrēks izdarīja korekcijas nākotnes nodomiem.

Bet pati Mūrmuiža? To vēl neesam

skatījuši. Tepat blakus jau bijusi, uzcelta kā nocietināta muiža 1590. gadā, tāpēc arī tā nosaukta. Teika min: kādu rītu, brokastojot uz pils terases, bagātā barona *Elsiņa* deguns esot sadragāts ar nezināmas rokas raidītu lodi un pēc tam bijis pavisam jānoņem (LFK 941, 486). Savas bagātības tas esot apracis citiem nezināmā vietā. Ģimenē bijušas tikai meitas, bet muižu drīkstējis mantot vīriešu kārtas pēcnācējs. Pēc vecā barona nāves te ienācis cits, bet *na-bags*. Tiešām, kā savulaik atcerējās 97 gadu vecumā nomirusī Antoņina Gerve, barons bijis neparasts, savus laukus apraudzīt jājis uz ēzeļa. Laikam jau ne visai turīgs. Turpinot iepriekšējo teiku, jaunienācējs dabūjis zināt par apslēptajām bagātībām un gribējis tās atrast. Kādu dienu pat ieradusies kareivji no pilsētas un sākuši pārmeklēt pļavu pie muižas. Gājuši un durstījuši ar durkļiem — kur atduras, tur rakuši. Tomēr neko nav atraduši.

Mūrmuižas ēka celta 19. gadsimta vidū, gadsimta beigās tai uzcelts otrais stāvs. Pēc agrārreformas 1. Jelgavas slimokase te ierīkoja bērnu vasaras atpūtas vietu un to nosauca par *Ziedkalni*. 1929. gada jūlijā ēkā atklāta bērnu sanatorija. Padomju gados te bija Ausmas MTS. Tagad pilnīgi pārbūvētajā ēkā ir pansionāts, kura precīzs nosaukums skan "Specializētais jauniešu sociālās aprūpes centrs *Ziedkalne*", te dzīvo 18–30 gadus veci jaunieši no visas Latvijas ar garīga rakstura invaliditāti. Te notiek darba terapijas nodarbības — adīšana, izšūšana, kokapstrāde, dārzniecība. Iemītnieku rīcībā ir kapela.

Viens korpuss uzcelts 1965. gadā. Kād-

reizējā staļļu ēkā kopš 2001. gada iekārtota direkcija. Pirmā pasaules kara laikā te bija lazarete, kuras teritorijā ierīkoja vācu karavīru kapus, virs kuriem padomju gados uzcēla cūku kūti. Tagad tā nojaukta, atradās vecās ēkas (tā celta no māla kleķa kopā ar kūtsmēsliem) tuvumā. Tur saglabājušies liepu stādījumi.

Zviedru laikos Mūrmuižas baronu pils vietā bijusi *bruņinieku* pils. Svētes upes labajā krastā iepretī sieviešu klosteris. Pa upes apakšu gājusi apakšzemes eja, pa kuru bruņinieki devušies uz klosteri *ciemoties*. Teicējas bērnības laikā eja bijusi atrakta, bet nav varējuši iet iekšā, jo dzisusi uguns (LFK 1968, 3773). Cits apakšzemes iešanas mērķis minēts — lai kara laikā varētu no pils bēgt uz klosteri (LFK 1968, 3791). Pēc teikas, kad zem pils meklēta aprakta nauda, tad atrasta eja, nožogota ar dzelzs durvīm. Ja to gribot uzlauzt, jānojaucot viens pils stūris (LFK 941, 486). Cita teika min vēl papildu ejas — no klostera pagrabiem bijusi eja uz Berķenes muižu, bet no pils — uz kapliču parka rietumu galā uz kalna (LFK 941, 3966). Tagad klostera vietā sēj labību. Ieejas esot aizmūrētas pirms Pirmā pasaules kara. Bet par baronu kapiem parunāsim.

Ceļš uz tiem no šosejas iegriežas preti *Dzelmēm*. Centrā tagad kapliča — sarkano ķieģeļu celtne bez jumta, bet vēl jau manāms to arhitektoniskais dekors — apmests stūru rustojums, uz trim pusēm apaļi lodziņi, pilastri pie ieejas un aiz tiem nišas. Baroni apbedīti ārpus tās, kapliča izmantota tikai ceremonijām.

Kapličas iekšpusē tagad aug koki, tā sabrukusi ne vēlāk par Pirmo pasaules kara laiku. Pirmais te apbedīts Elsens, kas cēlis Mūrmuižas pili. Apkārt Brevenu dzimtas apbedījumi, manāmas apakšzemes apbedījumu velves. Varbūt tās ir teiku izcelsmes cēlonis? Kādai plāksnei ir šāds teksts: "Še pēc Dieva svēta prāta dus Mūrmuižas vagara Andreja sieva Jūle Anna Sibilla, 1769–1802." Vēl 20. gadsimta sākumā te tuvākie iedzīvotāji glabāja savus aizgājējus, pēdējais apbedījums veikts 1937. vai 1938. gadā.

Zināms lietojums *tautas saimniecībā* kapiem bijis vēl 50.–60. gados. Kādas skolas bioloģijas skolotājam tolaik bijusi problēma ar uzskates līdzekļiem. *Izklapatojis*, ka viņam atļāva atrakt baronu kapus. Atracis vienu vai divus kapus, gadījumies barona meita Šarlote fon Hāna, ar skaistu kulonu uz kakla, batista somiņu un mutautiņu. Kad mantām pieskārās, tad gan ira kopā. Tad jau bija daudz kaulu, ko rādīt skolēniem. Rakšana notikusi pa nakti, saliekot lukturus gar bedres malām. Garām gājis vecais Buģis, varbūt pat kunga dūšā, ieraudzījis, iebrēcies un šausmīgā ātrumā uz māju (LFK 2049, 1130).

Vēsturnieks A. Caune 1969. gada Dabas un vēstures kalendārā min, ka Mūrmuižas tuvumā esot riņķa krusts ar latvisku uzrakstu no 18. gadsimta. Tagad gan tādu nekur neizdevās ieraudzīt. Varbūt kāds zina tā likteni?

19. gadsimta beigās mežā netālu no baronu kapiem atradusies *laupītāju būda*, kurai blakus bijis liels ozola celms. Pēc teikas tagad, kad tur iet garām, redz uz

celma sēžot skaistu vīrieti. Labam cilvēkam neesot nekādas bailes, bet ļaunam gan ejot garām no bailēm mati *ceļoties gaisā* (LFK 941, 2686).

Ceļa malā ir *Ziediņi*, tām apkārt pa perimetru apstādītas liepas.

Aiz Baronu kapiem tālāk pie *Medniekiem* upes līčos, pie lielajām liepām, Svētes augstajā krastā esot zviedru virsnieku apbedījumu vieta. Bijuši zviedriski uzraksti. It kā te apglabāts ģenerālis. Zemāk bijušas *tādas aizaugušas durtiņas* (LFK 2049, 1073). Mirdzas Milleres krusttēvs stāstījis, ka viņa liesajā zemītē bijuši iesēti rudzi, vēlāk āboliņš. Pusdienas laikā gājis pārsiet zirgus. Iet un skatās: visas liepas pilnas ar maziem sarkaniem vīriņiem. Tie pa liepām kaujas, tā ņemas. Būs jāpasauc krustmāte. Apgriežas, visi vīriņi pazuduši. Mājās teikuši: "Tu jau sapņos redzi zviedrus!" (LFK 2049, 1162)

Kā stāsta M. Millere (LFK 2049, 1163), viņas brāļi pie zemes apstrādāšanas darbiem *Žukļos* atraduši daudz kaulu, aiznesuši uz Berķenes skolu un skolotāja Natālija Strūve no tiem sastādījusi skeletu — uzskates līdzekli. Pēc kara atrasts arī zelta zīmoggredzens.

Krustojumā ir *Veļi* jeb Vellamuiža. Kādam vecais nosaukums nav paticis. Taču R. Ādama nosaukuma rašanās skaidro šādi: "Ir sajūta, ka te zemākā vieta Zemgalē, mūžīgi slapjš, briesmīgi māli." Vienas mokas bijušas (LFK 2049, 323). Mājas celtas no lieliem akmeņiem, centrā uzraksts 1954. Tas gan nav celšanas gads,

bet attiecas uz kluba veidošanas laikiem. Te vietējie pat spēlējuši teātri, bet ēka — *vērbaļķiem* gali nopuvuši, krituši zemē. Tad viens spēcīgs vīrs to baļķi tā arī noturējis līdz izrādes beigām, jo luga taču jāpabeidz (LFK 2049, 325). Bijusi bibliotēka un pārtikas veikals.

Pirms gadiem deviņiem toreizējais baptistu bīskaps Jānis Eisāns *Veļos* uzsāka evaņģelizācijas darbu, vēlāk svētbrīžiem tika izmantotas bijušā kantora telpas. Kad *Veļi* tika nolemti pārdošanai, tos 2002. gadā iegādājās Vasaras Bībeles skola kopā ar Hjūstonas I. baptistu draudzi ASV, Teksasas štatā. Šis nometnes notiek kopš 1999. gada, tagad piedalās ap 90 bērnu. Aizokeāna draugi daudz vietējiem iedzīvotājiem palīdzēja, piedaloties remontdarbos. Jelgavas baptistu

draudze pēc ēkas pilnīgas atjaunošanas iecerējusi te dibināt jaunu draudzi. Svētīgais darbs tiek veikts Jelgavas baptistu draudzes mācītāja Pētera Eisāna vadībā.

Apstādījumi (kādreiz 3 ha) — aizsargājama objekts 0,6 hektāru platībā — gan attiecas uz vecajiem laikiem. Tur bija aleja, sudrabapšu stādījumi. Nostāk, lai kādreiz neuzkrīt mājai virsū. Dārziņā gan neviens nedrīkstējis iet, tur pastaigājusies baronese Dannenbergas (LFK 2049, 1066). Parkā toties notikušas zaļumballes. Kolhozu laikos parkam apkārt uzlika dzeloņdrāšu žogu un tad naktī tur laida ganītis govīs. Iznīka gan baltegles, gan lapegles (LFK 2049, 1159). Tikai neticiet tiem, kas saka, ka Vellamuižā sākumā bijis Vellakrogs, tā vieta jāmeklē nedaudz sāņus. Bet vispirms — uz Berķeni.

BERĶENES PUSE

1598. gadā no Vilces tika atdalīta Lielā un Mazā Berķenes muiža. Kartē gan tagad iezīmēta Ziedkalne, taču ilgiedzīvotāji tam negrib piekrist: mums Ziedkalne ir tur, kur pansionāts. Te ir Lielberķene, kaut to saucam vienkārši par Berķeni (LFK 2049, 1065).

No Vellamuižas Berķenes virzienā ceļa malā individuālā apbūve, te izdalās *Lāstekas* (1980), celtas pēc arhitektes L. Markovas projekta. Dzeltēno un sarkano ķieģeļu mija izveido ģeometriskā rakstura ornamentus. Mājai uzraksts *AEP*, kas nozīmē Arta un Ēvalds Priednieki.

Aiz bijušās saimniecības kantora ēkas (to 1979. gadā gleznojis Gunārs Ezerņieks, darbs tagad skatāms Ziedkalnes bibliotēkā) uz Svētes upes ir *Lielberķenes ūdensdzirnavas*, bijušas arī tvaika dzirnavas. Te neesot bijis bīdeļu gaņģis, mala miltus rupjmaizei un lopbarībai. Mūrmuižas dzirnavās gan varēja arī bīdelēt. Toties šejienes melderis, vecais Budzis, bijis ar baltu bārdu, vienmēr sagaidījis ar slotu rokā. Šobrīd gan darbojas elektrostacija. Deviņus hektārus lielais dzirnavu diķis saukts arī par Vellamuižas diķi.

Berķenes muižkungs esot bijis nežēlīgs, sevišķi pret zirgiem. Ja zirgs kādreiz

nav klausījis, viņš to sitis līdz asinīm. Cilvēki šausminājušies un teikuši, ka labi tas nebeigsies. Tā arī bija. Vienreiz, kad *kārtīgā švunkā* braucis mājās no kāda kungu saieta, zirgi satrakojušies, kungs sācis tos dauzīt un zirgi ieskrējuši diķī. Muižkungs izkritis un noslicis, zirgi gan izkļuvuši laukā. Pēc tam ilgi vasaras *bula naktīs* esot dzirdēts, ka *milzīgi* zviedz zirgi (LFK 2049, 1154). Tikai nav skaidrs, kurā diķī tas bijis, bez Vellamuižas diķa te ir vēl divi, tagad gan maziņi, senāk dziļi, kā saka — kārtīgi diķi.

Ar zirgiem vēl saistīts šāds nostāsts. Kad trijos no rīta kūtī sievas slaukušas govīs, dzirdējušas, ka kūtsaugšā zirgs sasit kājas, it kā būtu jāvelk smags vezums. Troksnis *nobrauc* uz otru galu un tad viss noklust. Sievas tad nospriedušas, ka tur nekas nevar būt, jo visi jau vēl guļ un durvis ir aizslēgtas (LFK 941, 2959).

Pēc 30. gados pierakstītas teikas, kad muižas kalpi kūluš un pārgulējuši turpat rijā, katru nakti ap divpadsmitiem no muižas brūža kāds mazs zēns nesis alu. Reiz teicis, ka tā būs pēdējā reize, jo viņu *kristīšot*. Uz jautājumu: "Kur?" — atbildējis, ka to darīšot pērkons pie klēts stūra zem lielā akmens. Vīri gan ieteikuši to

darīt citur, lai pārkons netrāpa klēti. Labi, iešot pie vītoliem. Uz vakara pusi nācis mazs melns mākonītis, sācis spert pārkons un iespēris vītolos, kas pavisam apdeguši. No tās dienas zēns vairs neesot nesis alu, bet pie kāda muižas dīķa mežmalā bijuši apdeguši vītoli (LFK 941, 2957).

Apkārt dzirnavu dīķim atrodas labas dziednieciskas vietas, Valentīnai Uzarei ir iecere izveidot 1,7 kilometrus garu veselības taku. Projekts labi novērtēts, taču finansiāls atbalsts nav piešķirts, pašai tādu līdzekļu nav. Tepat blakus atrodas viņas zemnieku saimniecība ar neparastu nosaukumu "Sveiks un vesels". Viņa uzskata, ka galvenais ir uzturēt veselību, lai nav jāārstējas, tāpēc nodarbojas ar bioloģisko lauksaimniecību un dziedniecību. Aiz dzirnavu ezera izsenis atradusies dārzniecība, tādas vienmēr ierīkotas vislabākajās vietās. Te augi ir spēcīgāki, nekā būtu auguši citur, daudz dod tuvumā esošais ūdens, saule un gaiss.

Cauri dzirnavu dīķim tek Svēte, upes augšteces krastos daudz saistoša, par to — nākamajā nodaļā. Bet dīķim, pēc toponīmikas speciālistu domām, tomēr pareizais nosaukums esot Lielberķenes dzirnavu ezers.

Visas muižas saimnieciskās ēkas nav saglabājušās. Pretī sarkanajai kūtij bijusi pagara klēts, pildrežģa ēka ar ķieģeļu pildījumu. Nostāk starp veikalu un dzirnavām bijusi riņķveida būve, iespējams, kalpu dzīvojamā ēka, kas pēc izmantošanas kolhozu laikos par smēdi nobrukusi pirmā.

Par agrāku laiku kalējiem stāsta Mir-

dza Millere. Vellamuižā kalējs bijis viņas vecaistēvs, viņam kā labam kučierim, kura sieva bija istabmeita, barons esot pārdevis 70 hektārus zemes. Viņam bijušas trīs meitas, sadalījis un bez kalpu mājas *Svētēm* (1870) radās arī *Žukļi* un *Rakstnieki*. Tālāk upmalā bijusi veca klētiņa, kur bērni līduši *spokoties*. Tiesa, te tas noticis arī bez bērnu palīdzības. Parasti *Svētēs* vasarās, kad iekšā karsts, ēduši vasaras virtuvē. Kad visi sēdējuši pie galda, pēkšņi blakus istabā gāžas trauku skapis un plīst trauki. Tante skrien — kaķis ko apgāzis! Nekā — trauki nav apgāzti, nekas nav noticis. Tā tas atkārtojies vairākus gadus. Kāds zemes ierīkotājs istabā pat gribējis taisīt *izrakumus*, bet tante neļāvusi: kā tas ir, lai paliek! Varbūt tas ir kāds mājas gariņš. Pēc kara tas atkārtojies, tagad gan vairs nedzird (LFK 2049, 1150). Šeit arī redz nākam šurp cilvēkus, bet īstenībā neviena nav (LFK 2049, 1149).

Te bijuši arī vairāki gadījumi, kad sit pie loga, bet neviens jau nav bijis. Taču — pēc dažām dienām pienāk kāda nāves ziņa (LFK 2049, 1151-52). Tā noticis gan daudzviet Latvijā.

Pie bijušās kalpu mājas *Žukļiem* upes krastā bijušas saliktas trušu būdas, līdz gandrīz visas tās *sagājušas zemē* (LFK 2049, 1161). Vietējie jau zināja par zemes iegruvumiem Iecavā, Skaistkalnē (tur tie bija saistīti ar karsta parādībām), bet atcerējās arī nostāstu, ka visas trīs muižas (Berķenes, Vellamuižu un Mūrmuižu) savienojot apakšzemes eja. Pie pagrabiem bijušas ejas, kur tīri tālu varēts paiet.

Bērni gan brīdināti neiet, var notikt iegruvumi un tad nu palikšot apakšā (LFK 2049, 1160). Tāpēc trušu būdu nogrimšana te tika saistīta ar iespējamām ejām. Kur bijušas muižas kūtis, veci plāni uzrāda baznīcu. No tās esot bijusi pazemes eja uz muižu (LFK 2049, 1500).

Eja no Mūrmuižas ejot zem *Dzirnavu upītes* un iznākot otrā krastā pret *Terēniem*, kur esot redzama aizgruvusi izeja. Šī teika minēta pat K. Vanaga "Ceļvedī pa dzimto zemi" (1939). Mūrmuižas eja un Berķenes eja, kas iznākot ārā pie *Ķurbju mājām*, minēta nostāstā (LFK 941, 3101). Pie *Terēniem* Svētes krastos tiešām ir ko redzēt — tur atrodas aizsargājamais ģeoloģiskais un ģeomorfoloģiskais objekts — smilšakmens atsegumi 0,2 hektāru lielā platībā. Bet māju iebraucamā ceļa sākums viegli pamanāms pie gleznainā, pusnogāzušā vītola. *Terēnos* dzimis bijušās Vilces piensaimnieku sabiedrības "Ausma" priekšsēdētājs Aleksandrs Duge.

Bet nu cita rakstura gadījums, citās mājās.

Te bijis kāds precēts saimnieks, *traks uz meitām*. Viena kalpone ļoti patikusi, to vienmēr *apčamdījis*. Reiz teicis: "Ja, Anniņ, tu atnāktu uz šķūnīti pie manis uz nakti, es tev labi samaksātu." Anniņa neiet ne vienreiz, ne otrreiz, bet pasaka saimniecei. Tā: "Aizej, redzēsim, ko tev samaksās." Anniņa: "Nē, es tomēr nevaru." — "Nu labi, kad tev jāiet? šonakt?"

Saimniece aiziet Anniņas vietā uz šķūnīti. Abi milējās, kā nākas. Saimnieks saka: "Redzi, Anniņ, ko nozīmē jauna meita.

Cita lieta kā manai sievai!" Beigās atdod *Anniņai* šķiņķi. Otrā dienā saimniece to uzcep pusdienās. Nu neēda jau katru dienu tik lepni, riku pa visu šķīvi, ar olām. Visi prasa, kāda tad nu svētku diena? Saimniece atbild: "Ēd vien vīriņ, pati nakti nopelnīju!" (LFK 2049, 1153)

Esam domās tālu aizklīduši pa Svētes upes krastiem uz leju, būtu jāatgriežas Berķenes muižā. Vispirms gan aiz *Terēniem* tālāk esošais karjers. Te rokot parādījās kauli, galvaskausi, monētas, naži ādas makstīs, ko datēja ar 15.–16. gadsimtu. Arheologi papētīja, tad turpinājās grants ieguve. Tur atrastā 16. gadsimta vainaga atdarinājumu varam skatīt kvalitatīvā krāsu fotouzņēmumā, kas publicēts grāmatas "Latviešu tautas tērpi" 3. sējuma (2003). Redzam cizētu bronzas skārdu, pamatne apšūta ar sarkanu vilnas triniša audumu. *Kalnaplāteru* kapulauks ieņem īpašu vietu tālaika atradumu vidū. Ja parasti tālaika apbedījumi ir nabadzīgi, šeit redzama jau greznība. Vienpadsmit vīrieši, sievietes un bērni bija apbedīti apmēram metru dziļumā bez zārkiem, svētku tērpos.

Te darbojas firma "Igate", kuras nosaukuma cilme nav jāmeklē Limbažu rajonā, bet gan mazajā upītē, Vilces upes kreisajā pietekā, kas tek garām. No mazas 50. gadu sākumā izveidojušās ražotnes ir radies uzņēmums ar karjeru tīklu, asfalta un bruģa ražošanu. Lielākais Vilces pagasta uzņēmums, kura noiets ir Jelgavas rajonā un Dobelē. "Igates" teritorija saņemta, pat apzaļumota.

Blakus karjeram pie bijušā *Starpkroga*

no akmens kaudzes tika paņemts akmens, no kura veidoja pieminekli (1990) kritušajiem Ziemassvētku kaujās (1916–1917) pie *Kraslavsku* mājām (Valgundes pagastā).

Berķenē aiz diķa pa kreisi ir tagadējie *Plāteri* — no ķieģeļiem un akmeņiem celtā bijusi muižas dzīvojamā ēka. Ar sarežģīta profila karnīzi un apmetumā veidotu stūru rustojumu, daļai logu vēl redzama to dekoratīvā apdare. Tās galā kūtiņa. Pavasaros pie muižas bija pilns ar baltajām vizbulītēm. Kā stāstīja skolotāja R. Ādama, muiža vēlāk esot piešķirta armijas cilvēkam, kādam Pogam. Vīrs bijis laipns, bet ar virsnieka stāju, tāpēc bērniem no viņa bijis bail. Lāčplēša ordeņa kavalieru grāmatā minēts virsleitnants Roberts Poga (1898–1971), kuram piešķirta jaunsaimniecība Mežmuižas pagastā, kas droši vien būs tas pats. Citam *Lāčplēsim* — Platonam Vendtam — piešķirta jaunsaimniecība tieši Mežmuižas pagasta Lielberķenē. Pogam dienesta pakāpe sakrīt, vienīgi šis Poga 30. gados vēl nevarēja skaitīties pavecs cilvēks. Bērnu acīs gan varbūt. Muižas dārzs tolaik ticis iznomāts kādam ebrejam, kurš uzstādījis sarga būdu. Protams, tas bērniem nav patīcis, vienreiz esot aizkrāvuši durvīm priekšā kastes, lai sargs netiek ārā. Barona laikos gan kādu gadu bijusi tāda plūmju raža, ka tās izbarotas cūkām. Kāds zemnieks paņēmis dažas plūmes un par to ticis pie smaga pēriena.

Citām muižas vērtībām esot bijis cits liktenis. Kara laikā kādu apakšzemes eju vācieši esot aizmūrējuši, jo nevarēdami

traukus un citas bagātības izvest, tās novietotas pazemes ejā (LFK 941, 3100). 1953. gadā dzimušais Valdis Balodis stāsta (LKF 2049, 1073), ka pie Berķenes muižas kūts bijusi eja, kas viņa puikas gados iebrukusi. Otru galu, kā paši domāja, atraduši kaut kur pie Mūrmuižas ezera.

Tālivalža Treiča triloģijas trešajā grāmatā (diemžēl nav izdota) ir nodaļa par Berķenes muižu. Te pusgraudnieka ģimenē dzimis dziedātājs Alberts Bāriņš (1915), kas bijis operas, pēc 1950. gada Muzikālās komēdijas teātra, solists.

Svētes tuvumā bijis pagrabs, puskilometru no muižas Danenbergu kapi, saukti par *Baronu kapiem*, kaut pats Danenbergs nemaz nebija barons. Pēc kara vēl bijuši skaisti pieminekļi, taciņas vietējie vēl apkopuši. Bet — tolaik visi sapņoja, ka tur apakšā jābūt kādiem dārgumiem. Pavēla pieminekļus nost un tad tik raka. Beigās dūsmās sadauzīja akmeņus, piemētāja *pilnu* upi. Tā sanācis ne tikai te, tā tolaik bijis *modē*. Ir teika, kur šie kapi saukti par Parka kapiem. Te redzēts nākam pretī kāds pirms mēneša mirušais (LFK 941, 2958).

Tur esot apglabāta kāda sieviete, kura bijusi pakārusies, tagad tā tur spokojoeties. Vakarā ap pulksten divpadsmitiem tā sākot blaut (LFK 834, 671).

Tāpēc — uz šiem kapiem neejiet! No kārtības te vairs ne vēsts. Runājot par Svētes upes krastiem — ja tie tiktu sakopti, visskaistākais gājiens būtu bijis tieši šajā posmā, no Lielberķenes dzirnavām līdz Mūra dzirnavām.

Nostāk no upes ir skaista sarkano ķieģeļu māja *Līdumi* (ap 1924), kā pirmā šajā saimniecībā uzcelta māla kleķa kūts, tai tagad tikai gals no vecā. Dzīvojamā māja celta no pašu darinātiem ķieģeļiem, kas laimīgā kārtā izrādījušies bez kaļķa piejaukuma. Cepļa kurināšanai ar rokām mežā laužuši celmus un veduši mājās. Mālu maisīšanai izmantojuši zirgu.

Par zirgiem šāda *tautas gudrība*. Vācu laikā ņēmuši nost zirgu, bijis jāved rādīt. *Līdumos* ķēve kā bilde, skaidrs, ka paņems. Stāsta Aleksandra Šimane (1925): “Onkulis liek, lai es vedot. Bet es ķēvi biju iemācījusi lēkt pāri žogiem. Neparko ne! Atcerējos, kā dara čigāni. Iesit pa kāju un zirgs klibo. Saimniekam tad par zirgu neko nemaksā, nopērk pa lēto. Nākot pret Augstkalni, ar nūjiņu no visa spēka iesitu pa locītavu. Kā mana ķēve sāka klibot! Otru, veco zirgu jau neņems. Nāku mājā ar abiem. Onkulis stāv pie šķūņa: “Dies, kas tai ķēvei noticis!” Es atbildu: “Saki paldies, ka mājā.” Divus, trīs mēnešus nabadzīte gan nokliboja.” (LFK 2049, 1071)

Tālāk *Ķurbji*, kas ir mājas *dziļā Svētes upes nolejā*, tā tās raksturo rakstnieks Mārtiņš Zīverts. Uz tām no Mežmuižas puses pārvācās M. Zīverta tēva ģimene, pēc paša rakstnieka domām, pēc Piekta gada. Tur dzīve bijusi trūcīga, jo kalpu bērniem “liels gardums bija ņuka melnas maizes ar zaļu sīpolu piekodām”.

Brūveros zem viena jumta ir dzīvojamā daļa un saimnieciskais gals. Aiz *Brūveriem* asfaltēts ceļš ved caur skaistu aleju. *Siliņu* mājās, jaunsaimniecībā, bi-

jusi kādreizējā Berķenes ciema padome. Šī administratīvā vienība gan nebija ilgstoša, tikai no 1945. līdz 1949. gadam.

Izglītības pirmsākumi apkaimē bija Mūrmuižas–Berķenes pamatskola, kas sāka darboties 1846. gadā, Lielberķenes muižā nelielas ēkas vienā galā. Viena telpa bija domāta skolotājiem, otrā ar trim lieliem galdiem noritēja gan mācības, maltītes un tā noderēja pat naktsguļai.

Bijusi Berķenes skola celta 1876. gadā. To cēluši trīs pagasti — Berķenes, Vilces un Mežmuižas. Tās simtgades jubilejai par godu 1975. gadā uzstādīts piemiņas akmens. Nosvinēja jubileju un skolu nolikvidēja, kaut pēdējā darbības gadā (1978) te mācījās 60 skolēnu. Te mācību gaitas uzsāka vēlākais dramaturgs Mārtiņš Zīverts. Par skolotāju bijis cits slaveņība, tiesa gan, vēlākos gados. Pēc kara te strādājis inženieris, radiotehnikas pamatlicējs Latvijā Jānis Linters (1879–1963), kurš pensijā aizgāja 1954. gadā. Inženierzinātņu doktora Jāzepa Ločmeļa vērtējumā — ja nebūtu Lintera, mums nebūtu VEF, nebūtu modernu telegrāfa sakaru, ar kuriem pirmskaru laikā Latvija apsteidza pat Franciju. Te papildu fakts pašapziņas celšanai — pirmā telegrāfa līnija Krievijas teritorijā tika ierīkota 1852. gadā starp Rīgu un Bolderāju. Tieši Linters pirmoreiz pasaulē izveidoja 1200 km garu radiosakaru līniju Petro-pavlovska–Nikolajevska pie Amūras, tas bija Kamčatkā. Tur viņš ārkārtīgi grūtā darbā sabojāja veselību. Linters arī pārliecināja Saeimu piešķirt līdzekļus Rīgas

radio raidītāja būvei. Kādu laiku radiofonā kopā ar J. Linteru par diktori strādāja dzejniece Mirdza Ķempe, atsevišķus dzejoļus viņa veltījusi sava darba kolēģa piemiņai. Teicis, ka Rīgā viņam esot paša rokām celts piemineklis — radiotornis pie stacijas. Pēc Latvijas okupācijas viņš nokļuva *čekas* uzmanības lūkā, par nepārdomāta joka izteikšanu 1940. gada beigās pazemināts amatā — par tehniķi, tāpēc pārtrauca darbību radio jomā. Lielākais *grēks* bija tas, ka viņa audzudēls Kirils bruņotas grupas sastāvā kala plānus par Latvijas neatkarības atjaunošanu. 1941. gadā Kirilu arestēja, pēc gada izpildīja nāves sodu. Kara laikā vācieši J. Linteru gribēja nošaut, jo viņš centās pasargāt radiofona iekārtas, tad nācās slēpties *Vellamuižā*. Arī pēc otrreizējās okupācijas un Rīgas radio atjaunošanas viņu darbā nepieņēma, pensiju nemaksāja. No jaunās varas slapstoties, direktores Emmas Špilleres aicināts, kļuva par Berķenes skolas rēķinvedi. 1955. gadā J. Linters uzrakstīja izmisuma pilnu vēstuli PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam K. Voršilovam, kurā viņš uzskaitīja savus nopelnus un lūdza piešķirt personālo pensiju. Šo iesniegumu Maskava izskatīja septiņus gadus. Lai izdzīvotu, viņš pārdeva gleznas, kuras tam bija dāvājis J. Rozentāls. Berķenes skolā viņš nodibināja astronomijas pulciņu, izveidoja jaunu metodiku matemātikas mācīšanai. Viņa zināšanas matemātikā bija neparasti dziļas. Toreizējie skolēni atceras, ka tikuši vesti pa mežu, mācīti pēc sūnām noteikt

debess puses. Viņa kundze mācījusi darbus. Viņš bija precējies ar pazīstamā Vecmīlgrāvja rūpnieka un mecenāta Augusta Dombrovska meitu Katrīnu. Uz tā namu Dārtas ielā Āgenskalnā savulaik viņš pārcēlās gan tikai tad, kad īpašnieks varēja piedāvāt pašu augstāko stāvu. Jo — “viņš uztverot no gaisa radioviļņus. Jo augstāk esot stāvs, jo nākoties vieglāk tos uztvert”. Linteri iemācījuši skolniekus spēlēt kroatu. Bijuši vienreizēji patīkami cilvēki — atceras Mirdza Millere (1933). Skolas audzēkņi gan iedomāties nevarēja, cik ievērojams bija viņu matemātikas skolotāja aizvietotājs, kas varēja sarunāties piecās valodās un pārzināja arī ķīniešu rakstību. Dzīvojuši turpat skolas ēkā, otru stāvu tai uzcēla tikai ap 1955. gadu.

Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris Jānis Linters dzimis Cēsu rajona Liepas pagasta *Muldās* skolotāja ģimenē. Viņa vārdā nosaukta viena no Liepas ielām. Pie *Muldām*, kuras viņš pēdējo reizi apmeklējis 1962. gadā, 1990. gadā atklāta piemiņas plāksne. Mākslinieks Jānis Strupulis izveidojis J. Lintera piemiņas medaļu, Latvijas Radioelektronikas un sakaru inženieru biedrība 1990. gadā nodibinājusi J. Lintera prēmiju. Kapa piemineklis Rīgā, II Meža kapos, tika uzstādīts tikai 1991. gadā.

Linteru kā personību vislabāk aprakstījis inženieris un preses darbinieks Kārlis Krūklītis vairākās savas grāmatas “Tā tas bija toreiz” (1983, “Gaujas” apgāds ASV) lappusēs. Pēc viņa domām, Lintera personā “mājoja ne tikai viena

neparasta, bet vismaz trīs visai atšķirīgas personības. Viņš bija jokdaris, zinātnieks un filozofs vienā personā. Grūti pateikt, kura no tām dominēja jebkurā atsevišķā gadījumā. Šķiet, tās mainījās pat vienas sarunas laikā.”

Par skolotāju te strādājis (1899–1905) vēlākais tieslietu profesors Latvijas Universitātē Kārlis Dišlers (1878–1954). No 1948. gada, pēc atgriešanās no izsūtījuma, te strādā bijušais Tērvetes skolas direktors, gleznotājs Birutas Baumanes (1922) tēvs Fricis Fridbergs. Bijušie audzēkņi vēl atceras tā iesauku *Štīme*. Bez ilggadējās (30 darba gadi) direktores Emmas Špilleres vēl jāmin Pēteris Knāķis un Jānis Urdziņš.

Pie Berķenes skolas ēkas saglabājusies cirptu liepu aleja, visai teritorijai pa perimetru apkārt arī liepu stādījumi. Liepu aleja uz *Sniedzēm* tika iestādīta 1958. gadā. Egļu dzīvžogs skolas ziemeļu pusē iestādīts 1957. gada Meža dienās. Blakus skolai vienlaikus ar to celta kūtiņa, vēlākā noliktavas ēka, ar pusšļauptu jumtgali, kurai otrajā stāvā pildrežģis. Galvenajā sarkano ķieģeļu ēkā uz plēstu laukakmeņu pamatiem, kur iecerēta tūrisma centra izveidošana, otrajā stāvā bijušās skolotāju istabas telpās saglabājusies plata neglazēto podiņu krāsns. Te tiek veidota viesnīca ar konferenču zāli.

Savu bijušo skolu jau atceras daudzi. Kāda sesavniece man stāstīja, ka darijušas visādas blēņas, ķērušas un situšas zēnus. Par savu skolu vēstures studiju gados Latvijas Universitātē kursa darbu izstrā-

dāja tagadējā Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja direktore Gita Grase, toreiz Neimane, kas dzimusi tepat tuvumā, vecsaimniecībā *Grebzdēs*.

Padomju gados tās tika nodotas skolai un tur iekārtoja skolotāju dzīvokļus. Kad skolu likvidēja, tur atnāca *šādi tādi*. Tad arī ābeļdārzs ieauga vienās nātrēs. Kad prasījuši, kāpēc nesakopts, atbilde skanējusi: “Tagad man droši, neviens nezags.” (LFK 2049, 1069) Salīdzinājumam par *Grebzdu* vecajiem saimniekiem. Vienīgajam dēlam kāzas. Jāfotografējas, bet paša saimnieka nav. Atrod sekļajā kūtī, tūrot govju vietas. Kam tad būtu līcis, ja visi *vīesos*. Iztīrīja pats (LFK 2049, 1068). 1949. gadā mājas gan brīdi palika tukšas, jo saimnieks Krišjānis Puniņš ar ģimeni ticis *pārvietots*, tad te ierādīja dzīvokļus skolotājiem.

Pašreizējā ēka no skaidbetona celta 1929. gadā, starpsienas būvētas no salmbetona. Te pēckara gados laiku pastāvēja skolas zēnu internāts, meiteņu — tā sauktajā Baltajā skolā, *Sniedzēs*. Starp abām šīm mājām Otrā pasaules kara laikā 1944. gadā bija iekārtots padomju armijas lidlauks. *Grebzdēs* tolaik bija armijas štābs, lejā lielajā istabā tad rādījuši arī kino. 1941. gadā krievi atkāpās, bet *Sniedzēs* uz balkona bija vācu ložmetējs. Tad tos pamatīgi apšāva. Vietējiem iedzīvotājiem bija jāiet savākt un aprakt kapos. Visvairāk apšāva vezumniekus, tos apraka kopā ar viņu zirgiem. Piecdesmitajos gados gan raka ārā un veda projām uz Jelgavu.

Vecsaimniecībai *Sniedzes* gan nav vairs agrākais nosaukums, tās bijušas *Slakteri*. Te pamatīga, apmesta dzīvojamā ēka (20. gadsimta sākums), ar dekoratīvām logu apmalēm. Gar ceļa malu kādreizējā klēts, kurai kolhozu laikos uzcelts otrs stāvs, tur bijuši skolai dzīvokļi. Pagalma

pretējā pusē divstāvīga plēstu laukakmeņu būve — kūts, ar uzrakstu *K. Brauer, 1900*.

Pie tuvējās *Vidusmuižas*, kad tur 1982. gadā veica meliorāciju, uz ziemeļiem no dzīvojamās mājas atrada apmetnes vietu.

PA SVĒTES UPI PRET STRAUMI

Svētes upes krastos jau pieminēju zviedru kauju vietas pie Mūrmuižas, Berķenes muižas ansambli un bijušās dzirnavas. Dažus kilometrus virs dzirnavām sākas jau cita, Dobeles, rajona — Augstkalnes pagasts, tagad jau ietverts Tērvetes novadā. Četrdesmit astoņi kilometri no upes tecējuma meklējami Lietuvā. Bet vai šajās *svešajās* teritorijās upes krasti mazāk interesanti?

Domās pārlūkosim upei tuvējo, virzoties pret straumi Lietuvas virzienā. Svētes lejtecē tās ieleja ir plata un sekla, pie Ziedkalnes upes ieleja dziļa, Augstkalnes virzienā tā kļūst šaurāka un sekla.

Līdz *Dzeguzēniem* upe atrodas ziemeļos no Vilces–Augstkalnes ceļa. Jau Augstkalnes pagasta teritorijā atrodas Mazberķene. Mazberķenes muižas kalpu ģimenē dzimis viens no visizcilākajiem latviešu cīņu varoņiem Otrajā pasaules karā, Bruņinieka Dzelzs krusta kavalieris, leģiona kapteinis (hauptsturmfirers) Žanis Butkuss (1906–1999 Aļaskā, ASV). Veicis vairākas varoņdarbus, bet augstāko varoņības apbalvojumu Ž. Butkuss saņēma par kauju, kas notika pie Bikšēres, starp Madonu un Cevaini. Pēc kaujas lazaretē pie

viņa ieradies latviešu leģiona ģenerālinspektors ģenerālis R. Bangerskis un nolasījis pavēli, ar kuru viņš paaugstināts par kapteini. Žanis Butkuss bijis pārsteigts, jo parasti leitnanta pakāpei seko virsleitnants. Jāpiebilst, ka 1937. gadā viņš bijis Baltijas valstu čempions šaušanā ar mazkalibra šauteni, tajā pašā gadā ieguvis otro vietu Helsinkos notikušajās pasaules meistarsacīkstēs šaušanā ar kaujas šauteni. Tuvojoties karam, bijis Tērvetes pagasta aizsargu priekšnieks. Viņa dzīvesstāsts lasāms Viļa Lesiņa grāmatā “Butkuss” (1954, Stokholmā), tur gan vairāk lasāms par Kalnamuižas (tagad Tērvetes) pagasta *Lielstiļlos* pavadītājiem gadiem.

Pie Čabu kapiem atkal notiekot brīnumu lietas. Kad kādi cilvēki pusnaktī braukuši gar kapiem, tie redzējuši, ka divi vīri zāgē bērzu. Nākamajā dienā bērzs stāvējis kā bijis (LFK 834, 620). Vakarā ejot gar Čabu bērziem var dzirdēt, kā bērns raud, suņi rej, kādreiz arī vaimanānot sievieti. Tur kāda sieviete esot nositusi un turpat aprakusi savu bērnu, vēlāk arī pati pakārusies. No rīta cilvēki gājuši viņu meklēt un turpat aprakuši (LFK 834, 1081).

Dzeguzēnos 1946. gadā nodibināta

valsts saimniecība “Augstkalne”, toreiz dzīvojamās mājas sabūvēja, saimniecības ēkas nedrīkstēja celt. Izveidojās *šanhaja*. Tad uzcēla tagad nevienam nevajadzīgo kluba ēku, ja nekas nav mainījies, tad vietējā bibliotēka strādā tikai vienu dienu divās nedēļās. Tagad lielākoties dzīvo tikai krievu valodā runājošie. Te Otrā pasaules kara laikā tika nometināti krievu un baltkrievu karagūstekņi, visvairāk no Novgorodas, Pleskavas un Vitebskas apgabaliem. Pēc kara liela daļa no viņiem palika šeit dzīvot, ieradās arī piederīgie. Līdz 1975. gadam šie iecerotāji veidoja samērā kompaktu kopu toreizējās valsts saimniecības teritorijā, pēc saimniecību apvienošanas radās virkne nacionālu un lingvistisku sarežģījumu.

Pie *Zirņiem*, kas tika jau minētas *Vaitenēm* veltītajā nodaļā, uz dienvidiem no Vilces ceļa *Putnu* mājas, kurās dzimis ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvotais pulkvedis-leitnants Jēkabs Šēls (1891–1964). *Dzeguzēnos* dzimis inženieris tehnologs Nikolajs Dombrovskis (1886–?), atmiņu grāmatas “Bijušās dienas” (1963) autors un agronoms Viktors Dombrovskis (1889–?), bijis Jaunpils lopkopības skolas pārzinis.

Pāri Svētei te Dzeguzēnu tilts. Puskaktī kādam Mežmuižas pagasta saimniekam zirgs sācis sprauslāt un apstājies. Katrā tilta malā stāvējusi viena sieva, tikai *viena bijusi sarkana*, otra balta. Sievas lūgušas, lai viņām pieskaras klāt, bet saimnieks to nedarījis un braucis pa citu ceļu uz mājām (LFK 834, 621). Citam vīram te zirgs satrūcies un sācis trakot. Balta

sieviete lūgusi, lai tai pieskaras. Saimnieks griezis zirgu atpakaļ, sieviete ievaidējusies: “Nu man jāguļ simtu gadu!” — un pārlēkusi tilta margām. Saimnieks izdzirdējis naudas žvadzēšanu (LFK 834, 614).

Nostāk uz Augstkalnes pusi, uz ziemeļiem no *Vienībām*, kāda sieva *Mazspīņņos* reiz ganījusi zirgus. Dzirdējusi, ka pa ceļu brauc un zvana *pulkstentiņš*, zinājusi, ka tiem jābūt saimnieces radiem, kuri brauc uz linu talku. Pārejot mājās, *nebijis nekā* (LFK 854, 2182).

Vienībās, sarkanu ķieģeļu ēkā, bijusi 2000. gadā likvidētā Augstkalnes pamatskola, ar krievu mācību valodu. Kādreizējā muižas magazīna (tas nav tas pats, kas veikals, te savulaik varēja pavasarī aizņemties labību sējai un rudenī atdod, tikai tad gan lielākā daudzumā) tika pārveidota par Mežmuižas pagasta skolu. Te kādreiz mācījies rakstnieks Roberts Sēlis, vitrāžists Egons Cēsniņš.

Uz dienvidiem no *Vienībām*, pie ceļa, kura malā atradies *Villas krogs* (*Villenes*) — rakstnieka M. Zīverta dzimšanas vieta, *Purvatrencī*. Par tiem 1938. gadā pierakstīts nostāsts (LFK 854, 2184), ka teicējas vecmāmiņai, ganot zirgu, parādījies un pazudis maurojošs bullis. Par *Galatrenču* cūkganu Augustu raksta R. Sēlis grāmatā “Es stāstu par sevi. Leišmale”. Mūrmuižas barons Elsens, divričos braukdamis garām grāvmalā sēdošajam ganam, uzšāvis ar pātāgu ne tikai rikšotājam, bet arī viņam. Zēns nolēmis atriebties, gaidījis viņu braucam atpakaļ un tad aizslēpies aiz krūma un lecis ārā. Kumeļš

sities sāņus, divriči apgāzušies, barons ar lauztu kāju ievēlies grāvī... *Dzintaros* saimniekojis Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks no 1930. gada jurists TZO kavalieris Ādolfs Lauks (1892–1944), apglabāts gan Bārtas pagasta Krūtes Liepu kapsētā.

Aiz bijušajām Mežmuižas kalpu mājām *Vilkaišiem* ziemeļos no ceļa atrodas *Kauliņi*. Te atliek tikai padomāt, vai tiešām mājas šo nosaukumu guvušas no seno zemgaļu kapulauka. Tālāk, pie kādreizējā liellopu kompleksa, zviedru karavīru kapulauks — Lielā Ziemeļu kara laika apbedījumi. Arī tālāk uz ziemeļiem pie *Bērziņiem*, starp *Dārziņiem* un *Kalnmalām*, *Klintu* māju zemē 1935. gadā atrasta 1751 Lietuvas karaļvalsts monēta (16. gs.). Pirms tam šajā nelielajā uzkalniņā spīdējusi malduguns un parasti piemeties vadātājs, pirms depoziāta atrašanas pa pauguriņu staigājis svešs suns. Šī nauda atrasta apaļā, ar ādu apvilktā ozola koka kastē, kādas parasti nesāja pie segliem augstākie bruņinieki. Pēc nostāta (LFK 834, 7529) malduguns, kad cilvēks gājis tuvāk, pagājusi tālāk. Un nauda esot bijusi zviedru, tad nospriests, ka tur kritīs un turpat palicis kāds zviedru virsnieks. *Klintu* māju laukos hercoga Jēkaba laikos atradies vara ceplis. Mežmuižā bijusi arī *dzelzs apstrādāšanas iestāde*, kuras vajadzībām rūda rakta Blankenfeldē, Vilcē, Kalnamuižā un Bukaišos.

Klinti ir bijušās Mežmuižas kalpu mājas. *Klintu* rijā Ziemassvētku vakarā rijkuris kurinājis riju, bet vakariņas no mājām vēl neesot bijušas atnestas. Tad nācis muižkungus ar lukturi rokā un at-

slēgām, un jautājis: “Vai tev ir ko ēst?” (LFK 854, 2185)

Robežas tuvumu uzsver senais vāciskais nosaukums *Grenzhof*. Senā Mežmuiža Augstkalnes vārdu ieguva 1938. gadā. Luterāņu Elizabetes baznīca (1648) gan vēl nes Mežmuižas baznīcas nosaukumu. Tās barokālā iekārta darināta ap 1700. gadu, bet tagad draudze cenšas sakārtot ēku, lai no Rundāles muzeja varētu īstajā vietā atgriezties altāris ar kanceli. Senos laikos te bijis arī speciāls sprediķa krēsls, kur sēdējis tulks tajos laikos, kad mācītājs runājis tikai vāciski. Pie baznīcas sienas piestiprināta brūna akmens plāksne, ko savulaik neviens neesot varējis izlasīt. Kad kāds garāmgājējs to iztulkojis, drīz saslimis un nomiris (LFK 553, 4830). Tā ir veltīta kādreizējā muižas īpašnieka meitām Sofijai un Agatei, kas mirušas mēra epidēmijā Ziemeļu kara laikā. Augstkalnes bērni gan brīdināti — kas šai plāksnei ies garām, tas nomirs.

Vienā pusē dievnamam muižas Lejas-krogs (tagad veikals *Indrāni*), pretējā — pils (19. gadsimta vidus–1912, arhitekts O. Dīce?). “Silaines muižā” rakstnieks Roberts Sēlis to nosauc par vācu renesanses stilā celtu, mēs to precizēsim par neogotisku neapmestu ķieģeļu būvi. Tiesa, interjers te neorokoko stila. Kopš 1954. gada tajā atrodas vidusskola. Augstkalni šeit nemaz negribas sīki aprakstīt, jo par šo skaisto vietu var izlasīt daudzviet. *Mežvidos* pensionēta pedagoģe Aina Holste (1925–2005) bija ierīkojusi sabiedrisku muzeju. No viņas savāktajiem materiāliem būtu iespējams veidot jaunu,

dotībām, precīza raksturojuma meistars, kurš veiksmīgi lietojis groteskas un farsa elementus.

Pie pagrieziena uz *Pūķiem* atrodas *Priedulāji*, te mežmalā atrodas vēlā dzelzs laikmeta kapulauks.

Pret vietu, kur Svēte divus kilometrus sāk pildīt robežupes ar Lietuvu funkcijas, sākas Krēdiņu mežs, kas savu nosaukumu guvis no kādreizējā Krēdiņu kroga Jelgavas ceļa malā. Mežā pie pašas upes krasta atrodas Liepu kalns, kur senāk esot bijusi tagad nogrimusi seno latviešu pils. Kad kalna virsotnē piesitot ar kāju, esot dzirdama savāda dunoņa (LFK 834, 7526), (LFK 834, 7825).

Pie sānceļa, kurš ved Bukaišu virzienā, cits mežs — Katrīnes mežs. Bijušajā Katrīņas muižā agrārreformas laikā Lāčplēša Kara ordeņa kavalierim Hugo

Helmanim (1895–1941?) bija piešķirta saimniecība. Pats sarakstījis un izdevis brošūru “Kapteiņa Helmaņa izsluhku gahjeeni Latgales frontē” (1921). Bijis biedrības “Lāčplēšu dižcilts” priekšnieks.

Un nu Lietuvas robeža. Eduards Avots rakstā žurnāla “Treji vārti” (ASV) 100. numurā (1984) apraksta savas grūtības 20. gadsimta 30. gadu vidū ar velosipēdu šķērsot Latvijas robežu latviešu kopienas *Rudiškiai* pie Joniškiem apmeklēšanai. Par Žagari viņš raksta: “Kādā tējnicā... mūs aplenc vairāki ebreji un viens par otru skaļi prasa, kāpēc latvieši uzcēluši robežu un nelaižot vairs zemgaliešus braukt “uz Žagarem”. Ui! Kas tie bija par laikiem un šeftem! Viņi brauca, ka zaļi zirge loke vien spīdeje. Leiši saka, ka latvieši neļaujot, uztaisa šlagbome uz celem...”

ŽAGARE

Žagare atrodas pie Svētes upes, ar kuru sastapāties jau Vilcē. Tiesa, tā jau iznāk pie Dobeles rajona Augstkalnes pagasta robežas un šeit to drīkstētu arī nepieminēt. Tomēr — arī Žeime sanāca sānis no Jelgavas rajona pierobežas, Vecā Stendera dēļ to nedrīkstēja apiet. Žagarē dzelzs lietu veikala īpašnieka ģimenē dzimis ievērojamais, ar TZO apbalvotais, fotomākslinieks Vilis Rīdzinieks (1884–1962) — daudzu kultūrvēsturiski nozīmīgu uzņēmumu autors. Žagarē 1842.–1843. gadā dzīvojis un strādājis cilvēks, kas latviešu rakstībā izdomāja garumzīmi vāciskā burta “h” vietā — ārsts Juris Bārs (1808–1879). Viņu gan vairāk piemin ar nākamo darba vietu pēc Žagares — Dundagu (tolaik labākā ārsta vieta visā Kurzemē) vai ar apbedījumu Kuldiņā, pilsētā, kurā viņš dzīvoja namā Baznīcas ielā 20. Bet Žagarē viņš nokļuva vienkārši tāpēc, ka Latvijā tolaik noteicēji bija vācieši un viņi negribēja dot darba vietu tikko izstudējušam latviešu inteliģentam. *Martinišku* muižā Žagares tuvumā dzimis latviešu rakstnieks Jānis Šmits (1877–1929, ASV). Tomēr visvairāk pilsētu gribas pieminēt tieši tās vizuālā veidola dēļ. Līdzīgu Latvijā neatradīsim.

No Latvijas robežas līdz Žagares pilsētai 1998. gadā dibinātais Svētes ielejas botāniskais liegums 8,5 hektāru platībā.

Esam *Jaunajā Žagarē* (tieši Svētes upes sadala pilsētu divās daļās), kas tūlīt aiz robežpārejas punkta sākas ar Latviešu kapiem (saukti arī par Luterāņu kapiem). Te redzami tomēr arī lietuviski uzraksti, ir arī apbedījumi *pusiznīkušā* stadijā, bet tomēr nekas nav aizaudzis ar krūmiem. Aiz nelielas ūdenskrātuves tek Svēte. Kur *Aušros* ielā pārtrūkst apbūve, pa labi “senie židu kapi”. Tolaik daudzās mazpilsētās iedzīvotāji lielākoties bija ebreji, arī Latvijā. Žagarē ebreji uzradušies 1742. gadā, par tikko pieminēto J. Bāru vietējie ebreji atzinīgi teikuši, ka viņam esot *saprašana kā ebrejam*.

No ievērojamākajiem Žagarē dzimušajiem ebrejiem, kuru darbība saistīta ar Latviju, jāmin arhitekts, vairāk nekā 70 Rīgas namu autors, Pauls Mandelštams (1872–1941?, Rīgas geto?) un rakstnieks, dzejnieks, dramaturgs Marks Razumnijs (1896–1988).

Nedaudz uz priekšu uzkalniņu kapulauks (1.–6. gs.). Tiek uzskatīts, ka tie ir zemgaļu priekšteču apbedījumi. Tādi, tikai jaunāki — 13.–16. gadsimts, daudzviet apkārt Žagarei. To, kādēļ tai šāds

nosaukums, mēģina skaidrot kāda teika: uz Svētes krasta bijis krogs, pie kura vienmēr bijusi žagaru kaudze. Lai nu kā, Žagares nosaukums pirmo reizi avotos minēts 1254. gadā Rīgas bīskapa Alberta aktos.

Tepat pāri Svētes upei manāmas vecās vējdzirnavas (1801), kas darbojās līdz 1914. gadam. Tās tiek uzskatītas par lielākajām Lietuvā. Padomju varas gados tur bija ēdnīca, tagad tās privatizētas, nepieciešams liels darbs to restaurācijai. Tās neparastas ar apejamu galeriju apkārt to cokola daļai. Aiz tām jau Žagares pils un parka ansamblis. Parks (63 ha) tiek vērtēts kā viens no skaistākajiem Lietuvā. Krievijas cariene Katrīna II 1795. gadā visu *Šauļu ekonomiju* uzdāvināja savam favorītam Platonam Zubovam, no kura 1858. gadā to nopirka D. Nariškins. Ja Zubovu laikā bija koka pils uz mūra pamatiem, tad grāfs Nariškins uzcēla jaunu vasaras tipa rezidenci (1840–1860). Ēkas fasādē skatāms Nariškinu dzimtas ģerbonis. Turpat blakus no sarkaniem ķieģeļiem tapa neogotisks sarkano ķieģeļu stallis, kur vēl tagad apbrīnojami nenodilis koka ķieģelišu "egļītes" tipa grīdas segums, kas izturējis pat padomju gadu traktoros. Daudzi celtniecības materiāli un iekārtas priekšmeti izgatavoti Anglijā. Vēl te manēža, kuru ar staļļiem savieno bijusī ratiņa, pienotavas ēka. Blakus staļļiem kādreizējā vagara māja. Vasarās te notika karnevāli, zirgu skriešanās sacīkstes, medības. Manēžā interesants elements ir tā sauktā Nariškina loža, kas ir 25 m² liela telpa, pacelta 2,5 metru augstumā.

Parka senāko daļu ierīkoja Zubovs

19. gadsimta pirmajā pusē, jaunākā daļa tapa pēc Rīgas parku un dārzu direktora dendrologa G. Kūfalta (1853–1938) projekta 1898.–1900. gadā, tad te radās angļu stila parka iezīmes. Ansambļa kompozīcijas ass ir 19. gadsimta otrajā pusē stādīta liepu aleja. Te aug 28 vietējo un 55 introducēto koku un krūmu sugas. No 1905. gada parku ietvēra akmens žogs, virs kura bija vēl koka daļa. Bija trīs sarga mājiņas. Parka austrumu pusē Otrā pasaules kara laikā nogalināto ebreju kapi (ap 2400 apbedījumu).

Galvenajā ēkā tagad veco ļaužu mītne.

Kestučio ielas malā Sv. Pētera un Pāvila katoļu baznīca, celta 1633. gadā, tai renesanses un baroka stila iezīmes. Dievnamam pieci altāri, uz griestiem uzgleznoti Sv. Daniels, Izaks, Joels, Jeremija u. c. Par mācītāju no 1972. līdz 1989. gadam šeit bija Helsinku grupas dalībnieks Gustavs Gudanavičus (1911–1991). Pastorāta ēka uzcelta 19. gadsimta beigās. Žagarē bijusi arī Sv. Georgija pareizticīgo baznīca (1896), tā sagrauta pēc Otrā pasaules kara. Vietā, kur tagad padomju karavīru brāļu kapi, senāk bijis krusts, pie kura, ieejot pilsētā, varēja atpūsties un apmainīt apavus.

Apbūve šajā upes krastā izveidojās 16. gadsimta pirmajā pusē. Ap 1557. gadu sākotnēji radiālā apbūve, kad iebraucamie ceļi miestā izveidoja ielas, tika pārveidota pēc taisnstūrveida kvartālu apbūves principa. Ap 1640. gadu te bija 110 dzīvojamie nami un 99 krogi. Septiņpadsmitā gadsimta sākumā sāka dominēt Jaunā Žagare labajā Svētes krastā. Deviņ-

padsmītajā gadsimtā Vecā un Jaunā Žagare piederēja atsevišķām muižām. Apdzīvotā vieta vairākkārt cietusi no ugunsgrēkiem. Mūra ēkas sāka būvēt pēc 1881. gada ugunsgrēka. Deviņpadsmitā gadsimta beigās bijušas jau deviņas mūra sinagogas. Pēc 1909. un 1911. gada ugunsgrēkiem tika celtas sarkano ķieģeļu dzīvojamās ēkas. Pilsētas tiesības Žagare ieguva 1932. gadā.

▀ *Miesto aikšte* (Pilsētas laukums) ir kādreizējais tirgus laukums, tad tā vidū atradās mūra celtnes — veikali. Tirdzniecība samazinājās pēc Pirmā pasaules kara, kad caur Jonišķiem sāka darboties dzelzceļš Rīga—Šaūli. Pirms tam divas apkārtnes saimniecības ar diližansiem uzturēja sakarus ar Bēnes staciju. Deviņpadsmitā gadsimta beigās te darbojās sešas fabrikas, bet pēc kara rūpniecība samazinājās. Pilsētas laukumā atrodas pieminekļi kritušajiem par dzimtenes brīvību. Piemīņas zīme ir arī pie nama *S. Dariaus* un *S. Gireno* ielā 6, kas norāda, ka te no 1944. līdz 1953. gadam bijusi moku vieta tiem, kas cīnījās par Lietuvas brīvību. Ielas ar šādu nosaukumu ir daudzās Lietuvas pilsētās — abi ir vīri, kas 1933. gadā ar lidmašīnu “Lituanika” pārlidoja Atlantijas okeānu, bet gāja bojā pavisam netālu no ceļa mērķa — Polijā. Nostāk no centra, pie autostacijas, *Šaūliju* ielā 28 ir Žagares reģionālā parka direkcijas ēka, kurā darbojas arī tūristu informācijas centrs.

No pilsētas laukuma pa *Pakalnes* ielu vērts aiziet līdz gleznainajai un senatnīgajai *Upes* ielai, kas likumo pie Svētes labā krasta, un izstaigāt to visā garumā.

▀ Pirms tilta, kas savieno Jauno un Veco Žagari, pa kreisi atzarojas *Raktuves* iela. Jau ielas nosaukums mūs dara uzmanīgus — M. Zīvertam taču ir luga *baltošos pantos* “Rakte”. Un Raktuves kalns ir tas pats Rakes pilskalns. Par Žagari stāsta arī lietuviešu dramaturga B. Sruogas drāma “Rītausmas daļā” (Apyaušrio dalioje).

Pie kafejnīcas ēkas *Raktuves* ielā 1 ir piemīņas plāksne, ka pie šā nama okupanti 1941. gada 29.–30. jūnija naktī nogalinājuši Jonasi Barauskasu. Drīz aiz krustojuma ar *Šaūliju* ielu beidzas pilsēt-būvniecības pieminējamā aizsargājamā zonas robeža. Aiz nama Raktuves ielā 26 manāmas 13,35 metrus augstās vējdzirnavas. Tās celtas 19. gadsimta beigās, no 20. gadsimta 20. gadu beigām darbojušās ar dīzeļmotoru, vēlāk jau izmantota elektroenerģija. No 1940. gada tās vairs nedarbojās, tika izmantotas kā noliktava.

Tad ieraugām pilskalnu. Zemgaļu brīvības cīņu beigu posmā pilskalnam bija liela loma. Vācu ordenis 1288. gadā te uzbruka ziemas apstākļos, nopostīja apdzīvoto vietu, bet pie pašas pils nevarēja piekļūt. Pils aizstāvji nogāzes bija nolējuši ar ūdeni un kalns izrādījies glums. Kad krita Tērvetes pils, tās iedzīvotāji pārcēlās uz Rakes pilskalnu, kas tād ir zemgaļu pilskalns, Žvelgaiču pilskalns, kas atrodas iepretim pretējā Svētes upes krastā, savulaik tika uzskatīts par lietuvju, šobrīd vēsturnieki te min zemgaļu priekštečus. Kad krita arī Rakte, dzīvi palikušie iedzīvotāji pārgāja uz Sidabres pilskalnu.

Lūk, kā lugā “Rakte”, kas stāsta par laiku ap 1300. gadu, raksturota darbības norises vieta: “Pakalna virsa, ko no trim pusēm ietver ozolu, bērzu un lazdu audze. Laukumiņa vidū no akmeņiem sakrauta ugunsкура vieta. Klajuma pusē pakalns stāvu nokrīt avota gravā, no kuras paceļas dažu egļu galotnes. Aiz tām gravas otrā pusē izpostītās pils paliekas. Tās mazliet pielabotas: stāvbaļķu sētā ierīkotas šaujamspraugas, tai pāri paceļas tornītis ar vaļēju galeriju augšā.”

Raktes pilskalns, kurš vairākkārt minēts Atskaņu hronikā, atrodas ap simt metriem no upes, tā plakums ir 70 x 30 metrus liels. Plakuma ziemeļaustrumu galā saglabājušās vaļņa paliekas. 1999. gada arheoloģiskie izrakumi parādīja, ka tas bijis apdzīvots pirmajā gadu tūkstošā pirms Kristus un 10.–13. gadsimtā. Konstatēts līdz 2,3 metrus biezs kultūrslānis. Jau 18. gadsimtā te minēta kapliča, pašreizējā koka kapliča uzcelta 1801. gadā. Pie tās atrodas memoriālais piemineklis (paši lietuvieši to sauc — *koplystulpis*) 1709.–1711. gada mēra upuru piemiņai. Tās gan nav bijušas vienīgās nedienas pilsētas dzīvē — ir dati, ka 1894. gada holeras epidēmijā mēneša laikā Žagarē nomiruši “973 žīdi un 6 kristīgie”. Senākais metāla krusts šajos kapos atrodams no 1848. gada. Tieši no šejienes sākusies Jaunās Žagares attīstība. Apkārt pilskalnam no visām pusēm bijusi līdz divus hektārus liela senpilsēta, kura pastāvējusi visu dzelzs laikmetu.

Raktuves iela turpinoties izved ārā no pilsētas administratīvās teritorijas, kur

atrodas Jaunie žīdu kapi. Pie Žvelgaiču ūdenskrātuves, pārejot tiltiņu, var nokļūt uz dabas pieminekļa — Žagares osa, kas kā garš vaļņveidīgs paugurs izveidojies pēdējā apledojuma periodā. Tā augstums ir 25 metri, garums ap puskilometru. Šajā vietā rakstnieka P. Cvirkas vārdā nosauktā iela jau pārtapusi par *Naujoji Akmené* šoseju, kas ved uz pēckara gados izveidoto būvmateriālu ražošanas centru. Toties *parastajā* Akmenē, kas radusies jau 16. gadsimtā, no 19. gadsimta sākuma izveidojusies arī latviešu kopiena, jo šeit tolaik lētāk varēja nopirkt zemi. Pirms Otrā pasaules kara tur bijušas pat divas latviešu skolas.

Labs skats uz pilsētu paveras no osa turpinājuma austrumu virzienā, pie Žagares luterāņu kapiem. Tiem blakus atrodas pavisam nelielie *Laisvamanių* (pēc lietuviešu valodas vārdnīcas — brīvdomātāju, bet acīmredzot — neticīgo) kapi. Uz pilsētas centra pusi ir Žagares jeb Žvelgaiču pilskalns, kur arheologi atraduši 11.–14. gadsimtā sadegušu koka celtņu paliekas un 16.–17. gadsimta keramikas lauskas. Tā dienvidaustrumu un ziemeļrietumu nogāzes ir stāvas, līdz 20 metrus augstas. Pilskalns bijis apdzīvots 12.–13. gadsimtā, kad te pastāvējusi koka pils, un 16.–18. gadsimtā. Otrajam apdzīvotības periodam atbilst māla ķieģeļu drumslas un atrastie kaļķu javas gabali. Ar pilskalnu saistīti Senās Žagares pirmsākumi. Otrpus Svētei tikai 700 metru attālumā atrodas Raktes pilskalns.

Uz ziemeļiem no *Taikos* ielas, jau ārpus pilsētas teritorijas, bijusi Heimana kād-

reizējās muižas vieta, tagad saglabājušās parka paliekas, arī varenā Butlera liepa.

Pretilim tirgus laukumam (senatnē tā centrā bijušas koka tirdzniecības rindas) uzmanību piesaista savdabīgā māja P. Cvirkas ielā, kas no vienas vietas apsista ar alumīnija katliņiem, bļodām un šķīvjiem. Tās īpašnieks Vaičulis vāc arī citus vecus dzelžus, veido savu privāto muzeju. Viņa sieva gan nepalīdzot, bet to *paciešot*.

No tirgus var iziet uz Senās Žagares baznīcu. Pirmā koka Sv. Pētera un Pāvila baznīca te uzcelta ap 1495. gadu, pēc vairākkārtējām degšanām, no kurām pēdējā bijusi 1712. gadā, uzcelts pašreizējais mūra dievnams. Kā būvmateriāls te izmantoti ne tikai ķieģeļi, bet arī dolomīts. Žagare jau ir izveidojusies uz dolomīta slāņa, kas te atrodas tikai 1–3 metru dziļumā. Baznīcas arhitektūrai ir monumentālas renesanses formas, trīs jomi, altārim un kancelei baroka iezīmes.

Aiz baznīcas vērts izstaigāt Svētes ielu, kas ved pa upes krastu, vienlaikus skatot abu pušu apbūvi. Interesanti, ka 1899. gadā Kauņā izdotajā grāmatā par Žagari apdzīvotās vietas iemītnieki — ap 3000 *dvēseļu* — tiek iedalīti tirgotājos, amatniekos, dārzkopjos (ar to pārsvarā nodarbojušies ebreji) un melnstrādniekos. Noglejoties pa *Žvelgaičių* ielu, esam dolomītu atradnes vietā, kas kopš 1964. gada ir dabas piemineklis. Turpat arī tehnikas piemineklis — kaļķu apdedzināšanas krāsns atliekas. Uz P. Cvirkas ielu var atgriezties pa *Dolomito* un *Kalkių* ielām, gar Vecajiem kapiem.

Tagadējās Ziedkalnes pasta nodaļas nosaukums agrāk bijis Vellamuiža. Pie šā krustojuma bijušas vairākas muižas saimnieciskās ēkas, sarkano ķieģeļu būve pārtapa par liellopu fermu. Vecā ceļa malā pretim *Vēdzēlēm* bijušais *Vellakrogs* ir drupās jau vismaz pirms 1930. gada, jo no tā akmeņiem 1930. gadā būvēti *Ziemeļu* māju (pie šosejas uz Tērvetes pusi) pamati (LFK 2049, 322). Pati dzīvojamā ēka celta vecas muižas rijas vietā no māla kleķa, uzreiz arī apmesta. Maizes krāsns uzcelta uz rijas krāsns akmeņiem. Te saglabājies uzraksts "1930. A. H. un A. A.". Mājas saimnieka (šeit Augusts Hofmanis) iniciāļi nebūtu nekāds retums, bet būtiski, ka te atzīmēts arī būvamatnieks — Arvīds Altfuksis.

Sīļi bijuši vairāki. Pie *Vidussīļiem* savulaik atrasti Rīgas, Livonijas un citi 17. gadsimta sudraba solidi. Starp *Jaunsīļiem* un *Zaļenieku Mežgāļiem* pa ceļu ejoša meita krēslā redzējusi spīdam mazu uguni, kas kustējusies gan uz augšu, gan leju, uz priekšu un atpakaļ, līdz pazudusi (LFK 941, 2956).

Nebija jau tikai viens *Vellakrogs*. Bija arī *Enģeļu krogs*, kuru nopostīja Pirmā pasaules kara laikā. Stāsta R. Indāne: braucot pie tā vienmēr pieturējuši, kā pie *svētas vietas*, un tikai tad virzījušies tālāk (LFK 2049, 1055). Tas atradies pie vecā ceļa, kas šajā posmā vēl tagad ieraugāms nedaudz uz ziemeļiem no pašreizējās šosejas. Bijis starp *Likteņu* mājām un *Pukstēniem*, diemžēl vairs nav ne vienu, ne otru. Tas iznāk vēl aiz *Sīļiem*, tagad tur ir tikai akmeņu kaudze pie ābeles.

Nosaukuma rašanās tiek skaidrota tā: šeit varējuši tā piedzerties, ka pat neglītākā sieva likusies kā eņģelis. Abi šie krogī bijuši "vienlīdz vērtīgi". Kaut lietoti dažādos gadījumos. Pēc teikas (LFK 1968, 3790), *Vellakrogā* visi gāja piedzerties un tur sakāvās, *Eņģeļu krogā* gāja līgt mieru.

Cita rakstura teika (941, 2961) skaidro pagastu un tagad arī rajonu robežas izcelšanos. *Vellakrogā* dzīvojuši velni, robeža bijusi pie paša kroga, kas velniem nav

paticis, gribējuši tiltiņu pārcelt tuvāk *Eņģeļu krogam*. Velnēni vienu dienu uzbrukuši eņģeļiem, kautiņš noticis uz Mūrmuižas lielceļa. Eņģeļi aizdzīti līdz pat *Eņģeļu krogam*, tur arī nosprausta robeža.

Aiz robežas jau ir Dobeles rajons, Tērvetes pagasts, par kuru lasītājs droši vien jau zina daudz vairāk nekā par aprakstītajiem trim Jelgavas rajona pagastiem — pirms šīs grāmatas izlasīšanas.

SATURS

Ievads	5
Ķirkuču virziens	8
Uz Ežu kapiem	13
Ir arī Lielsesava	18
Aiz robežas pasaule nebeidzas	26
Sesava	36
Skursteņmuiža	40
Ziemeļos no Sesavas	45
Bērvircava	54
Uz Audruves muižu	57
Sesavas baznīca	60
Elejas centrs	66
Elejas muižas ansamblis	72
Elejas parks	82
Mazelejas meklējumi	87
Robežas virzienā	94
Caur Zāmeļu mežu uz Blankenfeldi	105
Mazvilce	111
Caur Jaunmuižu uz Blankenfeldi	114
Vilces upes krastos	121
Blankenfeldes muiža	126
Gar pagasta dienvidu robežu	135
Ar ko slavenas Vaitenes	145
Vilces muižas ansamblis	150
Apkārt Vilces kapiem	156
Mūrmuiža	159
Berķenes puse	166
Pa Svētes upi pret straumi	174
Žagare	179

Nosaukuma rašanās tiek skaidrota tā-
 šeit varējusi tā piedzerties, ka pat negli-
 tākā sleva ilkušies kā engalls. Abi šie
 krogļi bijuši "vienlīdz vertīgi". Kaut lietoti
 dažādos gadījumos. Pēc tejkas (LFK 1968,
 3790). *Vēlākroģi* visi gāja piedzerties un
 tur sakāvas. *Eņģeļa kroģis* gāja līgi mī-

Cita rakstura teika (241, 2961) skaidro
 pagastu un tagad ar rajonu robežas iz-
 ceļšanos. *Vēlākroģi* dzīvoties velni, robeža
 bija pie paša kroģa, kas veintem nā-

17	
18	
20	
26	
40	
43	
54	
57	
60	
66	
73	
82	
87	
94	
102	
111	
114	
121	
126	
132	
142	
150	
156	
159	
166	
174	
179	

paties, gribējusi uiltīgu pārceļt tuvāk
Eņģeļa kroģam. Veicot vienā dienu uz-
 brukuši eņģeļiem, kautiņš noticis uz
 Mūrmuižas kroģēja. *Eņģeļa aizdzīti* līdz
 pat *Eņģeļa kroģam*, tur arī nosprausta
 robeža.

3. RUKS ir robeža jau ir Dobele rajons,
 Tērvetes pagasts, pat kuru iestājis droši
 vien jau zināmais kroģis, nekā par ap-
 rakstītajiem kroģiem, rajona pagas-

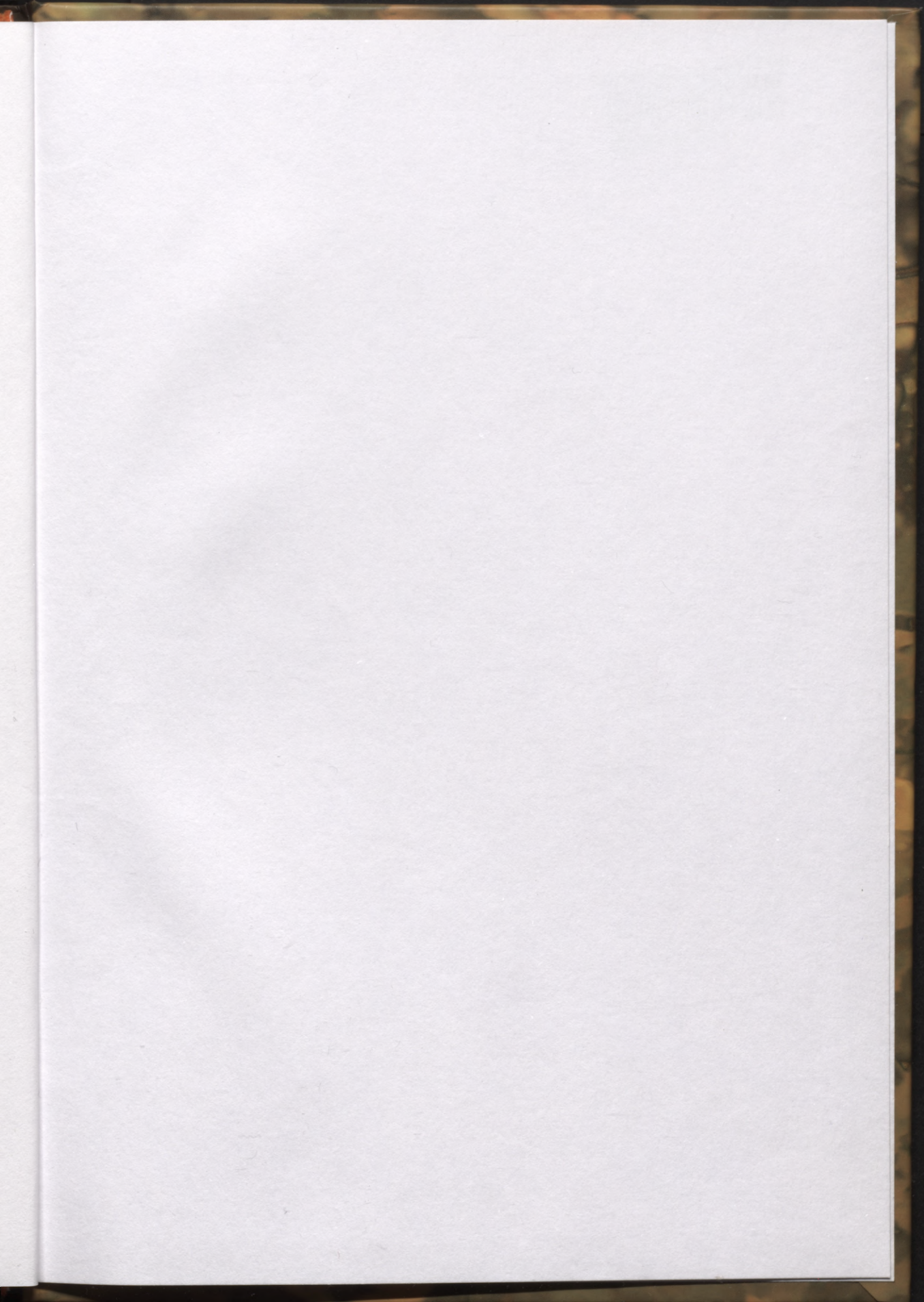
17	Ar kroģi
18	Ar kroģi
20	Ar kroģi
26	Ar kroģi
40	Ar kroģi
43	Ar kroģi
54	Ar kroģi
57	Ar kroģi
60	Ar kroģi
66	Ar kroģi
73	Ar kroģi
82	Ar kroģi
87	Ar kroģi
94	Ar kroģi
102	Ar kroģi
111	Ar kroģi
114	Ar kroģi
121	Ar kroģi
126	Ar kroģi
132	Ar kroģi
142	Ar kroģi
150	Ar kroģi
156	Ar kroģi
159	Ar kroģi
166	Ar kroģi
174	Ar kroģi
179	Ar kroģi

www.jumava.lv

Izdevējs – apgāds “Jumava”, Dzīrnavu ielā 73, Rīgā LV 1011.
Iespiests SIA “Latgales druka”, Baznīcas ielā 28, Rēzeknē LV 4601.
Iesiets a/s “Paraugtipogrāfija”, Puškina ielā 12, Rīgā LV 1050.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

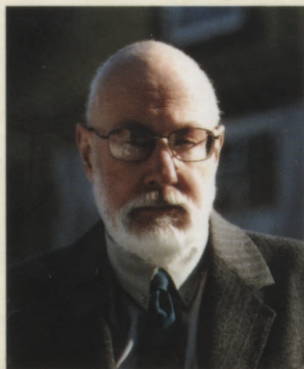

0306043614

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

8-

2006-5
L104

Dažkārt viss, kas atrodas paša dzīvesvietas apkārtnē, daudziem liekas mazvērtīgs. Ja iepazīti arī citi novadi, vērtējums jau būs cits. Tieši tāpēc kultūrvēsturisku grāmatu par šiem trim Latvijas pierobežas novadiem uzrakstījis rīdzinieks. Grāmata nav domāta tikai ceļotājiem, autors ir pārliecināts, ka savu dzimto vietu citā skatījumā ieraudzīs arī Jelgavas rajona iemītnieki.

Lasītāja uzmanība tiek piesaistīta ne tikai kultūras pieminekļiem, neparastajam dabā, novadnieku dzīves un darbības vietām. Tiek dota iespēja pārdomāt, kas pamatā vietējām teikām, kādi kuriozi notikumi nepazūd no ļaužu atmiņām, ko pieminēšanas vērtu atraduši dzejnieki un rakstnieki.

Sigurds Rusmanis

ISBN 9984-38-075-0

9 789984 380759

JUMAVA